

Surch. 5468^l

roy. Hess. Palast

Helly Pál
— 1862. II. 1. —

M A G Y A R

R É G I S É G E K.

SZERKEZTE

KISS BÁLINT.

Három kömetszetű rajzokkal.

PESTEN.

FÜSKÜTI LÁNDERER LAJOS' BETŰVEL.

1839.

A 177 | 508

Digitized by Google

AZ
ÖRÖKKÉ ÉLŐ JÓNAK
A' MINDENEK' URÁNAK
ÉS AZ ÁLTALA
SOK VISZONTAGSÁGOK KÖZÖTT IS
CSUDÁLATOSAN MEGTARTOTT
VEZÉRLETT ÉS MEGÁLDOTT
RÉGI TISZTES
MAGYAR NEMZETNEK
SZERETETE', TISZTELETE' ÉS HÁLÁDATOSSÁGA'
EMLÉKÉÜL SZENTELI

a' szerző.

B é v e z e t ó s .

Sűrű köd lepi nemzetünknek e' mostani hazánkba jövését megelőző történeteit, mellynek elosztatásában, jóllehet több háládatos emlékezetre méltó, érdemes férfiak, szíves igyekezettel munkálkodtak; mindazáltal mind e' mai napig is csak kevésre mehettek. Mert régi históriáink, mellyek *Berosus'* bizonyítása szerint voltak, a' mostoha idők által megemésztettek. Az idegen írók pedig, főként csak saját nemzetekre ügyeltek; azok is, a' kik mellesleg emlékeztek a' mieinkről, majd mindenik különböző módon nevezvén, 's különböző tekintetből ítélvén őket: nehéz kitalálni csak azt is, ha valyon a' mi eleinkről szólanak-e vagy másokról. Némellyek tudatlanságból összezavarták egyik nemzetet a' másikkal; mások készakarva elegyítettek írásaik között olyanokat, mellyeket se' nem láttak, se' nem hallottak; nem azt nézték, mi az igazság, hanem azt, miben gyönyörködnek, min csudálkoznak olvasóik, látván hogy csak így lesz becses irásuk, — 's így lettek mesék a' históriából.

A' Görögök, az Ázsia' belsőbb részeiben lakott népeket, kik közzül valóok voltak a' mi eleink, még

Homerus' idejében sem esmerték, különben mikor a' Phoenicziak' Égyiptomiak' gazdagságaikat emlegette, Babilont, Ninivét, Ecbatanát nem hallgatta volna el: így ír *Strabo Lib. 15.* Csak a' Nagy Sándor' táborozásakor kezdték őket közelebből esmerni; de az akkori írók is inkább a' Sándor' tetteinek magasztalását, mint a' vele küzködött népek' megesmertetését tűzék ki czélul. Leírják, hogy a' Nagy Sándor' paripája egészen fekete szórú volt, csak a' homlokán volt ökörfő-forma fejr hód, mellyről *Bukefalus*nak nevezték; hogy 13 attikai talentumon vették, és így mintegy 21,000 Rfton; hogy igen futós és győzős volt, hogy Sándoron kívül senkit más hátán meg nem szenvedett, hogy 30 esztendős korában dőglött meg, 's emlékezetére egy várost építtetett, mellyet *Bukephalán*nak nevezett: de hogy az Ária-, Bactria-, Márgiabeliek, — kikkel pedig Sándornak kemény és véres ütközetei történtenek, — miféle emberek voltak, — hogy' nevezték nemzeteket, — mi nyelven beszéltek, — millyen volt társasági, vallási állapotjok? arról vagy semmit, vagy csak mellelleg szólnak egyet kettőt. Nevőket vagy tökéletlenül írták le, vagy pedig ők nevezték el azokat, öltözeteikről, életök' módjáról, vagy más szembetünőbb szokásukról. — A' Rómaiak pedig, a' Párthusokkal folytatott háborúik' alkalmával látták először saját szemeikkel azokat az ázgiai népeket, kiket addig csak a' Görögök' tökéletlen előadásaiából esmertek; de ők is a' *Párthusok'* neve alatt összefoglalták a' velek szövetségben volt nemzeteket, csak kevés különböztetéssel, noha mindeniknek más más neve volt. És mind

ezek a' különben is gyarló lábbon állott geographiában, 's nemzetek' históriájában, sok zavart és bizonytalanságot szereztenek; hasonlóvá tették az összebonyolódott fonálhoz, mellynek nehéz a' kezdő végét kikeresni; nehéz megtudni, mi hová tartozik. Nem is találhatik a' Krisztus előtt élt írók közt csak egy is, a' ki nyilván kinevezvén a' *Magyar* nemzetet, annak történeteit feljegyzette volna.

Kényteleníttetvén tehát íróink, a' régi történetek' fogyatkozásokkal teljes előadásaiból, tapogattva válogatni ki azokat, mellyeket régi eleinkre tartozóknak gondoltak lenni: nem csuda, ha mind eddig is kevésre mehettek; ha sokszor egymással összeütköztek, 's a' mit egyik állított, azt a' másik lerontotta; nem csuda, ha különböző úton próbálgatták régi eleinket fölkeresni, különböző módokon törekedtek a' történeteiken fekvő homályt elhárítani, a' kétségest bizonyossá tenni. És mind eddig csak egy sincsen, ki azt állíthatná, hogy már a' czélt elérte; egy sincsen, kinek előadásait az idő 's a' köz helybehagyás canónizálta volna. Ennélfogva úgy nézhetjük őket, mint nemzetünk' régi emlékezete' templomának felállítására szükséges alkotó részeknek összegyűjtőit; 's nyílt útja van még mindennek ezekhez adni a' mit alkalmasnak vél.

Majd az idő' lelke, és a' próba' tüze, nyilvánvalóvá fogja tenni, ki adott ehhez aranyat, ki adott követ, vagy pedig pozdorját: a' mi helyesnek ítéltetik, az épülethez alkalmaztatik, a' mi nem, félretétetik. Lesznek ugyan ezután is az igazságot csecse-

mó-korokban elfojtani kívánó Farahók; de remény-
lem, lesznek olyan fejedelmi indulatú becsületesek
is, kik a' vesző-félben lévő Mósest megszabadítani,
és felnevelni, nemzetök' javára igyekeznek.

Illy gondolatokkal tettem én is, hivatalos fog-
latosságaimtól üres óráimban, vizsgálódásom' cél-
jává, szeretve tisztelt Nemzetemnek régi történe-
teit — akarván annak egy részről becsületét, a' tu-
datlanságból vagy rossz indulatból származott rágal-
mazásoktól oltalmazni, és azt mind hazámfiával,
mind a' köztünk lévő idegenekkel megesmertetni,
hogy a' *Magyar* nevet nem szégyenlheti senki,
sőt inkább azt nagy becsületnek tarthatja, és ennek
meggondolása által is, Hazánkhoz, Nemzetünkhöz,
's az ósz régiség által megszentelt nyelvünkhöz va-
ló szeretetre, és ennek előmenetelére segéllő jó haj-
landóságra lelkesíteni; más részről igyekeztem a' his-
tóriák' célja szerint fölfedezni azon okokat, mely-
lyek nemzetünk' sorsa' változásainak szerzői, föl-
emelkedésének 's leesésének eszközlői voltak; igye-
keztem nyilvánvalóvá tenni azt, miképen köttet-
nek össze a' jelenvalók a' régiekkel, — hogy szülte
egyik szerencsés vagy szerencsétlen állapot a' má-
sikat; mimódon munkálódtak sok ezredek' lefolyá-
sa alatt különbféle népek, fejedelmek, tudósok, jó
rossz célból arra, hogy mi ott legyünk a' hol va-
gyunk, és azok legyünk a' mik vagyunk; — mit
vesztettünk és mit nyertünk mind polgári, mind
lakóföldi, mind vallásbeli állapotunkra nézve; szó-
val azon voltam, hogy előadásim ne csak világo-
sítsák a' régi dolgokat; hanem az igazság, a' sze-

retet, 's az egyetértés' követésére is Nemzetünknek tanúságul szolgálhassanak. Ne legyenek csak szomorú „memento mori”-k; hanem kedves emlékezetet okozó 'ne-felejtsek'. —

Távol legyen tehát, hogy ezek által a' nemzeti kevélységnek, az idegenek' megvetésének, mérget és ürmet termő magvait akartam volna 'elhinteni: ellensége az, ön nemzetének, ki ezt cselekszi; a' Zsidók', Görögök', Rómaiak' lealáztatásának ezek voltak nevezetes okai. Minden nemzet tiszteletre méltó, bármely lépcsőjén álljon is a' tökéletesedésnek; az Isten' nagy kertjében egy haszontalan növény sincs; a' folyó fűnek, a' csipő csalánnak, a' kötelőzködő bojtorjának is van haszna. — Lehet, kell is nekünk, nemzetünk' nyelvét, becsületét előmozdítani; kell ezt a' méltatlan megtámadtatásoktól oltalmazni, de a' szeretet és igazságtól nyújtott eszközök által, mindenkor becsülettel szólván és írván az idegenekről, nem úgy mint a' „Sollen wir Magyarern werden“-nek lappangó írója a' mieinkről; egy két ember' hibáját ne rójuk az egész nemzetre. Azon legyünk, hogy utólérjük a' nálunk elébb haladtakat, a' kik pedig hátrább maradtak, munkás szeretettel segítsük és édesítsük, hogy hozzánk közelebb jöhessenek: ezt kívánja az emberség és okosság, különösen pedig szent vallásunk.

Kevés ugyan, a' mit ezen nehezen érhető 's távollévő czélhoz képest tisztelt rokonim elébe terjeszthetek; 's a' becses emlékezetű Bél Mátyásként: csak készület, az ahhoz való közelítéshez. De hijába! éle-

tünk rövid; tehetségünk keskeny határok közzé szorítatott; előmenetelünkben, kivált az olyan környül-állások közt, mint én is vagyok, sok az akadály; azonban a' história, eredetére nézve olyan mint a' nap, éjszakából jó-ki világosítani a' földet, hajnala homályos, azelőtt pedig a' tárgyakat nem láthatjuk, csak tapogatva tudhatunk rólok valamit. Én tettem a' mit tettem, tegyenek többet, a' kiknek mind tehetségök, mind idejük több van; több szem többet lát; több esőcseppek' egyesülése szüli az áldást. Idegenekre ne támaszkodjunk, ne higyjük, hogy mindenkor jobb volna az ő állításuk, mint a' mit magunk helybenhagyunk. Nem lesz mi hozzánk senki hívebb, mint magunk. Ne mondjuk ezt: inkább akarok atyáinkkal hibázni, mint az újabb írókkal tartani; legyünk inkább egy értelemben Owenussal, ki így ír: „*Sive vetus verum, diligo, sive novum.*“ Csak hogy a' mit cselekszünk, dagályozás, mások' sértegetése nélkül cselekedjük; úgy építünk, hogy másokat ezen munkában való részvételtől el ne idegenítsünk, mint történt a' szent Péter' templomával. Ne hitessük el magunkkal, hogy csak mi látunk, mások pedig nem; ne feledjük el, hogy valamint erkölcsi fogyatkozásinkat, úgy tudományos előadásink' hijánosságát is, hajlandó eltakarni előtünk a' magunk' rendentűli gyarló becsülése. Megeshetik az, hogy a' mit mi észre nem vettünk, más feltalálja; a' mit mi nagynak láttunk, más azt csekélységnek tartja; a' mit mi ellenemondhatlanul igaznak véltünk, megmutatják mások annak alaptalanságát; a' későbbi felyvilágosodás elűzi a' mostani idő' homályát, fölfedezi hibáit.— Nem kell elfeled-

nünk, hogy előadásainkat nem csak a' velünk együtt-élők, hanem az utánunk következők is, kik már tőlünk hamuhodásunk után semmit sem tartanak, meg fogják itélni, nem nézván azt, ki — hanem mit mondott. — Mutassuk ki helyes ítéletünket az által is, hogy munkánkról ne tartsunk se többet se kevesebbet, mint illik és kell. Mondjuk ki világosan, magyarul értelmünket, hogy másoknak ne kelljen vesződni annak megértésével, 's könnyen átláthassák helyes-e vagy nem. Ennek elmúlasztása sok akadályára volt már a' tudományokban előmenetelnek. Ez okozta nevezetesen azt, hogy azok' nagy része, a' sok sima beszédek, 's érthetetlen szókkal beburkolt vélekedések miatt, hasonlóvá lett egy, sokféle bizonytalan mineműségű részekből összecsoportozott darab kőhöz, mellyből ha az igazság' szép szobrát akarjuk előállítani, a' képfaragók' példája szerént, nem azon kell igyekeznünk, hogy többet adjunk hozzá; hanem inkább azon, hogy lefaragjuk a' szükségteleneket 's hozzá nem illőket. A' mesterseges homályos beszéd ravaszságnak, vagy a' dolog' nem értésének a' jele. — Légyenek előttünk mindenkor, nemzetünk 's az annak javára törekedők, becsületesek; még akkor is, mikor nem csak a' magunk' vélekedése, hanem a' mások' ítélete szerént is, érett gyümölcsökkel áldozhatunk, mint egy jeles hazai írónk mondá: „Orbán süvegünket hónunk alá téve, tisztelettel járúljunk a' bölcsesség' oltárához.“

Eltértem ugyan néhol az előttem irtak' előadásaitól, nem azért hogy újítsak, hanem mivel elegendő okaim nem voltak azok' elfogadására: ezt

mindazonáltal csak akkor cselekedtem, mikor meggyőződésem szerint helyesebbet adhattam elő, megdölvén, hogy semmi jót nem tennék felebarátommal, ha őt gyarló módon épült házacska' lerontására rávennem, azonban más alkalmasabbnak építésére nem segíteném. Lehet ugyan, hogy én is hibáztam 's megtévedhettem a' sok tökéletlen útmutatók közt, a' régi történetek' zavaros tengerén; mert miért szégyenleném megvallani, hogy mint ember én sem tudhatok mindent, 's csálhatatlan nem lehetek: de mutassa meg valaki tévedésemet, csak hogy ne hatalom-, vagy gúnyoló-szavakkal, mert az illyet minden jó lélek utálja és megveti — hanem a' józan észről elfogadható okokkal, köszönettel áhok részire, 's megnyugtat azon gondolat, hogy a' tévedés is hasznos, ha a' jobb út' feltalálására alkalmat szolgáltat. — Ezer szerencsénk, hogy a' historiai különböző vélekedésekért eretnekséggel nem vádoltatunk, és ha megdicsérjük is Brútust, azért Cremutius Cordussal nem kárhoztattatunk, mint említi Tacitus a' Tibérius' élete' leírásában. És vajha Criticusaink is hasonlatosok lennének a' hamvvevőkhöz, mellyek nem azért vágnak hogy sértsenek, hanem hogy nagyobb világosságot szerezzenek!

Históriát pusztá észből írni nem lehet, hanem vagy ön tapasztalásunk', vagy a' mások' tudósításán kell azt építeni. Az én itteni előadásim is nem egyebek, historiai töredékeknél, mellyeket összeszedtem részszerént a' régibb, részszerént az újabb időbeli írókból. A' régiek közzül azokat használtam, a' kik vagy közeliidősök voltak a' történt dolgokkal;

vagy pedig kiket mind előadásaiknál, mind a' felőlők való közönséges ítéletnél fogva, hitelre legérdemesb-
beknek láttam. — Mellyik íróból mit vettem által,
följegyzém, nem olvasottsági fitogatásból, vagy hogy
gyermekileg a' másoktól nyert fényes pénzeket zör-
gessem: hanem hogy lássák és ítéljék meg, kiknek
benne módjok van, ha helyesen vettem-e által a'
régiek' előadásait; 's a' kik bővebben kívánnak azok-
ról valamit tudni, könnyebben ráakadhassanak. Nem
fogják ezeket illetleneknek tartani azok, a' kik meg-
gondolják, hogy Nemzetünk' régi emlékezetének Mau-
soleuma még épülő-félben van, annál fogva, meg lehet
ezek mellett hagyni még az állásokat 's fogódzókat.
— A' görög írók' deák fordításait, az eddigi szokás
szerént nem írtam át, nem akarván ez által a' szókat
szükségtelenül szaporítani, 's a' könyvet degeszíteni:
mert hiszen azok is csak fordítások, még pedig né-
hol nem is egészen helyesek; hanem csak magyarul,
de igyekezetem szerént híven adtam elő. — A' vilá-
gosító, vagy bizonyító jegyzéseket, a' többiek köz-
zé szóttem, nehogy azoknak írásom alá rakása által
a' figyelmetességet akadályozzam, és ne az útsza-aj-
tóból visszatérve mondjam meg azt, mit a' szobá-
ban kell vala előadnom. — Az újabb hazai és kül-
földi írókat csak úgy néztem, mint velem egy célra
törekedőket; és a' milyen kedves az útnak, ha
idegen országban földijére talál, úgy örültem, mi-
kor a' régi történetek' dűledékei között, ilyenekkel
összetalálkoztam; nyomos útmutatásaikat követtem,
feltalálásaikat, ha helybehagyhatám, elfogadtam, le-
mondván előbbi gyengébb lábbon állott vélekedésem-

ról, a' magyar tudós Társaságnak ama' jelszavához tartván magamat: „Győzzön a' mi jobb.“

Látván pedig, hogy minden időbeli írók csak emberek voltak, 's annál fogva néha tudatlanságból, néha rossz indúlatból is hibázhattak; mellyeket nem olyan könnyű megigazítani, mint ma a' nyomtatásbeli tévesztéseket; látván, hogy egyik író a' másikkal miképen ellenkezik, vagy pedig vélekedését miképen veszi át, a' nélkül hogy megvizsgálná, fővényre vagy kősziklára van-e az alapítva; látván azt is, hogy gyengébbek a' régi írók által nyújtott szöveteknek, mintsem hogy azoknak világánál nemzetünk' régi lakóhelyeit, 's történeteit, helyesen meghatározni, és megnyugtatólag hitelessé tenni lehetne, természetibbnék is tartván Őseink' emlékezete' templomának építését, nem a' tetején, hanem az alján kezdeni, a' jelenvalóból emelkedni feljebb a' régen elmúltakra: a' históriai előadások mellett, segítő fogódzóul bizonyosságul felvettem, nemzeti esmeretes nevünket; szavainkat, hazánkbeli helyeknek, közöttünk élő familiáknak neveit, Őseinknek még ma is feltaláltató régi írásait, számjait, a' mostani 's más nemzetekétől különböző, a' régi ázsiai népekével pedig sokban egyező magyar öltözeteinket; mert az efféle maradványok világosságot nyújtanak nekünk ott is, hol a' históriák elhagynak, és sok meglett dolgoknak hitelességét még inkább erősítik, mint a' történetírók. Mikor p. o. látjuk, hogy azon lapályon, melly hazánkban a' Tisza' két mellékén Váradtól Belgrádig, Pesttől az erdélyi széleken lévő hegyekig terjed, a' föld' színén vagy homok, vagy a' ter-

mő feketés föld alatt agyag találtatik, mellyek Linne' állítása szerint a' tengernek természeti iszapjai vagy fővényei; mikor látjuk, hogy az erdélyszéli hegyeken, 30—60 ölnyi magasságra a' viz' színe felett, vastag csigahaj-területekre, kővé vált korallokra, és halcsontokra találhatni: avvagy nem lehet-e ebből természetesen kihozni azt, hogy valaha ezen lapályt 30—60 ölnyi mély tenger fődte, és halak úszkáltak ott, hol most a' Magyarok szántogatnak, és a' hol én is ezeket íram. — Mikor látjuk, hogy a' Tiszából olyan bika- és szarvasfő-csontokat fognak ki a' halászkok, mellyek más fél annyi nagyságúak, mint a' mostaniak; mikor látjuk azon másfél láb széles és három láb hosszúságu Rinocerusfő-csontot, azon fél kerek állkapczában lévő négy nagy fogat, mellyek közöttül mindegyiknek felső lapja egy tenyérnyi széles, és egy arasznyi hosszú; és azon négy lábnyi magos czombcsontot, még hosszabb oldalbordát, mellyeket a' Tiszából fognak ki a' Nagyrévi és Inokai halászkok; és ezekből azt hozzuk ki, hogy ezen a' földön a' tenger' elapadása után sokkal nagyobb és más fajta állatok is éltek mint a' mostaniak: avvagy nem természetes okoskodás-e ez? — Így, mikor látjuk, hogy a' magyar nyelvben több mint ezer olyan szók, helységek', emberek' nevei találatnak, mellyek az ó testamentomi szent írók' könyveiben lévőekkel, mind formájokra, mind értelmökre nézve szembetűnőleg megegyeznek; mikor látjuk a' régi hunus betűknek a' phoenicziakkali atyafiságát, a' magyar számok' neveinek az indus és arab számok' formáival megegyezését; mikor látjuk, hogy a' még most is szokásban lévő öltözeteik közt

a' köz rendű Magyaroknak olyanok találtak, melyek más európai nemzetekétől egészen különböznek, az Ázsia' belsőbb részeiben lakott régi Médusokéhoz, Párthusokéhoz, Persákéhoz pedig hasonlítanak; és hogy ezen öltözetek' nevei, noha már ma a' magyar nyelvben nagy részint érthetetlenek, de a' régi zsidó és chaldeai nyelvekben értelmökkel együtt feltaláltak: avvagy nem lehet-e természetesen így gondolkozni, hogy valaha a' mi régi eleink a' Médusokhoz, Zsidókhöz, Párthusokhoz, Persákhoz, Indusokhoz közel laktak, azokkal társasági összeköttetésben éltek; mert különben micsoda okát adhatnók ezen szembetűnő egyezésnek; ok nélkül pedig valaminek lételet állítani oktalanság volna.

Tudom ugyan, hogy kivált az Égyiptombéliek és a' Görögök, valamint a' régi nemzeteknek, városoknak; úgy sok jeles 's hasznos életű embereknek elrontott neveiken építették azon mesés történeteket, mellyek által kétségbe hozták azokat is, mellyek az ő történeteikben igazak voltak. De én ezeket nem követtem, hanem a' Mózes' sőt a' Jób' idejével egykoru szavainkat, neveinket, számjainkat, betűinket, öltözeti maradványainkat csak úgy hozom fel, mint meg annyi földben talált pénzeket, sírköveket, csontokat, edényeket, mellyek nem csak nemzetünk' régiségét bizonyítják, hanem világosításúl, 's útmutatóul is szolgálnak arra: merre, hol laktak régi eleink; és miféle nemzetekkel volt közelebbi távolabbi összeköttetésök, bár merre hanyattak, 's bár mikép' neveztettek is a' későbbi időkben. És midőn elesmeri a' tudós világ a' zsidó nyelv' régiségét, u-

gyan akkor esmerje el a' miénkét is, 's ne erőlkdjék azt állítani prof. Dankovszki úrral, hogy a' magyar nyelvben *eredeti* szó csak 962 vagon; a' tót nyelvből 1808; a' görögből 889; a' németből 288; a' deákból 334 szók származtak; bár ha szintén az újabb időkben vett is által nemzetünk holmi „*kolbász, szereda, csötörtök, péntek*“ szókat a' tót nyelvből: mert hiszen számos szók találtnak a' chaldeai nyelvben, mellyék egyeznek a' göröggel, de azért kiállítja azt, hogy a' chaldeai nyelv a' görögből származott volna?

Ne ütökközék pedig meg abban senki, hogy ha nyelvünk illy közel jár a' legrégibb napkeleti zsidó és chaldeai nyelvekhez, így majd azokkal egy eredetűek is leszünk: mert ha Noé volt az özönvíz utáni embereknek törzsök-atyja, úgy csak ugyan el kell esmernünk, hogy a' Zsidókkal, Syrusokkal, Chaldeusokkal egy atyától származtunk; de hogy a' mi nemzetünkbeliek ezekkel egyek nem voltak; hogy vallásuk' szertartásait nem követték, sem pedig minékutána Médiának Assyriával határos napnyugoti részéből a' napkeleti részébe Áriába, Márgiába költöztenek, velök semmi társasági egybeköttetésben nem voltak: azt ezen értekezésemben eléggé megmutattam. De ha szinte meg tudná is azt valaki bizonyítani, hogy a' magyar nemzet Ábrahámtól származott: avvagy szolgálhatna-e ez kissebbségünkre, vagy kárunkra? Hányan lehetnek közöttünk, kiknek régi eleik idegen nemzetből valók voltak, de minékutána a' magyar nemzet' Tiszájába béelegyedtek, már most becsületes Magyarok. Különben is a' ki tud magyarul beszélni; a' ki becsületének tartja

azt, hogy *magyarnak* neveztetik; a' ki ezen nemzet' jó hírét, előmenetelét, békességét, tehetsége szerént előmozdítani igyekszik: érdemes az a' magyar névre és kenyérre, akár *Fejérnek*, akár *Weisnek*, akár *Bílinek* neveztessek; — a' ki pedig ezekkel ellenkezőt cselekeszik, akár mint neveztessek, nem magyar az, hanem ellensége és szennyje ezen tisztos régi nemzetnek.

Szavainkkal egyező, szinte 850 zsidó és chaldeai szókat jegyeztem ki, mind azért, hogy annál nyilvánabb legyen nyelvünknek ezen legrégibb ázsiai nyelvekkel való atyafisága; mind azért, hogy legyenek sok avúlt szavaink' értelmének tolmácsai; mind pedig azért is, hogy olvasóim ne tartsák különösnek, midőn a' magyar helységek', familiák', 's öltözeteik', és számjaiknak érthetetlen neveit, inkább a' zsidó és chaldeai szókból, mint a' deák vagy más európai nyelvekből próbáltam felvilágosítani; mert valamint a' Nagy Sándor' ideje után a' görög, úgy az előtt a' syrus szók voltak Ázsiában közönségesebbek. Lehetnek ezek az újonnan készítendő magyar grammatikának, és szókönyvnek elősegállítására, melyekben a' tudós Társaság' célja szerént, gondnak kell lenni a' nyelv' gyermeksege, előmenetele, virágzása, 's megromlása' történeteinek philosophiai fölfedezésére, és a' magyar nyelv' hajdani nyomainak, emlékeinek, bár hol rejtezkedjenek, fölkérésére. — És valóban nem is volna haszontalanság, ha a' zsidó szókönyvet, a' napkeleti nyelvekben járatos, beszédünket jól értő, valamely munkás férjfi, magyar tolmácsolással adná ki, mellyre nyelvünk

minden európai nyelveknél alkalmasabb is lenne. Sok holt és érthetetlen szavaink nyernének ez által új életet; 's az e' rokon nyelvet tanuló ifjaink is nem tartanak ezeknek emlékezetökbe szedését, az eddigi szokás szerint, unalmas kóvágás gyanánt; mellyre, a' zsidó nép' históriájának, régiségeinek tanulása mellett, sokkal több időt fordítottak eddig, mint saját nyelvünk', 's nemzetünk' történeteinek esmerésére. Sokat tenne ez az ó testamentomi szent irások' helyes értelmének előadására is: mert valamin a' zsidó nyelv a' magyar nyelvnek világosítója, úgy a' magyar is a' zsidó nyelvnek, nem kevésbé, mint a' syro-chaldeai és az arab nyelv.

A' mi előadásom' külsejét illeti: könnyen felvehető renddel, 's érthető szókkal kívántam felteni gondolatimat, mellyeket úgy tartom minden Magyar megért; a' világosság és egyenesség lévén különben is a' magyar nyelv' fő tulajdonsága. Az érthetetlen piperés szókat, 's homályt szerző léha cifrázatokat, mellyek az író' egyenességét szokták az érettebb gondolkozásuak előtt gyanúba hozni, sem hozzám, sem a' históriai irás' módjához illendőnek nem tartottam. Nem akarám Marcus Antonius' példáját követni, kit Octavianus Augustus császár, tébolyodott elméjünek nevezett azért, mivel úgy írt, mintha célja lett volna, nem az hogy értsék, hanem hogy bámúlják; úgy nézván az efféle értetlenséget, mint a' nyelv' megromlásának előljáró hirdetőjét, 's a' tudományok' kincseinek a' köznéptől való elzárását. Sokaknak írásai olyanok mint az orvosok' recipéje: csak a' beavatottak érthetik azokat.

b*

Nem csuda, ha az ilyeneket a' nép' nagy része megveti, így szólván: ha nem akarod hogy értsenek, ne is kívánd hogy olvassalak. —

Nemzetünk' régi öltözetének formái millyenek lehettek: a' Médusok', Persák', Párthusok', és más szomszédos népeknek, kikkel eleink sok századokig együtt laktak, öltözeteiket előadó régi pénzekről, és drága-köveken találtató metszésekről, 's az ezekre tett világosító jegyzésekből kölcsönöztem, mellyeket *Berger*, a' brandenburgi Electoralis ritkaságok' kincstárának őrzője, 1696-ban kiadott; és a' Portici Museumban találtató régiségek 's festéseknek *Chr. G. Murr* által 1793-ban kinyomtatott rajzolatjaiból; összehasonlítván az ezekkel sokban egyező mostani magyar öltözeteket, és azoknak neveit, mellyeket kíváltképen a' köz renden lévő Magyarok közt lehet feltalálni, kik a' régi szokást inkább megtartották, mint a' más nemzetekkel összeelegyedett előkelők: és ezeket rajzolatok által is kívántam könnyebben felvehetőkké tenni.

Ázsia' azon részének régi földrajzát, mellyen előadom őseink' hajdani lakó-helyeit, részint az ó testamentomi szent írások, részint *Herodotus*, *Strabó*, *Josephus*, *Diodorus-Siculus*, *Justinus*, *Arrianus*, és *Pomponius-Mela*' előadásaik után szerkeztem össze, segítettvén ebben a' *Bochart*' *Sacra Geographiája* által; sem a' *Ptolemaeus*' tábláit, sem az *Arrianus* mellé tett föld-karacrot vagy rajzolatot czélomhoz alkalmasnak nem látván.

A' mi jót 's helybenhagyhatót találnak Hazám-
fiai előadásimban, fogadják magyar szívességgel, ne
vessék meg a' fogyatkozásokért; ha mi hibát vesz-
nek pedig észre, túrják el a' jóért. Gondolják meg,
hogy földi életünk hasonlatos a' gyermeki időhöz;
nem a' tökéletességre jutásért, hanem csak az ahhoz
való közelgetésért érdemelhetünk itt dicséretet; és
valamint menés közben, most a' jobb majd a' balra
eséstől oltalmazzuk magunkat lépéseink által, de
azért lassan lassan elébb haladunk: így vagyunk a'
tudományokban való előmenetellel is. —

A' kik jó indulattal viseltetnek a' magyar nem-
zet iránt, reményilem, kedvesen veszik értekezése-
met; a' rossz szeműeknek a' világosság is terhök-
re van.

Irtam, Szentesen 1839.

*Magyarországi
1862. III. 2. évi
1862.*

Kiss Bálint,

reform. predikátor, esperest, és
tábla-bíró.

FOGLALAT.

Első Rész.

A' magyar nemzet' szülőföldről, nevééről, nyelvéről, betűiről, számjainak neveiről's formáiról, és öllözeteiről; a' Scythák-ról és Hunusokról.

- A' magyar nemzet' szülőföldről; létele' ideje; esmertetésére szolgáló eszközök §. 1—4.
- A' nemzeti *Magyar* név' eredete és értelme; szükséges-e ezt vizsgálni? különböző vélekedések erről; ellenvetések §. 5—8.
- Az Író' erről való értekezése §. 9—10.
- A' magyar nyelvről. Különbözött a' skytha és pártus nyelvektől; egyezett a' syro-médiaival, valamint a' zsidó és chaldaeaival is az özönvizkor . §. 11—14.
- Mik okozták a' különbözést. §. 15—16.
- 850-nél több régi zsidó és syro-chaldaei szók, melyek mind formájokra mind jelentésökre nézve egyeznek a' most is folyamatban lévő magyar szókkal §. 17.
- 400-nál szaporább, Ázsiából hozott, érthetetlen magyar nevek, mellyek értelmökkel együtt feltaláttnak a' zsidó és chaldaei nyelven írt ó testamenti szent irásokban §. 18.
- Históriai következtetések ezekből §. 19.
- A' hunus-magyar betűkről §. 20.

- Kik találták-fel a' betűket? I.—II. ✓
- A' Magyaroknak voltak-e betűik? milyenek? Hogy mentek-ki a' szokásból? Kik zseugorgatták-meg? Kik tették esmeretesekké? III.—VII.
- A' magyar betűk a' zsidó phoenecziai betűkkel egy anyától származtak, mellyik volt az elsőszülött? VIII.—IX.
- A' betűk' száma; rendje. A' magyar betűk' jeles tulajdonságai. Jobbról balra írtak. Voltak-e magábanhangzó betűik? X.—XIV.
- Révainak ezek ellen felhozott kétségeire felelet XV.
- Históriai következmények XVI.—XVIII.
- A' számok' magyar neveiről, és ezen nevekkal egyező régi ázsiai számok' formáiról §. 21. ↗
- A' számok' eredete I.—II.
- A' zsidó, görög, római, indus, arab, chinai, géber számokról. III.—IV.
- A' számok' neveinek jelentésökről, és formáik' okáról §. 22.
- 1-től 1000-ig. Históriai következmények ezekből §. 23.
- A' régi magyar férjfiak öltözeteiről; azoknak neveiről; formáiról I.—VIII. §. 24.
- Az asszonyok' öltözeteiről, 's ékességeiről I.—VIII. §. 25.
- Ezen régi öltözetek' maradványi a' mostani köz Magyaroknál. §. 26.
- Históriai következmények ezekből §. 27.
- A' Skythákról §. 28.
- Származásuk; nevök' eredete; mennyiben illet ez a' név a' Magyarokra? de azért ők nem voltak tulajdonképen Skytha nemzetből valók. . . I.—IV.
- A' Skythákkal egy nyelven beszéltek a' Roszusok, Abarok, Géták, Dakusok, Pacinákok, Cománusok, Placok. V.—X.
- Históriai következmények, A' Magyarok nem voltak a' Skytha nyelven beszélt nemzetek közül valók XI.
- A' Hunosokról §. 29.

A' *Hunos* név' jelentése. Miért neveztek így a' *Syrusok*, *Zsidók*, *Chaldaeusok*, és *Madaj-arok*? I — II.

A' *Hunus* nyelv a' *Magyarral* rokon; fel is tartották ezekkel az atyafiságot III.—IV.

De azért, az *Atila'* *Hunosai* és a' *Madjarok* között, nagy különbség volt; 's *Atila* magyar nem volt V.

Mind ezek, a' régi ázsiai betűknek; az *indus* és *arab számoknak*; úgy szinte a' régi magyar öltözeteknek lerajzolt formáival világosíttatnak.

Második Rész.

A' régi Madjarok lakóhelyeiről 's történeteiről, e' mostani hazánkba jövetelőkig.

- A' *Magyarok* a' régi *Madaj-arok'* vagy *Médusok'* maradéki. §. 30—31.
- Első* hazájok volt *Média*, melly két részre osztott, millyen földje volt §. 32—33.
- Régen hogy' nevezték? §. 34—35.
- Az itt lakottak foglalatosságai, 's életök' módja, ételök, italuk, hajlékaik, városaik. §. 36—40.
- Hat nemzetségekre osztattak, kik közt nevezetesek voltak a' *Mágusok*. §. 41—42.
- Kik voltak fejedelmi atyjaik? §. 43.
- Sesostris* támadja meg először haddal §. 44.
- Azután a' *Scythák* §. 45.
- Ezektől *Ninus* megszabadítván az *Assyriusok'* hatalma alá esnek. §. 46—47.
- Kivetik az *Assyriusok'* jármát. Királyuknak teszik *Deiocest* §. 48—49.

- Ezt követték a' királyságban: Phraortes, Cyaxares,
 Astiages, 2-dik Cyaxares, és Cyrus . . . §. 50—53.
- Második hazájok *Aria*, melly termékeny volt;
 részei voltak: Bactria, Margia . . . §. 54—57.
- Nevezettek, itt őseink Ephtalitáknak, Makaroknak,
 Kidaritáknak, Albánusoknak, Mogoroknak, Mae-
 garoknak: és mi okokra nézve? . . . §. 58—62.
- Cyrus alatt egyesül a' médiái és persa birodalom;
 Cyrus jó király, de az utána uralkodottak nem
 követték példáját . . . §. 63—65.
- Nagy Sándor Ierontja birodalmukat. A' Görögöknek
 hatalma alá esnek. Nagy Sándor' itteni tettei és
 halála . . . §. 66—69.
- A' Görög fejedelmek alatt vagynak 70 esztendeig §. 70.
- Elűzik a' Görögöket, és 160 esztendeig szabadok §. 71.
- A' Párthusok alá esnek; kik voltak ezek? . §. 72—73.
- Azon párthus királyokról, kik alatt voltak őseink;
 és mint volt állapotjuk ezek alatt . . . §. 74—90.
- A' Persák alá esnek a' Párthusokkal együtt §. 91.
- Azon persa királyokról, kik alatt voltak. . . §. 92—101.
- Megtagadják az adófizetést a' Persáktól; e' miatt
 hadakozás. — A' béke-kötésben a' Persák csa-
 lárdkodnak. Újra háború; a' Persák vesztenek
 két ízben, 's adófizetők lesznek az Ephtaliták-
 nak. — Megtagadják az adót; ismét had, vesz-
 tenek az Ephtaliták, de azért őket a' Persák többé
 hatalmuk alá nem hajthatják . . . §. 101—107.
- A' Turkok lesznek uraikká; mi módon? — de még
 megmaradnak Áriai hazájokban. . . §. 108—111.
- A' Magyarok is Turkoknak nevezettek — a' *Tur-
 kus* név' eredetéről; hogy' lett gyalázatossá —
 walyon a' Magyarok atyafiasok-é a' Turkokkal? §. 112—115.
- Miért költöztek-ki Áriából őseink? . . . §. 116.
- Harmadik hazájok Ázsiában: a' *Jaik* és *Etil*
 vizek közt . . . §. 117—118.

- Itt neveztetek Hungarusoknak; ezen nevezeten
 fekvő nehézségek elháríttatnak §. 119—121.
- Három részre osztatott ezen tartomány §. 122.
- Hadakoztak a' Muhamedánusokkal, kiktől végre
 a' Tanaison által nyomatnak Dontiába, vagy Le-
 bediásba §. 123—125.
- Innen három esztendő múlva, kizavartatnak a' Pa-
 cinákok által; két részre oszlanak, neveztetnek
 Zabortoi Asphalíknak. Értekezés ezen nevezetről §. 126—127.
- A' Magyarok' maradékiról Ázsia ezen részeiben §. 128—129.
- Negyedik* hazájok őseinknek *Atel-köz*: hol
 volt ez? §. 130.
- Hét nemzetségekre osztattak §. 131.
- Álmust vezérőknek választják, alatta esett történe-
 teik, és e' mostani (*ötödik*) hazánkba jövetelök §. 132—134.
- Mind ezek, régi eleink' ázsiai lakóhelyeinek földabroszá-
 val könnyebben felvehetőkké tétetnek.

Harmadik Rész.

*A' Magyarok miféle vallást követtek Ázsiában és e' mostani
 hazánkban is, keresztyénekké levésökig.*

- Az Istent minden nemzetek tisztelték; a' Magya-
 rok is. §. 135—136
- Az ázsiai öt vallások közül a' Mágusokét követtek §. 137—139.
- Ezen vallás' régisége. Miféle nemzetek követtek §. 140—143
- A' m' líai Zerdust vagy Zoroaster reformálja a'
 Mágusok' vallását, és megírja §. 144.
- Ő tanította: hogy a' világosságot és setétséget te-
 remtette az Isten, a' kit neveztek *Jó-nak, Élő-*

- nek, *Izdán*-nak, mindenek' urának, *Bél* és *Bál*-nak §. 145—151.
- Hát *Damasec*-nek és *Deus*-nak nevezték-e? . §. 152—153.
- Az istenség' alkotó részének tartották a' világosságot; a' tüzet §. 154.
- Minden rossznak szerzőjének *Akrimánt*, a' setétség' fejedelmét, a' ki volt az ördög. . . . §. 155—159.
- De azért a' Magyarok sok Isteneket nem hittek, Jupitert, Mársot, Vestát, Tellust nem tisztelték §. 160.
- Az Isten teremtette a' világot, és a' két első embert §. 161—162. *
- Lakóhelye az ég, a' nap, a' csillagok, mellyért azokban tisztelték; e' földön pedig a' tűz' lángjában §. 163—165.
- De azért a' napot nem tisztelték §. 166.
- A' napnak holdnak képét kiábrázolták arany ezüst pénzekkel; veres márvány golyóbisokkal; későbbben ezekre emberi ábrázatot metszettek: de ezeket is sem a' Mágusok, sem a' Magyarok, sem a' Persák soha nem tisztelték §. 167—173.
- Ellenvetések és feleletek §. 174—175.
- Templomaik nem voltak őseinknek, hanem hegyeken, erdőkben, folyóvizek mellett gyültek össze az Isten' tiszteletére §. 176—182.
- Minden esztendőben hét sátoros innepeik voltak— ezenkívül minden hetedik napon megszűntek a' munkától. §. 183—189.
- Áldoztak; mit, és hogy?' a' mit követett az áldomás §. 190—192.
- Imádkoztak: hogy? §. 193—197. *
- Tisztelték az Istent éneklések, fogadások, és jó cselekedetek által §. 198—204.
- Az isteni tisztelet' része volt az egymás' köszöntése; az összeszövetkezés; és az esküvés: mi-képen mentek ezek végbe? §. 205—208.

- Papjaiknak mik voltak kötelességeik; milyen ruhában jártak; hogy neveztettek? *Karabonczok*, *Tátosok* mik voltak, miből éltek? . . . §. 209—217.
- Mik voltak a' varázslók, boszorkányok? . . §. 218—220.
- Jövendöltek az álmokból; a' csillagok' forgásából; az áldozatokból; sors-vetésből. Ezekkel hogy' éltek vissza? . . . §. 221—224.
- A' házassági szokásokról . . . §. 225—232.
- A' megholtak' eltemetési rendtartásairól . . §. 233—240.
- Hitték a' halhatatlanságot, és az ítéletet . . §. 241—243.
- Ezekből históriai következtések és bérekesztés. §. 244.

MAGYAR
R É G I S É G E K.

Első Rész.

**A' MAGYAR NEMZET' SZÜLŐFÖLDÉRŐL, NEVÉRŐL, NYELVÉRŐL,
BETŰIRŐL, SZÁMJAINAK NEVEIRŐL 'S FORMÁIRŐL, ÉS ÖLTÖ-
ZETEIRŐL; A' SCYTHÁKRŐL ÉS HUNUSOKRŐL.**

Régi magyar betűk', számok' és öltözetek' rajzával.

Ardua res est vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus vero naturam, et naturae suae omnia: itaque etiam non assecutis, voluisse abunde pulchrum et magnificum est.

Plinius.

Hibát találni könnyebb, mint jót állítani elő.

Gr. Széchenyi István.

D A' magyar nemzet' szülőföldről.

§. 1.

Hogy az emberi nemzetnek első hazája, mind a' teremteskor, mind az özönvíz után, Ázsiában, a' Tigris és Eufrates folyóvizek' környékei voltak, a' szent és külső történiák, az Egyiptombeliekén kívül, egyenlően állítják. Hogy hát a' Magyarok' régi elei is innen származtak, azt tőlök megtagadni nem lehet.

§. 2.

Az is bizonyos, hogy ezen nemzet, az özönvíz után 3230 esztendő' lefolyása alatt, úgy hatott keresztül az ázsiai népek' változó tengerén, sok örvények és kősziklák között, hogy ezt sem ellenségei el nem pusztíthatták, sem más nemzetek magokat velök egygyé nem teheték; hanem nyelvét, nemzetiségét, mind eddig megtartotta, 's áll most is, mint valami régi góth templom, Európának áldott részén, noha már rajta a' később idők' igazításai, újításai látszanak is.

§. 3.

Illy sok századokig, hol laktak Ázsiában a' régi Magyarok? miféle viszontagságokon mentek által, míg ezen mostani hazájokba vergődhettek? ezeknek kitapogatasára, nemzeti nevökön, nyelvökön, írásaikon, számjaik' nevein, öltözeteiken, vallási töredékeiken, 's néhány régi íróknak az idők' mohával bélepett, költeményekkel elegyített, sokszor hibás és egymással ellenkező előadásaiakon kívül, rólok egyéb ránk nem maradván, csak ezeket vehetjük fel segédeszközül 's vezetőül, mint meg annyi setétben pislogó lámpásokat.

§. 4.

Ezek által ugyan, mint előre is gondolhatni, csak hozzávetve, csak hihetőleg tudhatunk valamicskét nemzetünk' régi történeteiről; de azért ne vessük meg azokat; igyekezzük inkább, a' mennyire lehet jobban felvilágosítani, 's a' bizonyossághoz közelebb vinni. — Vágy a' lélek a' dolgok' eredetének 's mint létének kitalálására; gyönyörűségére szolgál, ha csak hihető okait adhatja is azoknak. Különben is tudományunknak nagy része, csak homályos üvegen való átlátás; a' történelmi előadások, még az időnkbelieket sem véve ki, mathesisi igazságok nem lehetnek. — Kedves a' setétben a' csekély világosság is; sokat tehet az egyesült szíves igyekezet.

Elsőben is tehát tegyük vizsgálódásunk' tárgyává a' nemzeti *Magyar* nevet, és ennek más régi nemzetek közt feltalálható maradványait.

II. A' nemzeti Magyar névről.

§. 5.

Szükséges ennek a' lehetőségig végire járni: mind az ért, mert ez egyik útmutatója annak, hol lakhattak a' Magyarok Ázsiában; mind azért, mert ez által különböztethetjük meg őket más nemzetektől. Elmúlnak a' birodalmak, lakó földükből kiüzetnek a' népek, és szétszóratnak a' világ' részeiben; de nemzeti és magános neveiket, szavaikat, minden nap szükségök lévén ezekre, elvisszik magokkal, 's ezekről, ezredek múlva is rájok lehet esmerni, ott is hol a' históriák rólok nem emlékeznek. Ennél fogva a' nemzeti *Magyar* név' eredetének, 's értelmének keresgélését, nem lehet haszontalan etymologizálásnak tartani; 's nem lehet azt állítani, hogy hasznosabb ennél ebbeli tudatlanságunknak megvallása.

§. 6.

Különböző értelemben vagynak erről hazai íróink. Némelyek ugyan is így gondolkoznak: mivel ezen szónak ér-

telme a' mostani magyar beszédben fel nem találhatik; tehát ezt valami más idegen nyelvből kölcsönözték régi eleink: vagy t. i. a' zsidó nyelvből, mineműek ezek: *Magar*, melly levetettet, letaszítottat jelent; — *Mazar*, melly azt teszi: törvénytelen ágyból származott gyermek; — *Magúr*, mellynek értelme ez: bújosó, idegen földön lakó; vágy az arab *Machar* szóból, melly jobb részt választót jelent, 's egyez a' görög *Makarios*-sal melly annyit tesz mint: jó állapotban élő, boldog. — Egy költött név alatt, nemzetünket kisebbíteni törekedő földünk pedig, ilyen czím alatt kiadott munkáskájában: „*Sollen wir Magyaren werden?*“ a' 31dik lapon azt állítja, hogy nemzetünk nevét a' Szlávoktól kölcsönözte, kiknél *Magora* hegyes tartományt jelent. De hogy a' Magyar a' maga nemzeti nevét idegen szóból kölcsönözte volna, az ő nemzeti előállása, 's virágzó állapotra lett jutása után sok századok múlva, még pedig akkor is olyanból, melly néki semmi becsületére nem szolgál, ki hihetné azt? — Igaz, hogy az idegenek nevezték nemzetünket *Magarnak*, *Makarnak*, *Madzarnak* 's más efféléknek: de hogy a' mieink éppen ezen szókból formálták volna nemzeti nevöket, és ezen éppen azt értették volna, a' mit előadék, ki bizonyítja azt bé? Nemzetünk' történeteinek legrégebb esmeretes írója, *Anonymus*, *Belae Regis notarius*, *Cap. 1* azt írja, hogy „*Scythiának legelső királya volt Mágóg a' Jáfet fia, és ez a' nemzetség Mágóg királyról hivattatott Mógereknek;*“ de hogy ez az állítás hihető légyen, elsőben azt kellene megmutatni, hogy a' Magyarok a' tulajdonképeni Scythia nemzetből valók voltak, és velök egy nyelven beszéltek; annakutána, hogy az ő első királyuk Mágóg volt; és ha ettől kölcsönözték nevöket, miért nevezték magokat Mógereknek, miért nem inkább Mágógáknak? mint *Josephus* után nevezi öket *Horvát Adám a' Magyar-jában*.

Szinte ilyen alapon épült, pesti profes. *Keresztúr József*-nek is a' magyar név' eredetéről való vélekedése, a ki „*de Hungarorum originibus*“ írt dissertatioja 18dik lapján azt mondja: hogy kölcsönözték ezt *Moagertől* az *Uturguriak'*

fejedelmétől Iső Justinus császár' idejében, és így a' Krisztus után 525dik esztendő tájban. De ezen állítás is hitelességét elveszti annak meggondolása által: hogy minekelőtte született Moager, és uralkodott volna Justinus császár, már sok századokkal elébb esmeretes volt a' *Mad'jar* név. Nem is tehetni fel ezen maga felől sokat tartó nemzetről, hogy magát egy idegen fejedelemtől, bár ha az uralkodója lett légyen is, nevezte volna.

§. 7.

Látván, és el nem fogadhatván ezeket, hazánk' egyik jeles tudósa *Horvát István*, a' széchenyi országos könyvtár' mostani gondviselője, a' Magyarok' eredetéről munkásan összeszedett *Rajzolatja*' 49dik levelén azt írja: hogy a' *Magyar* név, magyar eredetű szó, 's annyit tesz mint: mageresztő, semen producens, agricola; helyesebbnek is tartja, és ezen név' értelmének kitalálására alkalmasabbnak a' palóczos *Magyer* nevet, a' Magyarnál; és az *Aroter*, *Georgus*, *Gepida*, *Argivus*, *Agrianus*, *Campestris*, *Campanus* neveket, a' Magyar névvel egy értelműeknek állítja. Igaz is, hogy a' Magyarok eleitől fogva földmivelő, baromtartó mezei emberek voltak, 's nevezhették őket a' Görögök *Aroter*, és *Georgusok*nak; a' Latinok *Agrianusok*nak, *Campestrisek*nek; de hogy azért minden így nevezett nemzetek Magyarok lettek volna; vagy hogy a' *Magyar* név' értelme mind ezekkel egyezne, azt elfogadni nehéz; mert így azt is lehetne állítani, hogy minden földmivelő, vagy föld' terméséből élő népek Magyarok voltak.

Abban is igaza van hazánk' nevezett tudósának: hogy ezen törzsök-szó *mag*, megvan a' magyar nyelvben, és tesz olyan dolgot, a' mellyben éltető, tenyésző, és nevelő erő van elrejtve, mineműek: az állatok' tenyésző nedvei, és minden plántának, 's fának a' magvai; tészen gyermeket, maradékot is, mint: asszony' magva, az az fia; — Ábrahám' magva, az az maradéka. Ebből a' törzsök-szóból lett *magvas*, vagy a' miben mag van; ebből lett a' *mák*, *makk* szó is, és nem a' tót *mak*-ból a' *g* *k*-vá változván, mint ezekben

a' szókban: göndör = kondor, öreg = örök, tóga = dóka 's a' t. Feltaláltatnak az *ar*, *er*, *or* törzsök-szók is. Az *ar*, ragaszték, tészén: erős; kemény; sok részre osztott dolgot: megszagatva hangzó, zörgő, sebessen mozgó cselekedetet, p. o. *agyar* = agy' erős kemény része; *kapar* = kap zörögve. Az *er*-nek is ez az értelme, p. o. *ered*, annyit tesz mint: erőt e' vesz; *erdő* = erős kemény dolgot, zörgő munkát ad ő. Az *or*-nak tulajdonképeni jelentése ez: ott sebessen mozgó, zörgő cselekedet; czélozás lévén vele a' lélekzet' ki 's bejárására, a' mormolásra, hortyogásra. Külső formájáról vett hasonlatosság szerént pedig tesz: felemelkedett magas dombos részt, minemű az *ór* az ábrázaton; ebben az értelemben vétetik az *orom*, — ormós, — orja.

§. 8.

De ha ezen két törzsök magyar szót teszszük nemzetünk' eredeti neve' alapjává: sok olyan kérdések tétethetnek előnkbe, mellyekre meghatározott feleletet nem adhatunk. — Illyek nevezetesen az itt következők: Vajjon a' *mag* néven nemzetet kell-e érteni, vagy gabona-magot, vagy pedig prof. *Kerekes Ferencz* szerint magast vagy magánost? Vajjon miért nevezik magokat a' mi nemzetünkbeliek *magnak*, azért-e: hogy magokat elsőnek, 's az emberi nemzet' magvának; vagy más nemzeteknél derekabbnak tartották lenni? mert magnak mindennek a' javát szokták meghagyni; vagy azért-e: hogy ők magvetők voltak, és a' szántásvetést ők találták fel, és gyakorlották elsőben az emberek között? mert nem minden mezei baromtartó emberek voltak egyszermind szántóvetők is, nem minden *campanus*, *agricola*. Vagy: hogy magasak; magánosok voltak?

Továbbá kérdésbe lehetne azt is tenni: hogy régi eleink mikor, és miért ragasztották a' *mag* név mellé az *ar* szótagot? vajjon azért-e: hogy ők magokat másoknál erősebbeknek, keményebbeknek tartották? vagy: hogy ők zörgő munkások voltak? vagy: hogy nagy órok volt, és abból mormolva beszéltek? vagy: hogy hegyes, halmos tartományokban laktak? vagy pedig: hogy ők magvetők, mageresztők

vagy hintők voltak?: és melyik helyesebb eredetibb neve nemzetünknek: a' magyaros *Magyar-e?* vagy a' palóczos *Magyer*, vagy pedig a' tótos *Magor?*

És hogy többet ne említsek, még azt is lehetne kérdeni: vajjon ezen igének: *eresztem*, az *er-e* a' törzsöke, és nem inkább a' *recz* vagy *rucz* szó-e? melly mind a' magyar mind a' zsidó nyelvben, rucczanást, futkározást, széllyelszaladást tesz, mint a' réczék ruczák szoktak cselekedni; és az elébe tett rövid *e*, csak az *r* betű' könnyebb kimondásáért tétetett, mint a' 'Judicium ferri candentis'ben, *Rohod* így iratik: Eruhud; — *Oláh Miklós* a' 'Hungaria'jában *Ragusat* Aragusa-nak írja, — mi is a' Rosszusokat Oroszoknak mondjuk a' régi Magyarok' szokása szerént. Illyen módon az *erecztem* vagy *eresztem* igének nem az *er* hanem a' *recz* vagy *resz* lévén a' törzsöke, nem is állíthatnánk, hogy a' *Magyer*, annyival inkább a' *Magyar* név ezt tenné: mag-eresztő, semen producens.

Lehetne ugyan ezekre sokféle véleményeket feleletül összehordani; de mind azokra, megrázván a' criticus fejét, így szólhatna: hol vagynak azok megírva? Históriat nem illyen sok kifogásokat szenvedő vélekedéseken, hanem hiteles írók' nyomos előadásáikon, és az ezekből folyó józan okoskodásokon, 's természeti következtetéseken, kell alapítani 's építeni.

§. 9.

Én hát a' *Magyar* nemzet' nevérol és eredetéről így gondolkozom: A' magyar nyelv' alkotmánya, és a' legrégibb napkeleti nyelvekkel szembetűnő rokonsága, mutatja az ő régiségét; és hogy az a' nemzet, melly ezt összeszerkezte, és a' melly ezen még ma is beszél, egy a' legrégibb népek közül.

Valamint a' magános emberek' társaságban név nélkül nem lehetnek: úgy a' nemzeteknek is szükségök volt a' névre, hogy az által mind ők magokat másoktól, mind mások is őket megkülönböztethessék. — Vágytak az emberek mindenkor emlékezetök' fenmaradására, a' halhatatlanság'

titkos érzésétől ösztönöztetvén: és ezen vágyódásokat igyekeztek kielégíteni, midőn nevöket átadták gyermekeiknek, 's az azoktól származott unokáiknak, az általok fundák városoknak helységeknek, azzal a' reménységgel lévén, hogy a' kikkel ők sok jókat tettek, leghívebben igyekezendnek az ő emlékezetöket fentartani, a' mit is ezek háládatosságuk' megmutatására örömet cselekedtek.

És hogy így nyerték nevöket sok régi nemzetek atyai örökségül, bizonyítja azt *Joseph. Antiquit. Lib. 1. C. XI.* így irván: „A' Nőe' fiainak nevei, tiszteletből adattak a' tőlök származott nemzeteknek, és az általok elfoglalt tartományoknak: *Mágóg* volt a' róla nevezett *Mügógák'* nemzetének fundálója, kik a' Görögöktől *Scytháknak* nevezettek; *Madaj*tól származtak pedig azok a' nemzetek, kiket a' Görögök *Médusoknak* neveztek.“

Hogy *Madaj*, a' Jáfet' harmadik fia volt, bizonyítja *1. Mós. 10: 2.* ekképpen irván: „Jáfetnek fiai: Gómer, *Mágóg*, *Madaj*.“ *Madaj*nak neveztek pedig a' *Zsidók* a' *Medusokat* szinte a' babylóniai fogság' végéig, melly megtetszik *Ézs. XXI: 2.* a' hol a' proféta így ír: „Eredj-el Elam (Persa), száll meg te *Madaj* (Médus) Babylóniát; minden ő fohászkodásit megvettem.“ Így neveztek öket a' *Chaldaeusok*, mint *Dániel 5: 28., 6: 9., 12: 15.* és *Eszter 1: 3, 14, 18, 19.* verseiből láthatni, hol az eredeti nyelven Média mindenütt *Madaj*nak íratik. Ugyan ezekről a' Médusokról azt írja *Herodot. L. 7. C. 62.* hogy régen mindenektől *Ar-oknak* nevezettek. Hasonlóképpen *Pausanias in Corinthiacis* így ír: „Midőn *Medea* abba a' tartományba ment volna, melly akkor *Ar-nak* nevezetett, a' lakosok róla Médusoknak nevezettek.“ A' *Zsidók* és *Chaldaeusok* is *Haranak*, vagy mint Hieronymus írja *Ara-nak* neveztek Médiának északi részét, mint megtetszik *1. Krón. 5: 26.* — *Haranak*, *Aranak*, vagy *Ariának* nevezetett pedig Média azért, mert ennek Assyriával határos, és először megült északi része, hegyes tartomány volt; a' hegyet pedig a' *Chaldaeusok* *Har-nak* vagy *Ar-nak* neveztek. Görögül is a' hegy *Hórosnak*, csehül *Horának*; magyarul pe-

dig a' domb, halom, *orom*-nak mondatik. Innen *Polybius* azt írja: hogy az a' hegy, melly alatt feküdt *Ecbatana*, *Médián*nak fővárosa, *Orumnak* vagy *Oromnak* nevezetett, mellyet *Ptolomaeus Orontesnek* ír. Az Arabok is *Médiát* *Algebálnak*, vagy hegyes tartománynak írják. —

*Médián*nak nevezetett pedig *Madaj-Ara* az újabb időkben a' Görögök által *Medeáról*, minekutána ő *Athénéből* *Colchisba* költözött, mint feljegyzi *Herodot. L. VII. C. 62.* de csak némelly Görögöktől, mert *Médián*nak napkeleti része, melly *Persliával* volt határos, még a' *Krisztus* után is egy ideig *Árián*nak nevezetett a' görög írók által is.

Már ha *Médián*nak két régi nevét, melly is ez: *Madaj* és *Ar* összetesszük, és a' középső *a* betűt alig hallató sché-vává változtatjuk a' napkeleti nyelvek' szokása szerént: éppen a' mi nemzeti nevünk lesz belőle, melly is ez: *Madjar* = *Magyar*; mert a' *dj*-t *gy*-nek szoktuk mondani, mint ezekben a' szókban is: *mondja* = *mongya*, *térdje* = *térgye*, *rendje* = *rengye*. A' zsidó *úd*-jot *ugy*-nak; az arab *vődj*-öt *vögy*-nek mondjuk, így a' *Madjar*-t *Magyarnak*. — És *Révai* úgy vélekedett, hogy eleink helyesebben cselekedtek volna, ha a' *gy* kitételére *dj*-t vettek volna fel, mint *gy*-t. Erre hajlik prof. *Kerekes Ferencz* úr is.

A' szó-rövidítés pedig, a' magokban hangzók' kihagyása, vagy alig hallhatóvá tévése által, szokásban van a' magyar nyelvben is, mint p. o. szurokosból lett *szurkos*; szitokosból *szitkos*, lélekesből *lelkes*, féregesből *férges*, így lett a' *Madaj*-arból, *Madjar* — ebből ismét *Magyar*. — Ezek szerént már *Madaj-ar* vagy *Madjar* annyit tesz mint: *Madaj*nak hegyes tartományokban lakó maradéki, vagy hegyi *Madajok*.

§. 10.

Itt ugyan lehetne ezt a' kérdést támasztani: a' *Médusok* sok nemzetségekre osztattak, nevezetesen *Herodot. L. 1.* azt írja: hogy „*Deioces*' királysága alatt hat nemzetségekre osztattak, kik között legnevezetesebb volt a' *Mágusok*' nemzetsége.“ Vajjon hát nem inkább a' *Mágusoktól* vet-

ték-e nevőket a' Magyarok, mint a' Madjarok' közönséges régibb nevéből? — Erre jegyezzük meg: hogy a' *Mag*, vagy mint a' Persák mondják *Mog* név, nem nemzetnek, hanem hivatalnak neve volt, így nevezték t. i. a' régi időben a' Médusok közt lévő tudósabb embereket, a' kik voltak a' nép' oktatói, a' vallás' papjai, a' királyok' tanácsosai, a' tudományok' és hasznos mesterségek' magvainak mintegy elhíntői. A' Mágusok hát nevezetethettek Médiában *Mag-arok*nak, vagy a' persa szó szerént *Mog-arok*nak, melly annyit tett volna, mint: tudós Médusok. Az is igaz, hogy az ő maradékaik megtartották a' *Mag* vagy *Mog* nevet azután is, midőn Médiából szerte széledtek Ázsiába, 's Európába, és közönséges emberekké lettek, 's többé a' népek' tanítói nem voltak; valamint mai időben is nevezetnek Papoknak, Nemeseknek, Tótoknak, Törököknek, a' kiknek eleikre rá illetek ezek a' nevek, maradékaikra pedig éppen nem; és ennek maradványit találhatjuk fel: a' Maka, Mochus, Mago, Magynes, Magister nevezetekben. De hogy a' Mágusok *Magarok*nak vagy *Mogarok*nak nevezettek volna, arra, én ugyan, bizonyítványt a' históriákban nem találtam.

Azonban, ha a' mi eleink a' Mágusokról nevezettek volna is Magyaroknak, így is oda menne ki a' dolog, hogy ők a' Médusoktól származtak, mert a' Mágusok is Médusok voltak, a' mint ezt magok mondják, Astyages Médusok' királyának, mikor az tanácsot kérne tőlök, mit cselekedjék Cyrussal, így szóllottak: „Nékünk is hasznunk forog abban, ha a' Médiái birodalom fenmarad, melly ha megváltoztatik, és ezen gyermekre (Cyrusra), a' ki Persa, általmegyén, mi is, a' kik Médusok vagyunk, a' Persák' szolgálai leszünk, kiktől, mint idegenek, semmi becsben nem tartatunk: ha pedig te uralkodol, kivel egy nemzetből valók vagyunk, mind az uralkodásban részt veszünk, mind nálad nagy becsületben tartatunk. Annál inkább kell hát nekünk gondoskodni te rólad, és a' te országodról,“ mint írja ezeket *Herod.* a' *Clüójában*. Akár azt mondjnk tehát: hogy a' Magyar név a' Médusok' legrégebb nevéből lett, melly is ez *Madaj-ar*; akár

azt: hogy a' Médusok közt lakott *Mag*, vagy *Mog*-arok' nevéből vette eredetét: mindenik csak azt teszi, hogy ők Médusok, még pedig ezek közt is a' legrégebb legtudósabb népek közül valók voltak: mert valamint *Mog* vagy *Mágus* bölcsesét; ugy *Madday* chaldaei szó is: tudóst, tudományt szerzőt és közlőt jelent. —

III. A' régi Madaj-ar vagy Magyar nyelvről.

§. 11.

De mivel valamely nemzet' eredetének 's szülőföldének meghatározására, nem elég a' puszta név, melyet a' különböző nemzetek különbözőképen szoktak előadni; és mivel azokat tartjuk egy nemzetből valóknak, a' kik egy nyelven beszélnek: tegyük már értekezésünk' második tárgyává a' régi Médusok' nyelvét, és annak a' mai *Madjar* nyelvvel való megegyezését, avagy meg nem egyezését. — Millyen volt a' régi Médus nyelv? elenyészett-e az végképpen, vagy van még annak valahol maradványa, azt sem mi médus nyelven készült írással be nem bizonyíthatjuk; nem lehetett ezen régi nyelv olly szerencsés mint a' zsidó, syrus, és chaldaei nyelvek, mellyeken írott néhány könyvek e' mi időnkig is fenmaradtak.

§. 12.

Ezeket mindazáltal a' históriai előadásokból tudhatjuk a' régi Madjarok' vagy Médusok' nyelvéről: hogy az különbözött a' Scythák' nyelvétől; mert *Herod. L. 1.* azt írja, hogy „a' pásztor Scythák közt visszavonás támadván, egy csapat közülök Médiába ment, Cyaxares király' idejében, kérvén lakásra való földet. A' király őket jó szóval fogadta, 's megbecsülte, gyermekeket bizván rájuk, hogy tanítsák azokat a' scytha nyelvre és nyilazásra.“ — Különbözött a' Párthusokétól is; mert a' mint előadja *Justin. L. 42.* „a' párthus nyelv, a' médus és scytha nyelv közt volt, mindenikből részesülve.“

§. 13.

Egyezett pedig a' médus nyelv a' mi Madjar atyáinkéval; mert azt írja *Strabo L. 15. p. 483.* „hogy Ária kiterjedt Médiának és Persiának egy részére, úgy szinte Bactriának és Sogdiának déli részeire, és az itt lakók mindnyájan egy nyelven beszéltek, csak kevés különbséggel.“ Ha már igaz az, hogy a' mi régi eleink Persia' szomszédságában Ariában laktak, és onnan jöttek Ázsia' északi részeire; ha igaz az, hogy Áriát nevezték a' Görögök Médiának: úgy igaz az is, hogy ők a' Médusokkal egy nyelven beszéltek.

Továbbá: a' Médusok a' Syrusok közzé számláltattak, valamint a' Zsidók és Chaldaeusok is. — A' Syrus név közös nevek volt sok nemzeteknek, azt mondja *Steph. Byzant.* „Mind azokat a' népeket, kik Cappadociától fogva Babilóniáig, az Ararát vagy Gordyaeus hegyektől fogva Susianáig, és Mesopotamiában is kiterjeszkedtek, a' Zsidók Aramaeusoknak, más nemzetek pedig Syrusoknak nevezték. Innen *Pomp. Mela*, Syriában mondja lenni Mesopotamiát és Babilóniát; *Strabo L. 15.* Syria' határának mondja lenni Susiánát, és Persiát; *Ammianus* pedig Médiának déli részét Syro-Médiának nevezi. Megkülönböztetés' kedvéért mindazáltal, a' Tigris folyóvíze' napkeleti partja felől lakott Syrusokat, Assyriusoknak nevezték a' Barbarusok, az az a' kik nem voltak Görögök, mint említi *Herodot. L. 7.* És így a' mi Madjar eleink is a' Syrusok közül valók voltak. Syrusoknak vagy Assyriusoknak neveztettek pedig ők nem csak azért, hogy híres nyilasok voltak, (mert *Szúr*, a' syro-chaldaei nyelven tesz: szálkát, töviset, ezen kívül minden szúró eszközt, dárdát, nyilat, és egy értelmű ezen magyar szóval szúrós, a' Törökök és Persák most is *Súr*nak, *Suristán*nak nevezik Syriát.) Innen *Herodot: Thaliajában* nevezi őket Arim - Aspiknak, hegyek' nyilassainak. Arimusoknak nevezték pedig a' Görögök a' Syrusokat, mint írja *Strabo L. 13.* hanem azért is: mert ők mindnyájan egy törzsből eredtek, és egy nyelven beszéltek, bár ha különböző szóejtéssel is. És hogy a' Médusok a' Syrusokkal atyafias

nyelven beszéltek, megtetszik onnan: hogy a' Zsidók, fog-ságban lévén a' Médusok' városaiban, nem a' hunus, nem a' scytha, hanem a' syro-médiai nyelvet tanulták meg; még pedig úgy, hogy azután ezen a' nyelven széltire beszéltek, 's ez lett közönséges az eredeti *heber* nyelv helyett.

§. 14.

Hogy a' Médusoknak, Syrusoknak, Zsidóknak, Chaldaeusoknak nyelvök a' bábeli zavarodásig, vagy az özön-víz után 300 esztendeig egy volt, bizonyítja *1. Mós. 11: 1.* ekképpen írván: „Mind az egész föld *egy* nyelven szól vala, és a' szólásnak beszéde *egy* vala. De azután különbkülönb-féle tartományokba széllyeloszolván a' Nóe' nemzetségei, nyelvök is megváltozott. Ábrahám a' Zsidók' fő atyja, a' Tigris folyóvize mellett volt *Úr* nevű városból elköltözvén a' Kanahán' földére, a' chaldaei nyelvvvel rokon kanaháni heber dialectust megtanultak maradéki *1. Mós. 31: 7;* onnan pedig az ő unokái Egyiptomba menvén, hol szinte 400 esztendeig laktak, de az Egyiptombeliekkel össze nem elegyedve, meglehetősen épségben megtartották heber nyelvöket. A' mi *Madjar* eleink is először Sesostri's egyiptomi királynak, azután pedig Phraortes médiai királynak idejekben, Ariának Persiával határos gazdag, áldott részeiben kiterjeszkedvén, és ott más nemzetekkel össze nem zavarodván, csak kevés változtatással megtartották eredeti nyelvöket. De már az Assyriusok, és az Eufrates' napnyugoti partja felől lakó Syrusok, Chaldaeusok, összeelegyedvén a' Scythákkal, Phoeniciaiakkal, és a' Görögökkel, sok szókat kölcsönöztek egymástól, 's beszédjök' módjának egymáshoz való alkalmaztatása által, sokat változtatták ősi nyelvöket; nevezetesen a' Görögök a' Chaldaeusokhoz járván tanulni, mint feljegyzi *Jos. contra App.* sok szavaikat felcserélték egymással. E' volt már az oka: hogy Jérémiás proféta' idejében, vagy Krisztus e. lőtt 630 táján, nem értették a' Zsidók a' syriai rokon nyelvet, *Jér. 5: 15;* és Rabsake, az assyriai király' hadi vezére, zsidóul beszélt a' Jéruzsálembéliekhez, mivel a' syriai nyelvet nem értették. *2. Kir. 18: 19, 26.* — Hanem már az assy-

riai és babylóniai fogság alatt, a' Zsidók mint rabszolgák, szélyeloszolva Assyriában, Médiában, Babylóniában, megtanulták uraiknak nyelvét, 's ettől az időtől fogva lett közöttök is esmeretessé a' syriai nyelv. Már a' Jézus-Krisztus és az ő tanítványi ezen a' nyelven beszéltek, mint ez az Evangéliomban előforduló syriai szókból megtetszik.

§. 15.

Tagadhatlan mindazáltal, hogy a' mi eredeti magyar nyelvünkben is számos szavaink vannak olyanok, mellyek a' Persákéval megegyeznek, mint ezt előadta *Beregszászi Nagy Pál* ilyen című könyvében: „*Parallelon inter linguam Persicam et Hungaricam. Erlangae. 1794.*“ Vannak olyanok, mellyek hasonlítanak a' török szókhoz, mint ezeket közölte velünk *Horvát István, Tud. Gyűjt. 1833. VI. VII. kötet.* De ennek nem az az oka: mintha a' mi nemzetünk a' Persáktól vagy Törököktől származott, vagy mintha ezek' nyelvével a' miénknek rokonsága volna; hanem csak az, hogy a' mi régi eleink Ázsiában délfelől a' Persáknak, északfelől a' Sacaknak 's Massagétáknak, kik a' közelebbi időkben Turkoknak nevezettek, ezer esztendőnél tovább voltak szomszédjaik; e' mostani hazánkban is sok ideig volt nemzetünk a' török hatalom alatt. Nem csuda hát, ha ennyi idő alatt sok szókat kölcsönöztek egymástól. Így kölcsönöztek a' Parthusoktól, Indusoktól, Chinaiaktól, Szláv, Német, és Deákoktól is számos szókat. De ezek is csak azt mutatják: hogy ezen nyelveken beszélőkkel, húzomos ideig voltak összeköttetésben, társalkodásban; nem pedig azt, a' mit némellyek erőlködnek megmutatni, hogy a' magyar nyelv, a' szláv nyelvből származott, melly ettől felette igen különbözik.

§. 16.

Az is igaz, hogy a' betűknek más hangon való kimondása, sejpen vagy keményen ejtése; a' magokban, és mássalhangzó betűknek, sőt még a' szótagoknak is egymással való felcserélése; a' rövid hangoknak megnyújtása, a' hosszúknak megrövidítése; a' beszéd' hangjának, 's a' szók' egybeszerkesztésének, az európai nyelvekhez alkalmaz-

tatása; a' szóknak más hasonló dolgokra vagy cselekedetekre áttevése; sok régi szóknak elhagyása, 's más újaknak felvévése, és más effélék által, sokat bővült, de sokat is változott *Madjar* nemzetünk' eredeti nyelve: mindazáltal ennek mind grammatikai szerkezése, mind sok szóknak, emberek' és helységek' neveinek, a' régi zsidó és syro-chaldaei nyelvvel való szembetűnő egyezése, mutatják ezeknek egymással atyafiságokat, mint ezt *Beregszászi Nagy Pál* ilyen nevezetű könyvében: „*Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen*,” és *Révai* az „*Elaborator Grammatica*“jában bőven megmutatták, és megesmertették azt az ő előadásaitak figyelmetesen megolvásó idegenekkel is: hogy a' Magyar, nem a' Finnusoktól származott, mint vélekedett *Sajnovics*; nem is az északi Sarmatáktól, Eszthonoktól, Vogulok, Votyákok, Morduinok, Cseremiszek, vagy más Tatar fajtáktól, mint állítja *Schlötzer*, és *Herder*; és a' magyar nyelv nem a' tótból származott, mint a' belga a' németből, miként a' tudós *Bochart* gondolkozott: hanem, Ázsiának azon részén vette eredetét, melly régen Madaj-Arának, azután Médiának, Syriának neveztetett, 's onnan bujdosott e' mostani hazájába.

§. 17.

Mellynek hitelesítésére, egyszersmind sok régi avúlt, de a' szókat módosító ragasztékokban még feltaláltató szavainknak világosítására, 's nyelvünknek ez által is lehető tökéletesítésére feljegyzek itt számos olyan zsidó és syro-chaldaei szókat, mellyeknek mind formájokra mind jelentősökre nézve, szembetűnő egyességök van magyar szavainkkal — a' zsidó Aleph-Beth' rendi szerént, hogy így a' szókönyvekben annál könnyebben fölkereshessék ezeket azok, kik rólok bővebb esmeretséget kívánnak szerezni. Csak magyar betűkkel írtam le az idegen szókat, nem akarván alkalmatlankodni a' zsidó betűkkel az ezeket nem esmerőknek. Elöl tettem a' zsidó és syro-chaldaei szót; utána az ezzel egyező magyart; ezután ismét az elöl lévő napkeleti szó' értelmét, és a' szókönyvekben feltaláltató jelentését. — Re-

ménylem, lesznek, kik nemzetünk és nyelvünk eránti jó hajlandóságból végig nézik az itt következőket; bár ha az effélék sokak előtt unalmasok is. —

N.

Ab és *Abbah* = apa: szerette, táplálta, nevelte.

Abar és *Abbir* = a' mi bír, erős, tehetős, hatalmas; fejedelem; bika.

Abenét = övenet: öv, mellyel a' ruha a' derékhoz köttetik; szablya' szíjja.

Agód = aggódni: szorongatni, összekötözni, tesz összekötött nyalábot, ágyat, házi eszközt.

Agár = agár: összeszed, összehord.

Igra = ijra: levél, írás: a' *g*, *j*-vé változván.

Iddár = udvar. Chald.

Ah = óh: felfohászkodás!

Ahah = ah: szomorúság' kedvetlenség' helybehagyás' jele.

Ohel = ól: sátor, egy helyből más helybe vihető hajlék.

Even, (arab szó) = év: esztendő' része, 's nem egész esztendő.

Ivrah = híva, és íva: igen kívánt valamit megnyerni.

Úl = új: erő, tehetséggel bíró. Arab nyelven: elsőt teszen.

Az, *azi* = ízi - be; úzi: akkor, mindjárt, tüzesen sürgetést jelentő szó; teszi ezt is: asz, ósz, ós: hajdani, régi, vén; p. o. őseink vagy ősszeink = régieink, véneink.

Aza = acza: meggyújtani; ebből lett: aza - el, aczél = meggyújtás nála.

Ixzén = izen: fülelt, tudta, helybehagyta. Felmaradt ebben:

Bixén = bizon: tudba, vagy tudva, tudásból.

Azál = oszol: elment, elszéledt, megszűnt.

Ézób = izsóp.

Ach = ak, ek, ik, ok: atyafi, testvér; vele egy; hozzá tartozik; csomó; sereg; társaság: p. o. fark = a' farral egy; kerek = a' körrel egy; jobbik = jobb a' társaságban. Ebből lett a' többes szám' képzője, p. o. emberek = sereg ember: virágok = csomó virág.

Aház = akaszt: megfogta, tartóztatta, megragadta.

Át = at: lassan lassan, halkal, csendesen; p. o. hull-at, forg-at, hord-at.

Ij = ij, i: sziget; szállása, helye, tartózkodása valaminek, p. o. budai = Buda lakóhelye; idei = ezen idő' tartózkodása, vagy létele. 2-or tesz: tenger' szigeteiben lakó rémitő állatokat, halálmadarat, fenevadat; szóval, a' mi ijjesztő, rémitő szokott lenni.

Ejn = ne, nem. *Ijn* = ilyen, olyan: így, úgy van. Chald.

Ajjah = héjja: kánya vagy szarka.

Ecep vagy *Cap* = marok, a' mi kap.

Ac = ok, og: bizony, valóban, nyilván, mert p. o. oka = bizonyossága, valója; mozog, buzog = moz, buz nyilván.

Él = el: tőle, ről, hozzá, innen, le, oda, vele, előtte, nála, mellé, p. o. vidd-el = vidd tőlem; elmegyek = innen megyek; elpusztúl = lepusztúl; eleink = előtteink.

Él = él: erő, tehetség valaminek véghez vivésére; Isten. Ebből lett:

Lél = lal, lel: hatalmában van, van rá akarata, tehetsége, van benne módja, p. o. táplál = a' táp-ba van módja; kérlel = a' kérre van akarata; foglal = a' fogra van hatalma. Ebből lett ismét:

Lél-ach = lélek: az Istennek atyafia; a' mi egy a' tehetséggel, az erővel. Látszik ebből milyen formán gondolkoztak eleink a' lélekről; többet tesz ez a' szellemnél.

Ál = ál: nem, éppen nem, p. o. ál-pénz, ál-orcza = nem pénz, nem orcza: tész esedezést, engedelem-kérést is, p. o. áldás = esedezést gyakorló.

Alál = halál: elment; haszontalanná, semmivé lett.

Alách = halok: megbüszhődött, elment.

Alám = alam, elem: erős, hathatós volt, p. o. fél-elem = a' fél erős volt; fájd-alom = a' fáj hathatós volt; hat-alom = hathatós; fejed-elem = erős fő.

Alah = állit: erősítés, esküvés, átkozódás.

Ahu = elő: ímé, p. o. előadom = ímé adom; előjöttem.

Úlam = ól, tornác.

- On* = ún, ín: kesergés, sírás, unalom, panasz; ebből lett: inség = sok fájdalom: ún-dok = únt-dög.
- Ajla* = szarvas; ebből lett *cajla* = mint a' szarvas.
- Em* = eme: anya, nyőstény; ebből lett: em-ber = anya' fia; em-el-ő, vagy emlő = anya előtt ő.
- Amén* = ám: úgy van, bizonyosan, valóban, bár, vajha; p. o. úgy ám = úgy valóban; ám cselekedd = bár cselekedd.
- Emet* = emet: állandó, tiszta, valódi; felmaradt ezen avult szó' értelme ezen ragaszokban: kell-emet, szem-ér-emet = szem-vigyáz-tisztaságra.
- Amál* = omol: összerogyik, leomlik a' fal, a' kapu.
- An* = án, én, és hán: bizonytalan határozatlan dolgot, helyet, időt, számot jelent, mint: valami, valahol, valamikor, valamennyi; p. o. szapor-án jött = szapor valahonnan jött; szép-en írt = szép valamit írt; hoz-án-d = hoz valamikor az; jöv-en-d = jó valahonnan az; hány forint = mennyi forint.
- An*, a' Chaldaeusoknál teszi: honnan, hova, hol; felmaradt ezekben: hon-an = lakása hol; ott-an = ott hol.
- Ani*, syriai nyelven, *Eno* = én. Ebből lett ezen bírást jelentő név-más: Én-é-m; vagy enyém = én hozzám tartozó valami rész; en-ém-ek = én hozzám tartozó csomó, sereg. Mikor ez a' bírást jelentő név-más: *enyim*, vagy *enyém*, valamely szó után tétetik; ezen első szótag: *én*, elhagyatik, és csak az *m*, melly néha *am*, *ém*, *om*-má változik, ragasztatik utána; p. o. fog-am = hozzám tartozó fog; szeret-em = a' kötelesség' teljesítése hozzám tartozó valami. Így van ez a' zsidó nyelvben is: az *ani*-ből elhagyatik az *án*, és csak az *i* tétetik a' szó után, mint *Adon-i* = én Uram; *Él-i* = én élöm; vagy Istenem.
- Aszar* = a' szorit: megköti, kötözi; megbékőzza.
- Aszon* = asszony: kárt, romlást béhozó. Ezen más nyelvből kölcsönözött szónak, aligha az eset' históriájából nem adták, az itteni jelentését a' Zsidók.
- Enijah* = ejnye: szomorúság' jele.

Énok = ének: sirva kiáltani, jajgatni. Elcserélve, énekelni zsidóul így van: *sir*, ebből lett a' *Syren* = éneklő valami.

Annah = ann, enn, onn: ide, oda, p. o. húsz-ann jöttek = húsz-ide-jött sereg; pénz-enn adta = pénz oda adta.

Epeh = epe: mérges vípera kigyó.

Apész = apaszt, epeszt: elfogyatkozott, vége van.

Aszip = iszap: összegyűlése, csoportozása valaminek.

Ara vagy *Ere* = erős: munkás, tehetős, kitetsző, p. o. agyar = az agyból kitetsző; kap-ar = kap erősen; sep-er = seppel munkás. Ebből lett:

Ere-cul-es = Hercules: erős edénye a' tűznek.

Erel = eről: igen erős, hatalmas, p. o. erel-kadam, vagy erőlködöm = nagy erővel előállottam valamit véghez vinni.

Ari = or, erő: oroszlán; vitéz ember. Ebből lett:

Ari-szalan = oroszlán: erőnek felemelése.

Arah = arat: szaggatja, szedi, tépi.

Orec = örök és öreg: hosszúság, soká tartás.

Aram = orom: magos része a' földnek; hegy, halom; pyramis; palota.

Arzák, (arab szó) = ország: termő föld; tápláló tartomány; nem teszen hát birodalmat.

Asás = as, es, os: tüzes, erős, tehetős, munkás, birtokos, vele egyesült; p. o. vár-as = várral erős; méz-es = mézzel egyesült; orpos vagy orv-os = gyógyítani tehetős; mocsok-os, vagy mocskos = mocsokkal egyesült; tak-ás vagy tak-ács = tak-kal munkás; kul-as vagy kulacs = kult tehető. A' *tak*' természeti hangja a' takácsok' bordája' ütésének; a' *kul* pedig a' kulacs' kotyogásának.

Is = is, és: férjfi, társ, hozzá tartozó, valaki; p. o. más-is = más valaki; felesége is ott volt = a' felesége hozzá tartozó volt: én is megyek = én társ megyek; nagy és kicsi = nagy társa kicsi.

Iseh-den = Isten; tüzes az; erős, tehetős az.

Asám = esem: bünt tett. Ebből lett:

Asmah = ocsma: bűn, rút ocsmány cselekedet.

Esed = eset; eső: kiomlása, lefolyása a' víznek.

Eskod = esküd-ők: vigyázni fogok, szorgalmatos leszek véghez vivésében, meg fogom tartani.

Asuta = ásta: vakondak. Chald.

Utz = utzu: siettetni, sürgetni valamit.

Ét = at, et, ot: megjelent, előtte volt, elébe adatott, vitt, hozott: a' negyedik ejtés' képzője mind a' zsidó, mind a' magyar nyelvben; p. o. kenyér-et = kenyér melly előtte volt; fát vett = fa melly elébe adatott vett; ember-et, vagy embert = ember a' ki megjelent. Ebből lett:

Ét-él = erőt, tehetséget adó.

Att, (arab szó) = őtt: sok egy társaságban.

Atah = ott; eljött, megjelent; ebből lett: *Óteh* = út: jövő, járó, t. i. hely.

Atta, *Atte*, *Atti* = te.

Atad = atzat: tövis, bogács kóró.

Ajtéj = ajtó: jövést, menést eszközlő.

It (Chald.) = it: vagyon, vagynak; elő áll, valósággá lesz. p. o. kövér-it = kövér áll elő: sárg-it = sárga lesz valósággá.

Atár = határ: hely; környék, tartomány, Chald.

2.

Ba = ba, be; va, ve; p. o. házba; tudva; réthe; menve.

Baba, syrául: *Babia*; arabul: *Babus* = buba: csecsemő.

Beos = pes, pos; bős, büsz: бүдösség, dögszag. Felmaradt ezen szókban: peshed, poshad = бүдösség esett belé, бүszhöd = dögszag bocsátódott belé.

Bag = bog, bogy: étel; ebből származott: *Bagó* = bogyó: az ő étele. A' gabona, gyümölcs, melly a' régiek' közönséges eledelök volt, mind bog, vagy bogy volt. Ebből lett a' buga és a' búzsa, a' *g-t* *zs-*nek olvasván, mint most is az Arabok; a' bag-ból lett a' mag, a' *b* *m-*mel cseréltetvén fel, mint ezen szókban; bot, mot; Bagdád, Magdád; Becha, Mecha; — és a' vagy is.

Begár = begyőr, és betyár: szőrös, felserdült ifjú, vagy leány.

Bad = vad: kietlen, magános; teszi ezt is: bot, emelő-rúd; tész lent is.

Badár = bodor: széljelszórta, szilalta. Chald.

Bada = vád: költött; hazudott; hijába valót beszélt,

Bedek = beteg: hibás; szakadt; hasadt.

Bahám = bám: néma, halgatva nézett, bámúlt. Ebből lett;

Behema = állat: bámúlva néző.

Bahár-sani = bárson: tiszta, tündöklő; kétszer csigavérrel veresre festett matéria.

Bó-darág = bódorog: jön megyen.

Bu = búni, bémenni.

Bó = boj: bémenetel, p. o. hangya-boj, a' mibe a' hangyák bémennek. Felmaradt ebben is: bó-kol = a' bémenetelnek könnyítése.

Bohu = bohó: üres, hibáavalóság. Felmaradt ezen szóllásban is: *Czé-da*, *béh-da* = szemét az, hijába-valóság az,

Bahál = bájol, bály; megzavarta, megijjesztette.

Bub = búb: üres, a' mi külsőképpen nagynak látszik, fel-fúvódott.

Búz = puszt: prédálni, pusztítani, fosztani. Ebből lett;

Buzta = pusztított, puszta.

Bús = bús: szégyenleni, elpirúlni.

Béj = bé, belé.

Béjn = benne, belől, a' közepén.

Bijah = buja: mással háló, közösködő. Chald.

Bajta = pajta: ház, hajlék, a' miben valamit tartanak.

Bin = vin, vagy vén: okossággal bírni, előre látni, megkülönböztetni, valamit jól megérteni, meggondolni.

Búl = búl, ból, ből: a' mi kijön, a' mi származik, lesz valamiből; haszon; jövedelem; rész; tag; darab: a' hatodik ejtés képzője; p. o. a' házbúl, aranyból, tenyérből, Ebből lett:

Búl-dagah = bóldog; jövedelme, haszna megszaporodott,

Bál, Bél = belső rész, szív, lélek,

- Bal** = bal, és baly: nem jó, hibás, nincs meg benne a' mi-
nek meg kellene lenni; p. o. bal szerencse = nem jó
szerencse; balyos = hibával vegyes.
- Balah** = vala, és valaha: vén, régi, avúlt; az aligmúlt'
képzője.
- Balót** = volt: elkopni, elfogyni, megemésztetni: az egészen
elmúlt' képzője, p. o. jó ember volt = jó ember fogyott
el, emésztetett meg. Szép volt = szépsége elfogyott.
- Bala**, vagy a' régi olvasás szerént **Balagh** = vályu: beíttá,
benyelté, belső részébe bévette, elrejtette.
- Ballos** = bölös vagy bölcs: megvizsgáló, megtudakozó,
kémlelő. Chaldaei szó.
- Beljagh** = béljég: vágott, metszett, általszúrt. Chald.
- Bete** = besze: kimondás, kijelentés. Ebből lett:
- Betéd** vagy *beszéd* = kimondás, kijelentés az.
- Betas** = botos: tapodta, lába alá tette.
- Bana** = bánik valamivel, összerak, épít, sokasít, boldogít.
- Binah**, vagy a' Thalmud szerént:
- Binta** = bunda: szőrös, gyapjas.
- Balag** = balog: könnyebben van dolga mint másnak; pi-
hent, hevert.
- A-balak** = ablak: a' kiűritett, kijukasztott.
- Buk** = vak: kivájni, kivőgyelni, üríteni.
- Bakar** = bokor; sereg, nyáj, csorda.
- Busz** = buz: összetapodni, megtörni: ez az avúlt szó fel-
maradt ebben:
- Busz-ganán** = buzgán: összetörni, óltalmazni való.
- Bara** = bar, bor, varr: valamiből nagy mesterséggel ké-
szíteni, kiválasztani: felmaradt ez az avúlt szó ebben:
- Bara-casil** = barkácsol: szekerczével készít valamit.
- Bara**, arabúl bárdolást téssen; ebből lett: bárd = farag az.
- Béra** = ború: kivágott, megölt; ebből lett: háború = öl-
döklés, kivágás.
- Baréj** = paréj: termő, a' mi terem miveletlen földben is.
- Bar** = bar: gabona; tiszta búza; felmaradt ebben:
- Ha-bar-ach** = abrak: a' buza' attyafia.

- Bar-anah* = barona; a' gabonát lenyomó, termővé tevő, és;
Bar-ázád = barázda: a' mibe kiment, eloszlott a' búza.
Bara-czach = baraczk: termett vidámitó.
Bor = vor vagy ver: föld alatti verem, tömlőcz.
Bereca = bárka: haltartó, halas tó.
Borda = borda: vesszős, egyenes húzásos ruha.
Bira, és *Birta* = birtok, vár, palota; ebből lett: *Ábir* =
 bíró, erős, izmos, tehetős, hatalmas.
Berát és *Bráta*. (Chald.) = *Barát*: leány,
Ber-es = veres; fia a' tűznek.
Becza = becs: nyereség, haszon.
Beczah = becző: kétfelé vágott, két részre osztatott.
Bocz = pocsz, loos; sár; mocsár: ebből lett: *Boczach* =
 vaczok: a' sárhoz tartozó, sárral-elegy fekvő hely, és
Boczkor = sárnak hideg.
Bóczér = bóczéros: szüretelő.
Bót = bót: háló hely.
Batel = botol: akadályoztatik.
Batár = bátor: azután; hogyha; jöllehet.
Bitték = viték: meggyilkolta, fegyverrel általverte.
Batat (arab.) elvágta; ebből lett *Batta* vagy *balta* = el vág az,

J.

- Gaah*, ennek Partic.: *Mayaah* = magas, a' mi kitetsző.
Gaa (arab szó) = győ: jön, gyön. Ebből lett ezen rag: bo-
 ron-gó; kerek vagy kerengő: hajlon-gó.
Gab = bog: púposság, dombosság.
Gebah = gebe: gebeszkedni, magosodni, felkapaszkodni,
Gévah = géva: felemelkedés, felfúvalkodás, kitetszés.
Gava = gyáva; holt test.
Gedi = gida: kecske fiú.
Gazáz = gazol: lekaszálja a' füvet, lenyíri a' gyapjút.
Gex = gaz, széna.
Guz = kusz: kuszává tette, elvágta, elmetszette. Ebből lett;
Güz-ü = elvágta, elszaggatta ü,

- Gozal** = koszál: széllyeljár keresvén mit ehessék, mint a' csírke; ragadoz, lop.
- Gázu** = gázoltak, a' vizet általlábolták.
- Gucha** = guga: kiállani, kironítani.
- Gúp** = kúp: meghajtott, bérakott.
- Gál** = gál, gél, kál, kél: összegöngyölt forgatott, elől meg elől kezdett; víz hullám. — Gyakran előlkerülő eselekedet' képzője; p. o. szalad-gál, keres-gél, jár-kál, seper-kél, pár-gol; az az, ezeket forgatja, elől meg elől kezd.
- Gol** = goj: gojó, kerek edény.
- Giddúl** = gidel-getni: nevelte, táplálta.
- Galál** = gojól: összegöngyölget; kerek emésztetet hullat.
- Galám** = galom: hempelygette, göngyölgette, gyakorlotta, p. o. szor-galom, rág-galom.
- Gólah** = gólya: elköltözés; fogságba vitel. Ebből lett:
- Galéh-ganah** = galagonya: bújdosó' kertje.
- Gúlla** = gulya: rakásra kerekbe összeállított; összehajtott; összefolyt; p. o. hó-gulya.
- Gamál** = gyámol: segíteni, nevelni, a' jótéteményt vissza fizetni.
- Gomér** = gyomor: megemésztő; elfogyasztó, elvégező.
- Ganán** = gyanú; és gyanánt: eltakart, elútkolt, elrejtett.
- Gannaj** = ganéj: csúnyaság, rút dolog.
- Ginuna** = gúnya: bétakarás, fedezés.
- Ginza** = kincs: elrejtett drága kincs.
- Gapa** = gyepü: kerítés, sövény,
- Garák** = görög: legörög, lehempelyeg.
- Geréj** = gerjed: felindította, ingerlette, gerjesztette. Chald.
- Gerem** = köröm: csont, kemény érzéketlen része a' testnek,
- Geres** = egres: először kijött gyenge gyümölcs.
- Góral** = góral: kövecske a' mit hajigálnak, a' mivel sorsot vetnek.
- Gát** = gat: szorít, terhel, valamin rajta van; sajtó: felmaradt ebben: árul-gat, ker-get, kére-get, nyomor-gat,

7.

- D.** a' Chaldaeusoknál a' Genitivus' jele; a' Magyaroknál pedig a' bírást jelentő névmás' 2dik személyének képzője; p. o. Endré-d = Endréé. Kez-ed = kéz ezé, vagy tiéd, kér-ed = a' kér ezé: vagy tiéd. Néha a' *d*, *t*-nek mondatik, mint: tiétek, tánczol, bot: tiédek, danczol, bod helyett.
- Dob-arah** = dobár: hasas medve.
- Dages** = degesz: viselős, kettős.
- Dag** = dög; hal.
- Dah** és **Da** = da, de: ez, az, ő; p. o. o-da = ott az; ide = itt ez. **Cala-da** = bézárta az.
- Dagah** = dagad: nevekedni, pöffedni, sokasodni.
- Dagál** = dagály: zászlót, czímert vitetni maga előtt; pöffesz-kedni; pompázni; magát mutogatni.
- Dehén** = tehén: hizott jószág.
- Daj** = dajka: elég, kielégítő, betöltő.
- Dej** = de: elég, a' mennyire kell, szükség.
- Dagar** = takar, összegyűjt.
- Dajúr** = daru; jövevény, bújdosó.
- Dehac** és **Daag** = dohog: nyughatatlankodik; tépelődik; gúnyolódik.
- Duc** = dug: hely, rejtek. **Duc-tah** is ezt teszi a' Chaldaeusoknál.
- Déc** = dik: ez, az, amaz; p. o. máso-dik, rágó-dik.
- Dum** = dum-mog: meg-némúlt; értetlen hangokat ad mint a' néma.
- Dal** = dol, dúl: felemelgetés, gyakori mozgatása valaminek; p. o. bárd-dol, moz-dúl, fordul, kondúl, zendül.
- Dalag** = dolog: ugrott, gyorsalkodott.
- Dalál** = talál, és delel: felemelte, felvette; megfogyatkozott, ellankadt erejébe.
- Dutz** = duttz, döttz: örömmel ugrálni. **Dutzolni** mondatik, mikor az anya a' kis gyermeket ugráltatja. Ebből lett a' **dantz**, *n* betű tétetvén a' *tz* eleibe a' Chaldaeusok' példája szerint, kik a' kettőzött betűk' elsőjét *n*-re szokták változtatni, mint ezen szóban: ördögös = ördögös,

aggelos = angel. Uggar = Ungar. A' *Dantz* jelentő hangja a' fegyverbe öltözött pyrhusi tánczot járók' zörrenésének, 's a' sarkantyú' összeütődésének, és éppen nem a' német kerengésnek.

Dus = dus-kál: összetapodni, nyomtatni; elvesztegetni.

Dea, vagy ha az utolsó *ain* betűt a' régi mód szerint *gh*-nak olvassuk *Deagh* = Deák: tudomány, esméret; ebből lett a' deákos = tudományos; a' Görögöknél *Diakonos* = tudomány' szolgálja vagy tanító. Hasonló módon ebből lett: *Mandagh* = mondok: tudásból való, esméretes; úgy szinte: *Tudagh-chaza* = tudakoza: azután járt, hogy valami tudtára adassék.

Dak = dék, tek: részecske, töredékecske. p. o. mosadék = mosás rész; hulladék = hullott rész; tiétek = ti hozzátok tartozó rész.

Darab = darab-os: éles, hegyes, szúros. Arab.

Darág = derága: grádicsenként felment; magos; meredek.

Dara = dor: gyaláz, pirongat, visszavér; felmaradt ebben: dor-ogál = a' pirongatást elől meg elől kezdi.

Doréc = derék: előre menő, messze haladó a' jó úton.

Dúr = dúr: forgatni, hempejgetni; ebből lett: dőr-sőlni és dur-ugjálni = forgatni, sodorni.

Dera = dara: széllyelszórt. Chald.

Derus = dorú's: értekezés: vitatása valaminek, papolás. Dorú'solni mondatik a' Magyaroknál a' ki zúgolódva beszél magában.

Das = dos, des; doz, dez: szokott, járatos, gyakorlott, néki törődött. Felmaradt ezen rágasztékokban: kap-dos, rug-dos, ál-doz, ver-des, kér-dez; az az, ezeket gyakorolja, ezekben járatos, ez a' szokása.

Disnah = disznó: kővér, hizott.

Dapak = topog, kopog, dobog.

Dat = dat, tat, tet: parancsolat, rendelés, törvény, kényszerítés, kötelezés. A' szenvedő igék' képzője, p. o. hor-dat, mondat, tanultat, szerkeztet: az az, ezeket parancsolja, rendeli, kötelez ezekre másokat,

- H.** Néha a' szó' végén hever minden jelentés és foganat nélkül, valamint a' zsidó, úgy a' magyar nyelvben is (paragogicum) p. o. micsodah, Erzsébeth, Judith: de ez már mai időben elhagyatik.
- Ha** = a, e, az, ez; imhol, imé. Ebből lett: *ha-zeh* = az; imhol az.
- He** = e, a. Jelent kérdést, mint: láttad-e? csudálkozást, mint: úgy-e! helyet, mint: ide, tova.
- Hé** = é, e. Kimutatása annak, mi kihez tartozik; p. o. fej-e = ahhoz tartozó fej; pénz-e = hozzá tartozó pénz. Továbbá a' második ejtés' képzője, p. o. ki-é = kihez tartozó; ember-é = emberhez tartozó.
- Hi** = i: ő, az, p. o. kicsi, teszi.
- Hu** = ó, ú, i, ő, ü; p. o. fedő, gyűszű, kóró, hosszú. A' többes számban ők: lett ebből *ő-ach* = ő sereggel; vagy ő többed magával; bírást jelentve: ővé = ő hozzá tartozó. A' többes számban: ő-vék = ő hozzá tartozó társak. Más szó után csak az *e* (melly *a*, *e*, *i*-vé is változik) tétetik, p. o. újja, vegye, szereti.
- Habál** = habol és haboz: hamar elmúlt; álhatatlan, csalárd volt. Arabúl *Habál* térszen: felfúvódottat, felduzzadtat.
- Hober** = hőbor-tos: néző, proféta.
- Hédad** = heged-ű: hang-adás; serkentő kiáltás a' munkára, szüretkor a' szőlő-tapodásra.
- Hadah** = hat, és had: bébocsátotta, beléejtette; felmaradt ebben: korhada, poshada, rothada.
- Héd** = hát, nohát, tehát: rákiáltani, nógatni.
- Hadák** = hadak-kozik; elnyom, prédál; ront.
- Hagah** = hogy; meggondolva kimondani, vagy *Hada* = hogy: ilyen módon, ekképpen. Chald.
- Hege** = hegyes, tövis.
- Hoj** és **Hah** = ha, haj, héj: sohajtást, kérést, kívánságot jelent.
- Hon** = hon, és huny: nyugalom; könnyű módú utazás. A' Chaldaeusoknál: *Han* = hon, hol?

Hava, (arab szó) = hova, és hav, vagy hó: leesett, ott maradt; tanya, több sátoroknak együtt léte.

Hajah-dén = hajdan: volt az.

Haj = haj, hej: sóhajtást, és megszólítást jelentő szócska.

Naha = noha: sajnálok, fájjalok valamit, p. o. noha intettek a' jóra; de nem fogadtad = sajnálok hogy intettek a' jóra; 's a' t. Más értelme van hát ennek: jóllehet.

Hacál és hejcal = akol: nagy épület, palota, templom.

Hacár = akar: megkeményíti magát, makacsodik.

Halác = olok: ment, haladt, folytatott valamit: felmaradt ezen ragasztékokban kopács-olok, bók-olok, szipák-olok, az az, ezeket folytatom.

Halál = halál: dicsér, tisztel, esztelen, tudatlan volt; ebből lett: **Thillín** = tillin-kó: dicséretes, muzsikálások.

Hotíd = höldj: szülővé tett leány, menyecske.

Halah = halad, hely: tovább, elébb; messze terjedése a' helynek, időnek.

Haza = haza: aludt, nyugodott, heverészve nézelődött.

Hén = ne, nesze: imhol, imé.

Hapar = por: ebből lett: ippar = ipar-kodott; porozott a' szaladással.

Hotzi = hottiza: add ide, hozd ki.

Har = har: ellenség; ebből lett: **Har-sal** = harczol: ellenséget pusztít, prédál, ront: úgy szinte ez:

Har-sugh = harsog: ellenség' szava; és **Har-cahah** = harc-sa: ellenségecske; nem különben:

Har-a-peh = ellenség a' száj.

Hír = hiradó: strázsa, vigyázó.

Hiszza = hiszi: elhallgatott, benne megnyugodott.

Harag = harag: megölni. Ebből lett:

Hereg = hörög: megölés, haldoklás.

Haral = erél: környülmetsz.

Harah = viselő, degesz, domború: ebből lett: **harah da** = hordó: degesz az.

Hamah = homa: összegyűlt tolongott a' sokaság; ebből lett:

Hamah-ach = homok: összegyűlt sokaságok' serege. A' Görögök is *Hammós*-nak mondták a' homokot.

†.

Zabach = szabok: vágta, ölte.

Zabál = szobál: együtt lakik.

Zub = zub-og: sebessen foly az.

Zikk = szög, szeg: összekötő, kapcsoló, szegező. Arabúl is *zek* = összeszorítani.

Zud = zúdúlni: kibuzogni, a' forrás miatt kifutni.

Zeh = ez, az, sz, z; p. o. mondasz, szeretsz; ebből lett:

Hixe = izé: ő az; az az, valaki. *Hezeh* = ez az.

Zuah = zuhan: rendül, mozdúl.

Zog = szok: társ, pár, p. o. szokni = társalkodni, párt választani; ebből lett: szóg-a; és szak-áll.

Zag = szak: törköly.

Zaggah = zanga, zengő, csengetyű. Chald.

Zaák, vagy *Zaghák* = zokog; keservesen panaszkodik, segítséget kér.

Zelál = szelel: szélnek ereszti, kevésre becsüli.

Zitup. (Chald.) = zsilip: kifolyás, kiömlés.

Zónah = asszony; vendégfogadó-ásszony, ételt adó.

Zik = szikra.

Zar = szor, szer: más, különböző; p. o. hányszor = hány más: tízszer = tíz különböző.

Zér = szerű: kerek-térség; kerület; tornác; udvar.

Zúr = szúr, és szor: körülfogni, szorítani; szorítva ki-nyomni, kipréselni.

Zip = szip vagy szép: ég, menny.

Zaap = záp: megháborított, felzavart.

Zarah = szóra: szelelt, szórt.

Zeróah = szóró-a: a' mi vét; a' mit vét; kar, kéz, mag.

Zerin, (Chald.) = seriny: gyors, serény, siető.

Zéjt = ződ: olajfa: szüntelen zöldellő voltaért vehették ezt fel régi eleink a' ződ szín' előadására.

П.

Chabál = kóbol: elrontotta, elprédálta, elkóborolta.

Chób-el = kebel: kebel nála; rejtek előtte.

Chabár = kavár, kever, habar: elegyít, egyesít.

Chabás = kapocs: hozzá kötötte.

Chagga = hagyja: elhagyása a' munkának, inneplés.

Chedvah = kedv: örömmel lenni.

Cheder = gödör; lakóhely, rejtek; háló-szoba; sir. Onnan vehette nevét, hogy a' régiek földházakban laktak, 's gödörbe temetkeztek.

Chiba = ipa.

Chocha = kákó, kuka: tövis, kapocs, horog. Ebből lett:

Chochin = kökiny, tövisek és *Cheche* = eke: horgoló, kákózó. Lehet, hogy azért nevezték így a' régi Magyarország az ekét: mert az ő ekéjek először csak valami horgas fa volt, mellyel a' földet meghasogatták. Ilyen eke van lerajzolva egy régi syracusai pénzen.

Choz = hoz: határ, cél. Előlutóljáró; p. o. hozzád = te a' cél; ház-hoz = ház a' határ.

Chazah = hász, hész: szemlélte, vizsgálta, róla gondoskodott, hozzá látott, vele bánt, igazgatta; p. o. juhász, mé-hész 's a' t. Teszi még ezt is: koza, és koda; p. o. csudálkoza = azt vizsgálta a' mi csuda; tuda-koza = a' tudásról gondoskodott. Ebből lett:

Chaza-da = gazda: gondoskodó az.

Chazam (arab szó) = hozom, húzom. Az ór' czimpájába csinált karika, mellyre kötött madzagnál fogva igazgatták a' tevéket.

Chaj-nachal = hajnal: életet általadó.

Chájjéj = hajó: életbe tartó.

Cheji Chijah = Heje huja: éljen, éltesse. A' tivornyázó, egymás egészségéért körömréivó pajkos vendégeskedők-ről mondja a' magyar hogy heje huja ember.

Chatár = határ, kerítés.

Cheleb = keleb: téj, kövérség.

Chévja (Chald.) = kéjó: kígyó.

- Chalál* = halál: megöletett, általvert, megsebesített.
Chalád = halad: lassan elébb ment, mélyen behatott.
Cháalom = álom.
Chalípah = kalinpál: változtatja a' helyét; most ide majd amoda ögyeleg.
Chalák = kalák-a és halk-al; részenként széllyel osztotta.
Challát = kalács.
Chud = kut: kutatni; elrejtett dolgot kikeresni; találós mesét, álmot megfejteni.
Chuc = kukk: kucczantott; nevetett; játszott.
Chul = hull és kullog: elesik, maradozik.
Chus és *Chis* = kus, és his: mind a' kettő ezt teszi: siess kimenni, elhusanni; a' *kus*-sal a' sertéseket, a' *his*-sel a' tyúkokat szokták a' Magyarok ma is elhajtani.
Chúc = hús: külső rész, a' mi valamit körül vesz; a' Chaldaeusoknál *Chús* = érzés, a' mi érez, a' mit érezni lehet.
Chút = kúcs, és köt: összekúcsolta, összeaggatta: térszen fonalat, kötelet is.
Chócz = kócz: madzag.
Chozéh = kóczé: jövendőlfő, tudós.
Cham = kem: megmelegített; ebből lett: *Cham-an-ze* = kemencze: megmelegített valami hely ez.
Chum-an = kémény: fekete valami hely.
Chamah = koma: sógorságot kötött, óltalmazta, gyámolította.
Chamász = kamasz, és hamis: ragadozó, tolvaj.
Chezem, = (arab szó) = erősen megszorította.
Chén = kény: kegyelem, kedvezés, kiméllés; ebből lett:
Chén-jes = kényes: kedvezése vagyon és *Chín-ál* = kínál: kedvezés nála, eránta.
Chezek = kéz: erő, tehetség.
Chaczi = köz: fele, közepe.
Chaczab = kaszab: levágni, kaszabolni.
Chapász (Chald.) = kapás: ásott, kapált.
Chapar = kapar: áskál. Innen: *Chaparpara* = vakondok.
Chapan = kapni: két kézzel megfogni: ez arab szó.
Chapsi = kapzsi: szabadon bocsátott szolga, igyekező.

Charáp = harap: szid, mocskol.

Charász = haraszt: száraz, asszú volt.

Cháras = káros: gonosztevő; Magus.

Charák = harag: fogát csikorgatta.

Chosec = késők: késő idő; setétség, homály.

Chusna = gusnya: mellrevaló ruha. Chald.

Chaszán = haszon: megnyerte, bírta, örökségévé tette.

Chatál = kötél; megkötötte, bétékerte.

Chatana = katona: házasuló ifjú.

Chatár = kotor: áskál, a' házat felverni, kiásni.

Chát = hát? tehát: ráijesztés, felés, a' bátorság' megtörése.

D.

Tahár = takar-os: tiszta, csinos volt.

Tavvasz = tavasz: páva; tündöklő szép zöld színű tollaiért, vehették fel őseink a' pávát a' tavasz' előadására.

Túl = túl: általvitte, adta, hozta, elhajította, költöztette; a' hatodik ejtés' képzője: tól, tól, túl, túl. Ebből lett:

Tiltúl = téltúl: ügyelgő, tétovázó, állhatatlan, futtában valamit cselekvő, egyikből másikba kapó. Ugyan csak ebből lett: *Hútál* = útál: kivetette, megvetette.

Taleh = bárány. Avúlt szó, felmaradt ebben: *tala be* = bárány be.

Tal = toly, tej: tápláló nedvesség, harmat.

Telán = talan, telen: árnyék, tünemény, valóság nélkül való, p. o. bátortalan = bátor nélkül való; észtelen.

Túsz = tűz: repül, rárohan, belé kap.

Tum = töm: bédugni, berakni, töm-ni.

Tametem = temetem: berakás, betemetés.

Tilpa = talpa: a' barom' körme' hasitékja.

Tinna = dinnye: nedves, leves. Chald.

Tinta = tinta: nedvesség. Bír. XV: 15. Chald.

Topách = tapog: tenyér, a' mivel tapogat, tapasztal, mér, valamit az ember.

Tapás = tapasz: vastagodni, kövéredni, megfogni, felugrani.

Tarád = törőd-ni; állhatatosan dolgozni. Chald. Ebből lett:

Terád = térd: kilődni, kitaszítani, kivetni.

Tarách = törek-edett, fáradozott.

Terem = annak előállása az időben a' mi még nem volt.

Taráp = darab-olni: mézszárolni, szaggatni.

Than-therách = tántorog: megterhelve elfáradt. Chald.

Trépah = tréfa: szaggatott, kapkodott, ragadozott, megütött.

Jad = jód, vagy jóg (a' halálból mostanában feltámadt régi szó; a' d a' g-vel felcserélődvén, mint ezen szókban is: *Carthada* = Kárhágo; *Delphin* = golfin): kéz, erő; a' mi az embernek keze, rendelése, védelme, hatalma alatt van, p. o. ehhez jódóm, vagy jógóm van = ez az én kezem, hatalmam, rendelésem alatt van.

Jah = jó: Isten.

Jaah = jó; illendő, hozzá illő, helybenhagyható, a' miben meg lehet nyugodni.

Iga = iga: fáradni, dolgozni fogok; térsen nyughatatlankodást, kárvallást is, p. o. *iga-kadam* = igyekezem: munkálódni elő fogok állani. Ebből lett a' magyarban *igy* és *ügy*, p. o. ügy-es = munkálódni tehetős; ügyvédő = kárvallástól védő.

Jigga = iga: fáradoztatta; innen lett: *iga-barom*; *igás ló*.

Jeheve = jövő: létszen ezután.

Jam = im, jim: tenger, özön. A' többes szám' jele mind a' zsidó mind a' magyar nyelvben, p. o. *bajaim*, *örömeim* = tenger baj, özön öröm.

Idam, (syriai szó) = vér: ebből lett: *idomtalan* = véretlen, sáppadt, formátlan.

Jacza = kijött, támadt. Felmaradt ebben:

Ba-jocze = bajucz v. bajusz: felülről kijövő, támadó, elő álló; valamint ebben is:

Kaj-jacza = kajács, kajsza: a' helyes lineából kiment, félre tért.

Jeza = izza; felmaradt ebben: izzad, izzó tűz.

Jikkah = ik: összegyűlés, egyesülés, engedő; az ikes igék' képzője, p. o. *hiz-ik* = hizásnak összegyűlése; *fáz-ik* = fázásnak egyesülése; *kop-ik* = kopásnak engedő.

Jarác = járok: lemegyek.

Járec = jároka: czomb.

Jerek = gyerek: zöldellő, zöld fű, zöld ág.

Jarah = ira, járom: elhajította, feltette; nyíllal rá lőtt; oktat-
ta, utat mutatott. Felmaradt ebben: *ira-an-ze* = irányoz,
melly ezt teszi: valamit czélül feltett ez; valamire nyi-
lazott, hajított az.

Jés = as, es, os: van, vagynak; felmaradt ezen ragaszok-
ban: szarv-as, pénz-es, kard-os; az az: szarva, pén-
ze, kardja van.

2.

C = k: ok, ek, ik, íg; ka, ke: teszi 1.) olyan mint, vagy
mennyi, p. o. kerek = olyan mint a' ker; kajla = olyan
mint a' kos, vagy szarvas; kopár = olyan mint a' por.
2.) Hozzávetés valamely számhoz, helyhez, vagy idő-
höz: szinte; közel; csaknem; mintegy; p. o. hanyadik =
hány mintegy; addig = szinte ahoz; esteledik = este közel.

Cád = kád.

Caar = kár: rút, bémocskolt; összetört, hasogatott.

Caah = ka, ke, kó: összehúzódott, töpörödött, kicsi volt.
Kevesebbítő, utóltétetni szokott szó, p. o. pad-ka, fec-
ke, jan-kó, daj-ka.

Cavah = kov-ács: tüzzel, égetéssel munkás.

Cávva = káva: ablak. Chald.

Cavván = kíván: igyekezett valami jónak cselekvésére; fel-
tette magában; rendelte; határozta. Chald.

Cul = kul: edény, a' mibe fér olaj, bor, víz; a' mivel le-
het mérni. Felmaradt ebben: kul-as = edénye van. |

Celapót = kalapácsok.

Césze = kész: meghatározott idő, felszámított elrendelt dolog.

Cun-carác = behajtott, begörbített. Ezen két avúlt szók fel-
maradtak a' kunkorík szóban, melly ezt teszi: bé-
hajtva készített, megkerékített.

Cén = ken, kon: gyámol, erősség, fundamentom, hivatal.
Ezen avúlt szó is felmaradt ezekben: Ör-kén = örhiva-

- tal; Vár-kon = vár-erősség; ken-ér = kenyér; gyámola az erőnek; ken-der = erős tekergetve.
- Ci** = ki: a' ki, hogy, mivel, mikor, mint, bizonyosan, ha, mindazáltal, azért; tészén sürgetést is; p. o. gyere-ki = siess kijönni; ki-mondom = bizonyosan mondom; ta-láld-ki = találd hogy mint.
- Cip** = kép: kőszikla: így neveztetetett, mivel kősziklából szokták nagy részint készíteni a' képeket.
- Cela-da** = kaloda: akol, tömlőcz, a' mi bezár.
- Camon** = kömén, plánta' neme.
- Camár** = komor és korom: fekete.
- Cana** = konya: lefüggött, a' föld felé lenyomva magát megalázta, hajlandó lett. Felmaradt ezen végezetekben is: érze-ken, hajlé-kon, feledé-ken.
- Caráb** = gereb-el: szántott, hasogatott.
- Cerágh** = kéreg: behajtotta, bégörbítette magát.
- Carám** = karám: gyűlés' helye, oskola, zsinagóga.
- Cáp** = kap: kéz, marok, csésze; ebből lett: *Cápoth-ta* = káposzta: markok, csészék ágya, fekvő helye; és kö-pü = marok ü.
- Capás** = befédte; ebből lett: *Capsa* = kapcza: a' mi beféd betakar valamit.
- Cerum** (chald.) = korom.
- Car** = kar: a' tevék' hátára az asszonyoknak készült nyereg; fedelékes magos ülőhely.
- Cericañ** = karika: a' mibe valamit bégöngyölgetnek.
- Carszé** = karszék, királyi szék.
- Cesz** = szék: ez is királyi székét tészén.
- Caráz** = karizál vagy karicsál: kiabál. Chald.

7.

- L.** = la, le, al, el: hoz; re¹; belé; vele; ról; alá; nála; tőle; elött; szerént, p. o. elrejttem = alárejttem; menj-el = tőlem menj; jöjj-el = hozzám jöjj; kenyérrel = kenyér vele; vigyél = vigy hozzá tartozót; darabol = darab szerént, darabokra; jól = jó szerént.

Laah és Laha = la, ló, l: dolgozott, fáradt, loholt; p. o. tanuló = tannal dolgozott; kapáló = kappal dolgozó vagy kappal fáradozó. E' szerint mikor a' Magyar ezt mondja: nagy léh-vel péh-vel vitt véghez valamit, azt teszi: nagy fáradsággal munkával tette meg. Ebből lett:

Laahb = láb: dolgozott, fáradt benne, vele, általa.

Léb = szív, belső rész; megfordítva: bél. Ebből lett a' **Lép** is.

Laháb = lobb: láng. **Lahabah** is lángot tesz.

Lahát = lát: lángoló, világító.

Lawah = lova, és ló: vele szorosán összekötetett, segítőtársa lett, rajta kölcsönösen segített. Jele hogy a' Magyar régen miképpen ítelt a' lóról.

Luagh = luk: torok, a' mi benyél valamit.

Levaj = vaj.

Lahak = lak és laka: gyűlés, társaság, együtt lakás.

Lachám = lakom: jól lakott, húst evett. Felmaradt ezen szóban: lakadalom = hús étel adás, jól tartás.

Lach = lak, lek: zöldellő; eleven; egész erőben lévő; örömet; szívesen. Feltaláltatik mint ragaszték a' segítékes igék' első személyének képzőjében, p. o. én szeret-lek = szívesen szeretlek; kitanúl-lak — egész erővel tanul-lak; fárasztá-lak, hív-lak, 'stb.

Laháj = lag, leg, légy; nagy kívánsággal, igyekezettel rá adta magát valaminek megnyerésére. Felmaradt a' harmadik grádus' képzőjében, p. o. leheg-jó-abb = nagyon igyekezett vastagodni, erősödni a' jóban. Utóljáró is szokott lenni, p. o. múló-lag, melles-leg = múló, melles igyekezettel.

Lat = alatt: elrejtett, eltakart, bēfedett.

Láz = lás: az, amaz. Felmaradt ezen szóban; híd-lás, más-lás = híd az, más az.

Lazah = laza: oda hagyta; elpartolt tőle; elveszett; hátra állott.

Lexút = lázit: rosszat cselekvés.

Lán; a' Chaldaeusoknál: **Lachán** = leány és jány; éjszakázó, hálótárs.

Laan (arab.) = lan, len: elűzte, eltávoztatta; felmaradt ezen ragaszokban: tudat-lan = a' tudatot eltávoztatta; egyet-len = egyet elűzte, egyet se hagyott magánál, egy sincs.

Lakad és *Lakak* = lakat: megfogni, fogságba tenni.

Lajél = éjjel.

Lapát = lapát: a' mi megfogott, felvett, megölelt valamit.

Lepet = leped-ő: körülfogó, bétékergető, megölelő.

Lasad = locsad: természeti nedvesség az állatokban, és a' plántákban. Ebből lett: *Lasad-ach* = locsadék: nedves-séghez tartozó.

Lucz = locs-og: feoseg, beszél, csúfolódik, enyeleg.

Lukojo (syrus szó) = jukasztó: lándsa; hajító dárda.

Leka = lék: kijukasztott, kilékel. Chald.

2.

M. = m: a' többek közt teszi ezt: a' mi, valaki; rész; előt-te, p. o. kér-e-m = kére valakit. Enyém vagy e-ni-é-m = e ni ehez tartozó rész.

Mád = mód, mérték, ruha, p. o. mi módon = mi mértékkel. Ebből lett: *Mádza* = mázsa: mérték az.

Magus (chald.) = magas, nagy, felemeltetett. Lett ez ezen zsidó törzsökészónak: *Gaah*, participiumából, mely ez: *Magaah* = kitetsző, magosan felemelkedő, és jés = vagyon, valóság.

Medi = megye: kimért földhatár.

Mahah = ma: várakozik, késik, p. o. mai nap, várakozó nap.

Maah, (arab szó) = hangzott, szélyel-terjed. Ebből lett a' méh = hangzó, dongó, szélyekterjedő.

Mahár = hamar: sietett, gyorsalkodott.

Mézách = madzag: spárga, kötőlék, a' ruhát derekhoz szorító öv az asszonyoknál.

Mezi = mezi: haj. Felmaradt ez az avúlt szó ebben: mezi-telen = hajatlan, kopasz, vagy csupasz; mező = hajas, szőrös ő.

Méén = nem: tagadni, helybe nem hagyni valamit.

Manah = mán, mén, mon: rész, valamiből való. Felmaradt ezen szók' utólján: **hagyo-mán** = hagyott rész, vete-mén = vetett rész; **tyúk-mon** = tyúkból való: ke-mén vagy **kő-mon** = kőből való.

Múl = múl: mállani, elmúlni, kivágnai, elhervadni mint a' virág.

Mejle (chald.) = melly: ő, maga.

Mi = mi: ki, kicsoda.

Méj = méj: tenger vizek, sok vizek.

Méhaj = méhe az asszonynak, belső részek.

Meni = menny, ég. Ezsaiás LXV: 11. és mennyi: jól ki-mért; elkészített, tökéletes; másoknak felibe tett. A' Chaldaeusoknál számot tézen.

Melet és **Millét** = mellett, mellé: beoltás, hozzá ragasztás, összefoglalás; czeмент, agyag, mellyel összefoglalnak bétapasztandó valamit.

Meü és **Meláj** = mely v. mell: bétöltött; tökéletes; erős.

Melet = melly: szó; dolog; valami.

Micz = miz, vagy méz: kinyomott, kifejt, kiszopott.

Mar = mar: szúr, csíp, nyomorgat; keserű. A' Chaldaeusoknál urat is tézen.

Meri = merő: vakmerő, rebelláló.

Marach = marni: összetörni, rágni, összeverni.

Marcza = marczungolni, összezúzni.

Merágh = méreg, merigy: rosszat okozó, gonosztévő, betegség.

Morak = murok: megtörült, megvakart.

Másza = másza és máz: szélyelfojt, mászott, elolvadt. Ebből lett a' mész is.

Masach = mocsok: elkenni, olajozni valamit.

Masál = másol: hasonlít.

Missél = mesél: példabab, hasonlatosságban beszél elő valamit. Ezt a' Chaldaeus **Metál**-nak mondja.

Mus-tahah = mostoha: hátra tért, helyéből kimozdítt, ékességétől megfosztott, pusztá; tapogat tettetve.

Mot = bot, rúd; ebből lett: motoz, és motszantó.

Matal (arab szó) = motól-a: kifeszít, kinyújt valamit.

J.

Na = no: kérlek.

Nábál = bolon-d: szokott szótag-cseréléssel = esztelen, ostoba az.

Nib = níp, nép: termés, szaporodás, sokaság, gyümölcs.

Nagid = nagyid: előljáró, vezér, fejedelem, nép' nagyjai.

Nahág = nagy: vezette, igazgatta. Felmaradt ezen szóban:
hadnagy = hadvezér, hadigazgató.

Nád = nád: ingadozó, ide 's tova hajló.

Nahár = nyár: tündöklő, világos, fényes volt.

Naherát = nyerit a' ló.

Nahák = nyáhog vagy nyivog: az oroszán-kölyök' nyivogása, a' szamar' rivása adatik ez által elő.

Nucha = nyug: nyugodott, pihent.

Nachach = nak, nek: hozta, cselekedte, vezérelte, szerette, egyesítette; a' harmadik ejtés' képzője, p. o. Istennek áldása = Isten adta áldás; gyermeknek játéka = gyermek cselekedte játék; embernek keze = emberrel egyesült kéz; rózsának szaga = rózsa szerzette szag; pohárnok = pohár hozó; áltok = ált cselekedő.

Nachál = nál, nél: általadta, mellé tette, magához vezette; sajátja, birtoka volt: előlutóljáró szó, p. o. nálam van = birtokomban van; úrnál = úr vette által.

Naak = nyög.

Nuágh = nyak: mozgatni, ide 's tova hajlodozni.

Nu = ni: elfordítani; czélt nem érni; valakinek szavát bizonytalanná, határozatlanná tenni; eltörni. Felmaradt a' határozatlan mód' képzőjében, p. o. szeret-ni = szeret bizonytalan mit vagy kít; jár-ni = jár czélt nem érve.

Nevalah = nyavalya: útalatos, undorító, rút.

Naeh = nője, né: kedves, hozzá illő, szép; megmaradt ezen végzetben: kovács-né = kovács' kedvese, szépe; ehét-né-m = az ehét kedves nekem. Ebből lett:

Naveh és *Nevi* = nevé: hozzá illőség, véle egyező.

Nach-is-dén = nőstén: kedves-társ-az.

Nászu = nász és nősző; feleséges, házasság által valakivel összekötetett.

Nasza = nosza: próbáld felemelni; elvinni; hordozni; ki-mondani. Ebből lett:

Neszah = nésze: vedd fel.

Naszag = noszog-atni: indítani, ösztönözni, hogy elérje a' czélt.

Nesz = nesz: jel, jegy, zászló. Felmaradt ebben: semmi nesze nincs = semmi jele nincs.

Nap = nap, és napa: a' ki ad ajándékoz valamit; láthatat lanúl mozgat, szél által ingadoztat.

Necasz = nyakaz: levágta, nyakazta.

Natár-ác = nadrág: védelmez, őriz; fedez valóban.

□.

Szaán = szán, szen: szenved, gyötrődik, tusakodik, háborog.

Széb = szép: ősz, p. o. szép apa = ősz apa.

Szabac = szövök: összeszótt, összebonyolódott, mint a' plánták' gyökerei.

Szibca = sipka: főkötő. Chald.

Szud = sug: titkon valamit a' fülébe mondani, suttogni.

Szúdár (chald.) = csútar: takaró, izzadság' törő, lepedő.

Szúl = szít: elmozdította, elpiszkálta, elfordította.

Szebel = czepele; terhet hord, emel valamit. Chald.

Szota = suta: lehajló. Ebből lett: **Aszti** = őszti-ke: félre vetette, elfordította. Chald.

Szir = szúr: tövis, szálka, horog.

Szicén = szegény, megfogyatkozott.

Szochér = szekér: utazó, kerülő, kereskedő.

Szoc = zug: rejtek-hely, kunyhó.

Szúr = szor: jönni, menni, elmozdítani, visszahozni. Felmaradt ebben a' szóban: szor-gal-mat-os-kodom; mely szó szerént ezt teszi: a' jövést menést gyakorolni valamiben, elő állva, egész erővel, húzamosan. Ebből lett:

Szár = szár: jött, ment.

Szoah = soha: elment az ember, vagy idő.

Szicca = szeg. Chald.

- Szaccin* = csákán: kés, fegyver.
Szocer = szekrény: bészáró-hely.
Szic-szuc = szikszak, elegyítés, összezavarás.
Szác = sok, ság: elegyedett sokaság, summa.
Szággi (chald.) = sok, bőséges.
Szilva = szilva: tövis, kökény fa.
Szollah = szállás: olyan hely melly árkokkal, töltésekkel körül van kerítve.
Szulan = silány: megvettetett, salak, semmire becsült.
Szalam = selyem-bogár.
Szalál = száll és szál: felemelkedett, csomóba hordta, magossá lett; p. o. száll a' madár: szál fa: szállítja a' gabonát. A' Chaldaeusok ezt *Szelák*-nak írják.
Szillon = csalán: serte, száлка, tövis.
Szilép = zselip: a' mi elfordít valamit.
Szám = zam-at: fűszerszám.
Szamác = zömök: a' mi tart, támaszt, erősít valamit.
Szamár = zamár: borzas, ijjesztő.
Szemel = személy: kép, hasonlatosság.
Szekerja (chald.) = szekercze.
Szekilah = szikla: megkövezés; olyan kő melly agyon üt.
Szikra = szikra: minium; szikra színű.
Szepak = szopa: etette; és ajak, a' mi szopik. Chald.
Szapeta = sáppadt: elfogyott, megemésztődött, elveszett.
Szapék = szepeg: kételkedés. Chald.
Szarách = bűdös, rothadt volt. Ebből lett: *Szar* = utálatos, gyűlölséges, bűdös.
Szarász = száraz: kiszaggatta, kiherélte, a' termésre tehetlenné tette.
Aszuk vagy *Peh-aszuk* = fazok: száznak korsója, vagy: szájas korsó; nagy szájú hasas edény.
Szatán = őszön: ellene volt, üldözte.

y.

- Ab* = abb, ebb, obb: vastag, tömött, hizott, tetemes. Megmaradt a' második grádus' képzőjében; p. o. nagy-obb

- == nagy vastag, tetemes, erős: Lahag-jobb, vagy legjobb == sok munkával tetemes jó.
- Abah* = ava: sűrű, tömött, megvastagított. Felmaradt ebben: avatni = megsűríteni. *Aba mente* = tömött posztóból készült mente. Ebből lett az *ain-t* a' régi mód szerint *gh-nak* olvasva:
- Ghabah* = göbő: megkövérített, meghízalt: ez arabul is így van.
- Abár* = abár-ol: általvitte valamin. Chald.
- Abas* = avas, eves: penészes, rothadt, dohos. Chald. *Aphas.*
- Agál* = agyal: görget, hempelyget; víz csepp; ebből lett *ag y* = a' mit görgetni lehet, a' mi kerek.
- Ad* = ad, ed, od: hozzá, előtte, vele, addig, átadatott, hozzá tartozó, birtok. Felmaradt ezen szókban: *Vár-ad* = hozzá tartozó vár; *Éles-d* = éles a' te birtokod; *Ö csöd* = öccse' birtoka. Az igékben a' második személy' képzője; p. o. vesz-ed, harap-od.
- Ód* = ód, öd: még is, állandóul, egyformán; teszi valamely cselekedetnek folytatását; p. o. zúgol-ód-ik = folytatja a' zúgást nyilván; szeret öd-öm = még is szeret valaki; tap-od = folyvást tap.
- Ada*, és *Adah* = ada, oda: egyikről a' másikhoz általment, ékesítette, gazdagította, bizonyága lett, részén volt; ebből lett: *Heedi* = héd vagy híd: általmenetelt eszközlő.
- Iddan* = idén, midőn vagy mi időn: idő.
- Éden* = édes: gyönyörködtető, kies hely.
- Az* = az, ez, oz: erősen, állhatatosan, kegyetlenül. Felmaradt ezen végezetekben: *fed-ez* = fed erősen; *rág-al-m-az*, melly a' törzsökszó' értelme szerint ezt teszi: rág folyvást valamit erősen; *kap-ad-oz* = kap hozzá állhatatosan; *bot-oz* = bottal kegyetlen; *ösz-tönöz* = ösztön erősen.
- Ecesz* = ékes: lábszárat ékesítő pántlika, arany perez.
- Ajak* = ajak: összeszorítás, összenyomás.
- Óz*, vagy *Ghóz* = gyöz: erő melly csinál valamit, ellentáll, felyül halad.

- im** = im, és him: vele, hozzá, mellette, közel; vele össze szőtt; bétakart; egyesült, p. o. *im-ach* vagy *im eg*: közel társ; him galamb = társ galamb; him varrás = vele összeszűtt varrás.
- Al** = al, el, ül, ül: ért, által, szerént, ként, helyett, felől, felette, magosan. Megmaradt ezen ragasztékokban: jutalomúl = jutalom helyett; áccsal = ács által; emberül = emberként; hátul = hát felől.
- Alah** = áll: felment, magosra nőtt, felegyenesedett, felemelkedett; ebből lett: *Alah-m* = halom: felemelkedett rész.
- Alám** = alom: elrejtette, béfedte, eltitkolta.
- Aléh** = léha: száraz levél, melyet a' szél elhord; hijába valóság.
- Olét** = olál: gonoszúl mesterkedett, olálkodott, kárt tett.
- Úl** = úlj, vagy új: csecsemő, a' mi most jött elő.
- Amja** (chald.) = homály: setétes, homályos.
- Amel** = emel: dolgozik, fárad, emel valamit.
- Inbal**, (chald.) = imboly: harangütő. Felmaradt ezen szóban: *inbolyach* = harangütő társa.
- Anah** = anya, hanyatlik, hanyódik: meghalgatta; felelt; énekelt; magát megadta; sanyargatta; ledült; lenyomta; rajta erőszakot tett; szüzességétől megfosztotta. Szembetűnő ezen szóban a' magyar nyelvnek a' zsidó feletti bővsége.
- Énos**, a' Chaldaeusoknál: *Nás* = ános: ember, valaki, valami. Felmaradt ezen avúlt szó ezekben a' ragasztékokban: mag-ános = maga egy valaki; hij-ános = hija valami.
- Ud** = úgy: ugyan az; bizonyítani hogy igaz a' más állítása; bizonyos hogy övé. *Éd* is ezt teszi = így.
- Ümmát** = imitt, amott: közel, általellenben.
- Ünnag** = ünnep: kedvére élt, gyönyörködött, magát mulatta: lelki testi örömeiben részesült. Ebből lett:
- Oneg** = ong, eng: gyönyörködés, kedvére élés. Felmaradt ezen íge-ragasztékban: száll-ong = kedvére száll: búsong = a' buba gyönyörködik: ker-eng 'stb.
- On** = hon: lakó hely, szállás. Ebből lett: *an, en, on*, helyet jelentő ragaszték, p. o. pusztan vagy pusztán = pusztan a' lakó helye; Pest-en = Pest a' lakó helye.

Aar = or-dit: bőgött, vissza ordított.

Apa vagy *Ghapa* = apa, ápol, gyep, gyapor: sokasított, nőtt, ágadzott, virágzott.

Up = hip, hop: repülni.

Apar = por és *Aprah* = apró: por.

Aczar = acsar, facsar: összeszorította, sajtolta, kinyomta.

Akad = akad: akadályoz, megköt.

Akik (arab szó) = kék: zaphír.

Ar, és *Har* = orv: ellenség, pusztító.

Arác = harács: erőszakosan vett-el valamit.

Ér = ör: fel-költő, vigyázó.

Érec = érek: valami árának kiszabása; rendelés, határozás; p. o. ennyit ér = ennyi a' kiszabott ára. Ebből lett:

Mérec = mérek; rendbe szedő, megbecsülő.

Arem (arab szó) = orom: töltés a' vízáradás ellen.

Ártil = arczolat: mezitelen része a' testnek.

Gharam (syr.) = garmada: magossan összerakott az.

Asan = osan: füst, hamar elmúló, eltűnő. Felmaradt ebben: elosant.

Ét és *Attah* = ét, óta, ötő: most; idő. p. o. az óta, az ótától fogva = az időtől fogva; mi óta = mi ideje; set-ét = ülő fekvő idő; egy ötőbeli = egy időbeli.

Otja, vagy a' régi olvasás szerént az *ain-t gh*-nak olvasva,

Ghotja = gatya: bétakaró, fedező, körülkötő ruha. Az

Araboknál is *Ghata* fedezőt takarót téssen. Ebből lett:

Ghatóh = gát: fedező, másféle térítő.

Atár = határ: körülfogta, övedezte, kerítette.

5.

Paga = fog: elébe jön, rá jön, közibe jön, megesisik, történik; jövendő idő² képzője, p. o. írni fog = rá jön az írás; el fog tévedni = megesisik a' tévedés.

Pegam = fogam: a' mi elvágott, tört valamit.

Pug = fogy: ellankad, tántorog, megszűnik.

Phaddan = földön: szántóföld, tartomány.

Pohál = péhel: munka. Felmaradt ebben: nagy léhel péhel vitte véghez = fáradságos munkával.

Peh = fő vagy fej: száj; ész; akarat; a' beszédre megkívántató belső részei a' főnek, külső széle vagy éle valaminek. Ebből lett:

Pij = fíj-ú, és faj: a' szerént, azzal egyező.

Pu = fú: szél. *Pucha* = fúkálni.

Pach = fok: juk, tör, horog.

Pac, és *Pic* = pikkely, pityke: lencséske, pléhecske.

Pelách = falat: elvagdalt apró részek.

Palah = fal: a' mi elválaszt, elrekeszt.

Palás = palást: begöngyölte, hempelygette.

Pele = fel és félő: magos, csudálatos: az emberi észt és erőt felyül haladó, félelmet bámulást okozó. Ebből lehetett a' fül vagy file.

Pelág = felek: fele része valaminek.

Pileges = feleség: hálótárs.

Peladah = példa: fáklya, világosító eszköz.

Piggol = pokol: útálatos, büdös, undorító.

Pelüla = felel-a': ítélet-tétel; megfejtése valami kérdésnek; feladott ügynek eligazítása.

Pelesz = felész: font, mérték' serpenyője.

Pen = pen: néha kételkedést, néha tagadást jelentő szócska. Felmaradt ebben: penig vagy pedig.

Panah = pan, ban: arra fordult, nézett, készített, előmozdított. Felmaradt ezen végezetekben: kop-pan, rop-pan, lob-ban.

Pinnah = finnya, finn-tor; elfordítani, elvetni, félre nézni.

Penéj = fény: külső szín, ábrázat. Ebből lett: *Penéj-es* = fényes: külső színe tűz.

Pazár = pazérol: szélyelhány, veszteget, pazérol.

Paszak és *Pasat* = pocskok; pizok: levetkezett, mezítelen lett, szemtelenül viselte magát.

Paszach = pócok: felpóczkolta, grádicsokat csinált, felemelte.

Piszsa = piczi: kis rész.

Piszszég = pezseg: emelkedik, kitódúl.

- Piel**, vagy a' régi olvasás szerint: **Pighel** = figyel: munkál, készít valamit.
- Paráz** = paraszt: falusi, a' többtől különválasztott.
- Parász** = parázs: részekre osztott.
- Parád**, és **Parác** = farag: elvágja, eltöri, elszakasztja a' többtől.
- Perág** = pereg: forog, változik.
- Peér** = fejer: patyolat, főre való keszkenő. Ebből lett zsidóul: **Tipara** = cifra: ékesség, diszesség.
- Para** = fara: hátra tért, magát elfordította.
- Parágh** = parlag: külső takaróját elvette; elhagyta.
- Perác** = virág. Ebből lett: **Eproch** = aprók: madarak' kicsiny fiai.
- Parim** = barom: tinók.
- Pata** = patt: pattan, hamar, hirtelen.
- Patat** (chald.) = pattog: fecseg, vissza beszél, patvarkodik.
- Patil** = patyol, vagy fátyol: len fonálból szőtt gyölc, keszkenő.
- Pitra** = pitar: kimenetel; a' mi elsőbe kinyitódik.
- Paczach** = pacsak-ol, vagy pacsokol: nagy lármával összever vagy tör valamit.
- Pittucha** = fittog: fitogatás, kimutatás, czégérezés.
- Paracz** = parancs: sürgetni, rajta lenni, erőszakoskodni.
- Pat** = fót: darab, rész, falat.
- Pas** és **Pus** = pohos, megnevekedni, bővölködni, hízni.
- Patach** = patak: kimenetel, kezdet, kifolyása kiterjeszkedése a' forrás' vizének; szabad menetele a' jó tudománynak.

3.

- Czab** = szoba-a: bótos szekér.
- Czába** = csáva: bémártogatni, megfesteni, kikészíteni.
- Czabar** = csoport: rakásba, csoportba rakta.
- Czabat** = csapat: csomó, marok.
- Czadah** = csata: vadászni.
- Czedah** = csele, és csoda: szándék, igyekezet, tanács. Ez

- a' chaldaei avúlt szó felmaradt ezen kérdésben: mi-csoda? = mi szándék, mi igyekezet.
- Czachanah* = csúnya: szennyes, büdös, szemtelen.
- Czav* = szav: beszéd, szó, parancsolat. Ebből lett: *száj* = beszélő, parancsoló.
- Czevachah* = czivak-odni: szemére hányni; lármázni, panaszkodni rá.
- Czavvar* = csavar: nyak a' min a' fő csavarog, forog, mint a' sarkon az ajtó.
- Czebi* = czéb, szép: díszes, ékes, kellemetesség.
- Czách* = csak: tiszta, világos, hibátlan, p. o. csak azt akarom = világosan azt akarom.
- Czachak* = kaczag: nevetett.
- Czeh* = czo: menj, siess kivonni.
- Czij* = csajka: kiseded hajó.
- Czij-janak* = csónak: csecsemő hajó, kiseded hajó.
- Czicheh* = szikkadt, száraz.
- Czucz* = szüz; virág. Ebből lett: *Czuczám*.
- Czicz* = csecs: kinyílt virág; virág-forma arany gomb.
- Czaip* = csip-ke: ábrázatot befedő fátyol; főre való ékesség az asszonyoknak.
- Czel* = csel: árnyék; takaró; rejtek.
- Czalach* = cselek-edni: használni, előmenni, haladni valamiben. Felmaradt ezen ige-toldalékokban is: farag-csálok = a' faragásban elébb megyek: gögi-cselek 's a' t.
- Czalah* = aszal: száraszt, süt a' tűznél.
- Czimmaon* = szomjan: szomjúhozás.
- Czama* = szomjúság.
- Czammah* = csomó: összekötött haj, csombók.
- Czemach* = csemete, új növény.
- Czimuka* = csemege: asszúsózló.
- Czair* = csira, és csirke: kicsi, legkisebb idejű, most született.
- Czon* = cson: kisebb házi állat: juh, kecske, sertés. Felmaradt ezen avúlt szó ebben: csoni: így szokta a' Magyar a' sertést hívni.

- Czana* = csinos: tisztességesen, szépen viselte magát.
Czanip = czimpa: főre tekert ruha, czidara' szele, prémje.
Czinnah = csinnya: a' mi kereken körülfog, a' mi tart valamit, mint a' horog, szigony.
Czapor = szapor: hamar elmenni, elrepülni.
Czapád = tapad, és csapod-ár: hozzá ragad, vele eggyé lesz.
Czapan = csapong: magát rejtegeti, egy helyről más helyre bújkal.
Czip-czép = csipeg mint a' csirke.
Czipor = csiripol: veréb, madár.
Czippah = czipő: ráhúzta, befodte, bétakarta.
Czup = czup: csepeg, foly; czupogva úszik. Innen lett:
Czapa = csap: folyás.
Czepira = czifra: reggeli idő; főre való ékesség, korona.
Czuk = csuk-ni, és csukja: összeszorítani. Ebből lett *csók*
= valakihez ragaszkodás, magához szorítás.
Czukah = csuka: összeszorít, mást elnyom, üldöz.
Czar = szor-os.
Czor = csor: éles kés. Ezen ayúlt szó felmaradt ebben: *czor-az-ha* = csoroszja: erős, éles kés az.
Czereb = cserép: megégetés. *Szerap* is ezt teszi.
Czri = zsír; csiriz: balzsam, a' fából kijövő enyő, szurok.
Czarah, és *Zarah* = csorog: széllyelfoly, csepeg.
Czarach = csörög: nagyon kiabál, lármáz mint a' szarka.

P.

- Kab* = köb-öl.
Kabár = kapar: békaparta, eltemette.
Kadam = kodom, kedem, ködöm: ez előtt; előtte; szembe-
létel; előállítás; megjelenés; régen. Felmaradt az ilyen
igék' ragasztékjaiban: bátor-kodom = bátor megjelenek;
eről-ködöm = erővel előállottam. Ebből lehetett: *ködök*
= elől-álló; és *köd*: a' mi szem eleibe áll, 's a' látást
akadályozza.
Kál = kál: könnyű, gyors, futós. Felmaradt ezen végzet
ben: jár-kál, ír-kál, és ebben: kál-óz.

Kadár = kadar-ka: megfeketedett: szőlő faj' neme.

Kodes = kegyes: szent, különös végre rendelt, másoktól elszakasztott.

Kadmoni = ködmön: régi, 'napkeleti.

Kivvah = kiván: óhajtva várta, kívánt valamit megnyerni.

Keveh-el = kevely: bizakodás, remény nála.

Ki, és **Kah** = ki-a-káhd-ta: kihányta. Ebből lett: ki-búl vagy kívül = kivetette belőle; és az arab **Káhwa** = kávé, melly csömört, undorodást jelent.

Kól = kól: szó, hang. Felmaradt ezen avúlt szó ebben: **kól-duk** = kóltog: hangot üt; és **kól-das**, vagy **kóldus** = kiabálást gyakorló, ahoz szokott; valamint ebben is: **kól-a-poal** = kalapál; kelepel = hangot, vagy hanggal munkálódik: és **kól-áp-zeh** = kelecpeze: szó, hang az is.

Kamátz = kamat: fél marokkal kivett; fél marok, ököl.

Kum = felállani. **Laah** = igyekezik, törekszik. Ezen két avúlt szók felmaradtak ebben: **kóm-ló** = felállani igyekező, felkapaszkodó.

Kinah és **Kun** = kín: sírás. Ebből lett: **Kun-réagh** = kunyorról, könnyörög: sírva kiabálás. Valamint ez is: **Kun-czaragh** = kuncsorog: keseregve a' földre ült, elvonta magát másoktól mint a' bélpoklosok.

Kapax = kapasz-kodni: felugrani.

Kapacz = kapocs: bezárta, összefoglalta. Arabúl ez így van: **Kabacs**.

Kup = kúp: körülrakni, körülfogni.

Kiczúr = kuczor: összekuczorodott, megrövidült, összehúzódott.

Kaczah = kasza: levágta, kuszává tette. Ebből lett a' Chaldaeusoknál: **Kaczécz** = kaszás: levágó, lenyeső.

Kiczéj = kicsi: elvágott, megrövidített.

Karah = kör, kor, ker: előkerült, történt, megesett. Utóljáró, p. o. mikor, jókor, szüret-kor. Ebből lett: **Keri** = kerület: a' mi előkerült, történt.

Kardom = kard: szekercze, fejsze.

Karách = kerek, és koros: kopasz, haja lehullott, meg-símitott.

Karáchát = kórhadt: a' minek haja, levelei lehullottak.

Kerija = kúrja: kiáltás, hirdetés, papolás.

Karác = karcz: karczolni, kimetszeni.

Karász = kórász: tekergett, facsargott, girbe gúrba volt.

Káram (arab) = köröm: a' mi bévág, békarczol, békör-möl valamit.

Keren = köröm: szaru.

Keret = kert: körülárkolt, kerített város.

Kerót = kürt: nagy hangot adni, kiáltani hívni való.

Kurta = kurta: egy szem; egy csepp; egy kis darabocsk.

Kéc = kész: vége, félbeszakasztás; külső szél, határ.

Kás = kas: zsup, keményen összefont kötött eszköz, melly-be együvé szednek raknak valamit.

Kasah = kása: kemény, nehéz. Chald.

Kusár (arab) = kosár.

Kisset (chald.) = készít: szerzette, ékesítette.

7.

Raah = rá és re: látta, jól esmerte, felrótta, elfogadta, ve-le egyesült, hasznát vette, gondoskodott róla, ellene támadt. Felmaradt ezen előlutóljárókban: rá-bízta = gondoskodására bízta; rá-állott = vele egyesülni állott; rá-támadt = ellene támadt; kenyér-re szorúlt = kenyé-ret elfogadni szorúlt.

Rahab = robb: kevélység, döjfösség, p. o. nagy robbal jár = nagy kevélységgel jár.

Ranah = harang: hangzott, csengett. Ebből lett: **Ranagálni** = megdöngötni, ütni verni: úgy szinte: **Bá-rán** = bá-rány: bát hangzó.

Rob = robban, róppant: nagyon sok, myriások. A' chaldaei nyelven ez így van: **Ribván**.

Raga vagy **Ragagh** = rága, ragya, és ragyog: teszi elő-ször: mozognak a' fény' sugári, ragyognak, csillám-

- lanak; másodsor: szélyeltört, szakadozott, hasogatott, rongyos.
- Rogez** = rezeg; rázkódás, mozgás.
- Ragás** = rakás, és ragasz: összetódúlni, rakásra gyülni, hozzá állani, egyesülni.
- Ragál** = rágál: gyalázta, rágalmazta.
- Regel** = reggel: láb; kívánság; igyekezet: sietés; visszakerülése azon időnek, mellyen összegyűlnek az emberek.
- Rija** = riaszt: rá kiált, rá ijjeszt.
- Razah** = raczka: sovány, fonnyadt.
- Rocesz** = rekesz: tövis; sövény; kötőlék; álnok tanács.
- Razám** = rázom: a' fejével integet, jelenti ki elméje' induitit, helyben hagyását vagy ellenzését valaminek.
- Raab** = rab: éhező.
- Rabak** (arab szó) = rabok, megkötötte a' barmot, hizlalóba tette.
- Rád** = árad: elterjeszkedett.
- Ráás** = ráz: összeverődés, rázkódás, földindulás.
- Ráz** (chald.) = zár: titkos, rejtett.
- Raám** = rém: menydörgött, megrémült, megfélemlert.
- Roagh** = rohad: rossz, éretlen, rohad, veszett.
- Réja** = réjáz: danol, kiabál, kürtöl, czimbalmoz.
- Reot** = rött: szempillantás, tekintet; megmaradt ezen szóban: röttön vagy rögtön = szempillantásnyi időben.
- Ri** = ri: víz-hullatás, öntözés.
- Ri** = ír: előmutatás, láttatás, tükröz. Ebből lett: **Htra** = ira: mutatta, láttatta; p. o. kép-író = képet tükröző.
- Rachám** = roxon: kit az ember nagyon szeret, szán; leány asszony.
- Rachák** = rakok: szélyelszedett, szélyelrakott.
- Rém** = rémitő nagy állat; Rinocerus, Unicornis.
- Romak** = rom: magosról lehányta, rakássá, rommá tette.
- Ramász** = rámasz: mászkál mint a' féreg, lábával tapod.
- Ragha** = rága: legelni, lerágni a' füvet; 2-or rag: hozzáállani, társává lenni, egyesülni.

Repida = repítő: kiterjeszkedett, széllyelvonatott; vitorla, asszonyi fátyol, burok.

Rapah = repült: elhagyta, elébb állott, megszűnt.

Rup = ropp: törni.

Rapa = orvosolt, gyógyított. Ebből lett: *Ha-rapa-as* = orvos, orvos: gyógygyal munkás.

Raczah = aracza vagy oroza: kedves, tetsző, kívánatos.

Racson = ráncz: fonnyadt.

Rucz = rucczanni; elfutni.

Rakám = rakom: himezte, festette, kirakta.

Rakád = rakod: ugrált, tánczolt. Félmaradt ezen szóban: ugyan csak meg-rakta.

Rakkah = rokkant: összeesett, elsoványodott, megvékonyodott.

Resal = restel: rest, lassú volt. Chald.

Res és *Ris* = rés: szegénység, megfogyatkozás, rongyosság.

Rés = résa: feje, summája valaminek. Chald.

Ros = rozs: fejét felemelő, kitetsző; mérges, keserű mag a' gabona közt.

Resah vagy *Resagh* = részeg: gonosz; háborgató.

Ratach = rotyog: forrott.

Ratok = retesz: láncz, bilincs.

Refei = rett: rettenés, ijedés, irtózáás.

Ű.

Sear = szár-mazik: hátra maradt; hátra hagyott: maradék.

Ebből lett: *Seor* = sör vagy ser: kovász, savanyúság, erejedzett, meg-fort.

Sabat = szabad: a' munkától megszűnt; nyugodott; kedvére innepelt.

Sebi = zseb: fogság' helye.

Siba = zshiván: rab, fogoly.

Sabar = csavar: helyéből veszedelmesen kimozdítja, eltöri, kificzamítja.

Sod = csoda: pusztítás, kietlenné tevés.

Sahol = csahol; nyikog mint a' róka, ugat.

Soah = soha: elpusztított, kietlen.

- Savah* = sav, és só: hozzá illett, használt.
- Suj* (arab.) = sül: suhog a' forrás közben.
- Sevagh* és *Suagh* = cseveg: kiabálás.
- Sachath* = szakadt: elromlott, rozszá lett.
- Sijt* = sújt: ostor, korbács.
- Sut* = söt: körüljárni, széllyelnézni, vizsgálódni.
- Sup* = zsúp: összetörni, zsúpolni.
- Sazar* = sodor: kötelet ereszt.
- Satap* = csatak; öntözni, bémártani, csatakolni.
- Suach* = süveg: ráhajlani, ráborúlni, lenyomúlni; térszen gödröt is.
- Sacena* = szoknya: lakóhely, mellyben ül, alszik valaki, maradásra alkalmas szállás, sátor. Ezt az Arab *Sacan*-nak mondja. A' Chaldaeusoknál pedig: *Szoc-naah* = szép, alkalmas sátor.
- Sahut* = család: hiba, tévedés.
- Salac* = elvetette, hátra vetette.
- Sul* = sol, vagy sal; prém, rojt. Felmaradt ezen szóban: s ullaán, vagy csüllöng, sallang = rojt' helyét foglaló, prémet elűző.
- Sillés* = sziles; hármazott, háromszorosá tett.
- Salát* = saját, család: ura, gazdája volt; hasznát vette.
- Seleg* és *Telag* = csillag: hó.
- Simma* = semmi: pusztaság, melly bámúlást okoz.
- Semes* = szem: nap, ablak, világosságot szolgáltató.
- Sen* = csont, fog. Felmaradt ebben: *sen-ara-gat*: sa-nyargat = foggal tépve szorongat: *mar-sen-gol* = marczongol; szó szerént: harapást-fog-gyakorol.
- Sinész* = csinos: szépen felöltözött, felövedzett.
- Sanat* = szünnyadt: álom.
- Sanah* = szán, szén: elsőből másodikat csinálni, változtatni. Felmaradt ebben: szántott; széna; és szén, t. i. a' szántó gyepből gabona-termő földet csinál: a' széna fűből, a' szén fából lesz.
- Saan* = sohan, szün, szúny: csendes volt, nem zörgött, lefeküdt valahol, néki dült valaminek. Felmaradt ezek-

- ben: elsuhan, vagy zörgés nélkül elment; megszünt vagy megnyugodott; elszunnyadt.
- Sépel* = csépel, csepül: a' földre terített; alacson, nyomorúlt állapot.
- Sepec* = csepeg: csorgás, kifojdogálás, kiöntés.
- Sapa* = csapó: összecsapta. Ebből lett: *Asepa* = a' csapó, ideg vagy húr, mely elcsapja a' nyilat, mely tör, ront.
- Sapat* = csapat: részenkint rendbe csapatokba rakta; elintézte.
- Sipper* = seper: ékessé széppé tette; ezzel egyet tesz az Araboknál: *Sepher*.
- Siket* = siket: halgatás, nyugalom, melyet a' szélzugás, a' hadi lárma meg nem háborít.
- Sarah* = sár: eláztatta, lágyította, le vessé tette; felőldozott.
- Séjr* = cser-eg: lán cz.
- Sór* = söre: ökör. Ebből lett: *Sorda* = csorda: ökör az.
- Surah* és *Sor* = sor: a' tenyerben és homlokon lévő ránczok, rovátkok, lineák. Ennek a' többes száma (*Jób XL: 11.*) *kőddknek* fordítatik, a' *Rhinocerus*' leírásában — nem helyesen.
- Serikót* = sir-ri: rikót a' nyáj, a' csorda.
- Seret* = szeret: szolgál, kötelességét teljesíti Isten és emberek eránt:
- Sés* = szösz: égyiptomi szép fejez len.
- Serk* (arab) = serk-en: napkelet.

ψ.

- Szebaca* = szevak, vagy szövök: összeszűtte, fonta; háló, recze. Ez arabul így van: *Szabacha*: visszafelé, *Achabisz*, mely térszen pókot, és pókhálót.
- Száccin* = csákán: fegyver, kés.
- Szum* = szom, szem: tette, cselekedte, meghatározta; nemelly névből lett igék' formálója; p. o. aluszom, fekszem. Ebből lett: *Teszumet* = tétel.
- Szana-szét* = szanaszét: rá únt; vele nem gondolt; a' jó útból ros zra tért.

Szalmah = szalma: ruha, takaró; p. o. búza-szalma = búzatakaró: csalma = főtakaró.

Szaar = szőr: szörnyű, irtózás, szélvész, égi háború.

Szear = szőr, haj.

Szeh = sze: kis állat, bárány, gödölye. Felmaradt ebben:

Szeh-ti-d, melly ezt teszi: bárány veled az.

Sziicho = szajkó: az ő beszéllője.

Szachát = szakadt: kinyomta a' mi a' zsákban volt; a' szőlőszemből a' levelet.

Szák = zsák, iszák, tarisznya; a' miben valamit tartanak; edény.

Szakah = szaka: ábrázolt, képzelt. Felmaradt ezen szókbán: éjszaka = ijesztőt ábrázolt: szakaszott olyan = ábrázolt ollyát.

Szeréc = szerkez: békötözte; bétékergette; összetakarította; megffüülgette gondosan.

Szered, vagy *Szeder* = szer; rend; mérő eszköz.

Szarágh = saragja: a' többi résznél hosszabb, kijebb nyúlt, mint mikor valaki a' lábát kijebb nyújtja takarója alól. Ez arabul is *Sarág*-nak iratik.

Szarák = sárka, vagy sárga: sárga, viasz-színű, mint a' megért szőlő. Ebből lett: *Szrukah* = szürke: fakó, tarka ló.

Г.

Taah = ta, te, t: meghatározta, elvégezte, kijelelte. Az igékben a' harmadik személy' képzője az egészer elmúlt időben; p. o. szerette = kötelességét elvégezte.

Tebár = tipor: összetör, tapod.

Tavah = tova és csóva: határ; vég; kijelelés; jegy.

Tor = sor: rend, sor, meghatározott idő.

Táchera = takaró: pánczél.

Tacah = tok-a: tőle függött; hozzá ragadt.

Tacelüt = tökélet: elvégzés, helybehagyás; bársony-szín.

Tuocijim = tyúkjaim: pávák, papagajok.

Talah = talám: kétségeskedni, függőbe lenni.

Talah = fán függő. **Avval** = gonosztévő. Felmaradt ezen összetett szóban: **Tala-avval** = tolvay: fán függő gonosztévő.

Tel = teli: töltés, sáncz, halom.

Tamad = támad: a' mi újra meg újra előkerül, és ez által állandóvá lesz.

Tamac = támog, támasz: megfogta, tartotta hogy el ne düljön.

Tam = tam, tem, töm: együgyű, ártatlan; egész, megtöltött; tökéletes, elvégeztetett: az egészen elmúlt idő' formálója; p. o. irtam = irtam egészen. Ebből lett: **Tompeh** = együgyű, élű, hegyű, tompa.

Tamam = tömöm: egészen megtöltöm, végre hajtom, berakom, bedugom.

Temutah = temet-a: halál, megöklés.

Tamra = torna: keserűség.

Tanah és **Tenah** = együtt beszélt, tanult, tanakodott; tanызott.

Taah = tova: ide 's tova őgyelgett, tévelygett.

Taar, vagy **Taghar** = tár, takar, és takarít: hüvely, borotva: a' hüvely takar; a' borotva takarít. **Tárház** = olyan ház a' mibe valamit eldugnak, elrejtnek mint valami hüvelyben.

Tapász = tapász és tepszi: a' mi rá ragad, meg fog valamit, rá tapászkodik.

Tapél = tápol: készíttelen, nyers, sótalan, de megehető eledel.

Tapár = töpör: összehúzta, szorította, varta, aggatta.

Top = dob.

Tapáp = topog, dohog: veri a' dobot.

Teceric = tekerítő; burok; palást.

Takah = tak: egyiket a' másikhoz ütötte csattanással. Felmaradt ezen avúlt szó ebben: **tak-ács** = ütéssel munkás.

Tarah = táró: nyitó, ajtónálló.

Torah = tör: okosság, törvén. Felmaradt ebben: **Torah-mén** = törvény: okosságból, törvényből való.

Toren = toron: árboczfá.

Tor = vadgalamb. *Bikker* = nagy kívánsággal társat keres. Ezen két avúlt szók felmaradtak ebben: túr-biko = a' vad galamb társat keres.

Térécz = terécsel: valami nehéz kérdésre feleletet ad, azt kimagyarázza.

§. 18.

Ezekén kívül, vagynak hazánkban sok olyan helységek, vidékek, folyóvizek, hegyek; vagynak sok familiák és magános emberek is, kiknek neveik még Ázsiából kerültek: de a' mellyeknek értelmök már a' magyar nyelvből kiavúlt, mindazáltal a' zsidó és chaldaei régi írásokban felmaradt. Ezek között is egynehányat feljegyzek, elől tévén a' zsidó vagy chaldaei szót, utána az azzal egyező magyar nevet, a' hol szükségesnek láttam: ezek után pedig a' szóknak jelentését. A' helyek' neve után *h.* betűt, a' nemzetség's emberek nevei után pedig *e.* betűt írok.

N.

Aba, (*e.*) = apa.

Abád, (*h.*) = elveszett.

Abara (*h.*) = rév-hajó.

Iggar, (chald.) = Igar: (*h.*) fedél.

Adon, (*h.*) = ur.

Adoraim = Adorján, (*h.*) igen erős.

Adas = Adacs, (*h.*) lencse.

Ohád = Ohat, (*h.*) a' Simeon' fijának neve; úgy látszik lett ezen szóból *Echád*, melly egyest, magánost tészen.

Ach = Akos, (*h.*) atyafias.

Argevan = Orgován, (*h.*) bárson; syriai festék.

Ucam = Okán, (*h.*) fekete.

Úr, (*h.*) = világos, tűz, kitetszés, jó állapot, szabadság.

Isztehár = Esztár, (*h.*) nap.

Al-bis = (*h.*) nem beteg, nem rossz.

Almug = Almus, (*e.*) libánusi czédrus.

Al-czut = Alcsút, (*h.*) nem figyelmező.

Azár, (*h.*) harcra készült, felövedzett. Ebből lett az Araboknál *Uzár*; a' Persáknál *Huzár*, melly azt teszi: óltalom az ellenség ellen; lovas katona.

Apah, (*h.*) süttöt, főzött.

Ar, (*h.*) hegy.

Erec = Erk, (*h.*) hosszú, lassú. Chald.

Arpád, (*h.*) fundamentum, támasz, erősítő.

Ara-d = Arad, (*h.*) erős az.

Esed = Öcsöd, (*h.*) vízfolyás.

Istoc (*e.*) csalárdság? férjfia.

Ati-laah = Atila, (*e.*) jele, példája a' fáradságig dolgozottnak.

Aphra = Afra, (*e.*) por.

Atan = Atány, (*h.*) kancza-szamar. Chald.

3.

Babah, (*e.*) szemfény.

Bab-arecz = Babarcz, (*h.*) szem-fényje a' földnek, vagy fekete föld.

Bagád = bogát: hűségtelen volt.

Bag = Bag, Bagod, Bagos: (*h.*) étel, eledel.

Bagó = Bagó, és Bogyó: (*e.*) az ő eledele.

Badar = Bodor, (*h. e.*) széljel szórta szilálta. Chald.

Bad = Bod és vad, (*e.*) magános, rideg; a' Chald. térszen: bqtot, lent, sajtót is.

Bada = Bodó, (*e.*) hazudott; költött.

Badal = Badaló, (*h.*) elválasztott, elszakasztott.

Badak = Bodok: (*h.*) vizsgálódott, végire járt.

Bahán = Bahony, (*h.*) hüvelyk.

Bazak = Bozók, (*h.*) elszórta, széljelszaggatta.

Bazar-mén = Böszörmény, (*h.*) széljelszört rész.

Bede, (*e.*) hazug.

Bájk = Bajka, (*h.*) és *Vajk*, (*e.*) híres, fényes, méltóságos; ez volt a' Sz. István' első neve.

Bilán = Vilány, (*h.*) takaró, palást, kárpit.

Bajsa (syrus szó) (*h.*) = szegény.

- Bachon** = Bakony, (h.) leshely; vigyázó-torony; az ellenség ellen bátorságos fedező hely.
- Bál-ádon** = Balaton, (h.) az Isten az Úr. Mások ezt a' *Blató* tót szóból származtatják, melly tavat tészen.
- Baz-primah** = Böszprim, Veszprim, (h.) a' prédának szél-jelszaggatása; préda-osztály.
- Bál-emér**, (e.) = az Isten' fő embere.
- Bél**, (h.) Isten: tészen szívet, lelket, belső részt; közepe valaminek.
- Bél-jah** = Bélye és Beluja: Isten az Úr.
- Bochán** = Bochán, és Bozsán, régi nemzetség: próbálás, tapasztalás.
- Balah** = Bala-szent-Miklós, (h.) vén, kopott Sz. Miklós.
- Bál-kana** = Balkán, (h.) Isten szerzette, rendelte.
- Balosa** = Balassa: hadi nép.
- Bhusa** = Bulcsó, (e.) vizsgáló, tudakozódó, tanuló, bölcs.
- Bén** = Bénye, (h.) fiú.
- Banó**, (e.) felépített.
- Baczék** = Paczek, (e.) költ tészta.
- Boczina** = Boczonád: lámpás; uborka; emelő rúd. Chald.
- Bicza** = biczó, (e.) vizes, lucskos, sáros hely. *Bóczach*, (h.) ez is ezt teszi.
- Béczah** = Becző (e.), Bicske (h.) tojás. Chald.
- Baczal** = Paczal, (h.) vereshagyma; egymásra borogatott rétegek.
- Batán** (syrus szó) = Batonya: méhében fogadott.
- Bughát** = Bugát, (e.) rugdosta, tapodta. Chald.
- Buzi**, (e.) kevésre becsült.
- Bachar**, (e.) kiválasztott, kedves volt. Ebből lett: *Büchar* = Bihar: gondosan kiválasztatott, vagy pedig: *Behar* = hegy előtt, hegyen.
- Barza** = Borza, (e.) általverő, általszűrő; jégeső. Chald.
- Barzel** = Berezel, (h.) vas.
- Bar** = Bor, (h. és e.) kiválasztott, kitisztított; kedves eledel; tiszta búza.
- Bereh** = Bere, (h.) kiválasztás; evés.

- Barac-hon* = Barákony, (h.) áldott lakóhely.
Barak, (h.) = villámlás, tündöklés.
Baróth, (h.) = étel.
Barác = Barók, (e.) megáldotta, tédet hajtott.
Berén = Berény, (h.) az ő választások, evések.
Biran = Biriny, (h.) palota, kastély.
Bér és *Bir* = bér, bír, (h.) fiú.
Bertoc (e.) = csalárdság' fija.
Berbucz = Verbőcz, (h.) selyem fiú.
Berucz = Berecz, Berecse, (h.) befutott.
Berkó = (e.) fiúcska.
Berde, (e.) = fiú az.
Bath, (h.) = meghált. Chald.
Berec = Berek és Bereg, (h.) térd-hajlás; tisztelet, hálaadás, áldás. — Régi eleink az erdőkben tartották isteni tiszteletjeiket, erről nevezhették azokat berekeknek, az az tisztelet, áldás' helyeinek; ettől vette nevét Bereg vármegye is, hová először jöttek őseink.
Baras és *Beros* = Bars, Bors, (e. h.) fenyő-fa.
Baka = Boka és Voka, (h.) kétfelé választotta, eltörte.
Bakkasa = Baksa, (e.) kérés.
Bikkés = Békés, (h.) szívesen kereste, kérte.
Beceh, (e.) = sírás.
Bitta, (e.) = Bittó: mindent kifecsegő.
Bítcha = Vitka: (h.) bizodalom.
Bata, (e.) = kimondotta. Ebből lett; *Batjan* (e.) = kimondás, előadás.
Batah, (e.) = pusztítás, levágás.
Batik (arab szó) (e.) = sárga dinnye.
Búr-gan = Búrján, és Burgyán, (h. e.) tövis kert.
Bura (h.) = durva, miveletlen föld; ostoba.
Básan = Bosány: hatalmas gazdag úr.
Besena = Besenyő; változtatott, másikért adott, elcsérelt.

J.

- Gea* = Győ, (h.) gűg, kevelység.
Gebe, (h.) = árok.
Geberjanah = Géberjén: férfi elnyomta, megcsalta.
Gibba, (e.) = görbe.
Góder = gödér, (e.) kőműves, házat rakó.
Géder, (e.) = fal, kerítés.
Gúr-ma, (h.) = bújdosni mi szükség.
Galah = Gyala, (h.) kimutatta, felfedezte: asszonyi általlátszó vékony ruha.
Gavá, (h.) meghólt.
Gaon = Gyón, (h.) kevelység.
Gadol = Gödöl-ő, (h.) nagy ő.
Gilah = Gyula, (h.) örülés, ugrálás.
Gaisa (syrus szó) = (h.) sereg, hadi nép.
Geza = Gejza, (e.) törzsök, familia.
Gezelah = Gizela, (e.) ragadomány, madár-fú.
Géz = Geszt, (h.) lenyirt gyapjú fűt.
Gigra = Zsigra, (h.) (phoenicziai szó) teszi Adonist = jeles úr.
Galsah (h.) = megnyírt, kopasz.
Gela = gella, (h.) elköltözött.
Gome = Gyoma, (h.) káka; vizes helyen termő gaz.
Gamar = Gömör, (h.) elfogyatkozott, megemésztetett, elvégeztetett.
Gan = Gyán, (h.) kert. Ennek többese: *Ganoth* = Ganócz, (h.) kertek.
Genisza = Gyenise, (e.) nemes, nemzetes.
Genach = nemzetség, az Árpád' Magyarjai közt: köhögött, sóhajtozott, zavart, kivágott.
Ganáx = Göncz, (h.) kincs.
Gicz = Gicz vagy Gécz: árok. Chald.
Gara, (h.) = elvette, megkisebbítette.
Garon = Garán, (h.) torok.
Garák = gyarak, (h.) összegöngyölte, legördítette.
Gera (h. e.) = kérő gyomor, elegyítő.
Geres = géres (h.) kivetett, kitaszított.

Geresz = Gerecz, (e.) összetört.

Ger = Gere, (e.) idegen, jövevény. Ebből lett: *Germeta* = Gyarmat, (h.) jövevény jött elő; úgy szinte: *Cortahgermat*, mely az Árpád' Magyarjai között egyik félnek a' neve volt: teszi ezt: elvágott szakasztott jövevény jött elő, vagy jött ide.

Gal = gát, (h.) kerített hely, sajtó.

7.

Dabra (chald.) = Döbrő, (h.) szántó föld.

Doba, (h.) vízfolyás.

Dabak = Dobok-a, (h.) hozzá ragadt a'.

Dabas és *Dubsa*, (h. és e.) = méz; pálmafa.

Dibra = Dobra, (h.) beszéd; munka.

Dad, (h.) = csecs, emlő.

Dadah, (h.) Dede, (e.) = lassan halad, lépked mint a' kis gyermek.

Devaj = Déva, (h.) rest, ellankadva leült, puszta vár.

Dan = Dány, (h.) ítélő. bíró. Ebből lett: *Dan-déj* = *Dandé*, (e.) elegendő bíró.

Duma = Doma, (e.) halgató.

Daku = Dakó, (e.) kicsiny, csekély.

Darág = Dorog, (h.) ballag, feljebb lépdes, emelkedik.

Darah = Dora, (e.) visszaüzte, visszaverte.

Dar = Darnó, (h.) csecs, emlő, chaldaei nyelven.

Derec = Derekegyház: út, menetel' egyháza.

Dese = Decse, (h.) pázsit, gyenge fű. A' Chaldaeus *Ditá*-nak mondja, mellyel egyez a' dicső.

Doron = Darány, (h.) ajándék. Chald.

Dús, (e.) = csépel; mást letapodott, nyomorgatott. Ebből lett: *dús-kálni* = hányni, forgatni, roncsolni.

17.

Hadad, (h.) = összetörte, elprédálta.

Hadász, (h.) = mirtus.

Halca, (e.) = út, járás, ítélet, szokás.

Héder, (h.) = ékes.

Hód, (h.) = méltóság, dicsőség, erő.

Honad = Hunyad, (h.) nyugvó hely, birtok.

Holik, (e.) = elvezette, elvitte.

Har, (h.) = hegy, domb. Ebből lett: *Hardó* vagy *Ardó*, (h.)
= hegyes hely az.

Várda, (h.) = rózsza. *Vérád*, ez is hasonlóúl rózsát tész.

Zebulc = Zabólc, (h.) a' te lakó helyed.

Zabad = Szabad, (e.) megajándékozta.

Zadon = Zsádán: kevélység. Chald.

Zohard = Zuard, (e.) fény az.

Zalag = Zolok, (h.) ajtót béreteszelő.

Zamaj = Zámój, (h.) mesterkedő, praktikáló.

Zemer, (e.) = hegyi vad kecske.

Zana, (e.) = paráznalkodott. Ebből lett: *Taznút* = *Tasnád*:
paráznaság.

Zan = Szan, (h.) forma, kép, állapot.

Zanuk = Szónok, (h.) vizek' folyása. Arabul ez így van:
Zarnuk.

Zakán, (e.) = megvénült: tész szakállat is.

Záák = Szák, (e.) kiáltotta, összehívta.

Zerem = Szerem, (h.) áradás.

Zirbus (arab szó) = Czirbus, (e.) jelenti: háj' hártája.

Zunbír = Zomber, (h.) darázs, doromboló.

Zirma, (h.) = folyás.

Chabár = Chabar: magát hozzá adta, társaságba állott vele.

Egy nemzet az Árpád' Magyarjai között.

Chadas = Hodos, (h.) új.

Chazak = Kozák, (e.) erős, tehető.

Chocha = Kóka, (h.) tövis, horog, kákó.

Cholah = Kola, (e.) vajudó, szülő.

Choled = Koleda, (e.) menyét.

Chalisa = Kalocsa, (h.) erőtlen, elveszett.

Chalas = Halas, (h.) sorsot vető.

Chalata = Kalota, (h.) birtok, saját.

Chalád = Káld, (h.) eltakart, elrejtezett; mélyen behatott valamibe.

Chaláp = Haláp, (h.) kölcsön cserélt.

Chamocz = Kamocsa, (h.) kovász, savanyú.

Chamar = hamar, (e.) tüzes, neki hevült.

Chemer, (h.) = bor; veres; sáros.

Chorman, (e.) = kígyó.

Cherpa = Herpa, (h.) gyalázat.

Charsa = Karsa, (h.) néma, siket.

Chanahd = Csanád, (h. e.) tábort elrendelő az.

D.

Tób, (h.) = szép, hasznos.

Tuba, (e.) = jóság, boldogság.

Tiba, (h. e.) = természeti állapot, jó indulat.

Tijna = Tajna: sáros hely.

Tur, (h.) = rend, sor. *Tura* = hegy.

Tur-zó = Turzó, (e.) rendbeszedett ez.

Tala = Tályá, (h.) hozzávart, fótos.

Telak = Telek, (h.) hozzávetette, hozzáadta, elvágta.

Tarchan = Tárkány, (h.) munkás.

Tarcha = Tarcsa, (h.) munka, tereh.

Tarpa, (h.) falevél, *Tarep* is ezt teszi.

Takkész, (chald.) = elrendelő, zászló-tartó. Ebből lett latin végzettel *Takkszus* = hadi-vezér. *Takson* = rendbe szedő.

Jogar = Igar, (h.) csomó, rakás.

Jeor = Győr, (h. e.) folyóvíz patak.

Janik, (e.) = szopos gyermek.

Jalah, (h.) = engedelmeskedett.

3.

Cád = Kágya, (h.) kádja.*Cavah* = Kovács, (e.) égetett, tüzelt.*Cohén* = Kohán, (e.) pap.*Cazar* = Kozár, (e.) kegyetlen.*Cala* = Kola, (e.) tökéletességre ment, elvégeztetett.*Cele*, (e.) = tömlöcz.*Cállah*, (h.) = menyé.*Camar-em* = Komárom, (h.) fekete főváros.*Cumara*, (chald.) = áldozó pap.*Canár* = Konyár, (h.) cziterás.*Cun*, (e.) = készíteni, elrendelni, megerősíteni.*Chaszap*, (e.) = kívánta, óhajtotta.*Capás*, (e.) = befedte, elnyomta.*Cappatah* = Kapatán, (e.) megköt valamit.*Car*, (e.) = vezér, fő, kos: nemzetnek neve az Árpád' Magyarjai közt.*Carai*, (e.) = kosi, koshoz illő.*Cenisa* = Kenese, és Kanizsa, (h.) gyüleléshely, synagoga.*Col* = Kóly, (h.) minden; világ.*Caplan* = Koplón, (e.) markol valamit, markos.*Catha* = Káta, (h.) magába nőtt. Chald.

4.

Ledan = Ladán, (h.) jelent hüvelyt. *Nadán* is ezt teszi.*Léva*, (h.) = követte, hozzáragadott.*Lucha*, (e.) = tábla.*Lehút* = Lehota, (h.) munka, alkalmatlanság.*Laáxi* = Lázi, és Laczi, (e.) barbarus, idegen nyelven szóló*Lúc*, (h.) = kinevetni, csúfolódni; ingerkedni.*Lason* = Losoncz, (h.) nyelv, beszéd.

5.

Maan = Mány, (h.) edény.*Maad* = Mád, (h.) tántorgott, elesett.*Mád* (h.) = mérték; ruházat.

- Maana* = Manya, (h.) egy hód föld.
Mager = Mágor, (h.) lakos.
Megier = Megyer, (h.) kimért jószág.
Magura, (h.) = gabonás ház.
Medoca = Madocsa, (h.) mozsár.
Macha = Makó, (h.) célját érte, örült, tapsolt.
Machar = Mokra, (h.) megválasztotta, és a' jobb részt vette.
Maj-noleth = Moynolthe: vizeresztők.
Mana = Manya, (h.) osztott rész.
Magus = Magócs, (h.) magass.
Malon = Malonya, (h.) vendégfogadó, kunyhó.
Modra, (h.) = mérő font' serpenyője.
Manach = Mányok, és Monok, (h.) ajándékba adott.
Manda = Mánd, (h.) tudomány.
Manor = Monor, (h.) szövőnek a' járma.
Meszár = Meszáros, (e.) elfüreszelte, elvágta, általadta.

Chald.

- Miczeha* = Micske, (h.) madzagocska, hajkötő pántlika.
Mácsa = Mácsa, (h.) megtalálta.
Marah-marah = Maramaros, (h.) nagy keserűség.
Mór, (h.) = mirha.
Maré = Méré, (e.) úr. Chald.
Mur = Mura, (h.) változott, helyet cserélt.
Morág = Morágy, (h.) csép, talyiga.
Meruczah = Mericza, (h.) összetörés, kegyetlen bánás.
Mus = Musa, (e.) elébb állott, elvonta magát.
Maruch = Maros, (h.) kifényesített, kitisztított.
Matók, (e.) = édes.

J.

- Naár* = Nyár, (h.) gyermek, ifjú.
Nadab, (h.) = önként ad.
Necch = sánta, topa: az Árpádi nemzetségek között egy.
Náva, (h.) = lakos.
Nir = Nyír, (h.) gyep, ugar.
Nich = Nyék, (h.) csendesség, engedelmesség.

- Niches* = Nyikos, (e.) jövendölt, jól hozzá vetett.
Nánász = Nánás, (h.) törpe, kicsiny ember, adóval terhelt.
Nasal = Naszálj, (h.) levetkezett, levetett.
Nitra = Nyitra, (h.) lehulló, mint a' falevél.
Natár = Nádor, (e.) őriz, védelmez, megtart.

D.

- Szába* = Csaba, (h.) elcsábult, megrészegetett.
Szadar = Szodoró, (h.) elrendelte.
Szeder = rend, (e.) Ebből lett: *Szeder-cén* = rend, egyenes, állandó.
Szocén = Széchén: sokaknak használó, királyi udvar praefectura, kincstár' gondviselője.
Szúd, (h.) = sugni a' fülébe, titok.
Szug-szara-d = Szegszárd, (h.) félre vonult fejedelmé.
Szalach = Szalók, (h.) megajándékozta, elengedte.
Szalah, (h.) = leverte, letapodta.
Szalkán, (h.) = felmentek.
Szóllat, (e.) = zsemlye, liszt.
Szalár = Szalárd: (h.) megégett, a' melegség miatt összeránczosodott, aszott az.
Szad = Szadvár, (h.) koporsó; bészáró hely; kaloda.
Szána, (e.) = gyűlölség.
Szapár = Szapár és sáfár, (h. e.) Irást, törvényt, számot tudott, előszámlálta, felvetette.
Szakol = Szakoly: (h.) kővel hajigálni, kővel berakni, hányni.
Szarán = Zarán-d és Sáránd: (h.) Fejedelmé.
Szeter = Sítér: (h.) rejtekhely.
Szatam-ar = Szatmár: (h.) bérakott, bérekesztett hegygyel; vagy *Szeta-már*, (chald.) eltért, hátra ment a' keserőség.

Y.

- Eber-gán* = Ébergény, (e.) zsidó kert.
Uggot = Ugotsa: (h.) pogácsák.
Azara = Ozora: hely, udvar, tornác.
Aza vagy *Ghaza* = győző; megerősített.

- Écz* vagy *Ghécz* = Gécz: (h.) előfa.
Eczer = Ecsér: (h.) tilalmas.
Onad = Ónod: (h.) lakó hely ez, szálás ez.
Apar = Apor: por; vagy pedig: *Opher* = Opor: szarvas' fra.
Arad, (h.) = kemény, meredt. Phoenicziai és persiai városok.
Arva, (h.) = mezítelen, erőtlen.
Ir = iráz, és *Irsa*, (h.) város az.
Atán, (h.) = béhozta, letette; tejes edény.
Éz = öz, (e.) kecske.
Ér = Ör és Örös vagy Örs (h.) vigyázó, strázsa.

E.

- Peér* = Fejér, és *Pér*, (h. e.) ékesség.
Padur, (e.) = fodor háj, belső rész.
Pug = Fugy, (h.) elfogyni, ellankadni.
Pil, (h.) = elefánt torony.
Palád, (h.) = fáklya, példa.
Palag, (h.) = elosztott.
Pele, (h.) = csudálatos.
Peczal = Péczel, (h.) megszántotta, koppasztotta.
Parád, (h.) = elosztotta, elválasztotta.
Praznoth = Praznócz, (h.) külön váltak; faluk.
Parnasz = Farnos, (e.) pásztor, igazgató.
Pós = Pós-telek, és Pócs, (h.) nevededés, bővölködés.
Pósa = Posa, (h.) kiterjeszkedett.
Pót = Pót és Fót, (h.) ajtószark.
Patach = Patak, (h.) előldott, szabadon menő.
Patah, (h.) = elcsalta, elhitette. Ebből lett: *Peti* = Pető, (e.)
 együgyü, tapasztalatlan, könnyen elcsábítható.
Pricz = Piricse és Pírcs, (h.) erőszakos ragadozó.

F.

- Czaba* = Csaba, (h. e.) vitézkedett.
Czabur = Czobor, (e.) összegyűjtötte, összeszedte a' mi szé-
 lyel volt.
Czebi = Czebe, és Czebi, (e.) ékesség, szépség.

Czahán = Csán és Csan, (h. e.) csunya; szennyes; szemtelen.
Czoán = Zován, (h.) egy helyből másuvá tétetett; régi egyiptomi híres város.

Czoár = Zuár-d: torony, őrzőhely az.

Czura = Csura, (h.) forma.

Czorva = Csorvás, és Csorba: (h.) belpoklos.

Czirah, (e.) = darázs.

Czách = Csák, (e.) fejeér, fényes, világos.

Czachar = Zakar, (e.) fejeér.

Cziche = Czike, (e.) szikkadt, száraz, elepedt; kítisztult.

Czachanah = Csokona, (h.) bűdösség.

Czalah = Csala, és Szala: (h. e.) aszal, száraszt.

Czama = Csoma, (h.) esimbókba kötött haj.

Czamad = Csomod, (h.) összekötötte, társaságba állott.

Czepa = Cséfa, (h.) basiliskus kígyó.

Czatar = Csatár: (h.) ódal.

β.

Kaba, (h.) = ragadozó.

Kedusah = Kadusa (e.), szentség.

Kadár, (e.) = fekete.

Kat = Kót, és Kát-a: (h.) unalom.

Kál = Kál, (h.) futós, gyors, könnyű.

Keled, (e.) = sütő az.

Kamót, = Kamut: (h.) vetések, gabonák.

Kanó = Kanyó, (e.) buzgó, nagy hűségű.

Kevéh = Kevi (h.): kívánva várt.

Kana = szerzett, vett, birtokos, tehető volt. Ebből lett:

Kan-kar = tehető, birtokos vezér.

Kalon = Kalonda (h): alávalóság, gyalázat az.

Kacza = Kaza (h.) lenyirte.

Kaczan és *Kaczin* = Kóczán (e.), vezér, fejedelem, a' ki intésével is igazgat.

Keczora = Kuczora (e.), rövid, összekuczorodott.

Kecze = Keczel ús Keszi (h.), véghatár, szél.

Karab = Karap (e.) közel való atyafi.

Kara, (*h.*) = elébe jött, hívott.

Keresz = Kerezs (*h.*): görbe, vissza-kanyarodott; kapocs' füle.

Kar-peot = Karpát (*h.*), hideg határ földek, havasok.

Kasa = kas: kemény, sanyarú; az Árpád' népe közt egy nemzetség.

Kis: a' Saul' atyjának a' neve; a' zsidó nyelvben nincsen ez a' törzök-szó, de a' magyarban megvan.

Karacz = Karacs, (*e.*) karczolt, bémetszett.

7.

Rába = Rába, és Rábé (*h.*), nagy, nevelő, sokasító.

Riba (*h.*) = perlekedés, veszekedés.

Rádah (*h.*) = uralkodott.

Réde (*e.*) = uralkodó, másokat hatalma alá hajtó.

Reda (chald.) (*h.*) = szekér.

Raha (*h.*) = félni.

Rávah (*h.*), = megitatott, lerészegedett, megöntözött.

Réva, (*h.*) = tekintet.

Rinma (*h.*) = féreg, kukacz.

Rana = Rónya (*h.*), hangzott, osengett, énekelt.

Racza (*e.*) = kedves. Ebből lett: *Raczka* = kedvesecske.

Rékah (*h.*) — üres.

Rasa = Rázsó (*e.*), tehetős, hatalmas, szabad volt.

Rús = Rúzs (*e.*), szegény, rongyos.

Ratat = Rátót (*h.*), félni, rettegni.

ψ.

Saan = Csán, és Csány (*h.*), csendes, megnyugodott.

Saar = Sár (*h.*), a' mi valami megelőzőtől hátra maradt, maradék.

Sabát = Szovát (*h.*), megnyugodott, megszűnt a' munkától.

Séd = Sed (*h.*), ördög; pusztító.

Saag = Ság (*h.*), ellenség' ordítása, nyomorúltak' jajgatása.

Saap = Sáp (*h.*), meritett.

Satar = Sátor (e), előljáró, uralkodó volt. Ebből lett: *Mistar* = uralkodás.

Saj = Sáj, Csáj (h.), ajándék.

Saltán = Zoltán (chald.), uralkodó, hatalommal biró. Arab nyelven *Szultán* = hatalmas.

Sálto-bál = Száldobágy: az ő ura Bál.

Sáka = Zsáka (h.), megázott, elmerült; elült; ivott; meglocsoltatott.

Sala = Csala (e.), csalt.

Seléh = Selle (e.), Selye (h.), csendes, nyugodalmas. Chald.

Sarak = Sarkó (e.): füttyölt, füttyentett a' kutyának.

Sohán = csohán: megtámaszkodott.

Sires (h.) = gyökér.

Sura = Csura (h.), linea, ráncz, keménység.

Sum = Som és Csoma (h.), foghagyma.

Siccorah = Sukoró (h.), részeg.

Sacol = Csokaly: gyermektől megfosztatott.

Sét = Zete, és Csete (e.), az egyenes útról eltérő.

Sepi = Csepi (e.), magos hely.

Sepel = Csépel (h.), lapályos hely.

Szécel = Székely (e.), okos, meggondolva cselekedő, előre néző.

Szlav = fűj; bátran lármázó.

Szorep = Szerep (h.), megégető, perzselő.

Szepar = Szopor (h.) vízpart.

Γ.

Taar (e.) = nyíró eszköz.

Tivva-dar = Tivadar (h.), megjegyzett, körülírt gyöngy.

Tecél = Tekel-e: megfontolta-e.

Tólda = Tóld (h.): nemzés, szülés által szaporítani, tóldani a' familiát.

Tamar = Tomor (h.), pálmafa.

Tama = Tomó (e.), bámúlt, csudálkozott.

Temul = Tumula (e.), tegnap, elmúlt.

- Tohu-tom*, (e.) = tiszta, egyenes szívűségnek pusztája.
Takoah = Csákova (h.), szaruból készült kúrt. Ebből lett;
Csákö, melly görbe szarut tészén,
Top = dob.
Tarna = (h.), hangzott, zúgott.
Tarain = Tarjány, (e.) ajtó nyitók,
Tarap = Tarpa (h.), bővölködött,
Tas (h.) = erőtelen.
Turdas = Turdos (e.), rendhez szokott,
Tur-ül = Turul (e.), megvizsgál erősen.
Tor-bicz = Turbicz (e.), tojó galamb.
Tor-dah = Torda (h.), határ, körül-kerekített az,

§. 19.

Csak ezekből is már szembetűnő a' magyar nyelvnek a' zsidó, chaldaei, és syro-médiai nyelvekkel atyafisága, melyekből nem csak az következik, a' mit *Révai Miklós* előad *Elaborator Grammaticájában*, hogy a' magyar nyelv ezekkel egy törzsökből származott; hanem az is, hogy a' magyar nemzet' első hazája *Madaj-Ara* volt; hogy már a' Jób' idejében tudományos, pallérozott, 's virágzó állapotban élt; és az *Ábrahám'* maradékival a' Zsidókkal, és *Syrusokkal* sok ideig éltek egy társaságban; együtt nevededett, együtt bővült, együtt tökéletesedett az ő nyelvök, és míg ezek egymás' szomszédságában együtt társalkodva éltek, nagyobb egyesség volt az ő szavaik között; de idővel elválván egymástól, sok közös szavaikat felcserélték azon nemzetek' szavaival, kikkel együtt látkak. A' mint esméletök nevededett, úgy szaporodtak annak kifejezésére szükséges szavaik is: azonban hangjokat, beszédek' módját alkalmaztatván a' szomszédokéhoz, magoknak is kedvök lévén a' változtatáshoz, kivetkezették szavaikat eredeti formájikból.

Nevelte ezen nagy változást a' napkeleti nyelvekben, a' betűknek tökéletlen kimondása, és azoknak ebből származott különböző leírása, a' magokban kimondható betűknek sokféle változtatása. A' zsidó nyelvben t. i. mellyik ma-

gában hangzót hová kell tenni, csak a' Krisztus után a' 600-dik esztendő' táján, a' Masoréták határozták meg; az előtt tetszésök szerint tették egyiket a' másik helyett, mint ez mai időben is a' magyar nyelvben szokásban van, p. o. szép, szíp; ides, édös; tipeg, topog; borona, berena; visű, vésű; kondor, göndör; vörös, veres; karmol, körmöl. Nem különben a' mássalhangzóknak egymással való felcserélése: így cseréltetnek fel p. o. a' *b—v—p* egymással; úgy szinte a' *g—k—ch*; a' *d—t*; hasonlól a' *p—f*; a' *tx—ts*; a' *th—s*; az *s—sz—cs*; sőt az *l—r—j* is gyakorta kölcsönösen egymásért tétetnek; melly napkeleti szokásnak a' mi nyelvünkben is mind e' napiglan sok maradványi vannak. Ezek voltak azon szembetűnő változásnak 's különbözőzésnek nevezetesebb okai, mellyek az özönvíz után mintegy 300 esztendőkkel épült Babel' tornyától lett elszéledéstől fogva, a' Noétól származott népek közzül, a' madjar, zsidó, chaldaei, és syrus nyelvekben történtek. De ha meggondoljuk azt, mennyi viszontagságokon ment által nemzetünk illy sok századok' lefolyása alatt, és hogy már Leo császár a' *Tacticá-* jában népünket nemzetségek' zavarjának mondja lenni; nem ezen különbözőzésen lehet csudálkozni, hanem inkább azon, hogy' maradhatott csak ennyi egyenlőség is a' mostani magyar szók, és ezelőtt több mint 3300 esztendőkkel feljegyz. it zsidó és syro-chaldaei szók között.

A' zsidó és madjar nyelv között való nagy hasonlatosságot, már a' reformatió elein *Melanchton*, a' *Wittembergába* tanúlni ment Magyarokkal közelebbről társalkodván, észrevelte, mellynek ő egyéb okát nem tudta adni: hanem hogy mikor a' Magyarok bėjöttek e' mostani hazájokba, sok Zsidók is jöttek be velök; de ezen vélekedésnek erősítésére historiai bizonytságot nem találhatunk. — *Salagius* pedig, *de Statu Eccl. Pannon.* írt munkájában *pag. 238.* úgy adta elő gondolatját: hogy a' Magyarok Hagarénusok, Ismaeliták voltak, és ők a' Zsidóktól csak a' persiai vallás' czeremóniai által különböztek.

Ha csak a' helységeknek, vidékeknek, hegyeknek, fo-

lyóvizeknek nevei volnának egyezők a' zsidó és chaldaei szókkal, mind inkább mondhatnánk, hogy azok vagy a' Zsidóktól vagy az Atila' Hunusaitól maradtak ránk; de ímé a' familiáknak 's magános embereknek nevei között is sok ilyenek találatnak, kikről osztán a' városok helységek nevezettek el, mint ennek fölötte sok példáit lehet látni a' Váradon talált *Judicium ferri candentis* regestrumában; mellyek nyilván való bizonyosságai annak, hogy nem más Hunus nemzeté, hanem a' mi Magyar nemzetünk' nyelve volt közel atyafiságban a' zsidó és syro-médiai 's chaldaei nyelvekkel.

Ezek is tehát, mint meg'annyi földben találatott régi pénzek, nevelhetik annak hitelre méltó voltát, hogy a' mi régi őseink voltak azok, kiket a' régi zsidó és chaldaei írók *Madjaroknak*, az Arabok *Madzaroknak*, most pedig Magyaroknak neveznek; és hogy az ő első lakó helyök volt, az emberi nemzetnek első hazája *Syria*, és annak egyik része *Média*; és hogy ezelőtt 3800 esztendővel egy nyelven beszéltek ezekkel. De hogy ilyen sok idő alatt, gen nagy változás lett ezen nyelvek közt, nem csudálkozik azon a' k meggondolja, hogy 1500 esztendő alatt, a' deák nyelv Rómában, a' hol azt a' császárok' tekintete, és a' keresztyén vallás is védelmezték, úgy megváltozott, hogy ha most Cicero feltámadna, a' római talián nyelvet nem könnyen érthetné meg; — még nehezebben az oláh, spanyol, és francia nyelveket, mellyek már Rómától messzebb költöztek, 's bosszankodnék a' római nyelvnek illy sokféleképen való megrontásáért,

IV. A' régi Honos-Madjar betűkről, és azoknak a' phoenicziai, zsidó, syrus arab, és görög betűkkel való egyezésekről.

§. 20.

Láttuk eddig a' magyar nyelvnek a' zsidó és syro-chaldaei nyelvekkel való szembetűnő atyafiságát: tegyük már vizsgálódásunk' céljává ezen régi népek' írásait.—

I. Hogy először Phoeniáciából *Cadmus* vitte a' betűket Görögországba, bizonyítja ezt *Herodot. L. V: C. 57.* ekképen: „A' Phoeniciaiak, kik Cadmussal eljöttek, mind a' tudományokat behozták Görögországba, mind a' betűket is, melyek ezelőtt nem voltak a' Görögöknél.“ Hasonlag ír erről *Tacitus L. XI.* „Az a' híre, úgymond, hogy Cadmus phoenicziai hajós-sereggel jöven Görögországba, az oda-való, még akkor tudatlan népeket, az írás' mesterségére megtanította.“ Erről a' Cadmusról azt írja *Athen. L. XIV.* hogy ő a' királynak Mageirossa lévén, egy Harmónia nevű sípolni tudó leánynyal szökött Görögországba, Phoeniáciából. — *Mageiros* térszen szakácsot, melly eredetét vette a' *Mageából*, melly térszen tudakosságot, ördögi mesterséget. Mageirosnak nevezték hát a' szakácsot azért, mert a' szakácosság a' Mágusok által találtatott fel, a' kik Phoeniáciába *Mageirosoknak* nevezettek. A' mint pedig a' neve mutatja, Cadmus, a' Cadmoneusok között való volt, kikről emlékezik *1. Mós XV. 19.* Így nevezettek a' Zsidóország' napkeleti részén a' Hermon hegye mellett lakók, 's hihetőleg ezen hegyről neveztetett a' Cadmus' felesége is Harmóniának, nem pedig arról, hogy sípolni tudott.

II. De abból, hogy Cadmus tanította a' Görögöket a' betűkre, nem következik, hogy ezt a' Phoeniciaiak találták volna fel; a' honnan *Diodor. Sic. L. V.* azt írja, hogy az Assyriusok találták fel a' betűket, kiktől azt megtanulván a' Phoeniciaiak átadták a' Görögöknek, azok t. i. kik Cadmussal oda hajózártak. *Plinius* pedig *L. VI. C. 57.* ekképen ír: „én állhatatosan úgy ítélek, hogy a' betűket az Assyriusok találták fel. Az Assyriusok és a' Médusok között pedig a' tudósabbak voltak a' Mágusok; következésképen hihető, hogy a' betűknek, valamint a' számoknak is, ezek voltak első feltalálói.

III. De akárki volt feltalálója a' betűknek, elég az, hogy voltak az Assyriusoknak betűik. Assyria pedig, és az azzal határos, és sok ideig egy kormányzó alatt volt Média, a' mi magyar nemzetünknek első hazája volt; annálfogva vol-

tak nekik betűik, még pedig az assyriai és phoeniciai betűkhöz hasonlók. — Nem is lehet feltenni, hogy az a' nemzet, melly a' régi világban egy volt a' tanultabb 's miveltebbek között, minden írás nélkül lett volna, a' több írni tudó ázsiai népek között.

És hogy valósággal tudtak írni a' régi Madjarok, kik a' közelebbi időkbén Médusoknak nevezettek, bizonyítja azt *Herod. L. 1.* midőn feljegyzi Deioecesnek azon parancsolatját, „hogy neki minden kérelmek és jelentések írásban adassanak be.“ Mimódon kívánhatta volna ezt, ha az írás előttök esmeretlen lett volna. Ugyan csak *Herodotus* írja említett könyvében: „Harpagus médiai fő ember, Cyrusnak egy nyúlba varrt levelet küldött, mellyet valami meghitt emberének általadott, hogy mint vadász vigye hozzá, megmondván: hogy saját kezével bontsa fel azt Cyrus.“ Zoroaster, ki a' Médusok közül való Mágus volt, összeszedte és leírta a' Mágusok' tudományát. — Ekbatanában, Média' fővárosában tartattak a' törvények' könyvei, és a' babyloni 's médiai királyok' viselt dolgait magokban foglaló históriák. Ezekből tanulták aztán meg az írást a' több hunus nemzetségek, mineműek voltak azok is, kik az Atila' királysága alatt híresekké lettek az Európaiak előtt.

IV. Millyen formájukak voltak pedig a' régi hunos-madjar betűk, hozzá lehet vetni Atilának azon régi pénzéről, mellyről emlékezik *Friesen* a' *Müntz-Spiegel*ében, melly Frankfurtban jött ki 1429ben, a' mellyben a' többi közt *Lib. III.* így ír: „*Diser (Atila) soll neben ander Müntz gekörnet geld, von silber und golde, von Zween quintlen ein Korn, gegossen, daran ein Zeichen, wie ein Kreutz, und ander Zeich wie ein Krauen fusz geschlagen haben.*“ — Mit keres Atila' pénzén a' kereszt, ki a' keresztyn vallást felsem vette, és a' kinek czimere repülő koronás sas volt? 's minek üttette ő pénzére a' varjú-lábat? A' mit hát *Friesen* látott az Atila' pénzén, nem egyéb volt, hanem Atila' neve hunos betűkkel leírva, egyik oldalán: *Ati*, a' másikon pedig: *la*. A' *ty* és az *I* a' hunos betűkben hasonlítanak a' kereszthez; az *l* pedig a' varjú-lábhöz,

mint ezt *Bél Mátyás* az általa képzelt pénzen előadta, melyeket láthatni a' régi betűk' tabláján.

Feljegyzi ugyan *Priscus*: hogy a' Római fő vezér Aetius, küldött Atilához egy Constantinus nevű író deákot, de nem azért, mintha az Atila' Hunosai nem tudtak volna írni; hanem azért, hogy az idegen nemzetek' leveleit általa megmagyaráztassa, 's azokhoz ismét görög vagy deák nyelven válaszoltasson: ezeknek írásuk és nyelvök esméredlen lévén a' Hunosok előtt.

V. De ha voltak a' régi Hunos-Madjaroknak írásaik, 's írásba foglalt törvényeik; históriáik; birtokokról adott fejedelmi leveleik; vitézeiknek, hadi vezéreiknek nevöket, számadásaikat feltartó jegyzéseik, 's más effélék; hogy' pusztúlhattak hát azok úgy el, Sz. István király' ideje óta, hogy azoknak már ma semmi maradványa nem találtatik? Röviden erre azt felelhetjük: mert azoknak kiirtásokban, a' keresztyén vallás' bevétele után, az idegenek, Geiza, Sz. István, András, és Iső Béla királyunkkal együtt szorgalmatosak; a' mi magyar atyáink pedig azoknak megőrzésében gondatlanok voltak. Valamint Constantinus és Theodosius császárok' idejében, sok régi jeles írók' munkái, mellyeknek már ma csak némelly töredékei találatnak, lettek a' vak buzgó keresztyének' szent dühének áldozatjaivá, úgy jártak a' mi könyveink is. Feljegyzette *Hornius, a Bozhorn, de originibus* írt munkája eleibe tett előbeszédében: hogy azon régi runiai vagy titkos betűkkel készült írást (mert *Rune* a' régi Celta nyelven jelent titkos betűket: a' Vendusoknál pedig barázdát tett), mellyet *Tuisco* hozott Európába, a' hol az mindenfelé elterjedt; de már Krisztus Urunk' születése után az ezeredik esztendőben, csak a' Svekusok és Dánusoknál volt folyamatban, kik is ez időtájban tértek a' keresztyén vallásra. Sylvester római pápának tanácsadására és ösztönzésére, a' Svekusoknak *Olaus* nevű királya, országgyűlésén eltiltotta, és parancsolta, hogy minden rúniai betűkkel írt könyveket, mellyekben a' pogány vallás' tudományai és parancsolati foglaltattak, tűzzel égettessenek meg. — Ez a'

Sylvester volt különös eszközlője annak is, hogy a' Magyarok keresztyének legyenek; miben hogy könnyebben előmehessen, kedvöket kereste Geiza és Sz. István fejedelmeinknek: amannak, a' magyar fejedelmeknek addig volt czímerek helyett, melly repülő koronázott sas volt, koronás kettős keresztet adott czímerül: ennek pedig, a' fejedelmi nevezet helyett, Apostoli királyi titulust adott, 's a' mostani koronával is, vagy mint némellyek vélekednek, annak egy részével, megajándékozta. — Igen lihető dolog hát, hogy valamint (Olaust a' rúpiái; úgy a' mi fejedelmeinket is ösztönözte a' magyar írás' eltörülésére. Az idegeneknek, kik kivált már Sz. István' idejében, nagyon elszaporodtak és elhatalmasodtak hazánkban, nem kellett erre sok parancsolat; a' hol találtak hunos-magyar betűkkel írt könyveket írásokat, akármiféle volt is azoknak foglalatjok, úgy nézvéen mint gonosztévő eszközöket, tűzre, vízre, szélyel-szaggatásra kárhoztatták. A' papok, kik nagy részént idegen nemzetből valók voltak, nem értvén a' magyar nyelvet és írást, tolmács által beszéllettek a' néppel, mint Gellért püspök is mikor 1041ben Aba királyunkat dorgálta: nem tartották méltónak ezt a' megtanulásra, úgy nézvéen mint alávaló tudatlan nyelvet és írást. Innen Lőrincz esztergomi érsek, ilyen synodalis parancsolatot adott ki 1114dik esztendőben: „Minden Canonicusok a' klastromokban, minden káplánok az udvarokban, tudományos nyelven, az az, deákul beszéljenek, és senki semmit meg ne tartson a' pogány vallásbeli szokásokból, mellyet a' ki cselekszik, ha tette nagyobb, 40 nap tartson különös poenitentiát; ha kissebb, megveretve hét nap bőjtöljön.“ A' papok hát a' templomokban, a' tanítók az oskolákban, a' Barátok a' klastromokban, a' törvénytevők a' tanácskozásokban deákul beszéltek és írtak. Illyen módon a' magyar nyelv és írás, az idegenek által letapodtatván és számkivettetvén, nem csuda ha elpusztultak régi eleink' magyar könyvei, és régi irományai: hanem inkább az a' csuda, hogy a' magyar nyelv, illy sok mostoha kezek között is mind eddig megmaradhatott. A' köznép pedig, valamint most, úgy a' régi időben is, keveset gondolt a' tudományokkal és a'

könyvekkel; a' sokféle bajok, háborúságok, elvonták őket ezektől; vagy ők pusztították az idegeneket, vagy őket az idegenek; vagy egymás ellen fegyvert fogván magok rongálták magokat.

VI. Csak egyedül a' Székelyek voltak azok Erdélyben, kik a' hegye: között megvonván magokat, a' sok nyomorúságok között is, mellyeken időről időre áltmentek, a' régi hunos-madjar írást számunkra megsugorgatták, 's azokat az elveszéstől mególtalmazták. Ezen székely betűkről emlékezik 1482ben *Túróczi* így írván: „Siculi nondum Scythicis litteris oblitii.“ *Székely István*, in *Cron. Mundi 1558* így ír: „A' Székelyek Hunniabéli módra székely betűkkel élnek mind e' mai napiglan.“ *Zamosius*, in *Analectis antiquit. in Dacia 1593*-ban így ír: „A' Székelyeknél van valami írás, melly régi atyjairól maradt rájok, de a' mellynek ők kevés hasznát veszik.“ — *Gelei Katona István*, *Magyar Grammatikájában* említi: „hogy még az ő idejében 1641ben a' Székelyeknél megvoltak a' régi magyar betűk.“ *Csécsei János* pedig 1705ben kiadott *Grammatikájában* azt adja elő: „hogy a' Magyarok Scythiában tulajdon betűkkel írtak, jobbról balra, a' napkeletiek' szokások szerént, és a' Székelyeknél ezen régi magyar írás' maradványi még most is megvagnak.“ — És hogy ezekkel a' betűkkel éltek a' mi magyar atyáink Áriai hazájokban, bizonyítja *Menander*, in *Excerptis Leg. pag. 73.* azt írván: „hogy a' Tarcusok' fejedelmének Disabulusnak követje Mániach, Constantinápolyba scytha (hunos) betűkkel írt levelet vitt Justinus császárhoz, mellyet ez nem értvén megmagyaráztott: ekkor pedig már a' mi nemzetünk, a' Disabulus' hatalma alatt volt népek közzé számláltatott, és azoknak pallérozottabb részét tette; az említett követ Mániach is, a' Sogdiaták' fejedelme, kevéssel ez előtt, a' mi Cidarita apáink' birodalma alatt volt. Nem ok nélkül írja tehát *Ludovicus Godofredus* az *Archontologia Cosmicájában pag. 390.* „Hungari ab antiquo peculiari fuerunt usi in scribendo litteris, hodie tamen Romanis contenti sunt.“

Hogy Sz. István' idejében még esmeretesekek voltak a' hu-

nus betűk' formái, mutatják az akkori pénzezen lévő deák betűk, mellyek sokban egyeznek a' hunus betűkkel, csak hogy balról jobb felé vannak forgatva.

VII. Ezen régi hunus írást, legelőször *Telegdi János* igyekezte az örök feledékenységtől megmenteni, 's nemzetünkkel megismertetni, azon kis könyvecskéjében, mellyet *Leidában* 1598ban nyomtattatott ki ilyen czím alatt: „*Rudimenta Linguae Scythicae,*“ mellyet abban az időben élt hazánk' nevezetes historicusa *Baranyai Décz* *Czímor János*, *Telegdi*hez írt levelében így dicsért meg: „*Litterae nostrae aliarum Gentium litteras longis parasangis superant, quod et sine punctis scribantur, et pronunciationes omnes nostras multo quam aliarum Nationum litterae perfectius exprimunt; et denique illis facilius addiscuntur. Quamobrem equidem dignas hasce litteras esse iudico, quae non solum in omnibus scholis pueris proponantur et instillantur, sed etiam quas omnium ordinum homines nostrates — qui Ungaros se nominari volunt, addiscant.*“ etc.

1655ben *Csipekés Komáromi György* a' debreczeni collegiumban zsidó nyelvet tanított professor, a' *Hungaria illustrata* című könyvében ezt írja: hogy még az ő idejében, volt a' debreczeni collegium' bibliothecájában egy ilyen régi magyar betűkkel írott könyv, mellyet ő tudott olvasni, érteni, és a' szerént írni. — Sajnálni lehet, hogy ezen tudós férjfiú, sem ezen könyv' foglalatjáról nem emlékezik; sem az ebben volt betűk' formáit ábécze szerint elő nem adta! Miért nem cselekedte ezt, ennek az okát így adja elő: „*Figuras Litterarum libenter daremus, si ita Typos ad imprimendum, ut pennam et digitos ad scribendum, haberemus: cum vero Typis Scythicis destituimur, Romanis describemus, quomodo descriptas vocamus: a. b. cz. cs. d. e. f. g. gy. h. i. j. k. l. ly. m. n. ny. o. ő. p. r. s. sz. t. ty. u. ü. v. z. zs.* — Ez a' régi magyar betűkkel írott könyv, a' mint *Bél Mátyás* feljegyzi, több más drága könyvekkel együtt, a' *Rákóczi*' támadása' alkalmával, *Karaffa*, 's más hozzá hasonlók által elpusztított, tőle nemzetünk megfosztatott.

Megesmértette tehát ezeket a' betűket nemzetünkkel, *Otrokotsi Fóris Ferencz*, a' ki, mint írja *in originibus Hungaricis*, melyet 1693ban nyomtattatott ki Franeckerában, megtalálta ezeket Venécziában valamely barátjánál, e' lévén felibek írva, *Alphabetum antiquorum Hunnorum*, és ő ezt leírván elhozta hazájába: ezeket a' betűket osztán réz táblára metszette, és kinyomtattatta hazánknak ama háládatos tisztelettel említendő írója *Bél Mátyás*, azon könyvében, melyet 1718ban Lipsiában adott ki ezen titulus alatt: *De Vetere Literatura Hunno-Scythica exercitatio*. — Találatnak némelly székely templomok' falain még ma is olyan régi hunus betűkkel való Inscriptiók, melyek a' *Telegdi János*' Rudimentájában lévő betűkkel egészen megegyeznek, minemű Csík-székben, a' Sz. Miklósi templom' falán lévő írás — Ezeket *Desericius* leírta, *Cornides Dániel* pedig *Bód Péter*hez írt levelében megmagyarázta. *Schwarcz Gottfried*, a' ki hazánkban Iglón született, 's utóljára Hasso-Schaumburgi Superintendenssé lett, a' *Telegdi János* és *Bél Mátyás* által kiadott hunus-magyar betűket összehasonlítván, talált azok közt valami különbséget: de ezen nem csudálkozik a' ki megmondolja, hogy a' deák betűk is melly sokféleképen irattak le eleitől fogva, holott ezek sok századok' lefolyása alatt uralkodók voltak. Tett ugyan közönségessé Gelleni Parochus *Kálló Antal* is valami kecskeméti öregnek imádságos könyvéből kiírt betűket, de a' mellyek átaljában különböznek a' *Telegdi* és *Bél*, valamint a' phoenicziai és syrus betűktől; nehéz formájua k is, 's a' kettős betűk két betűkkel íratnak bennök, annál fogva ezeket mint gyanúsokat félre tesszük. Előadja ezen hunus magyar betűket *Révai* is *Elaborator Grammatica*-jában pag. 146.

VIII. Ezeket már előrebocsátván, fordítsuk figyelmünket azon táblácskára, mellyen a' nevezetesebb ázsiai betűket lerajzolva előadom, és vizsgáljuk meg, miféle egyességök a tyafiságuk vagyon ezeknek a' régi hunus-magyar betűkkel. Ezen táblácskán az első oszlopi sorban vannak az assyriai vagy Chaldaeusok' betűi, mellyek a' zsidó bibliában feltalál-

tatnak. — Másik sorban vannak a' phoenicziai betűk, melylyeket a' Samaritánusok tartogattak meg. A' harmadik sorban a' hunus; negyedikben a' syriai betűk, mellyek a' Libánus hegy' környékén lakó Maronitáknál még ma is folyamatban vannak. Ötödikben vannak az arab betűk, mineműekkel a' Korán van írva. Hatodikban a' görög betűk, mellyek hasonlóképen phoeniciozai eredetűek. Hetedikben a' régi magyar pénzeken lévő deák betűk. Végre a' nyolczadikban azon mostani magyar betűk, mellyekkel amazok kimondathatnak.

Ezen betűknek összehasonlításából láthatni: hogy a' régi hunos-madjar betűk szembetünösképen egyeznek a' phoenicziai, a' zsidó, syrus, és arab betűkkel; sőt még a' görög, és a' régi magyar pénzeken lévőekkel is; és ugyan azon betűknek, most kereken, majd szegletesen; most felállítva, majd félre dűlytve; most hanyatt, majd hasra fektetve; most előre, majd hátra fordítva lett kivetése; most egymás' tetejébe tevése, majd ismét megczifrázása, teszük nagy részint azon különbségeket, mellyek ezen régi ázsiai eredetű betűk közt találtnak. Nevezetesen: a' Görögök az Európaiak' szokása szerént, balról jobb felé írván, vagy megforgatták a' phoenicziai betűket, vagy a' mi fölfelé állott, leborították, vagy pedig ódalast dűlytötték.

A' Zsidók csinósítani akarván írásukat, az azokban lévő görbe vonásokat egyenesre, a' hajtásokat szegletesekre formálták; mint a' barátok is cselekedtek a' deák betűkkel.

A' Syrusok sebesen szerettek írni; elsőben tehát belineázták azt, a' mire írni akartak, azután úgy rángatták arra a' betűket; mellyek hogy annál könnyebben megeshessenek, leginkább a' lineára dűlytögették azokat, hasra vagy hanyatt és a' szegleteket megkerékítették.

A' Médiában lakott Mágusok is, vagy Madjarok, kik köz névvel Hunosoknak nevezettek, a' hol zavar-szerzés nélkül megeshetett, a' szegletes betűket megkerékítgették, 's azokat így tették folyóvá, 's könnyebben kivethetővé.

Hogy az arab betűk a' syriaiakból származtak, első tekintettel lehet látni; de sokkal tökéletlenebbek a' Syr usó

kéinál, mind azért, mert sok egyforma betűk vannak köztök, mellyek csak a' pontok által különböztetnek meg; mind azért, mert a' betűk másként iratnak a' szó' kezdetén, másként a' közepén, másként a' végén, mellyet okoz a' betűk' összeraggatása, kanyargatása, és ezek nehezítik ezen írásnak megtanulását, könnyebben megeshetővé teszik a' tévesztést. Ezekhez járúlnak az alól felül elszórt különböztető jelek' számos volta, és az írásmód' többsége, másképpen van ugyan is írva a' Korán; másképpen ír a' török Díván; másképpen iratnak a' török császár' parancsolati, másképpen a' titulusok, Inscriptiók, mellyek az újabb időknek jelei. Az is fogyatkozás benne: hogy a' magokban kimondható betűk' jegyei csak hárman vannak: fatha = *a*. kesra = *e*, *i*. dsamma = *o*, *u*. De mind ezen különbségek mellett is, tagadhatatlan dolog az, hogy a' hunus, zsidó, phoenicziai, a' syrus, és arab betűk egy anyától származtak, bár ha formájokra nézve valamennyire különböznek is egymástól.

IX. Mellyik volt pedig ezek között az elsőszülött, azt bizonyosan meghatározni nem lehet. Ha az együgyűséget, faragatlan formát vesszük fel, úgy az elsőséget a' phoeniczianak kell adni, mert erre nagyon rá illik a' mit ír rólok *Lucanus L. III.*

„*Phoenices primi, si famae credimus, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.*“

De a' históriai előadások is azt mutatják, hogy ezek 300 esztendővel elébb voltak esmeretesek azoknál a' zsidó betűknél, mellyek a' zsidó bibliában feltaláltak. Ugyan is, a' legrégebb könyv, mennyire az emberek emlékezhetnek, a' Jób' könyve. Jób lakott Úcz' földében, melly Chaldaeával, Idumaeával, Arábiával határos volt, a' mint ezt megmutogatja *Bochart, Geogr. Sacr. L. 11. c. 8.* A' Jób' könyve syro-phoenicziai betűkkel iratott, a' 70 fordítók' előadása szerint; hihető hogy ezen a' nyelven is, és azután vagy Móses vagy Dávid fordította zsidó nyelvre, de így is több mint száz szók vannak benne, mellyek nem zsidó eredetűek; és a' mostani magyar nyelvnek legtöbb maradványi találtak benne. Fog-

lalatjából megtetszik, hogy már a' Jób' idejében, ott a' hol ő lakott, mind az Isten' esméretében, mind más tudományokban szép előmenetelt tettek vala az emberek. Ezt mutatja az is: hogy a' legrégibb história' író *Sanchuniathon*, melly azt teszi: tudományért buzgó; és a' legrégibb philosophiátíró *Mochus*, vagy mint Josephus írja: *Maaca*, phoenicziaiak voltak, 's könyvöket phoenicziai nyelven 's betűkkel írták, mellyeket annak utána *Chaetus* fordított göröggre, mint írja *Tatianus Assyrius* „in oratione contra Graecos.“ Jób pedig, mint előadásából kitetszik, elébb élt Mósesnél, t. i. a' közvélekedés szerént, vagy az Ábrahám', vagy ha legkésőbbben a' Jákób' idejében, és így a' Krisztus' születése előtt mintegy 1800 esztendővel Mósesnél hát, ki a' Krisztus előtt 1500 esztendővel élt, 300 esztendővel volt régibb Jób pátriárcha; Cadmus pedig 1350 esztendővel élt a' Krisztus előtt, és így Jób pátriárcha után 450 esztendővel: mellyekből megtetszik, hogy azon tartományok' lakosi, kik közzül valók voltak a' mi Madjar nemzetünkbeliek is, elébb tudtak írni és olvasni 300 esztendővel mint a' Zsidók, és 450 esztendővel mint a' Görögök. Nem lehet hát helyben hagyni azoknak állítását, kik a' mi régi őseinket mélységes tudatlansággal kissebbítik, Hogy elvesztek a' Médusoknak, és más Hunos nemzeteknek régi írásai, a' volt az oka, mert világi dolgokról írtanak: Históriait, Geographiát, Philosophiát; pedig a' régi időbeli írásckból azok maradtak meg leginkább, mellyek vallásos dolgokat foglaltak magokban, 's annálfogva szenteknek tartattak; ennek köszönheti a' zsidó nyelv és írás is megmaradását. Salamon is írt természeti históriát mint *1. Kt. IV. 32*, megtetszik de az elveszett: ellenben a' példabeszédes és predikatori könyvei, mellyek a' vallásos könyvek közzé számláltattak, megmaradtak. A' hunos-madjar betűk is az imádságos könyvekben maradtak meg, 's ezek által jutottak a' mi kezünkre,

Ha pedig azt vesszük fel, hogy a' betűk' kiformalásában először alapúl az emberek a' testnek valamelly cselekedetre intő tagjait; az ajakaknak, és a' nyelvnek, a' betűk' kimondásakorj mozdulásokat 's állásokat vették fel; úgy a'

h nus betűknek kell adni az elsőséget. — A' betűknek tisztán kivetése, négy szegletre való szedése, valamint könnyen folyó és sebessen lehető leírása, már a' módosításnak 's későbbi születésnek bélyegei, mellyek a' syrus, arab, görög betűkben szembetűnők.

X. Számokra nézve is különböztek ezek egymástól. Cadmus csak tizenhat betűket vitt által Görögországba, mint előadja *Plinius L. VII. C. 56.* melly tizenhat betűk ezek voltak: A. B. Γ. Δ. E. Ζ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Ezen tizenhat betűket a' nyelv' szükségéhez képpent idő'el szaporították valamint a' Syrusok és Zsidók, úgy a' Hunusok, Arabok, és Görögök is. Így tölték a' Zsidók' betűi 22-re: a' Phoenicziaiaké 23-ra: a' Görögöké 24-re, mint írja *Eusebius, Chron. L. 11.* Az Athaenebéliek 24 betűvel kezdtek élni (Palamedes Simonides lévén útmutatójok) midőn azelőtt csak 16 betűük voltak. A' Madjaroké pedig így tölt 32-re, elhagyván a' phoenicziai betűkből a' *th* és *g* betűket; hozzájok adván pedig a' *gy, h, u, ü, f, ty, i, ly, ny, ő,* és *zs* betűket; az Araboké pedig, hozzájok tévén a' három magokban az hangzókat, 31-re.

XI. Milyen renddel voltak ezen betűk egymás után rakva, azt a' zsidó Aleph-Beth mutatja, melly elsőbben a' CXIX-dik zsolárban, azután pedig a' Jérémiás' siralmas könyvében találatik fel. Ezt a' rendet követték a' Görögök is csak kevés változtatással, és kétség kívül a' madjar betűk is e' szerént voltak elintézve: mivel mindazáltal ezeket csak az ő írásaikból lehetett összeszedni, ez az oka, hogy a' könnyebben felvehetésért a' deák betűk' rendi szerént rakták el a' mieink

XII. A' madjar betűknek dicséretes tulajdonságok az, hogy általok a' magyar beszédbeli minden hangokat ki lehet tenni; és hogy minden magokbanhangzók valamint minden kettősök is külön külön betűkkel íratnak ki: következőképpen nem lehet ezeket valami hijáavaló költeménynek tartani, nem lehet ezeket szégyenleni, mert ezek a' magyar szavainknak előadására minden esmeretes betűknél alkalmat

sabbak, mi egyszersmind bizonyosága annak is, hogy ezek nem más, hanem egyedül a' Magyar-Hunosok' betűi — Menyit tusakodtak a' mi nemzetünkbeliek míg meg határozhaták azt, hogy a' deák betűkkel mimódon lehet leírni a' magyar szókat, mellyekben *Révaink* még most sem nyugszik meg, a' kettős betűk helyett új és valóban alkalmasabb betűket ajánlván a' felvétele, valamint prof. *Kerekes Ferencz* is, a' kettős betűkről és azoknak jegyeiről irt jeles értekezésében. Mind el lehetett volna ezeket kerülni, ha a' régi magyar-hunos betűket meg nem vetették volna őseink.

XIII. Valamint a' több ázsiai népek, úgy a' Madjarok is jobbról balfelé írtak, mint bizonyítják ezt azok, kik látták az ő írásokat, de ezt mutatják a' betűk' formái is.

XIV. Magokbanhangzó betűik a' többször említett nemzeteknek eleinte nem voltak, későbbben rakattak azok a' betűk alá vagy felébe: lehet, hogy így volt ez a' madjar írásban is: de már a' *Telegdi* és *Otrokocsi* ábéczejökben különösen a' betűk' sorába vannak téve, a' deák betűk' rendje szerint. Formájokra nézve, a' madjar magokbanhangzók, a' Syrusokéival csaknem mindenben megegyeznek.

XV. Így lévén a' dolog, nem tarthatom egészen helybenhagyhatónak, becses emlékezetű *Révainknak*, ezen madjar betűk felől előadott azon ítéletételet, mellyet olvasunk *Elaboratio Grammaticájának* 1. volumene' 127-dik levelén ekképpen: „*Rem penitius expendentibus ultro patet, signenta haec esse aevi posterioris. Primum enim: Litterae istae morem orientalem nec figura referunt, nec ordine. Deinde et traditio, qua Hunnicarum reliquiae esse iactantur, non est constans et communis: nam Simon de Kéza et alii, qui de iis mentionem fecerunt Valachicis potius et Sclavicis similes dixerunt licet et isti non recte sint locuti. Et qui eas serius in lucem protulerunt, satis etiam differentes exhibuerunt.*“ — Mert: figurájok sok tekintetben egyez a' napkeleti betűkkel; a' betűk' új rendje csak azt mutatja, hogy a' kik ezeket nekünk a' hunus írásokból kiszedve átadták, azoknak jelentésökre és formájokra figyelmeztek, nem vizsgálván azt, hogy régen

millyen lehetett az ő rendjök Ázsiában. Az arab betűk' rendje is régen a' zsidó betűk' rendje szerént volt, most pedig az Araboknál és Égyiptombelieknél más, más ismét a' Maurosoknál, de azért nem mondjuk hogy az arab írás az újabb idők' költeménye volna. Hogy *Kéza* ezeket az oláh és skláv betűkhöz hasonlóknak tartotta, azt maga sem hagyja helyben *Révai*, mert azok nyilván mutatják a' görög betűkből lett származásukat, mint ez azon negyven skláv betűknek végig nézéséből kitetszik, mellyeket *Hankenstein* császári bibliothecarius egy 8-dik században íratott Újtestamentomból kinyomatva előadott 1804-ben. Hogy a' *Bél* és *Telegdi'* betűi közt való kevés különbség gyanút nem okozhat, azt már felsebb előadtam.

XVI. De ha felteszszük is, hogy jóllehet már ezelőtt 3600 esztendővel tudtak írni a' mi régi eleink; de azért magoknak betűik nem voltak, hanem valamely más nemzetét használták, kérdehetjük: valyon mellyik nemzetét? egyebet nem lehet feltenni mint az Assyro-phoenicziaiakét, mert még akkor, mikor ők első hazájokban Madaj-Arában laktanak, más betűk nem is találtattak; vagy ha lettek volna is, inkább azokat használták, mellyek a' velök rokon nyelven beszélő, egy vallást követő, egy tartományban lakó, velök társasági összeköttetésben lévő nemzetek közt közönségesek és esmeretesek voltak; mint akármely más idegen 's távol lakó nemzet' betűit.

Ha ezen assyro-phoenicziai betűket vették fel először, mi volt természetibb dolog, mint idő' jártával ezeket csinosítgatni, 's nyelvök' szükségéhez képest szaporítgatni, elébb menvén magok is a' tudományokban és mesterségekben: úgyde ezen hunos-magyar írás épen ezen tökéletesedésben való előmenetelnek jeleit mutatja, akár formájukat akár szaporodásukat vegyük fontolóra.

XVII. Mind természeti okoskodáson, mind históriát előadásokon épült, helybenhagyható okaink vannak tehát nekünk arra: hogy ezeket nemzetünk' régi betűinek elfogadjuk, úgy nézven mint 800 esztendőök óta elhagyatott szegény ár-

vát, kinek mind formája, mind öltözete, mind bizonyosság-
levelei mutatják régi őseinktől lett származásukat. És ezek-
nek elfogadása, nem is szolgál, sem régi atyáink' tudomá-
nyos előmenetelének, sem most élő késő unokáinknak kisebb-
ségökre — inkább azt mutatja, hogy szeretjük nemzetünket,
és régi eleinknek ereklyéi is becsesek előttünk.

Ha mindazonáltal valaki, *Révainál* meggyőzőbb okok-
kal, meg tudná mutatni, hogy ezek a' hunos-magyar betűk
hét-nyolcz-száz esztendőknél nem régibbek; ennyi idő pedig
nem elég arra, hogy Indigenatust nyerjenek; ám cseleked-
je; én is részire állok; csak hogy nemzetünknek tudva, vagy
tudatlanságból gyalázóit bizonyosságul ne hívja; és mutassa
meg, miféle írás volt hát az, mellyet régi eleink használtak:
mert hogy ők eleitől fogva írás-tudatlan emberek lettek vol-
na, azt el nem hihetem.

XVIII. Azonban, ha ezt megmutathatná is valaki el-
lene mondhatlanul, és ezen betűk nemzetünk előtt örökre ha-
szonvehetetlenek maradnának, és még csak billegekre 's tit-
kos jegyzésekre sem alkalmaztatnának is, a' még is bizonyos
fog maradni, hogy a' ki ezeket formálta, nem szabad kép-
zelődése szerént cselekedte, hanem mind a' betűk' eredeti je-
lentésökre, mind pedig az assyro-phoenicziai és zsidó betűk'
formáira figyelmeztet, mert történetből ezen betűk közt ennyi
egyenlőséget ejteni, szinte lehetetlen; és hogy az, ki ezeket
először elintézte, abban az értelemben volt, hogy a' mi ma-
gyar nemzetünknek első hazája, beszédje' és írása' születé-
sének helye Assyria, és Madaj-Ara volt; és hogy azon betűk,
mellyeket az emberi nemzet elsőeknek tart, a' mieinknek test-
vérei voltak.

V.

A' számok' magyar neveiről, azoknak jelentésökről, és a' régi indus és arab számok' formáival, valamint a' számok' zsidó 's görög neveinek értelmökkel való kitétsző megegyezésökről,

§. 21.

A' betük után, próbáljuk kikeresni 's felvilágosítani a' számoknak magyar neveit; és ezen nevekkal egyező régi magyar számok' formáit.

I. A' millyen szükségesek a' szók, olyan szükségesekek a' számok. Mihelyt kezdtek az emberek a' dolgokat azoknak adott nevek által megkülönböztetni, mindjárt gondoskodtak arról is, hogy azoknak mennyiségöket mimódon adhassák elő; és így a' számokat a' szókkal egy idejüeknek, 's azoknak neveit a' legrégibbeknek méltán tarthatjuk: de hogy miért adták őseink a' számoknak épen azon neveket, és azoknak előadásokra épen azokat a' jegyeket, mellyek előttünk esmeretesek, miért vették fel? ennek megfejtését tudtom szerént még hazánkfiak közzül senki sem próbálta.

II. Plátó azt mondá, hogy az az okosság, melly a' dolgoknak nevet adott, a' közönséges emberi okosságnál feljebb valónak látszik: de valóban a' számoknak kigondolása, és elintézése is, megért okos észre mutat; a' honnan a' régiek ezt a' Jupiter' fejéből született Minerva' találmányának tartották. — Okos lélek pedig ok nélkül nem cselekszik semmit. Nem is lehet hát feltenni régi eleinkről, hogy minden értelem nélküli neveket, és minden ok 's czélozás nélküli formákat, csak vaktában, szabad kényök szerént adtak volna a' számoknak: midőn látjuk, hogy minden szavaikból, cselekedeteikből, okosság 's magok' meggondolása tetszik ki.

Hihető inkább, hogy valamint szavaikat, úgy a' számok' neveit és azoknak formáit is, a' természettől kölcsönöztek régi eleink, és ezeknek előadására valamely esme-

retes mennyiségű dolgokat vettek fel, azoknak neve, és formájok' együgyű kiábrázolása által, különböztették meg azokat, a' legrégebb hieroglyphica írás' módja szerént: különben is, a' természet szolgáltatván minden hasznos találmányokra 's mesterségekre alkalmatosságot az embereknek.

III. A' régiek Móses' ideje előtt tudtak ugyan számlálni, de megállapított számok' formái nem voltak nálok, hanem vagy szóval leírták azokat, kezdvén az egyes számon, 's úgy menvén a' tizesre, százásra által: így cselekedtek a' Zsidók, mint ezt *1. Mós. V: 27.* láthatni, a' hol a' Matúsálem' életideje így van előadva: Voltak minden napjai a' Matúsá-lénak: kilencz és hatvan esztendő, és kilenczszáz esztendő: vagy pedig az Alphabet' egymás után következő betűi által adták azokat elő mint a' Görögök, és a' Zsidók is; mellyet ők sokszor megtévesztvén, zavarodásokat okoztak, mind az esztendők' mind más dolgok' számának feltételében. Mellyet látván a' Rómajak, nem vették fel a' számok' előadására az-ábécze' betűt sorjában, hanem azok közzül csak hetet választottak ki, melly hét szám a' régieknél szentnek tartott t. i. az *I*-t, mellyel az egy feltartott újjat ábrázolták ki: a' *V*-t, mellyel a' fél kézen lévő összetett négy újjakat, és azoktól külön-vált hüvelyket adták elő: az *X*-et, melly jelentette a' két *V* formára összefogott újjas tenyereknek visszafelé egymásra tevését: az *L*-t, melly az egyenesen feltartott mutató ujjat és előre nyújtott hüvelyket jelenti: a' *C*-t, melly kiábrázolja a' két *L*-nek egymás felibe olyan módon tevését, hogy az egyiknek jobb felé álló talpa alól, a' másiké pedig legfelyül légyen; vagy pedig a' Centumnak első betűjét adta elő: a' *D*-t, melly a' *C* formán meghajtott jobb kézen lévő mutató-újjnak és hüvelyknek a' bal tenyérhez tételét adja elő: és az *M*-t, melly a' régi időben két szembefordított *C*-nek és egy *I*-nek köziből tevése által adatott elő, ilyen formán: *CIO* vagy *M*, melly most így íratik *M*: és jelentette vagy a' millenek' első betűjét, vagy pedig két ötszázat.

A' Chinajak a' számolásban csak két jegyet vettek fel, t. i. *1*-t, *0*-t, az *0* csak hely-fogó és az *1* a' számjelentő,

de olly móddal, hogy bal felé mindég két annyit jelentsen, mint az első helyen jobb felől jelentett, p. o. 10 = kettő, 11 = három, 100 = négy, 101 = öt, 110 = hat, 111 = hét, 1000 = nyolcz, 1001 = kilencz, 1010 = tíz 's a' t. mellyeknek alkalmatlan voltak, avvagy csak ezen példákból is kitetszik.

IV. Az Ázsia' belsőbb részeiben lakott régi népeknél is, kik között tünt fel elsőben a' tudományok' világa, mineműek voltak az Assyriusok közt élt Chaldaeusok, és a' Médusok közzül való Mágusok, esmeretesek voltak a' számok; és valamint a' betüket, úgy a' számokat is ők formálták ki legelőször: és ezen eredeti, 's a' természetől kölcsönözött számok' formái, megmaradtak az Indusoknál; és az Arabok ezek szerént formálták könnyebben kivethető, 's csinosabb számjaikat: melly Indusok közt felmaradt számokat, a' napkeleti nyelvekben különösen jártas *Erpénius Tamás*, 1748-ban Lugdunumban kinyomtatott arab grammatikája' 15-dik levelén előad. Ezekkel az Indusokkal, sok századok' lefolyása alatt, szomszédságban és társasági összeköttetésben éltek Áriában a' mi régi *Madjar* eleink; 's valamint egyéb tudományokat, úgy a' számok' esméletét is a' mieinktől kölcsönözhettek, mint a' kik ő nálok tanultabb, tudományosabb emberek voltak. Ezen régi indus számok' formái már, a' Magyaroknál mind e' napig divatban lévő számok' neveivel nagy részint megegyeznek; úgy hogy ezeket méltán nevezhetjük a' régi Madjarok' számjainak is.

Az arabiai számjegyek' formáltatásának okait, próbálta kikeresni T. professor *Kerekes Ferencz* úr is, *Értekezése* 531-dik levelén, a' görbe vonásoknak egyenesekre szaggatása által; de ez ingadozó vélemény: mert illyen módon, a' kettőből hármat; a' háromból négyet 's a' t. lehet formálni. Az eredeti indus számoknak sincs ezekkel semmi egyenlőségök. Azonban így is fel marad ez a' kérdés: mi okon adták őseink a' számoknak most is folyamatban lévő neveit? a' hármat miért nevezték háromnak; a' hatot hatnak 's a' t.?

A' betűs számvetés, mellynek feltalálói voltak a' mi Mágusaink' ivadékjai a' Géberek, kikről neveztetett az Al-ge-

bernek vagy Algebrának; már a' hozzánk közelebbi idő-
nek, és a' számvetésben nagy tökéletességre ment éles ész-
nek szüleménye: e' hát a' számvetés' gyermeki idejére,
mellyről én itten értekezem, nem tartozik.

V. A' számoknak magyar nevei ugyan, nagy részint
avúlt, a' szokáshól kiment jelentésű szókból állanak; értel-
mököt mindazáltal meglehetősen kifejthetjük, ha figyelme-
zünk: 1) ezen számok' neveiben lévő betűknek, a' magyar
nyelvben előforduló analogicus, vagy összehasonlításokból
kitetsző, 's egy nyomon járó jelentésőkre; 2) a' számok'
magyar neveivel, formájokra és jelentésőkre nézve egyező
zsidó szókra; 3) a' számok' zsidó és görög neveinek értel-
mőkre; 4) a' régi indus és arab számok' formáira; mellyek
a' számok' magyar neveivel szembetünőleg megegyeznek,
mint ezt a' napkeleti betűk' tábláján láthatni: mellyeknek
gondos megnézegetésére kérem olvasóimat! Ezen négy esz-
közök, nem csak kölcsönösen segítenek a' számok' magyar
nevei' értelmének 's formáinak kifejtésében; hanem ezen ki-
fejtés' helyes voltának is erősítésére szolgálnak. Ezek sze-
rént próbáljuk tehát, a' számok' magyar neveinek értelmő-
ket, és formáinak okait felvilágosítani, és kimagyarázni.

VI. Ez a' szó: *sz-á-m*, a' magyar nyelvben előfor-
duló betűk' analogicus értelmők szerént, ezt teszi: sziszeg-
ve gyorsan rakosgat — ahhoz tartozó — valamit. A' zsidó
nyelvben is *Szaah*, teszi ezt: elő hátra menni, elővenni,
félretenni, ide 's tova rakosgatni; az *m* pedig ezt teszi: va-
lami. E' szerént *szám*: a' zsidó és magyar nyelv szerént je-
lenti: valami több részekből álló dolognak gyors elrakosgató-
sát, elrendelését. Zsidóul számlálni így van: *szapar*; szám-
vetés pedig: *sziperot*. A' magyarban *szapor*, szaporítás, an-
nyit tesz: mint sokasítás. A' Chaldaeusok a' számot, *Meni-
nek*, jól kimértnek, felszámítottnak mondták. A' magyar
pedig ezen szó által, *mennyi?* tudakozza a' kimért, felszá-
mított dolgoknak számát.

§. 22.

(1) A' számok közt az elsőnek neve ez: *egy*, vagy a' kimondás szerént kettőztetve: *eggy*. E-g-y, vagy az *y* helyett a' régi írás' módja szerént *i-t* írván, e-g-i a' betűk' értelme szerént teszi: ez - felegyenesedett - itt. A' Zsidók-nál az *Echad*, vagy összehúzva *Echd*: tészén magánost, többeknek társasági egyességét. Görögül is az *εις* és *μεις* teszi ezt: egy, magános. Előadták régi eleink ezt a' számot: egy függőleg egyenesen húzott vonás által, melly magánosan álló embert példázott.

(2) A' két, *kettő*, és *kedd*, avúlt szóknak értelmők, a' betűk szerént ez: *k-é-t* = fog-ehez tartozó-tettet. *K-e-tt-ő* = fog-e-tettet-az ott. *K-e-dd* = fog e' két kézzel. A' zsidó nyelvben is *Choteh*, tészén megfogót, magához vevőt: igen egyez ezen chaldaeus szóval: *Chut* = köt, hozzávarta, foglalta, kötötte; tészén fonalat, kötőléket is. A' magyar nyelvben a' *kettő* így is tétetik ki: *m-á-s*, melly betű szerént ezt teszi: valami - azzal - egyesült. A' zsidó nyelvben is feltaláltatik ez a' szó: *más*, 's teszi azt: a' mire az ember kezét teszi, a' mihez hozzá ér, nyúl, a' mit tapogat. A' ki már valami letettet megfog, vagy magához veszen, nincs magában, hanem azzal, a' mit megfogott, magához vett, ketten vannak. Ezen név szerént, régi eleink, a' két számot kiábrázolták: egy egyenesen fennálló, és kinyújtott jobb kezét maga felé hajtó ember' formájában; mellyet az Arabok hanyatt fektetve írtak ki. Zsidóul kettő így van: *Sana*; mellynek értelme ez: megint, másik. Görögül: *δύο*, melly osztást, elébejövést, alámenést, belémerülést is jelent.

(3) A' *három*, ezen avúlt törzsök szóból származott: *hár*; melly a' betűk' értelme szerént ezt teszi: pihenő - azzal egyesült - rész. Innen lett: *hárit*; mellynek értelme ez: pihenő - azzal egyesült - részt - innen - tesz. Há - rom tehát ezt teszi a' betűk szerént: pihenő - azzal egyesült - részt - ott - valami. — Mit kell ezen érteni, világosítja ez a' zsidó szó: *Haróh*, mellynek jelentése ez: viselőssé lett. Mivel már erre, három személyek kívántatnak; ezért ábrázolták ki a'

három számot régi eleink, egy álló asszony' viselős tagjának formája által; mellyet az Arabok csak a' viselős tagnak ki-
 ábrázolásával adtak elő; elhagyván az álló személy' jelét. Zsidóul három így van: *Salos*. Chald. nyelven pedig: *Telat*;
 melly ezen chaldaei szóból származva: *Salut*, teszen nyugodalmas
 csendes lakást; ezenkívül csalatkozást, henyélést; a' *t* — *s*-sel cserélődvén fel, mint ezen szókban is: *Sét*—*Sés*
 = hat. *Telay*—*Seleg* = hó. *Tor*—*Sor* = ökörr. *Tam*—*Sam* =
 ott. E' szerént a' *Salos* vagy *Telat* szóval, melly azt teszi:
 három, vagy az anyja' méhében csendesen nyugvó kiseddre,
 vagy a' megcsalt henyélő anyára volt a' czélozás. Görögül
 három így van: *Τρις*, melly a' *Τριω* igétől eredvén, jelent ál-
 talfúrtat, kijukasztottat. Ebből származtak a' latin *Tres*;
 és *tero*, *terebro* igék.

(4) A' négy, vagy *négi*, betű szerént ezt teszi: ni-ez
 egyesülést-gyakorol-itt. Világosítja ezt ezen zsidó szó:
Nega, melly illetést, általütést, megsértést jelent: és a' négy
 számnak ezen zsidó neve: *Arbah*: melly a' barmok' közösü-
 lését jelenti. Erre czéloztak a' Görögök, midőn a' négyet
Τετραγίς, vagy Attice *Τετραγίς*-nek mondták, melly a' *Τετραω*
 igétől származva, hasonlóképpen fúrást jelent: és a' Latinu-
 sok' *quater* infinitivustól származott *quatuor* jök is erre mu-
 tat. Mivel már a' két Nem' egyesülésére, két személy és
 két tag kívántatik, ezért adták a' régiek ennek a' feltett ne-
 veket; ezért ábrázolták ki egy egyenesen állónak, másik
 által való illetésének formájában. — Meg ne botránkozzanak
 olvasóim ezen szemérmetességet sértő fejtegetésben: gondol-
 ják-meg, hogy a' régiek az ártatlan természet' fjai voltak,
 és hogy ők sok dolgokat tartottak tisztességeseknek, mellye-
 ket mi illetleneknek ítélünk: mindenek tiszták a' tisztáknak.
 A' négy első számok' eredete ilyen módon ez: egy férfi =
 1, feleséget vesz = 2, a' ki viselőssé lessz = 3, az egyesü-
 lés által = 4.

(5) Az *öt*' nevének jelentése betű szerént ez: ott a' te-
 nyér vagy tévő: Az Araboknál *Att*, sokaknak egy társaság-
 ban való létét jelenti. A' zsidó nyelvben is ez a' szó: *ach*,

vagy *öch*, tészén csoportot, sereget: testvér atyafiakat. Zsidóul öt így van: *Chamés*, melly ha a' *Komecz*ből lett; öklöt, össze-fogott markot jelent. Görögül pedig így van: *πέντε*, melly a' *πεντα*-ból formáltatva azt teszi: mindenek, mindnyájan. Egyez ezzel a' latin *quinque*, melly a' *quidque*ből vagy *quicque*ből lett. Mivel már a' kézen lévő öt újjak azok, a' mellyek tesznek, cselekesznek legtöbb munkákat; 's az újjak vannak legszorosabb társaságban, atyafiságban egymással: ezekre nézve nevezték atyáink az öt számot tevőknek, cselekvőknek, társaknak, atyafiaknak: 's előadták a' csoportba befogott újjaknak, az öklöknek hasonlatosságában, mellyet vagy kerek *ó*-val, vagy a' befogott újjakat, és a' tenyernek, a' kar felől való részét kiabrázólvó visszafordult *g*-vel rajzoltak ki, kivált mikor a' tíz számot jelentő fekete domb helyett, *ó*-t írtak, mint az Arabok szokták, kik a' *g*-t megkeresítve írták ki, így: *S*.

(6) A' *hat* szám' neve esmeretes és szokásban lévő ma is a' magyar nyelvben, 's ezt teszi: kitelik tőle, van rá tehetsége, hatalma, ezt vagy amazt véghez vinni; betű szerént pedig: néki húzalkodva — tészén. Miféle természeti dologtól kölcsönöztetett pedig ez a' szó: *hat*, megérthetni ezen zsidó szóból: *Chad* = *hat*, melly tészén élest, minémű a' balta, a' kard. Zsidóul a' *hat* így van: *Sés*; chaldaei nyelven = *Sét*: melly tészén ráülöt, cselekvöt, valamibe behatöt, mint a' gyökér a' földbe. Görögül így van: *ἔξ*, az *ἔξω* igétől: jelent vele bíröt, hathatöst, cselekvöt. Mivel már arra, hogy valami éles, behatö lehessen, megkivántatik három ódal', és három szeglet: ezért adták a' hatodik számnak az éles nevet; 's ezért adták azt elő, egy hosszú nyelű bárdnak formájában; mellynek a' nyelét az Arabok felfelé fordították, hogy a' kilencz szám' jegyétől meg lehessen különböztetni. Erre czéloztak a' Latinok is, ha ugyan a' *Sex*-et a' *Seco* igéből formálták.

(7) A' *hetedik* szám' nevet, vette, azon meghatározott időszakasztól, melly hét napokból áll, annál fogva magyarul *hétnek* mondjuk. Betű szerént *h-é-t* ezt teszi: pihen eb-

ben a' tétel. — A' zsidó nyelvben *ét*, vagy *ghét*, meghatározott időszakast tészen. Az időt, kissébb részekre osztották a' régiek, az egyik estvétől fogva a' másikig: nagyobbra, a' hold' újságától fogva a' másik újság' feltetszéséig: ezen hold által meghatározott időt ismét, annak négy nevezetes változásai szerént, négy részre osztották: 's mivel ezen változások közzül mindenik, csak kevés különbséggel, hét nap szokott végbe menni, ezért nevezték *hétnek*, a' legelső, több napokból álló meghatározott időszakast. Ezen hét napokat már az Egyiptombéliek, Mózes előtt, a' hét planéták közt elosztották: — 's mivel a' hetedik napot, vagy Saturnus' napját, feketének, szerencsétlennek tartották, a' honnan a' Görögök nevezték a' hetet *ἡττα*-nak, vagy *ἡβδομη*-nak, melly akár a' *πτωιν*, akár a' *βδω* ígétől származtatott, mindenképen utalást, botránkoztatót, átkozottat jelent: azért nem dolgoztak, nem utaztak azon. És mivel a' szerencsétlenség' egyik szerző okának a' bűnt hitték, azért fordították ezt a' bűnökért való áldozatokra: a' honnan a' Zsidóknál mind a' bűn mind az áldozat *Chét*-nek = *hétnek* neveztetett. Mózes mindazáltal jobb vélekedésre akarván vezetni a' Zsidókat, azt az okát adta a' hetedik napi munkától való megszűnésnek: hogy az Isten azon megszűnt hat napi munkája után a' teremtésűl, és azt megszentelte. Ezen csaknem minden nemzetek előtt esmeretes idő szakasznak a' nevét adták már által régi atyáink a' hetedik számmal. A' Zsidók is a' hetet *Sabah*-nak nevezték, hihetőleg kölcsönözvén ezt a' *Sabbath*-tól, melly nyugodalmat tesz. Mivel az időt nem lehet kiabrázolni, azért is a' hét számot egy karó' hegyinek, vagy az áldozatot megölő késnek formájában ábrázolták ki; melly karó'-hegyet, vagy kést, a' miéink lefelé, az Arabok jobb kéz felé fordítva ábrázolták ki, jelentvén ez által: a' sátor-karó' leütését, az utazástól munkától való megszűnést, a' nyugodalm' napját; és az akkor véghez vinni szokott áldozatokat.

(8) A' *nyolcz* szám' neve is az avúltak közzé tartozik. Betű szerénti értelme a' n-i-o-l-z-nak vagy nyolcznak ez: ni-itt-oda tartozó-fut-zúgva: mellyen értették régi atyáink

a' repülő nyilat, mert *niloz*, szokott betű cseréléssel így van: *niolz*. Zsidóul a' nyolcz *Šemoneh*, melly kövért is tehet, de pusztítót öldöklőt is; Görögül pedig: *ὄκτω*, melly ebből lett: *ὄκτω*, melly azt teszi: ez öt; czélozván ezek is a' nyilra. Illyen módon, a' médus nyilvessző' hegyibe ütni szokott, négyszegletes, lapos és éles vasnak, négy szegletje, és négy oldala által adták elő a' 8 számot, mellyet kiábrázoltak a' mieink a' nyíl' hegyinek, az Arabok pedig, hogy könnyebben érthető légyen, két nyilvasnak egymás felibe való rajzolása által, mellyet idővel, a' könnyebb kivetés' kedvéért, megkerékítettek.

(9) A' *kilencz* is avúlt szó. Betű szerént való értelme ez: magához vesz - itt - jövő menőt - e - ni - jobbra balra. Mire czéloztak ez által régi eleink, ezen összetett zsidó szóból *Cilton-ze* hozzá lehet vetni, melly ezt teszi: mint a' - háló ház - ez: és a' háló háznak nevéből kölcsönöztetett a' magyar nyelvben is a' *külön* szó, melly a' többtől elszakasztottat, elválasztottat jelent. Eleitől fogva a' házak rendszerént négyszegletesek voltak, ablakaik nem voltak, hanem az ajtaján hatott bé a' világosság. Az ajtó előtt volt egy kis tornác, eres, vagy gádor, mellyet a' Zsidók a' Mózes' idejében *pitrah*-nak, a' Magyarok *pitar*-nak neveztek: ennek már négy oldala, négy szegletje, egy ajtaja által adatott elő a' kilencz szám, ezért neveztetett *kilonz*, vagy *kilencznek*, vagy háló háznak, 's ennek alaprajza által adták elő ezen számnak formáját is, mellyet az Arabok a' könnyebb kivetés' kedvéért megkerékítettek. Zsidóul kilencz így van *Tesa*, és *Tisah*, melly ezen két törzsök-szóból van összetéve *Tah* és *Saah*; és értelme ez: háló házba visszatérés, munkától való megszűnés, gyönyörködés, bétakaródzás, szemnek behúnyása. A' Görögök a' kilencz számot *ἑννα*-nak mondták, melly annyit tesz mint: a' miben laknak, minémű a' ház, hajó, templom; ezen két összetett törzsökszók szerént: *en* = benne, és *nan* = lakom.

(10) A' *tíz* szám eredetét vette a' *tész*, vagy a' régi olvasás szerént *tész*, törzsök-szóból, mellynek, a' betűk'

egy nyomon járó értelmök szerénti jelentése ez: tenyér- ehhez tartozó- jobbra balra. A' *tíz* által hát azt adták elő régi atyáink, hogy ez annyi, mint a' jobb és bal tenyérhez tartozó újjak. Ennek kijelentésére egy nagyocska pontot vagy o-t irtak, a' honnan a' Törökök a' tizet *on*-nak mondják, melly jelenti a' két ökölnök összetételét. Zsidóul tiz így van: *Eszer*, melly bőséget gazdagságot jelent; Görögül pedig: *deka*, melly összefogást, tartást téssen. Ebből a' Görögök' *deka*-jából származott a' Deákok' *decem*-je. A' Persák is a' tizet *Déh*-nek mondják.

(20) A' *húsz* vagy a' régi írás szerént *húsz*, most is szokásban lévő szavunk, teszi betű szerént ezt: néki húzal-kodva - előre halad - szuszogva zúgva; melly által azt adták elő régi eleink, hogy a' kezeken lévő tiz újjakon való szám-láláson ne állapodjunk meg, hanem tovább folytassuk vagy húzzuk a' számok' sziszegő olvasását.

(30) A' *harmincz* lett ebből: három-ínsz, vagy megrö-vidítve *harmincz*, melly a' betűk' értelme szerént ezt teszi: három - ide - ni - szúrj. A' szúrás jelenti a' tizet jelentő feke-te pontot. Illyen módon *harmincz*, vagy mint Révaink írja a' régiek után: *harmicz*, ezt teszi: három tiz. A' Zsidók is a' tizes számokat, a' többes szám' ragasszának, melly az *im*, az egyes számok után tevésével formálják, p. o. *selos* = három: *selos-im* = *harmincz*.

(40) A' több tizes számok után tétetni szokott *v-a-n*, *v-e-n*, ragaszték' értelme a' betűk' jelentése szerént ez: vágj-ahoz - ni; itt is a' vágás a' tiz' jeléül vétetik, p. o. *negy-v-e-n* = négy - vágj - ehez - ni: melly azt teszi, hogy ha a' négy után egyet vágj vagy szúrsz, négy tizet téssen. Innen ta-nulták a' Görögök a' *zoria* ragasztékot, mellyel a' magános számot tízessé teszik, és a' melly szó, csákjával való lökést szúrást jelent, mellyből formáltak a' Rómaiak a' *ginta* ra-gasztékot, a' Németek pedig a' *zig* ragasztékot, melly hú-zást tesz.

(100) A' *száz* neve lett ezen avült törzsök-szóból: *sza*, melly betű szerént jelenti: szuszogva-gyorsalkodik - a, p. o.

no-sza = no szuszogva gyorsalkodj; sza-lad = szuszogva futást az eszközöl. *Sza-az* tehát, vagy a' két rövid *a a* betűt egy hosszú *á*-vá olvasztva, *száz* azt teszi: szuszogva gyorsalkodik az jobbra balra. Eggyez ezzel ezen összetett zsidó szó: *szoah-ze*, melly azt teszi: előmenetel, előhaladás ez. Görögül száz így van: *hekaton* = messzi hajított; Zsidóul pedig: *Méah* = kiterjesztett.

(1000) Az 'ezer szám' neve lett ezen két összetett törzsök-szóból: *ex-er*, melly betű szerént ezt teszi: ez erő; ez kitetsző; ez sok részből álló. A' Persák az ezért *Hesarnak* mondják, melly ezt jelenti az ő nyelveken: e' zár vagy závár: mellyel azt adták elő, hogy az bezárja, berekeszti a' számokat. Egy értelmű ezzel a' Görögök' *Chilioja*, vagy Eolice *Cheilioja*, melly származott ezen törzsök-szóból *Cheilos*, melly ajakat, és tenger-partot is tesz. Mikor hát az ezret *Cheiliojnak* vagy *Chilioinak* nevezték, azt adták vele elő: hogy valamint az ajakok a' beszédet; a' part a' tenger' vizeit, úgy az ezer bezárja, határt vet a' számoknak. A' zsidó nyelven ezer így tétetik ki: *Eleph*, melly vezért fejedelmet jelent: így nevezték az ezért azért, mert az vezére fejedelme mintegy az alatta lévő minden számoknak.

§. 23.

Ezekből is tehát megtetszik, hogy valamint szavainknak nagy része, úgy számjaink' nevei és forrásai is, a' tudományokat, mesterségeket, 's hasznos találmányokat szülő és nevelő természettől kölcsönöztettek, mellyek eredetiségének bizonyosságai; valamint annak is, hogy a' mi őseink Ázsiában a' tudományokban szép előmenetelt tettek, bár ha idő' jártával a' sok viszontagságok között, a' miveletlen népek' hatalma alatt, mint a' Görögök is a' török járom alatt, ezekben sok tekintetben alább szállottak.

Más részről pedig a' feljebbiekből az is megtetszik: hogy a' mi eleinknek első hazája, nem a' zordon északi tartományok voltak, hanem az Ázsia' belső részeiben lévő áldott termékeny földek: annál fogva, nem is a' bárdolatlan

Tatároktól származtak ők, ez előtt ezer 's néhány száz esztendőkkel, kiknek nyelvökkel nincsen is a' miénknek semmi atyafisága; hanem a' *Syrus*, és *Hunns* név alatt összefoglalt, legmiveltebb népek között valók voltak, mellynek bizonyosága nyelvöknek, írásoknak, számjaiknak szembenő atyafisága.

Ugyan ezeket hitelesíti, a' régi Madjarok' öltözetének a' mostaniakéval való összehasonlítása is:

VI.

A' régi Madjarok' öltözetéről, és ezeknek neveiről 's formáiról.

§. 24.

Minemű öltözetök volt Madjar eleinknek a' Persia mellett lévő Arabban, arról legelőször térszen említést *Herodotus L. VII.* midőn azt írja: „hogy a' Xerxes' felette nagy, de a' Görögökkel szerencsétlenül hadakozott táborában, Sisamnas, Hydarnes' fíjának vezérlése alatt vitézkedett Ariabélieknek, a' fejeken olyan süveg volt, mellyet a' fegyver nem járt. Derekokon volt mente, melly kívülről halpikkely forma vaspléhekkal vala beborítva: volt lábra-valójok bokáig erő; paizsok kis kerek (cetra), melly alatt függött a' tegez; dárdájok rövid nyelű; kézívök nád, nyilaik is nádból valók. Jobb czombjok felől csüngött a' szablya' szíjjáról a' hegyes tör.“

Ezen előadás szerént tehát, a' régi Ariabéli Madjaroknak öltözetjeik között, a' férfiak' részéről,

I. Első volt: a' fegyver nem járt süveg, melly neveztetett *Kidarának*, vagy *Tiarának*. Ez a' chaldaei szó *Kidor*, térszen laptat, szörből kereken összeállított golyóbist: mivel már ilyen szörből összeállított materiából volt a' süveg, azért neveztetett *Kidarának*, *pileusnak*. Formája ennek olyan volt mint egy alacson magyar süveg, mellynek a' teteje kereken ment össze, olyan módon mint fél tojás: neveztek,

ezt a' mi régi atyáink *süvegnek*, mellynek értelme felmaradt ama zsidó szóban *Suach* melly azt teszi: ráhajlani, ráborulni, lenyomulni; eggyez ezzel ezen magyar szó: *suasztani*, *suvasztani*; téssen gödröt is. Az alsó szélén ezen Kidarának keskeny felhajtása vagy párkánya volt, melly a' zsidó nyelven *Czenip* = czinpának neveztetett; mellyet későbbben különbféle színű selyem vagy len matériából, és állatok' bőréből készítettek a' régiek. A' színe ezen Kidarának rendszerént fejér volt, azért neveztek ezt a' Zsidók *Peérnek* vagy fejérnek: neveztek *Sés-achnak* is, vagy *Sisaknak*, melly annyit téssen mint: szöszhöz hasonló, mivel a' fejér lenszöszhöz hasonló fejér gyapjából vagy selyemből készítették azt: a' drágább 's szebb matériából készült Kidarákat neveztek a' Zsidók *Czepirának* = czifrának. — A' Masszagéták feketére festették ezt, azért neveztek *Kara-kalpaknak*, vagy fekete süvegnek. — A' papok' Kidarája vagy Tiarája félhold forma alacson volt. A' királyoké, fejedelmeké hegyes, és egyenesen felálló, a' hadi vezéreké 's fő embereké is ilyen volt, de le kellett hajtani mint emliti *Svidas*. Ilyen lehajtott tetejű Kidarában van leábrázolva Lucius Verus' régi pénzének egyik oldalán egy Párthus, ilyen körülírással: „*Armenia devicta*,” mint ez le van rajzolva a' *Thesaurus Brandenburg, Tom, II.* — Csak a' királyoknak volt szabad egyenesen fennálló magos tetejű Kidarát vagy Tiarát viselni. Innen *Arriánus* írja *L. III. c. 25.* hogy minekutánna Dáriust, Nagy Sándor, végképpen lecsepülte, és ez megöletett volna, Bessus, a' Bactriánusok' kormányzója magát Ázsia' királyának kikiáltatta, és magos Tiarát vagy Kidarát kezdett viselni királysága' jeléül. A' Persák, Tiarájokat pávatollal ékesítették, mint emliti *Aristoph., Act. 1. scen. 2.* És ezen Kidara' formájából vette eredetét, mind a' Törökök' turhánja, mind a' Görögök', Rómaiak, és Magyarok' réz vagy vas sisakja; mellyet a' Zsidók *Cobaghnak*, a' Magyarok pedig *Sapaknak* vagy *sapkának* neveztek.

A' Magyarok' Kidarája vagy süvegje, különbözött a' Párthusok' Tiarájától abban, hogy a' Párthusokenak a' teteje

lapos, nem pedig kerek; és csipkés taréjjú volt. — Mind a Kidara, mind a Tiara csak fülökig ment le az azt viselőknék: de a fő embereké, 's királyoké, úgy volt készítve, hogy hátul a nyakokat, két oldalról pedig az orcájokat nagy részént beborította, és már ezeké nem fejtől volt, hanem veres bárson színre volt festve, és mind felül mind alól fejtől pántlikával körülvéve, mellyeknek végei hátulról hosszan lebegtek mint a régi magyar süveg' csákója. A Tiara vagy Kidara volt a Párthusok' címcre, 's ő nálok valakinek süvegét elvenni annyit tett: mint szabadságától megfosztani, szolgává tenni. Azért rajzoltatta Antonius, a Párthusokon vett győzedelme' emlékezetére veretett pénzek' egyik oldalára a párthus királyi süveget, a' mint előadatik *Thest. Brand. Tom. III. p. 535.* Ma is mikor azt mondja a magyar, hogy az asszony viseli a házánál a süveget, azt teszi: ő parancsol a házánál, nem pedig a férje.

A birák' Tiarájának bal-orcájokat betakaró része mindig fel volt hajtva, mellyel azt jelentették, hogy mindenkor készek a panaszok' meghallgatására: a' jobb orcájok pedig be volt fedve, hogy senkire sem hallgatva tesznek igaz ítéletet.

A Mitra is veres színű volt, 's befedte nyakokat és orcájokat az azt viselőknék; de a teteje alacson hegyes volt, és alól pántlika helyett arany vagy ezüst boglárokkal ékesítetett; nevét vette ezen chaldaei szóból: *mitra*, melly azt teszi: méhe, szülő része az asszonnak, ebből csinálták a Görögök és Chaldaeusok a Mitranát, vagy Matronát. — Szabása félhold formájú volt; mellynek egyenes oldala két rétt hajtva összekötött két három helyt: tulajdonképen asszonyi főrevaló volt, de viselték a' férfiak is. — Illyen Mitrát viseltek a Mágusok. A Párthusok' királyai közzül Mitridates volt, ki először illyet viselt, elő akarván ez által adni, hogy nem csak királya hanem papja is alattvalóinak; 's lehet hogy erről neveztetett Mitridatesnek. Illyenek gondolhatjuk a Móses' orcáját befedő Mitrát is, mellyet viselt, minekutána a Sinai hegyről lehozta a' törvény' tábláit. A'

mint ezeket lehet látni *Berger, Thes. Brand. Tom. II. p. 535*, Ugyan csak *Tom. II. p. 540*, Augustusnak azon pénzén, melly annak emlékezetére veretett, hogy a' Párthusok a' római zászlókat visszaadták: úgy szinte *Tom. II. p. 645*, Trajanusnak azon pénzén, melly veretett annak emlékezetére, hogy ő a' Párthusoknak királyt adott: és a' Mitridates' pénzén, mellyet lerajzolva láthatni *Tom. III. p. 4*.

II. Második darab öltözete volt az Ariabélieknek, melyet *Herodotus* említ, a' mente, melly szorosan testökhöz álló, czomb-félig érő ruha vala. A' régibb időben ezt fejérré kikészített bőrből varrták, és nevezték a' Magyarok *ködmönnek*; mellynek értelme feltaláltatik ezen chaldaei szóban: *Kadmoni*, melly annyit tészén: mint régi, hajdani, napkeleti ruha: közelebbi időben fejeér posztóból készítették azt, 's nevezték így: *kankó*. Mit tészén ez, megérthetni ezen összetett zsidó szóból: *Cun-coh* = közel ide szabott alkalmaztatott ruha. Ennek újja bő volt, és könyökig ért, halpikkely-forma vas vagy réz pléhekkel volt beborítva a' hadi embereknél, úgy hogy ezt sem a' nyíl sem a' kard nem járta; leginkább ártott ennek a' buzgány, vagy göröcsös bot, a' millyennel rajzoltatik le *Hercules*, és *Mitridates*, a' régi pénzeken. Az ilyen vas vagy réz-pléhes ruhát a' Magyarok nevezték *mentőnek*, vagy *mentének*, melly névből csinálták a' Görögök a' *Mandue* szavukat, mellyen ők is a' Magyaroktól kölcsönözött kurta hadi mentét értették. Hogy a' Rómaiak ezen hadi öltözetet a' Szakusoktól vették által, abból hozzá vethetni, hogy ezt *Sagumnak* vagy *Sacarum vestimentunnak* nevezték. A' Magyarok is a' *Száká*-ból csinálhatták a' z e k e nevé ezen ruhának.

III. Ezek után említi *Herodotus* a' lábszárát is befedő hosszú száru nadrágot, melly meglehetősen bő volt, úgy hogy abban szabadon mozoghatott a' láb, mint a' mostani pantalonban, felyül ennek korcza nem volt, hanem lyukak voltak rajta, és azokba húzták a' madzagot vagy szíjat mellyel felkötötték. Első hazájokban Mediában *Ghotiának* vagy *gatyá-*nak nevezték, melly zsidóul tészén: bétakaró, befedező

öltözetet; az Arabok is *Ghatán*-nak nevezték. Persia' szomszédságában pedig a' Persáktól kölcsönözött névvel neveztek: *Sarabálnak*, vagy *Salabárnak*, mellyből csinálták a' Magyarok a' *Salavári* nevet. Ilyen salavári az a' régi ruha, melly az Ország' Clenodiumai közt a' Sz. István' harisnyájának tartatik. A' gatyát, *imegmásnak* is nevezték a' Magyarok, Mátyás király' ideje táján. Ezt is először bőrből készítették, de későbbben posztóból csinálták. A' *bráca* (braccae) térdig érő, szőrös bőrből készült nadrág volt; nevét vette a' *brácah* (= térdhajlás) chald. szótól; illyet a' Magyar soha sem viselt.

IV. Szakállokat, hajokat, meghagyták a' régi Magyarok, valamint a' Babylóniaiak is. *Herod. L. I.* Nagy gyalázatnak tartották volna azt leborotválni, vagy vágni; és hosszú hajokat vagy szabadon leeresztettek fürtökben mint a' Párthusok, vagy pedig csimbókokba kötötték mint a' Németek és Scythák: mint ezt említi *Seneoa Ep. ult.* Összekötött hajokat neveztek a' Zsidók *czammának*, a' Magyarok pedig *csimbóknak*. Nagy Sándor' idcjétől fogva mindazáltal rövidebbre vágták, mint írja *Crisippus ex Athenaeo*; vagy pedig három ágra befonták: erre czéloz Vespasianus császár, midőn utolsó esztendejében üstökös csillag támadván fel, mellyet némelyek a' császár' halála' jelének lenni magyaráztak, így szóllott: nem nekem jövendől az üstökös csillag, hanem a' Párthusok' királyának, mert annak van hosszú haja vagy üstöke. A' Rómaiak leborotválták ekkor szakállokat 's bajusszokat, hajokat pedig rövidre nyírték.

Nyakra-valójok nem volt, nem is vala rá szükség, mert a' haj betakarta nyakokat; elől pedig befedte a' szakáll. —

V. Mentréjüket derekukhoz övvel szorították; ez a' zsidó szó *Avah* = öv, melly Arabul így van: *Aved*, vagy *öved* annyit tészén, mint: begörbítette, behajtotta, körülfogta. Ez széles szíjból, vagy szőtt matériából készítettett, és boglárokkal ékesítettett fel. Erről emlékezik *Virgilius, Aen. Lib. XII.* „Notis fulserunt cingula bullis.“ Így rakatott meg

a' szablya'szija is boglárókkal. Innen *Trebellius Pollio*, in *Salonino*, nevezi azt „auratus et constellatus balteus-“nak,

VI. A' régiek leginkább mezitláb jártak, és ez tisztességesebbnek tartatott a' csizmában vagy bakkancsban járásnál, mint írja *Clemens Alexand. Paedag. L. III.* „Csizma nélkül jární, olyan férjfiúhoz a' ki nem katona, igen illendő dolog.“ Az Utikai Cátóról feljegyzik a' régiek, hogy sokszor jelent meg a' tanácsházban mezitláb, és sokszor állott így fel a' beszélő székbe. Erre nézve írta *Horatius, Epist. L. I. epist. 19.* „Vajjon, ha valaki Cátóhoz, mord komor ábrázattal; egy kis szűk, rövid, csekély materiából szőtt tógában való járás által hasonlítana is, előadhatná-e még ezzel az ő virtusait és jeles erkölcsét?“ — A' tehetősebbek mindazáltal, a' magokat csinosgatni szeretők, és az öregek viseltek rövid szárú bakkancsokat, vagy pedig talpbőröket, solyákat, mellyeket leginkább fekete vagy piros szíjjal kötözték fel talpok alá, szárokat is ezzel bétékergetvén. A' katonák' solyája kettős volt, hegyes fejű szegekkel alólról béveretett, hogy a' jégen és sáros úton el ne csússzanak: ezt adja elő *Joseph. de bello Jud. L. VII. c. 3.* Julianus centurióról azt írván: „hogy annak solyája, sűrűen volt beverve hegyes fejű szegekkel, mint szokás az más katonáknál is.“ Ezen szeges solyák, igen nagy kopogást okoztak kivált köves helyen, azért nevezték ezeket a' Rómaiak *crepidáknak*. Phótionról írja *Plutarchus*, hogy ő rendszerént még télen is ilyen katonás solyákon járt, és csak nagy hidegben húzott bakkancsot; a' honnan példabeszéd volt a' Görögöknél a' csikorgó hidegnek kitételére: „most Phótion is csizmát húzna.“ A' solyákat a' Cariabéliek kezdték először nyers marhabőrből készíteni, innen nevezték ezt a' Görögök *Carbatináknak*, 's viselték a' köz rendű szegény emberek. Ezt a' solyát vagy talpbőrt nevezték a' Zsidók *Mináknak*, melly teszi azt: a' min lépked, felegyenesedik, fennáll valaki. A' Magyarok pedig nevezték ezt *saru* vagy *sáronak*; nevezték *bocskornak*, melly a' Zsidó nyelvben annyit teszzen mint: sárba hideg; nevezték *solyának* is, bizonytalan lévén ha a' deák *Soleatól*

vagy a' zsidó *Soah*-tól vették-e ezt a' nevet, melly zörgéssel együtt járó cselekedetet, tapodást téssen. A' felkötő szijat nevezték a' Zsidók *szerek*-nak, vagy *szerek*-nek, melly annyit tesz mint: összekötő, bétekergető, összetakarító, téssen megfűsülőt is: ezzel egyyez ezen magyar szó: *szerekezni* vagy *szerekezni*. Lábok' szárára a' *szerek* alá húztak, fejetlen csizmaszár forma posztó vagy puha bőr-harisnyát, kivált mikor tövises bokros helyekre mentek vadászni: ennek formáját láthatni a' *Herculanumi rajzolatok' Tom. III. Tab. 12. és Tab. 6, 7. Tab. 55, 57.* Ezt nevezték a' Magyarok *Hapdának*, mellynek értelmét fel lehet találni ezen zsidó szóban *Apüda*, melly azt teszi: befedő ruha, mellyet magához szorit az ember: de ezen szóval a' Zsidók nem ezen lábszárat védelmező takarót értették; hanem a' fő pap' felső ruhájára vett czombfelig leérő előkötőt, vagy ephódot,

VII. Felső ruhájok volt régi eleinknek a' *szür*: a' *Caspiusok* ezen felső ruhát nevezték *Sisyrnek*, az *Arabok* pedig *Ztr*-nek, mint írja *Herod. a' Polymniájában*; mellynek értelmét feltalálhatni ezen zsidó szóban, *Zur*: melly téssen körülfogó, körülkanyarító, kívülül valamit összefogó ruhát; hasonlított egy valamivel hosszabb mint széles négyszegletes posztóhoz, mellynek a' két végső sarkát összekötötték vagy összegombolták, 's a' nyakokba fél vállra úgy vetették, hogy az összekötés vagy a' gomb, jobb vállokra esett, 's a' nyíláson jobb kezöket szabadon kinyújthatták. Hosszabb volt ez mint az egész testök, mert ezzel takaródván éjszaka, szükség volt hogy a' lábokat is beérje: innen a' volt szokás, hogy mikor úsztak, vagy összehajtogatva vetették ezt bal vállokra, vagy pedig a' hosszának 1/3ad részét kétszeresen hajtották, úgy vetették a' nyakokba, kívülről hagyván a' lehajtott részt, melly úgy látszott, mint ma a' magyar szürnek négyszegletes gallérja. Illyen módon még alkalmasabb volt a' mai köpönyegnél, vagy szürnél; mert tetszésök szerint lehetett ezt most bokáig majd térdig érőnek eresztetni, 's nem volt szükség hogy esős sáros időben felfogják. — Illyen volt a' Jézus Krisztusnak is

varrás nélküli felső ruhája. — A' Görögök kik *Peribolának*, és a' Rómaiak kik *Togának* nevezték ezen felső ruhát, fél hold formára körülvágták, de a' Persáké, és más ázsiai népeké, négyszegletesen hagyatott. A' katonaké csak szárközépig ért, de a' köz embereké hosszú volt. Ezen felső ruhát a' Zsidók nevezték *Szalmá-nak*, és *szimla-nak*, melly annyit tészén mint: befedező körülfogó ruha. De a' Magyarok és Törökök *Szalmának*, vagy *Csalmának* csak a' főre való sapkát vagy *sinkót* nevezték, azért: mert ez is körülfogja a' fejet. A' mit hát a' Zsidók *szalmának* nevezték, azt a' Magyarok *szúrnek* mondták, de az értelme mindeniknek egy. — Ezen felső ruhát a' szegényebb sorsúak juh vagy kecske-bőrből készítették, a' tehetősebbek medve, párducz, vagy oroszlán-bőrből, a' mint rajzolatik Hercules és Nagy Sándor a' régi pénzeiken. *Theocritus* így írja le, egy *Licidas* nevű pásztornak kecske-bőrből való felső ruháját: *Idyll. 7.* „A' hátán vagy vállain viselt fejérré készített borzas gyapjas kecskebőrt, melly olyan szagú volt mint a' gomolya; a' derekán volt egy régi alsó ruha, mellyet szőtt övvel szorított magához; 's jobb kezében vad olajfaágból készült hosszú horgas botot hordozott.“ A' kecskebőrt vagy úgy vetették magokra a' régiek, hogy fejbőre a' fejük' tetején volt, két első lábait a' nyakokon összekötötték, 's a' többi rész a' hátokon lógott, mint ez így van kimetszve azon vas gyűrűn, mellynek formája lerajzolva találatik *Thes. Brand. Tom. I. p. 167.*, vagy pedig úgy, hogy az egyik oldalon lévő első és hátulsó lábna a' bőrét összekötötték, 's úgy akasztották nyakokba, bal vállra vetve, mint ma is szokták a' Magyarok a' ponyóka mentét. Ez a' bőrből való felső ruha, szokásban volt kivált a' scytha nemzetből valók közt, a' honnan *Prosper* írja, hogy a' scytha fő emberek nagy ékességnek tartották, ha a' vadállatok' bőrébe öltözködve rémitők lehetek. De a' mi régi magyar eleink ezt posztóból is szokták volt készíttetni,

VIII. Mind ezen öltözetek' színe rendszerint fehér volt, ez lévén a' legtermészetibb 's könnyebben megszerezhető

szin: a' honnan a' Zsidók *Labanot*, a' Magyarok pedig *Labanczoknak*, *Lerentáknak* nevezték a' fejr ruhákba öltözött katonákat, melly annyit téssen mintfejérek, hávasok. *Claudianus* is (*in quarto Consolatu Honorii, vers. 565.*) nevezi „*nivea cohors*“nak. *Venantius fortunatus* pedig *Lib. I.* így ír: „*Militis alba clamys plus est, quam purpura regis.*“ A' Mózes' idejében híresek voltak a' Sineari, vagy babylóniai fejr posztók, mellyek *Milotáknak* neveztettek azért, mert miletumi selymes gyapjúból készítették először; és ezen posztó timsóval volt kifejériteve. Erről írja *Plinius L. IX. c. 35.* hogy legnagyobb dicsérete a' színnek, ha timsósnak mondatik, — 's ezért nevezték a' Zsidók ezt a' söt *tümim*, vagy *tim-sónak*, vagy tökéletessé tévő 's elvégező sónak. Ezen posztót veresre, sárgára és zöldre is szokták vala a' Babylóniaiak festeni, és selyemmel kihímezni. Ilyen hímes felső ruhát sikasztott el a' szerencsétlen Ákhán. *Jósué 7: 21.* Timsóval szokták vala kikészíteni a' juhoknak, kecskéknak, borzoknak is bőrböket, ezért nevezték a' bőrt készítőket *Timárok*-nak. Az ilyen bőrből vart felső ruhákat is *Melatóknak* nevezték a' Zsidók, a' Chaldaeusok pedig *Bintának*, a' Magyarok *Bundának*, melly annyit téssen mint: szőrös gyapjas ruha. Ilyen vala már az Illyés' híres palástja, *1. Kir. 19. 13.* és az üldözést szenvedett első Keresztyéneké. *Sid. 11. 37.* Későbbben Choráz vagy Charasán tartományában készítették szép fejr posztók, a' hol most is a' legszebb selymes juhok neveltetnek, melly tartomány a' Magyarok' régi hazájának Áriának egy része volt. Innen nevezték a' Magyarok' a' szép fejr posztót *Charasiainak*, még ez előtt 70 esztendővel is az alföldön, mellyből készítették az aba vagy avatott megsűrített posztó mentét, a' salavárij, kankót, és szűröket. A' fő hadi vezéreknek és a' királyoknak, ezen felső ruhájok, veres bárson színre volt festve, 's a' Persák nevezték ezt *Kandüsnak*, mellyből lett a' Magyaroknál a' kantus és köntös név. A' *bárson* szó' értelme kitetszik ezen két zsidó szóból: *bahar*, és *sani*, melly téssen tündöklő, csigavérrel kétszer veresre festett materiát: és ezen felső veres bárson

ruháról vették neveket sok régi királyok és fejedelem asszonyok, mint *Barsanes*, *Ario-barsanes*, *Satibarsanes*, *Barsinoe* és mások. Salamónnak illy veres bárson szín köntösét hasonlította az emberi nemzetnek amaz isteni barátja, a' Jézus, a' piros pipacshoz, melly mezei liliomnak van fordítva *Mát. VI: 28. 29.* Ezen veres köntösre van czélozás *Jel. XIX: 13. 14.* is, a' hol a' Krisztus, mint az anyaszentegyháznak fő vezére vérrel, az az, csigavérrel festett veres ruhában adatik elő: az ő követői pedig tiszta fejér ruhákban, a' régiek' öltözetének szokott színe szerint.

§. 25.

Az asszonyi öltözet is a' régi időben igen együgyű volt. Állott ez egy pár nagy keszkenőből, mellyeknek egyike volt a' külső, másika a' belső ruhájok: ezeknek különbözőféle módon testökre alkalmaztatásában, hajoknak elrendelésében állott nagy részint a' divat (módi).

I. Az egyik nagy keszkenőnek ugyan is egyik végét a' jobb hónuk alatt elvévén, két szegletit a' bal vállokon összekötötték, vagy pedig czifra gombbal vagy kapocscsal összeakasztották, illyen módon a' jobb karjok és jobb csecsők mezítelen volt; bal kezöket pedig a' keszkenőnek oldalról eső két széle közt szabadon kinyujthatták, 's ez a' félig meddigi mezítelenség, a' régieknél szépnek 's illendőnek tartatott, a' mint írja *Artemidorus, L. II. c. 42.* A' keszkenőnek bal oldalról két szélit egymásra hajtották, 's annak utána hónuk alatt övvel derekhoz szorították, a' kívülről vagy előlről eső külső sarkát felfogván övük alá dugták; de mások azzal sem sokat gondolván, ha menés közben kilátzott is a' bal lábok, 's a' keszkenőnek fél oldalról való széleit szabadon lebegni engedték. Illyen formába van ákhát köbe kimetszve a' lóháton vágatva nyargaló, jobb kezében kétélű bárdot fölemelve tartó, Amazonok' királynéja, *Hippolita*, midőn őtet *Theseus* kergette. *Theo. Brand. Tom. III. p. 318.* Későbbi időben, ennek a' négyszegletes keszkenőnek általellenben lévő két szélit, hosszára összeverták, úgy,

hogy ez olyan volt mint egy bő, feneketlen zsák. Ezt magokra vették az asszonyok, 's felülről néha mind a' két vállok felett, néha pedig csak bal felől gombokkal vagy kötőlékekkel összefoglalták, 's oldalról kidugott karjaik meztelenek lévén; azután a' hónuk alatt czifra övvel derekukhoz kötötték: 's mivel rendszerént hosszabb volt a' láboknál, a' középit felhúzták, úgy hogy a' ruha' alja bokáig vagy szárközépig érjett, 's a' csípejük felett ismét derekukhoz kötötték. Ezen kötőlék, zsidóul *Mezach*, magyarul *madzagnak* neveztetett, (régibb szó ez a' tót *waxáknál*) melly annyit tészén mint: öv, tartalék, hozzá-szorító. Az öv, és ezen alsó kötőlék közt pötyögősen maradt részt, ráhajtották az alsó kötőlékre vagy madzagra, úgy hogy ezen ruhának felső része úgy látszott, mint valamely fodros alju derekra-való rékli. Illyen ruhában való rajzolatot láthatni azon pénzen, mellynek egyik oldalán van Aquilius Florus' képe, más felől egy fél térden álló, 's kezeit előre terjesztő párthus asszony illyen körül-irással: „Caesar. divi. F. A. r. m. e. capta.“ melly a' *Thes. Brand. Tom. II. p. 54.* látható. Ezen alsó ruha, a' legrégebb időben, fejérré kikészített vagy tört juhbőrből állott, mellyet úgy vettek magokra, hogy az egyik oldalát jobb hónuk alatt elvévén, a' bal vállukon kötötték össze első és hátulsó lábainak bőrét, mellyeken a' körmök is rajta voltak. Illyen volt az első asszony' bőr ruhája. Annak utánna fejér posztóból készítették, 's későbbben jött szokásba a' lenből szőtt gyolcs-ruha, mellyet először *Herodotus* előadása szerint az egyiptomi papok viseltek, kiknek példájokat követték a' Zsidók' papjai is. *2. Mós. 28: 42.* Az egyiptomi fejér lent, mellyből ezen gyolcs készült, a' Zsidók *sés*-nek, a' Magyarok *szösznek* nevezték. A' Chaldaeusok nevezték a' lent vagy kendert *Cittan*-nak, 's mivel ezen alsó ruhájok gyolcsból volt, nevezték *Citunának*: ebből lett a' *Cattun* vagy kárton név, 's talán a' csomóba kötött kendernek is *kitta* neve. A' lent és az abból készült vásznat nevezték volt először *Pisztáh*-nak (posztónak) a' Zsidók.

Áriában és Márgiában laktokban a' tehetősebb asszonyok Szérikában készült selyem ruhát is viseltek, melly oly vékony volt, hogy többszörösen is kevésbé takarta be őket, mint *Julius Solinus*, *L. 63.* írja: „inkább arra való volt hogy az asszonyok mutogassák tagjaikat, mint sem befedezzék.“ — Neveztek ezen alsó ruhát a' Magyarok *szoknyának*, mellynek értelme fölmaradt ezen zsidó szóban: *Szoc-naah*, melly térsen: alkalmas szép lakó helyet, sátort, mellyben valaki ül, alszik. — *Athenaeus* írja *Berosus* után *L. I.* hogy a' Babyloñiak minden esztendőben öt napi innepet tartottak, mellyen az urak szolgáltak szolgálknak; kik közzül egyet megtettek gazdának, a' ki az egész házat kormányozta, ezt a' királyéhoz hasonló szép ruhába öltöztették, mellyet *Zogane*-nek neveztek. Neveztek ezt a' Magyarok *imegnek* is, melly hasonló értelmű ezen zsidó szóval *imach*, melly azt térsi: szomszéd, közel lakó, hozzá tartozó; — a' Görögök neveztek azt *imat* vagy *ination*-nak, ennek is hasonló értelme van a' zsidó *imachal*; a' Rómaiak pedig neveztek: *intusium*, vagy *indusium*, vagy belső ruhának, mellyet legközelebről vettek testökre. — Már Nagy Sándor' idejében, mint írja *Arriánus Hist. Judic. c. 16.* a' len ruha az Indusoknál szokásban volt, 's lehet, hogy ezekről neveztek a' szomszédjokban lakó Magyarok a' belső len ruhát *ind*-nek, vagy *ingnek*. Ezen belső ruhának az allja be volt szegve, vagy veres pántlikával, vagy rojt varratott rá, melly *súl*-nak neveztetett, mellyből lett a' *sullang* vagy *sallang* szó.

II. Másik darab ruhájok volt az asszonyoknak a' felső ruha. Ez is egy, négyszegletes nagy keszkenő forma volt, mellyet néha úgy vettek magokra, hogy a' fejöket ábrázatjokat is betakarták vele, 's csak a' szemök látszott ki; — máskor köpönyegformán nyakokba vették, feljúlról össztűzvé, az alját bal kezökre felfogták; majd ismét a' két alsó szegletét elől összefogván övük mellé dugták; majd öszszehajtogatván bal vállukra vetették; és ennek különbkülönbféle módon magokra vevésében állott a' régi asszonyoknak a' legnagyobb módijok. A' közönséges asszonyok, ezt is fe-

jér posztóból vagy gyolcsból viselték; de már Krisztus urunk' ideje táján veres bárson színre festették ezeket, és selyemből is viselték a' gazdagabbak, 's erről nevezték ezt a' Rómaiak *Flammeum*-nak vagy lángszinü ruhának, 's különösen a' Magyarok' szomszédjai, a' Sogdiatak, szépeket tudtak ilyen felső ruhákat készíteni, 's ezzel Persiában nagy kereskedést űztek. Nevezték ezt a' Magyarok *tekerítőknek*, *takaróknak*, a' Zsidók pedig *tekerik*-nek, melly annyit tézen mint: bétakarni, bégöngyölgetni. Nevezték ezt a' Zsidók *labas* vagy *lobosnak* is, mert bő lobogós volt. Ezt munka közben, honjaiknál, vagy sátoraiknál nem viselték, hanem csak akkor vették magokra, mikor valahova mentek; e' volt éjjel is a' takarójok. Erről parancsolta Mózes a' Zsidóknak, hogy ha valaki zálogba ezt elveszi, éjtszakára visszaadja. 2. *Mós. 22: 25, 26.* — A' tehetőbbek az imegen vagy ingen feljül, újjas tarka-barka derékra-való ruhát is viseltek, melyet elsöbben az Arabok és Zabarok készítettek, és ök ezt mindenféle árútták, mint írja rölük Arriánus. Hogy ezen asszonyi ruhákon nem sok varrás volt, megtetszik onnan: mert Diocletianus' idejében, és így Krisztus urunk után mintegy 300 esztendővel, a' szabónak, vagy a' régi nevezet szerint varrónak, egy indusium' vagy belső ruha' megvarrásaért 6 denárt, vagy a' mi pénzünk szerint 36 krajczárt kellett fizetni: egy egész belső ruhának az árra, 50 denár vagy 5 forint volt, a' mikor egy katona talpbőrért 75 denárt azaz 7 forintot 30 krajczárt fizettek: — egy sextarius vagy egy meszely borért 8 denárt; egy római font húsert 8 denart; egy tyúkért 60 denárt, egy lúdért száz denárt, a' mint ezek fel vannak jegyezve azon Kis-Ázsiában Stratonikában talált kövön, mellyet ángol *Bankes Villiám* megszerzett, és magával Londonba vitt, a' mellyen lévő különféle munkáknak és portékáknak Diocletianus által meghatározott árát, közölte hazánkkal a' *Honművész, Nro 32. 1834. p. 252.*

III. Hajokat az asszonyok, vagy két-felöl csomóba fogva hátul megkötötték, mint a' fentebb említett Amazon fejedelem asszony Hippolita' rajzolatján előadatik; vagy pe-

dig körül felsodorva, a' fejök' búbján konty-formán csomóba tekerték, és ezen hajból kötött kontyot nevezték *tutul*-nak; ebből lett ez a' magyar szó *tutulázni*, vagy *totolyázni*, mely annyit tészzen mint: a' haját csinosgatni, csomóba kötözgetni. Erre tették a' mitrát: ez fülig érő kis sapka volt, 's vagy posztóból, vagy gyolcsból, vagy selyemből, vagy pedig reczében összekötözött selyem sinórból vagy pántlikából készülve; és hátul a' tarkójokon összehúzatott sinórral vagy pántlikával, 's ezt nevezték a' Chaldaeusok *Szibca*-nak = reczének vagy hálónak: némellyek úgy is tették ezen sipkát fejökbe, hogy alóla hátul a' hajok szabadon lebegett, mint a' Herculanumi rajzolatok' *Tom. III. Tab. 15.* előadatik. Mások ismét csak egy pántlikával, vagy széles korona-forma csipkés pártával kötötték körül, a' nagyjából összeillegtetett hajokat. Ezt a' pántlikát vagy pártát nevezték a' Magyarok *főkötő*nek, a' Görögök *Diademának*, nevezték *Mitrának* is, vagy kötőléknek, a' Deákok pedig *vittának*. De voltak olyanok is, mint a' régi pénzezen láthatni, kik sem mitrát, sem főkötő pántlikát, sem reczét nem viseltek; hanem veres, sárga, vagy fejeér selyem fátyolt akasztottak a' tutulra czifra tüvel, mely hátulról az inokig ért; ez arra való volt: hogy mikor jónak látták, vele fejöket, ábrázatjokat, a' nap' sütése ellen betakarták; vagy pedig, a' Párthusok' uralkodása alatt, hogy mások őket ne lássák. Ezt csendes időben leeresztették, széles időben pedig és munka közt nyakokra tekerítették, a' mint ki van metszve *Tomyris*, Massagéták' királynéja, achát kőbe (*Thest. Brand. Tom. I. p. 212.* előadása szerint) kinek a' sisakja alól, mellynek tetejére egy férfi' fejbőre van húzva fölfelé a' képpel, nyúlik ki a' fátyola, mellyet nyakára tekerített. Ezt nevezték a' Zsidók *Czap*-nak, a' Magyarok *csipkének*, a' Chaldaeusok pedig *repidának* vagy *repitőnek* = vitorlának. A' római asszonyok ezt készítették igen vékony sűrű selyem hálóból, reczéből 's nevezték *reticulum*-nak.

IV. Meztelen karjokat a' közönséges asszonyok pirosra vagy sárgára festett bogláros szíjjal, vagy bárson pánt-

likával ékesítették; a' tehetősebbek, arany vagy ezüst perezczel, melly egy újni forma széles és kerekre meghajtott arany vagy ezüst pléhecskéből volt készítve, vagy pedig vékony perezcz-forma volt: de nem volt ez összeforrasztva, hanem a' két vége egymás mellé vala hajtvva, mellynek végin ember, madár, kígyó, 's más kép volt csinálva, vagy pedig ki volt gombozva. Ezt a' perezczet némelyek sima gömbölyű vastag drótból, mások négyszegletesből készítették, melyet megtekergettek, 's nevezték a' Latinok *torques*nek, 's ékesség gyanánt nyakokban is hordozták, lánczot készitvén belőle. Illyen kar-, és nyak-perezczek sok formájuk vannak lerajzolva a' *Theat. Brand. Tom. III. p. 425.* Efféle czifraságot a' lábok' száraira is kötöttek az asszonyok, melly hogy kilássék, imegjöket elől térdig felhasították: neveztetett ez zsidóul *ekesz*; magyarul *ékes*nek. Illyen lábszár-kötővel van kiabrázolva Ariadne, a' Portici Museum' rajzolatjainak *Tom. II. Tab. 14.*

V. A' fejük' tetején, homlokukon, vagy meljöken viselték a' napnak holdnak képét, melly vagy negyed-rész hold-forma, vagy egészen kerek arany vagy ezüst pléhecske, vagy gombocska volt: a' negyed-rész holdat ezüsből nagy formában is készítették, úgy hogy a' fejük' tetején a' holdnak lefelé álló két szarva két-felől fülökig leért. Készítették ezt gyantából, vagy elektromból is, és a' szegényebb sorsuak ezt viselték; ezeket adták egymásnak kölcsönösen jegybe, a' házasuló ifjak és leányok, 's hordozták ezen jegyet, sinórra vagy lánczra kötve a' nyakukon. Nevezték ezt a' Zsidók *Chosen*, vagy meljet-ékesítőnek, a' Magyarok pedig *kösdön*nek, vagy *kösdöntyű*nek: az Egyiptombéliek nevezték *Serapis*nak, mellynek értelme egyez a' Zsidók' *Seraph* és a' Chaldaeusok' *Teraph*-jával, 's teszi ezt: lángoló vagy tündöklő. Így nevezték ezt vagy azért, hogy szépen fénylett; vagy pedig azért, mert az égi tüzeknek, a' napnak, holdnak, csillagoknak képei voltak: nevezték ezt *Urinnak* is, vagy villogónak; fénynek. Ezeknek hordozását, hasznosnak tartották [a' szerencsétlenségek' eltávoztatására; 's ez által

igyekeztek megtudni a' jövendő szerencsés vagy szerencsétlen eseteket, mint ma némely babonások a' kártya- vagy kockavetés által.

VI. Legközönségesebben mezítláb jártak az asszonyok, tiszta kezeiknek 's lábaiknak másokkal való láttatását szépen tartván: viseltek mindazáltal ők is talpbőröket, vagy *minált*; ezt ők különféle, de leginkább karmazsin színű, arany ezüst boglárokkal felczifrázott szíjjal kötözték fel lábokra; lábok' újjait is a' tehetősebbek arany ezüst gyűrűkkel ékesítették fel. De később időkben rövid szárú bakkancsokat is viseltek, és száratlan czipőket is, mellyek közzül némelylek lapos, mások magas sarkúak voltak, hegyesen felgömbített órral, mint egy régű pénzen kí van ábrázolva, mellyen a' *Procilia*' neve olvastatik, *Theo. Brand. Tom. II. p. 58.* előadása szerént. A' magos sarkot vagy sarut pántofli kéregből, korból készítettek: ilyen kérget télen által egy újni vastagságot szoktak vala az asszonyok talpbőrökre sólyájokra varratni, *Plin. Lib. 16. c. 18.* A' Persák pedig hogy magosabbaknak lássanak, két talpbőr közzé jó vastag sarukérget varrattak, mint feljegyezi *Strabó Lib. 15.* Augusztus császár is, ilyen magos talpú saruban szokott járni.

Régen a' Sikioniak leghiresebbek voltak arról, hogy sokféle színű puha bőrből készítettek csinos asszonyi bakkancsokat 's czipőket: ezen bakkancsoknak is rövid szárát szíjjal tekergették lábokra. Ilyen asszonyi bakkancsokat készítő két varga-geniusok vannak egy kis asztal mellett ülve előadva, a' *Herculanumi régiségek' rajzolatjainak 1. Tom. 36dik tábláján.* Színök ezeknek veres, fejer, viasz-színű sárga, vagy pedig folyó borostyán-színű zöld volt; 's ilyen sokféle színű bakkancsok' viselését, Aureliánus császár, csak az asszonyoknak engedte meg, a' férjfiaknak pedig, az ő parancsolatja szerént, csak fekete színű csizmákban kellett járni, mint feljegyezi *Flavius Vopiscus.* A' bakkancs nevet megérthetni ezen zsidó szóból: *Bachan*, melly tézsen leshelyet; a' külső ellenségtől, sértéstől, bátorságos fedező he-

lyet. A' czipő' nevét pedig ezen zsidó szóból: *Czippah*, melly azt téstí: ráhúztá, békfedte, bétakartá.

VII. Ezen szokott és közönséges öltözeten kivül, volt még a' tehetősebb asszonyoknak, valami vékony gyolcs vagy selyem hosszú kendőjök, mellyet vagy nyakokba vetettek, mint most is szokás az asszonyoknál, vagy derekokra tekerítették, vagy fejökre takarták. Némellyeknek volt kötőjök is, mellynek felső végét vállakra felgombolván, az övvel derekhoz szorították, ennek végére rojtot, csengegyüket vagy más czifraságokat varrtak: ezen ruha' alján lévő czifraságokat nevezték a' Zsidók *cziczéhnek*, mellyből lett a' *csecsés* magyar szó. De már ezek újabb időben jöttek szokásba, 's leginkább a' görög és római asszonyok viselték. Ázsia' belsőbb részeiben, a' hol laktak régi eleink, ezek kevésbé esmértettek, 's még a' Nagy Sándor' idejebeli régi pénzekén is semmi ilyen asszonyi ruhaféléknek formái nem kerülnek elő, hanem csak a' Herculani rajzolatokban. A' gomb vagy kapocs, mellyel mind a' férjfiak mind az asszonyok ruháikat összeakasztották, és a' melly öltözetök' egyik díszének tartatott, vagy egy magános egyűgyű, vagy pedig csillagosan kiczifrázott karika volt, melly egy kevésbé meg volt hajtva, mint ma némelly csatok meghajtatnak, — ezeken keresztül akasztották össze egy jó erős czifra gombos tűvel ruhájokat, a' legközönségesebb kapocs mindazáltal ilyen formán készült: képzeljünk egy tenyérnyi hosszúságu réz, arany, vagy ezüst tűt, ennek azon a' végén hol a' tű' gombja szokott lenni, volt olyan forma kiálló része, mint a' kulcsnak a' tolla, melly bé volt hajtva, mint mikor az ember a' markát szinte befogja; a' közepén ez a' nagy tű visszafelé hajtatott, úgy, hogy a' hegye ezen marok-formába esék; ezen visszafelé hajtott tűt már a' ruhán általtűzték, 's kijött végét a' gomb helyett való kis marok-formába belé tették. Ez azért volt közönségesebb a' csillagos karikáknál, vagy gomboknál; mert kevesebbe került, akárhol lehetett vele a' ruhát összeakasztani, azonban a' tűnek kiálló hegye el lévén takarva nem sérthetett. — Ezen csatoknak vagy kap-

csoknak sokféle formái vannak rajzolva *Theſ. Brand. Tom. III. p. 429, 433.*

VII.

A' régi madjar öltözetek; a' most élő, közrendű magyar férfiak' és asszonyokéival összehasonlítva, szembetűnő egyezés találtatik köztök.

§. 26.

Feljegyztem ezeket azért, hogy lássuk, milyen forma öltözetök volt régi eleinknek Ázsiában laktokban, mellyeknek sok maradványi feltaláltak mind e' mai napig, kivált a' közrendű Magyarok' öltözeteikben, mellyek minden európai nemzetekétől különböznek, — más részről azért: hogy ezek is szolgáljanak bizonyságul arra, mennyire ragaszkodott nemzetünk eleitől fogva mind nyelvéhez, mind régi öltözeteihez: melly okozta azt, hogy három ezer esztendei viszontagságok is a' Magyart ezektől egészen meg nem foszthatták, — egyszersmind: hogy ezek is neveljék elötünk annak hitelességét, hogy nemzetünk' régi hazája Ázsiának boldogabb részeiben, elsöben *Média*, azután pedig annak napkeleti része *Ária*, voltak.

Régi eleink' öltözetének maradványa ugyan is: a' kerek tetejű hegyes süveg, és a' prémes sapka, melly még 1700 elein is közönséges szokásban volt a' Magyarok között: szokásban volt a' csimbókba kötött hosszú haj, és a' szakáll, mellyet még a' lelki pásztoroknak is a' 17-dik században törvény szerint kellett hordozni, az 1629-ik esztendei 25-dik statutum szerint, melly is ez: „Pastores barbam alant.“ Illyen a' fejer ködmön, és kankó; a' négyszegletes gallérú fejer szür, 's az azon lévő csillagos szür karika; és a' pásztorok' szüre' gallérárúl lecsüngő ivó türök; az újjatlan, tört vagy csávált bőrbül készült bunda; és annak gallérára körmöstül farkastül felvart bárány-bőr, melly hátul szabadon csüng le. A' fél vállra vetett kecse, vagy kaczagán, melly-

nek helyébe állott a' ponyóka mente. Illyen az alföldi paraszt legényeknél még 1750-ben szokásban volt pitykével kirakott, 's öv helyett szolgáló széles szíj; illyen a' bokaig érő fehér gatyá, és nadrág; a' cserzett bőr boeskor, és a' marhák' lábszárairól lenyúzott nyers bőrből fűzött boka-bocskor, mellyet tartósságokért szeretnek az alföldi rideg legények, ezeket hosszú szíjjal kötik fel lábokra, a' mellyel lábszárakat is bétékergetik a' kanászok és nyári munkások. Illyen a' bocskoron feljűl szárokra húzott csizmaszár, vagy *hapda*, melly még 1750-ben szokásban volt. Illyen télen a' nádvagók által a' bocskor' talpa alá kötött, hegyes szegekkel megrakott jégpatkó; illyen a' sapka; a' görbe vasú kard, a' görseős bot, fokos, 's más efféle Ázsiából hozott maradványok. — Illyen az is, hogy többet ne említsek: hogy a' Magyar mind e' napig szereti a' természeti fehér színt minden öltözetében. A' napkeleti meleg tartományokból hozott, az Európaiakétól különböző szokás-maradvány az is: hogy nyáron az alföldi béresek, és a' gulyások ingöket levetve dolgoznak, 's közönségesen az ifjabbak úgy szabatják ingöket és derekra-valóikat, hogy azok hasukat csak félig érik be, 's így járnak mezítelen hassal a' legcsikorgóbb téli időben is. És valamint a' régibb időben, úgy most is nyakok, meljök közönségesen mezítelen, valamint karjok is mikor dolgoznak, az alföldi Magyaroknak.

Az asszonyi öltözetek noha minden időben több változásoknak voltak kitétetve mint a' férjfiaké, még is látszik a' régi ázsiai magyar asszonyok' öltözetének sok maradványa köz rendű asszonyainkon. — Illyen nevezetesen: a' leányok' fejét körülköttő párta, vagy pántlika, mellynek vége hátúlról lobogósan hosszan eresztatik le; illyen a' feltotojázott konty, 's az arra borított reczés fátyol, kis főköttő; későbbi időben az orczát is béborító mitrához hasonló hegyes tetejű füles főköttő. Illyen volt a' múlt század' közepe' tájáig szokásban volt fehér, veres, vagy zöld, vékony selyem fátyolból készült burok, melly az asszonyok' kontyáról leeresztve szinte a' sarkokig ért, 's repített. Illyen a' hosszú imag

vagy ing, melly a' régi Indusokétól csak abban különbözik, hogy egy kis rövid újja van, 's feljül a' vállokon, 's nem gombbal vagy kötőlékkel van összeaggatva, hanem össze van varva. — Ilyen az újjas derékra-való, melly vagy posztóból vagy bőrből készül. Ilyen volt még 1700 élein az öv, melly háló-formán, veres, sárga, zöld selyem vagy szőr-sinórból készült, 's mellé volt akasztva a' hüvelyes pár kés, az aczél és kulcsok; 's ezeket szokták vala a' házasuló ifjak jegybe mátkájoknak adni. Ilyen az, hogy esős időben, a' magyar asszony, fejr abrosszal teríti be magát, a' feljebbi századokban pedig a' templomba mentőkben is térdig érő hosszú széles fejr gyolcsot tettek a' nyakokba, olly formán mint az újabb időkbén az úgy nevezett *schwalt*, mellyet 1720-ban még *tekerüinek* neveztek, mint fel van jegyezve a' Szentesi Reform. Ekklésia' Krónikájában. — Ilyen az, hogy az alacsonyabb sorsú magyar asszonyok, egész nyáron által mezítláb járnak, és csak télen viselnek csizmát, még akkor is csak kemény hidegben, mint szokták a' Baranyai asszonyok. Csizmájoknak színe, valamint ez előtt több ezer esztendőkkel, úgy még a' mult században is rendesen veres vagy sárga volt. A' gyűrűket is szint' úgy kedvelik a' magyar leányok és asszonyok, mint a' régiek; de a' karkötők és perczek, valamint a' *minál* vagy *sótyák* is kimentek szokásból; mellynek egyik nevezetes oka, az európai szomszédos nemzetek' példájának követése, kik közzül szerettek feleséget venni hazánk' tehetősebb fiai; másik pedig az, hogy a' szűk csizmákban cipőkben járás által, természeti szép formájából kiveszik lábaikat, 's dísztelenné teszik, mint a' chinai asszonyok a' réz cipőben való szorongatás által, 's formátlan lábaikat szegények' másokkal is láttatni. Az ilyeneknek tanácsolja *Ovidius de Arte Am. Lib. 3.* hogy dísztelen lábokat mindig fejr írhából készült bakkanccsal fedezék, és sovány lábszáraikról sohase oldják le a' felkötő szíj-jat. Különbén ama régi lábbeli szebb is, olcsóbb is, egészségesebb is volt, avvagy csak nyáron által, a' mostani minden hónapban újítatni szokottnál. Különöse: pedig a' régi ma-

gyar asszonyi öltözet' maradványa volt még a' feljebbi századokban az: hogy minden ruhájok fejér volt, mellyért neveztettek ők *fejér személyeknek* is: de már ma inkább kedvelik asszony-féléink a' színes ruhákat, mert ezeken nem látsván olly hamar a' szenny, kevesebb tisztogatást kívánnak, 's a' babyloni és sineári tarka köntösökben inkább gyönyörködnek, szebbeknek vélvén lenni ezekben magokat.

VIII.

Az eddig előadattakból következő *historiai Igazságok.*

§. 27.

Itt egy kevéssé megállapodván szedjük össze summáson azokat a' *historiai igazságokat*, mellyeket az eddigi értekezésünk által igyekeztünk hitelesíteni. Ezek közt

1-ső ez: A' Médusoknak régi *Madaj-ar*, vagy *Magiar* nevek szembetűnőleg egyez a' mostani Magyarokéval.

2-dik: A' médus nyelvvel rokon syro-chaldaeai, és zsidó nyelvekben sok száz szók, sok helységek és familiák' nevei találatnak, mellyek mind formájokra, mind jelentősökre nézve e' mai napig divatban vannak a' Magyarok közt.

3-dik: Az eredeti assyriai betűk' a' Mágusok és Chaldaeusok által kigondolt formáinak, a' hunus betűkkel való közeli atyafiságok, tagadhatatlan: melly hunus betűk, a' magyar szóbeli hangoknak kifejezésére, minden más írások közt legalkalmasabbak, és legkielégítőbbek, úgy hogy ezeket *Hunus-Magyar* betűknek méltán nevezhetjük.

4-dik: A' számok' magyar neveinek értelme, a' legrégibb számok' természetől kölcsönözött formáinak kimagyarázására, sok más nyelvbeli számok' neveinél alkalmosabb, el annyira: hogy a' számok' magyar nevei, és a' legrégibb számok' formái, ugyan azon *egy* forrásból származottaknak látszanak lenni.

5-dik: A' régi Médusok, Syrusok, Áriusok' öltözetjei,

azoknak nevei, és a' most élő köz rendű Magyarokéi közt, olly sokféle hasonlatosságok vannak, hogy bátran állíthatjuk, hogy a' Magyarok, öltözetjöknek formáit és neveit, nem az Európaiaktól, mellyek ezektől egészen különböznek, hanem ama régi ázsiai népektől kölcsönözték.

Ezen históriai igazságokat már úgy lehet néznünk, mint meg' annyi ariadnei fonalakat, mellyeknek útmutatása szerént, a' régi történetek' labyrinthusában, felkereshetjük őseink' ázsiai hazájokat, és származásuk' eredetét. Úgy lehet néznünk, mint annak hitelesítő bizonyosságait: hogy a' mi régi őseink nem a' Skytháktól, nem is a' Törököktől, vagy Tatóroktól származtak, hanem a' Jáfet' harmadik fiától *Madaj*-tól; és az ő első hazájokból *Madaj-Arából* vagy *Médiából* hozták ki nevöket, nyelvöket, betűiket, számjaikat, öltözetük' formáit és neveit, e' mostani európai hazájokba; valamint szinte a' keresztyénség előtt követett vallásukat is, mellyet különösen közlök hazámfiával értekezésim' harmadik és utolsó részében.

IX. A' Skythákról.

§. 28.

De ha illyen értelemben akarunk lenni a' Madjarok' eredetéről, hogy' egyeztetethetjük meg ezt, azon régi és szinte közönségesen bevett vélekedéssel, hogy ők a' Skytháktól származtak, ezek pedig *Mágógtól* a' Jáfet' elsőszülött fiától, és nem *Madajtól* az ő harmadik gyermekétől?

I. A' Skythák' eredetéről *Herodatus* Melpomenejének vagy IV-dik könyvének az elein azt írja, hogy ők törzsok-
atyjoknak tartották *Targitaut*, a' ki Jupiter' és Boristhenes' fia volt: ennek fija volt ismét *Lipoxais*, a' kitől származtak aztán azok, kiket a' Görögök Skytháknak neveztek — A' Görögök pedig azt költötték: hogy a' Skythák *Herculestől* és a' Hylaeai erdőben egy barlangban talált leánytól *Echidnától*, a' ki félig kígyó volt, vették eredetöket. El-

lenben *Joseph. Antiq. L. I. c. XI.* azt írja: hogy Mágógtól származtak a' Mágógák, kiket a' Görögök Skytháknak neveztek. Ezen különböző vélekedésekből tehát láthatjuk: hogy bizonytalan az, ki volt a' Skytháknak törzsök-atyjok. Az mindazáltal bizonyos, hogy a' *Skytha* név, nem csak a' Mágóg' maradékira, hanem sok más nemzetekre is alkalmaztatott: mert *Strábó* azt írja *Lib. XI.* „Nagy részint azok a' Skythák, kiknek lakása a' Caspium tengernél kezdődik, Daaknak neveztetnek; ezekkel napkeletről közelebb szomszédok a' Massagéták, azután vannak a' Sácák; a' többek közös névvel Skytháknak neveztetnek, noha mindenik népnek van magános neve.“ *Agathiás* pedig *Lib. V. pag. 154.* azt mondja: „mind azok a' barbarus népek, kik az Imauson belől laktak, Skytháknak, és Hunnusoknak is neveztettek.“ — Azért alkalmaztatták tehát a' Görögök régi eleinkre a' *Skytha* nevet, mivel ők is Ázsia' belső részeiben, azok között a' népek között valók voltak, a' kiknek magános nevöket nem tudták.

II. Ha a' Görögök adták ezeknek a' *Skytha* nevet, mint állítja mind Herodot, mind Joseph.; nem a' német *Skutten* szóban kell ennek értelmét keresni, melly nyílast tészén, mint vélekedett a' tudós Bochárt; nem is a' magyar *Szász* *ki*-kiben, mint mondá Dugonicsunk; nem a' török *Csilla*, vagy tatár *Dsilla* szóban mint Huszti András állította; nem is a' Bissenius, Bessus, vagy *Vass* névben, Horvát István szerint: hanem a' görög nyelvben. A' Görögök *Skytos*nak nevezték a' dörzsölés vakarás által kikészített, megpuhított bőrt, a' *ζωω* vagy *σκωω* ígétől, melly, azt teszi vakarom, dörzsölöm, kisímitom; hogy a' Jóniaiak a' *t* helyett *th*-t mondottak és írtak, tudva lévő dolog. E' szerént *Skytha* azt teszi: alkalmazatosan kikészített bőr ruhában járó.

III. Ilyen értelemben vévén a' *Skytha* nevet, alig lehet ezt helyesebben egy régi nemzetre is alkalmaztatni, mint a' Madjarra. Mert valamint a' Skytháknak megkoppasztott, és fejérré megtört, vagy puhított, juh, vagy kecske-bőrből készült a' ruhájok: úgy a' régi Madjarok vagy Médusok is ilyen ruhában jártak. Bizonyítja ezt *Herodot. L. I.* így írván:

„Midőn Croesus a' Lydusok' királya, a' Médusok és Persák ellen fegyvert fogott volna, egy Sanda nevű fő embere így szóllott Croesushoz: „Király! olyan emberek ellen mégy, kiknek bőr lábravalójok van, egyéb ruhájok is bőrből való; kik nem azt eszik, a' mit akarnának, hanem a' mi van; kik csak vizet isznak, se borral, se figével, se más jóval nem élnek: ha meggyőződ őket, semmit se nyersz; ha pedig ők győznek, sokat vesztesz; megízeltívén jó étkeinket, körül állnak bennünket, 's nem hajthatjuk el.“

Ezektől tanulták aztán meg a' csinosabb bőr ruhák' készítését az Ázsia' északi részén lakott nemzetek, mellyben közönségesen jártak, 's azért neveztetek Skytháknak, bőr ruhában járóknak. A' zsidó és chaldaei nyelven is: *Roah*, éppen azt teszi, a' mit görögül *Skytos*, t. i. összetört, dörzsölt, morzsolt; ezzel egyez a' magyar *ruha*, és *iroha* vagy *irha*, mert a' régi Magyarok az *r* betűn kezdődő szók eleibe valamelly magában hangzó betűt szoktak tenni, mint feljebb is látánk. Görögül is *Madaros* azt teszi: szőritől megkoppasztott, megsimított. Közel járt hát régi magyar eleink' öltözete az első emberek' öltözetéhez, kikről azt írja *Mózes*: hogy mikor az Isten őket az eset után a' Paradicsomból kiutasította, bőrből csinált nekik ruhát, Madjarokká, Skythákká tette. Közel is volt Média azon tartományhoz, hol Mózes a' Paradicsomot állította lenni. Illyen bőr ruhákban jártak magyar eleink e' mostani hazájokba lett vergődésök után is, és az Európaiakkal ők esmertették meg először az *irha* készítés módját, mellyet a' Francziák, kik előtt ez igen kapós volt, magyar bőrnek neveztek. A' Németek az ezt készítőket *Irherek* nek mondák, és Norimbergában 1360-ban egész utczáat ezen irhakészítőkről *Irhergassenak* neveztek, mint írja *Csaplovics* a' bécsi *Sokféleben 1833 Nro 42*. Még mai időben is kedvelik ezt köz rendű embereink, mutatván ezzel is *Madjar* eredetüket.

IV. De azért, hogy a' Görögök nem tudván a' Magyaroknak nemzeti nevüket, *Skytháknak* nevezték őket; azért, hogy skytha, vagy bőr ruhában jártak; és hogy Skyt-

hiából jöttek e' mostani hazánkba: nem következik, hogy a' Magyarok a' tulajdonképpen való Skytha nemzetből valóknak, mert: azokat tartjuk egy nemzetből valóknak, a' kik egy nyelven beszélnek, bár há különbözö szóejtéssel is; úgy de, hogy a' skytha nyelv különbözött a' magyartól, mindjárt általlátjuk, mihelyt közelebből megvizsgáljuk, hogy a' tulajdonképpen való Skythák mifele nyelven beszéltek, és mellyek azok a' nemzetek, kik között ezen nyelvnek maradványai mind e' napig feltalálhatnak, mellyet a' következő hiteles históriai előadásokból kitanulhatunk.

V. *Herodotus*, Melpomenéjében, a' Skythák' szülőföldének, eredeti hazájoknak mondja lenni azon tartományt, melly az Istertől fogva a' Tanaisig terjed, a' Pontus tenger' északi partja felől. — Három részre osztotta ő az itt lakott Skythákat, t. i. *Nomadésekre*, vagy pásztorkodó baromtartó Skythákra, a' kik nem szántottak nem vetettek, hanem barmaiknak tejével húsával éltek. — Továbbá *Aroterekre* vagy szántóvetőkre, kik gabonát termesztettek, de abból kenyeret nem sütöttek, hanem pergelve ették meg; ezenkívül éltek foghagymával, vereshagymával, lencsével, kásával: ezek laktak leginkább a' Hippanis és Pantikapés folyó vizek között lévő földön. — Ezen kívül *Basitius* vagy *Királyos* Skythákra, kik magokat legjobboknak és legszámosabbaknak tartották, és a' több Skythákat az ő szolgálkának állították lenni, ezek közzül valóknak voltak a' Parthusok, és Szákák. Ezekhez délfelől volt a' Taurusok' tartománya, és a' Meotís' kikötő partja, melly Cremnek (Krim) azaz meredeknek neveztetett. A' Syrusok nevezték ezeket a' Taurusokat *Abaroknak*, melly név, valamint a' *Taurus* is, bikát tészen. Így neveztethettek őknagy erős testalkotásokra nézve, ezért nevezte Homerus őket (*Iliad. N.*) *Abiusoknak* vagy *robustusoknak*. Ezekről emlékezik *czece* byzantínus író ekképen: „Taurusoknak nevezik a' marhák közt a' hímeiket, minthogy pedig e' homályos, világosan előadom, hogy Taurusoknak neveztetnek a' *Rhósz* nemzetek.“ A' Roszusoknak tehát törzsök-atyjai, ezen Taurusok vagy Abarok voltak, kik hogy szláv nyelven be-

széltek, így adja elő *Constant. Porphyrog., de Adm. Imp. Tom. I. p. 85.* „Az Abarok meggyőzetvén a' Chrobátoktól, azokkal egyesültek; de még most is megesmertetnek Abaroknak lenni, szkláv nyelvekről.“ A' Nomades, Skythákat, már Herodotus' idejében a' Görögök az ő nyelvöken nevezték *Géták*-nak, vagy földből élhetőknek, az Arotereket pedig *Gepidák*-nak vagy földmivelőknek. — A' Géták közzül valók voltak a' Massagéták, kik a' Caspium tenger' napkeleti partja felől laktak, ezeket is a' Skythák közzül valóknak írja *Herod. L. I. c. 201.* Királynéjokat Tomyrist Skythák' királynéjának nevezi *L. I. c. 8.*

A' *Geta* vagy *Gepida* név tehát nem volt nemzeti név, hanem a' Skythákat, életök' módjára, foglalatoságaikra nézve, megkülönböztető nevezet: a' honnan *Georg. Codinus Europalata, de Off. Magnae Eccl. pag. 405.* emlékezik de Hungaris Gepidis. A' *Chronicon. Pasch. pedig pag. 317.* Atilát a' Gepida Hunusok közzül származottnak mondja lenni.

VI. A' Gétákról így emlékezik *Strabo L. VII. p. 309.* „A' mi időnkben (és így a' Krisztus' születése táján) Aelius Catus, az Isteren túl lakó Géták közzül, kik a' Traxokkal egy nyelven beszélnek, Trákiába 50,000 embereket szállított által.“ Ismét *L. I. p. 295.* „A' Gétákat Trax nemzetből valóknak állítják a' Görögök.“ — Ugyan csak a' Gétákról írja *Plin. Hist. Nat. L. IV. c. 11,* hogy a' Rómaiak által Dakusoknak mondattak. *Justinus is L. XXXII. c. 3.* a' Dakusokat a' Géták' csemetéinek írja. *Strabó pedig L. VII.* azt mondja: hogy ugyan azon nyelven beszélnek a' Dakusok és Géták. A' Gétákat nevezték a' Törökök *Csittáknak*, a' Crimi Tatórok *Dsittáknak* vagy Skytháknak.

VII. Ezekről a' Dakusokról ismét azt jegyzi fel *Svidas lexicographus*: hogy azok voltak, kik az ő idejében (a' X-dik vagy XI-dik században) Paczinákitáknak neveztettek: ezeket mások nevezték Pecsenegoknak, Pizenákoknak, Pecenákoknak, Piceniknek, Bissenusoknak, Bessusoknak, 's több efféléknek: Horvát István pedig *Vassoknak* mondja őket.

VIII. Nem emlékeznek a' Paczinákita névről a' régibb

írók, mint Herodotus és Strábó; hanem a' VIII — XII-dik századbéli Görög íróknál kerül elő e' nevezet. Különösen Const. Porphy. (*de Adm. Imp. c. 7.*) azt mondja: hogy a' Pecenákok először a' Volga és Jaik közt laktanak. Anna Comnena herczeg asszony pedig, *Alexiassa' L. VIII. p. 232.* azt írja: hogy a' Paczinákák a' Cumanusokkal egy nyelven beszéltek.

Ha a' Görögök adták nekik ezen nevet, úgy nem a' szlav eredetű „*pocjnati*,” melly azt teszi: elkezdeni, mint állította Leschka István; nem is a' deák *Pascentes-Scythae* szókban mint mondá Prof. Szabó József: hanem a' görög nyelvben kell ennek is értelmét keresni, mellyben *πεσος* azt teszi: leesett, lehullott, *μακος* pedig szőrt gyapjat. jelent. *Pesenakos* tehát térszen: szőrit gyapját lehullatottat, vagy megvetkezettet, megkoppadtat. E' szerint egyez ezen név az *Argobbaeusok*éval, kikről emlékezik 5. *Mós. 3, 4.* mert *Ar*, hegyet; *gibbach* pedig hátul kopaszt térszen zsidóul; magyarul is *kobak*, kopasz fejet, tököt jelent; *Argobbaeus* hát annyit térszen: mint hegyi kopasz. Ezeket nevezi *Herodotus L. IV.* kevés változtatással: *Argippaeusok*nak, kikről ezeket jegyzi fel: „hogy ők a' Caspium tenger felett észak-napkeletre, a' Tyssagéták és Jyrcák mellett, nagy hegyek alatt laktak, hogy ők születésüktől fogva kopaszok voltak; hogy igazságszeretetükről annyira esmeretesek lettek, hogy a' körülöttük lakó népek, ügyeiket, ő általok ítéltették meg; és hogy a' ki náluk keresett menedék-helyet, azt többé nem bántotta senki, mert ők szenteknek tartattak; beszédök különös; ruhájok skytha; órrok lapos; állók kiálló volt.” Kétség kívül, nem azért nevezték őket hegyi kopaszoknak, mintha természet szerint kopaszok lettek volna; hanem hogy hátul lenyírték hajokat, és csak az üstöküket hagyták meg, mellyet befonva hátra vetettek: így nyírték vala már le hajokat a' Cumanusok is, kik a' Paczinákokkal egy nyelven beszéltek; mint említi *Anonym. c. 8.* 's ezek' példáját követték a' Magyarok is minekutána közéjük elegyedtek, mint előadja *Hel-tai, Krónikája c. 44.*

IX. Ezek idővel megszaporodván, hatalmas, de régi atyjaik' ártatlan életétől eltávozott vadabb erkölcsű néppé, és a' mi nemzetünknek fő-fő ellenségeivé lettek. Ezek nyomták bé őket a' Bulgarusok vagy Volgarusokkal együtt e' mostani hazánkba is. Még 1040-dik esztendőben bírták a' Boristhenestől fogva az Isterig terjedő földet, és így a' régi Géták' hazáját, sokszor általcsaptak az Isteren és prédálták a' görög tartományokat, mint írja *Cedrenus p. 775.* — 1123-ban is emlékezik rólok *Niketas p. 10.* ezt írván rólok: „hogy a' Skytha Paczinákok, az Isteren általmenvén, Comnenus János konstantinápolyi császár megverte és visszaüzte őket.“ És ezen 12-dik században vesztették el, mind Skytha mind Paczinák nevöket; és Plauciknak, Poloviczoknak, Polákoknak neveztettek az írók által. Nevezetesen *Cosmas Pragensis* így emlékezik rólok, *Petzel SS. rerum Bohem. 1, 21.* előadása szerint: „A' Plauci vagy Pecenatici férjfiak' és asszonyok' öltözetében semmi különbség nincsen.“ — Nem ok nélkül állítja tehát Schlözer *Kritik. 11. p. 482.* hogy a' Pecenákok, Polowczok, és Cománok *egy* nyelven beszéltek, bár ha különböző nevök volt is; — csak hogy a' Comanusokat a' Chunoktól megkülönböztessük: amazok nevöket veték a' Cuma vizétől, ezek pedig a' Hunoktól, 's nyelvök egészen különböző volt. A' mostani Kunságot is inkább Chunianának vagy Hunianának, mint Cumaniának lehetne nevezni.

X. Már *Herodotus L. I.* emlékezik a' Placokról vagy Placiánusokról, és rólok azt írja: hogy valamint a' több Pelasgusok, úgy ezek is barbarusok voltak, azaz nem voltak Görögök, és hogy ezek nyelvöket felcserélték a' Hellenu-sokéval, de régi beszédök' módját és hangját még az ő idejében is megtartották, vagy polákosan ejtették ki a' görög szókat, mint nálunk is, a' felsőbb vármegyékben megmaradt Szelávok és Polákok közzül, sok helységek' lakosi megtanulták a' magyar nyelvet, de régi beszédök' hangját, módját megtartották, polákosan palóczosan beszélnek magyarul mind e' mai napig. Ezek a' Placik vagy Plakok nevezik magokat *Polakok*knak, lapály földön lakóknak; Campanica na-

tio-nak (syrus nyelven is *Palach*, szántóvetőt tesz); országukat nevezik *Polskának*, a' Latinok pedig *Poloniának*, vagy Pólusi tartománynak. A' Magyarok nevezik őket Palóczoknak, Lengyeleknek = görbedezve, baktatva menőknek, vagy Kollár szerént: *Lech*, *Lench* = szabad; és: *El* = ide 's tova járóknak. Az orosz és lengyel írók is abban az értelemben vannak, hogy a' Polákok régen Gétáknak neveztettek.

XI. Ha már igaz az, hogy a' Roszusok, Abarok, Partusok; Dákusok, Géták, Massagéták; a' Paczinákok, Plakok, Comanusok, mindnyájan a' tulajdonképen való 's eredeti Skytha nemzetből valók voltak; ha igaz, hogy ezeknek nyelvök a' Rácok és a' Carpatus' két mellékén lakott régi Szlávoknak nyelvével, kiket Jornandes (*de Gothorum origine c. 30.*) Thuidoknak; a' Szerblusok, Totoviknak; a' Magyarok, Tótoknak neveznek, nagy részint megegyez: igaz az is, hogy ezek a' nyelvek a' régi skytha nyelvnek még most is élő módosított leányai, és hogy a' skytha név ezek közt enyészett el a' K. u. a' XII-dik században.

A' magyar nyelv pedig, valamint a' most élő rác és szláv, úgy a' régi skytha nyelvnek is soha rokona nem volt, bárha a' Párthusok a' Médusoktól, a' több Skythák a' Syrusoktól, mint tanultabb népektől, sok szót kölcsönöztek is, mellyeknek maradványai a' szláv nyelvben, mind e' napig felfedeztetnek. Következésképen a' magyar nemzet, a' tulajdonképen való Skytháktól nem származott.

X. A' Hunosokról.

§. 29.

I. A' Skytha név mellett *Hunoknak*, *Onoknak* is nevezettek régi eleink, melly felmaradt a' Hungarus, Ungar nevezetekben. Így nevezettek ők kétség kívül nem azért, mert sokszor kérdezték ezt: Hun? hun? mint a' Szlávoktól sokszor hallván ezt: To to, azért neveztek őket a' Magyarok *Tótoknak*, mint vélekedett Keresztúri József (*de Hungar. orig.*

pag. 9.) Ez a' szó ugyan is: *Hon*, vagy *Hun*, mind a' zsidó, mind az arab, mind a' magyar nyelven tesz: nyugvást, alvást; azután nyugvó helyet, hajlékot; a' Syrusoknál pedig még tézsen: eszes, magát jól bírót is. A' Görögök is a' Chaldaeusoktól, kikhez jártak tanulni, mint feljegyzi *Joseph*, kölcsönözték a' *hon* és *onia* ragasztékot: mint Marathon, Colophon, Macedonia, Pannonia vagy Pán' honja: melyet *Anonym. c. 9.* legelőnek nevez. E' szerint Honos vagy Hunus tézsen: olyan értelmes, magát jól bírót, kinek alkalmas hajléka, nyugvó helye vagyon. Mikor hát iratik *1. Mós. 4: 17.* hogy Kain az első várost melyet fundált, Hanoknak, vagy mint a' Zsidók olvassák, Honoknak nevezte, melyet Ptolemaeus *Asiae Tab. V.* Anuchtának ír, és Susiában, Babylonhoz napkeletre állítja helyzetetettnek lenni, ez azt teszi: hogy ott sok honok, sok házak voltak egy csomóban: és a' Hánok' maradéki is, azért neveztettek Hanakimoknak *3. Mós. 13: 34.* és Hánók' fíjainak *Jós. 15: 14.* mert ők is követvén atyjok' példáját, városokban falukban laktanak. Ezekből látni való: hogy a' *Hun*, vagy mint Ptolomaeus görögösen írja *Chun* név, megelőzi az özönvizet. Nem csudá hát, ha az özönviz után 90 esztendővel már a' chinai históriák emlékeznek az Unusokról, mint előadja *Degvines.* — Jegyzést érdemel az is, hogy a' Hun és Chun név egyet tézsen, mert a' zsidó nyelvben a' *h* és *ch* egymással sokszor felcseréltetnek; a' Persák és Carmaniták pedig a' *h* betűt *ch*-nak vagy *k*-nak, ennél fogva a' *Hun* nevet is mindenkor *Chun*-nak mondják. A' Magyar is nem mondja hunnyónak, hanem kunnyónak a' mezei csekély hajlékot. Hunoknak vagy Chunoknak neveztek hát magokat a' Syrus név alatt összefoglalt népek, kik közzül valók voltak a' Madjarok is azért, mert ők nem voltak pusztai sátorban lakó vándorló emberek, hanem városokban, helységekben, házakban laktanak.

II. Bizonyos is az a' régi írók' előadásai szerint, hogy a' Syrusok, Chaldaeusok, Médusok kezdettek elsőben házakat városokat építeni. A' Chaldaeusok építették Bábelt, vagy

Babylont; az Assyriusok Ninivét; a' Médusok Ekbatánát; a' Syrusok Mágógot, mellyet a' Görögök Hieropolisnak neveztek: a' Zsidók (mert ők is Syrusok voltak) Jéruzsálemet, mellyek mind roppant nagyságú pompás városok voltak. — Ezek érdemlették hát meg különösen legelőször is, hogy Hunusoknak, Városiaknak neveztesse nek. Különösen pedig, hogy a' *Madjarok*, kik a' Görögöktől *Médusoknak* neveztettek, városokban laktak, bizonyosága annak az: hogy midőn Salmanassár az assyriai király, Hózséásnak 9-dik esztendejében megvette Samariát, 's az Izrael' népét fogságra vitte, helyhezette azokat a' Madajok' városaiba, mint feljegyzett *2. Kir. 18: 11.* — És hogy Áriában, Márgiában is városokban laktak a' mi Ephtalita Kidarita őseink, megtetszik abból: hogy midőn Disabulus' követjétől, Maniachtól, tudakozta Justinus császár, ha az Ephtalíták városokban laktak-e? így felelt: „Úgy van uram, a' nép városokban lakik“ mint írja *Menánder, in excerpt. Leg. p. 72.* Innen lett elköltözések után is, a' hol húzamos ideig lakhattak, házakat, helységeket, városokat építettek ők. — Irják az utazók, hogy a' Volga és Tanais közt még most is látszanak valamely nagy város' dűledékei, mellyet Magyar városnak neveznek az ott lakók. Méltán neveztettek így hát a' Magyarok *Hunusoknak*.

III. Az is bizonyos, hogy a' *hunus* nyelvvel a' Magyaroké atyafias volt, mert, mint feljebb előadám, a' Syrusok neveztettek Hunusoknak; már pedig hogy a' syro-chaldaei nyelvnek a' miénkkel atyafisága van, azt tőle meg nem lehet tagadni. Ez a' szó is *Hon* vagy *Hun* syro-chaldaei. Azon Hunusoknak is, kik Bactriától fogva Chináig, és az Indusoktól fogva Jaxartes' folyóvizéig kiterjeszkedtek, és nagy birodalmat állítottak fel, kiknek a' Chinaiak' is egy ideig alávalóik voltak, 's Nagy Sándor is őket meg nem győzhette, kik előttünk is Atila' Hunusai' neve alatt esmeretesek: ezeknek mondom, fejedelmeiknek, Isteneiknek a' chinai; persa; és arab íróknál felmaradt neveik, mutatják syrus anyató lett származásokat. Sőt a' régi Arámaeusoknak vagy Syrusoknak Ázsia' északi részeire kiszorított; és ott a' Skythák-

kal összeelegyedt maradékaik között, kik a' Görögöktől *Hyperboreusoknak*, *Tartarusoknak*, a' Syrusoktól *Cimmeriusoknak* vagy északi setét tartományokban lakóknak nevezettek (mert *Tartarus*, mint írja *Stephanus*, *Crates* után, teszi: az északi polus körül lévő hideg, ködös, homályos levegőt; *Cimrir* pedig, melly szó *Jób. 3: 5.* kerül elő, sűrű setétséget jelent) ezen éjszaki népek közt is több olyanok találkoznak, kiknek számos szavaik, mind formájokra mind jelentésökre nézve egyeznek a' Magyarokéval, mint erre több példákat hoz fel *Révai* az *Elaboratio Grammaticájában*.

IV. Fel is tartották az *Atila'* Hunosai *Áriában* és *Margiában* lakott őseinkkel az atyafiságos esmeretséget, melly megtetszik onnan; hogy nem csak *Atila* vette feleségül a' *Bactriai* vagy *Ephtáliták'* királyának leányát *Ildikót*; hanem hanem az ő *Csaba* nevű fijáról való unokája *Edemen* is; *Choráziából* házasodott, mint feljegyzi *Kéza Simon*. A' Magyarok is azon joggal kívánták *Pannóniát* elfoglalni, mert halották, hogy az hajdan az *Atila'* birodalma volt, kinek maradékából származottnak tartotta magát *Álmus* vezérök: — mint előadja *Anonym. c. V.* Melly jognál ugyan e' mostani hazánk' elfoglalására, hathatósbab eszköz volt az *Árpád'* kardja: de azért mutatja ez is, hogy a' mieink a' Hunokat rokonaiknak tartották.

V. Mindazáltal a' milyen nagy különbség van a' syrus és a' mostani magyar nyelv közt, szint' olyan volt a' régi magyar és az *Atila'* Hunoséi közt: és én ugyan annak megbizonyítását, hogy *Atila* valóságos magyar volt, bár ha kétségen kívül való volna is az, hogy ő *Enyeden* született *Erdélyben*, és hogy a' *Szécelek*, mint előadja *Kéza, pag. 62.* a' Hunosok' maradéki, magamra vállalni nem bátorkodnám; noha elesmerem, hogy a' régi syrus, hunus vagy chun, és szécel nyelv, a' magyarral, szinte úgy mint a' zsidó, és *chaldaei* is, közeli rokonok voltak.

Ásiai, és azokból származott Europai régi betűk formái.

1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8
Svéd.	Feniciai.	Hebraeus.	Syrus.	Arab.	Görög.	Deák.	Mikébethek. kel. télettek ki.	Svéd.	Feniciai.	Hebraeus.	Syrus.	Arab.	Görög.	Deák.	Mikébethek. kel. télettek ki.
W		?	J				gyenge h.	U	U	U	U	U	K	K	k.
Y	X	Y	4	α	Α		a.á.o.o.ö.	Y	Z	Λ	U	J	λ	Β	lly.
Γ	Γ	Ϟ	ϙ	β	Β		b.v.p.m.			⊙					ly.
Δ	Δ	Ϡ	ϡ	γ	Γ		g.gg.k.d.	ϩ	ϩ	ϩ	ϩ	ϩ	μ	ϩ	m.d.
	Ζ						gg.	1	5	9	J	J	V.	ϩ	n.ny.
Τ	Τ	Ϣ	ϣ	δ	Δ		d.e.			9					ny.
Π	Π	Ϥ	ϥ	ε	Ε		lúgy h.	ϥ	ϥ	ϥ	ϥ	ϥ	ϥ	ϥ	sz. s. sz.
Ϝ	Ϝ	Ϟ	ϙ	ε	Ε		rövid e.	Ϟ		Ϟ					ds. sz. sz.
Υ	Υ	Ϡ	ϡ	ϑ	Θ		v. b.	Υ							h.gh.ng.ma el halgatódik.
Ϙ	Ϙ	Ϡ	ϡ	ϑ	Θ		u. o.	Ϙ	Ϙ	Ϙ	Ϙ	Ϙ	Ϙ	Ϙ	o. ó.
ϙ	ϙ				Υ		ü. i.			ϙ					ö.
	Ϡ		ϡ	ϑ	Ϝ		f.ph.	Ϡ	Ϡ	Ϡ		π	Ϡ		p.ph.f.b.
ϣ	ϣ	Ϥ	ϥ	ζ	Ζ		z.dz.	ϣ	ϣ	ϣ	ϣ	ϣ	ϣ	ϣ	cz. sz. sz.
Ϟ		ϙ	ϡ	χ			ch. h. h.kemén	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	Ϟ	ho. kv. q.
Ϡ	Ϡ			η	Η		hosszú é.	Ϡ	Ϡ	Ϡ	Ϡ	Ϡ	Ϡ	Ϡ	r. l.f.
Ϣ	Ϣ	ϣ	ϣ	θ			th. t.	Ϣ	Ϣ	Ϣ	Ϣ	Ϣ	Ϣ	Ϣ	s. t.
	Ϥ						ty.	Ϥ	Ϥ	Ϥ	Ϥ	Ϥ	Ϥ	Ϥ	sz. sz. ps. gs. sz.
Ϥ	Ϥ	ϥ	ϥ	ι			j.	Ϥ	Ϥ	Ϥ	2	Ϥ	Ϥ	Ϥ	t.ty. s. ts. d.
ϥ	ϥ	Ϟ	ϙ	ι	Ι		i.j.e.								

A számok Magyar neveivel egyező Ásiai számok formái.

Régi Indusok számjai: .. 7. 1. V. Q. 8. v. 0. 4. P. P. 1
H. Madjarekii: .. 7. 1. V. Q. 8. v. 0. 4. P. P. 1
Az Arabokii: .. 0. Q. 8. 7. 6. 5 - 4. 3. 2. 1

MAGYAR
R É G I S É G E K.

Második Réss.

**A' RÉGI MADJAROK' LAKÓHELYEIRŐL 'S TÖRTÉNETEIRŐL, E'
MOSTANI HAZÁNKBA JÖVETELŐKIG.**

Ássia' belsőbb részeinek régi földabrossával.

Isteni csudának tulajdoníthatom, hogy annyi századok alatt, a' világ' hatalmas nemzetei' özönében több kihalt nemzetek' sorsával mind eddig el nem süllyedett, el nem borított, hanem fenmaradhatott maroknyi népünknek eldödi nemzetisége.

Jankovich Miklós.

(1723-1846)

I.

A' régi Magyarok' lakóhelyeiről 's történeteiről.

§. 30.

Azoknak, mellyek eddig a' *Madjar* nemzet' régiségeiről előadattak, illendő 's minden részrehajlás nélküli megfontolásából, hitelre méltó históriai előadásokon épült igazságnak tarthatjuk: hogy a' Magyarok azon ázsiai népek közül valók voltak, kiket a' Görögök, bőr ruhájokra nézve *Skytháknak*; a' Chaldaeusok, városokban helységekben való lakásokra nézve *Hunoknak*, *Onoknak*; a' nyilazásban, dárdaforgatásban való ügyességökre nézve pedig *Syrusoknak* neveztek. — Meghatározva pedig, a' régi Madaj- vagy Magi-Aroknak maradéki: mivel ezeknek nemzeti nevök; a' régi írók által előadott ázsiai lakó-helyeik; írásaik, számjaik, öltözetök, a' Magyarokéval mind e' napig is sok tekintetben egyeznek, elannyira, hogy vagy azt kell állítanunk, hogy csupa vaktörténet ez a' két egymástól sok századok ezeredek óta elválasztott nép közötti szembetűnő hasonlatosság; — és midőn a' régi virágzó, szélesen kiterjedt *Médus* nemzet, nyelvével, nevével, tudományával, szokásaival úgy elenyészett a' föld' színéről, hogy már ma annak semmi maradványa nem találtatik: akkor a' Magyarok, minden európai és ázsiai népek' beszédjeitől különböző, a' syro-médiai-val pedig szembetűnőképen egyező, eredeti régiségét mutató nyelvökkel, minden őket megelőzőtt őseik és atyjaik nélkül, mint valami megmagyarázhatatlan csuda, úgy bukkantak ki az emberi nemzetnek szövevényei közzül: vagy pedig meg kell engednünk, hogy a' régi Madaj-Aroknak, kik az újabb időkben *Médusoknak* neveztettek, most is élő maradéki unokái a' Magyarok: mert különben a' *Médusok'* ho-

vá létüket, és a Magyarok' előállításukat soha fel nem világosíthatjuk, 's a' csudák' sorából ki nem szabadíthatjuk.

§. 31.

Nem fogunk hát idegen nemzet' történeteivel tépelődni, mint eddig a' Hunosok- és Avarésekével, kiket őseinknek véltünk lenni; nem fogjuk magunkra alkalmaztatni azokat, a' mik reánk nem tartoznak, ha a' régi Médusok' történeteit úgy nézvéen mint saját őseinkéit, ezeknek a' régi írók szerént való felvilágosítását tesszük további értekezésünk' tárgyává; annyival is inkább, mert ezekben is sok bizonyságaira találunk a' Magyaroknak — a' régi Médusoktól lett eredetének.

II.

A' magyar nemzet' első Hazájáról; annak neveiről; tulajdonságiról. Őseinknek itteni történeteiről.

§. 32.

Az özönvíz után, a' Jáfet' harmadik fiának *Madaj*nak nemzetsége, kiterjeszkedett az Ararát vagy Gordiaeus hegyekről, azon déli napkelet felé nyuló hegyek' mellékeire, melyelyekből a' Tigris és Eufrates folyóvizek veszik eredetüket, 's egy ideig ezen hegyektől nem is mertek messzire távozni, tartván az ismét előkerülhető özönvitzől; és a' tengertől 's víztől még most is idegenek a' Magyarok, valamint a' Zsidók is, mint megjegyzi *Herder*. Idővel mindazáltal szaporodván, az ezen hegyek alatt délfelé kiterjedő, azon lapáj földet is elfoglalták, hol az özönvíz előtt Noé, a' Caprus vize' napkeleti partja felől lakott, és a' hol ő készítette vala Gófer, vagy szurkos fenyő-fából (mellyet a' Németek *Kiefer*nek neveznek) a' bárkát, melly az esőthozó déli szél által, az özönvíz' tetején, innen az Ararát' hegyeire hajtatott vala.

§. 33.

Illyen módon, a' Madaj' nemzetségének tartománya két részre osztatott, t. i. hegyire, és lapáj-földre. A' hegyi rész, melly északra esett, erdős kősziklás de azonban még is kies és jó lakó föld volt, gyümölcsökkel, gabonával és vadakkal bővölködött; híres volt az itt termeni szokott citrom és narancs, a' honnan ezt a' Görögök médiái almának nevezték, mint írja *Solinus*. A' lapajos déli rész gabonával és kövér legelő mezőkkel bővölködött. *Polybius* így ír erről, *L. 5.* „Ázsiának szinte közepin van Média, és ha ezt Ázsia' több részeivel összehasonlítod, mind kiterjedésének nagyságára, mind hegyeinek, mellyek körül fogják, magasságára nézve, úgy találod: hogy mindegyiknél elébb való; mind a' gabonának mind a' barmoknak véghetetlen itt bővsége.“ Ismét *L. 10.* ugyan ő így ír: „Az ázsiai tartományok közt leggazdagabb Média, mind nagyságára, mind az embereknek és lovaknak bővségére, és derék voltára nézve: — egyszerre a' királyi ménesekben 15—17 myrias lovak is találtatnak.“

Dániel proféta is, a' Médusok' nagy szarvú kossaitól veszi a' hasonlatosságot, midőn azt jövendőli, hogy a' Médusok' és Persák' egyesült birodalmát, le fogja rontani, a' kecske-bakhoz hasonló Görög birodalom. *Dán. 8: 4—21.*

§. 34.

Nevezték ők magokat törzsök-atyjokról *Madajoknak*, tartományokat pedig *Har-nak*, *Ar-nak*, azaz hegyes tartománynak; az Arabok *Algebálnak*, melly hasonlóképen hegyes tartományt jelent. Minthogy pedig Ázsiában igen sok hegyek vannak, megkülönböztetés' kedvéért, nevezték tartományokat *Madaj-Arnak*, vagy *Madjarának*, magokat pedig *Madjaroknak*. Így nevezetett ez a' tartomány mindenkettől, mint *Herodotus* írja, az özönvíz után szinte 980 esztendeig, és így a' Krisztus előtt 1360-dik esztendeig, a' midőn Jáson megbékélvén Medeával, 's Colchisba menvén Athenéből, *Bachus* és *Hercules* után Ázsiában a' leghatalmasabb fejedelemmé lett, 's birodalma alá hajtotta Arámot és Madaj-

arát: Arámot, vitézlő társának Árménusnak nevéől *Arménianak*; Arát pedig, a' feleségéről vagy annak fijáról Médusról, *Médiának* nevezték a' Görögök, mint ezt előadja *Pausanias, in Corinthiacis*; így szólván: „Midőn Medea abba a' tartományba ment volna, melly akkor Áriának nevezetett; a' lakosok róla Médusoknak nevezettek:“ — de jegyezzük meg: hogy csak a' Görögöktől, kik minden régi nevezetes nemzetek' történeteibe szerették bele elegyíteni szávaikat, történeteiket; szerettek egy kis fényt magokra háritani azokból: nem az igazságra, hanem nemzetök hire' dicsőségének terjesztésére nézván, melly által sok zavart szerettek a' régi történetekben a' nekik könnyen hívők között, mert mint *Juven. Sat. X. v. 173.* az effélekre nézve mondotta: „*Creditur olim — quid quid Graecia mendax — audet in Historia.*“ De még ezután is a' Syrusok, Zsidók, Chaldaeusok, a' Médusokat egész a' Cyrus' idejéig *Madajoknak* nevezték, mint megtetszik *Ézs. XXI: 2. Dán. V. 28.* tartományok pedig *Hárának* vagy mint Hieronymus írja *Arának* nevezetett, *1. Krón. V. 26.* és *Médiának* Persiával határos déli része még a' Krisztus után is egy ideig *Ariának*, *Margiának* nevezetett.

§. 35.

Nagy Sándor' ideje után nevezetett az északi vagy hegyi Madjara a' Görögöktől *Atropatenának*, azon tanójokról vagy tanácsadójak és vezérjőkről Atropósról, (melly magyarul darabost keményt jelent) kinek vezérlése alatt öltalmazták meg ők ezen tartományt, a' Nagy Sándor' seregeinek ide való beütésektől. Az Arabok és Törökök pedig, mind e' napig, azon tartományt, hol a' Tigris és Eufrates folyóvizek erednek, nevezik *Diar-Madzarnak*, vagy Madjarok' tanójának. A' mezőségi Madjara nevezetett *Thamneria*, déli vagy jobb kéz felé eső Áriának; a' Vulgata által *Medenának*, *Esd. VI: 2*; a' Geogr. Arab által, *Clim. 4. part. 6.* *Hammadenának*; *Ammiánus* nevezi *Syro-Médiának*. A' Parthusok' idejében pedig a' Rómaiak nevezték *Pratita* vagy mezőségi *Médiának*.

§. 36.

Ezen első hazájokban a' mi Madjar eleink együgyü eledelkkel táplálták magokat, mineműek voltak a' hegyeken termett gyümölcsök; továbbá táplálták magokat vadásásokkal fogott állatok' húsával: de az újabb időben emberi szorgalommal készült eledelkkel is éltek, mind addig, míg a' Volgán által nem költöztek, mint írja *Anonym. C. VII.* A' vadászat találtatta ki velek a' hegyes tört, a' hajító dárdát, és a' nyilazást az az előtt szokásban volt Hercules' görcsös botja, és az Amazonok' kétélű bárdja helyett.

Nevezetes volt a' régiéknél a' Médusok' vagy Madjarok' kéziye, melly vaskos volt, erős kar kívántatott felhúzására; és az ő nyilak, mellyek elől vassal voltak kihegyezve; ezek ugyan nagyon messze nem mentek, de közlelről a' pánczélos ruhán is áthatottak. — Nevezte ezt Julius Caesar ad Herennium: *Materának*; Hesychius: *Madarisnak*, mellyről azt írja Strabó, hogy e' volt a' Paltumnak egy neme, a' Paltumot pedig Julius Pollux médiái nyilnak mondja lenni; és ilyenek voltak a' Madjarok' kézivei és nyilai Áriában lakokban még a' Xerxes' táborában is, mint előadja *Herodot. L. 7.*

A' rengeteg erdőben, a' vadászás közben talált oroszánokkal, tigrisekkel, párduczokkal, elefántokkal és más vad állatokkal való küszködés, bátrakká, erősekké, és vitézekké; de egyszersmind a' társasági életet becsülökké; egymás' óltalmazására szivesekké, serényekké tette őket. Ez okozta, hogy a' híres vadász Nimród által, a' Médiá' szomszédságában felállított assyriai első birodalom is, a' Madjarokat le nem gázolhatta, hanem inkább ezek lettek annak, utóljára is lerontói: ez okozta, a' mint *Herod. L. VII.* írja: hogy a' Görögök előtt ijjesztő volt a' Médus név, és a' médus fegyverbe öltözöttekkel, csak a' Miltiades alatt vitézkedett Athéne- és Plateabéliek mertek először megütközni, a' Marathoni mezőn, még pedig győzedelmesen.

§. 37.

Tartottak sok juhokat és loyakat is, ezeknek húsával

és tejével táplálván magokat: ruháikat is ezeknek fejerre kikészített 's megpuhított bőrből készítették: felül erre ékességül kaczagány-módra vették, az általok vadászott vadállatoknak szőrös bőrét. Újabb időkben gabonát, 's hüvelyes veteményeket is természettek, *Dán. 1. 12*; és azokat, vagy megpörköelve, vagy péppé főzve, vagy kövek közt megtörve 's belőle pogácsákat csinálva, 's tüzes hamuba megsütve eddegelték. — Még a' gazdag Ábrahám is, ki a' Madjarok' szomszédságából, Cháldaeának Úr nevű városából költözött vala a' Kanahán' földére, ilyen forma együgyű vacsorát tön angyal-vendégei elébe.

§. 38.

Italuk csak víz volt a' köz embereknek, mellyet cserép edényben merítettek a' folyó-vízből vagy kútból, melly edény nevezetett *Kothonnak*, mint feljegyzí *Xenoph. Cyropaed. L. V.* ebből lett a' Magyaroknál a' *kanta* név, és a' Görögöknél *Kantharis*, vévén ezen nevet a' szűk szájú edény *koty* vagy *kony* hangot adó kotyogásától; — de a' fejedelmek' asztalára bor is tétetett. És ezen együgyű életmódját megtartották Madjar eleink egész a' Cyrus' idejéig, mint ezt előadja *Herodot. L. 1.* azt jegyezvén fel: hogy a' régi Médusok és Persák együgyűek voltak mind öltözökre mind eledelökre nézve; a' Croesus' meggyőzése után, a' Lydusoktól, kik akkor legpallérozottabbak és legvitézebbek voltak, tanúlták el mind az öltözet- mind az eledelokban való bujálkodást, — és itt kezdődött a' régi Madjarok' hatalmának, virágzó állapotjának hanyatlása; mint Rómának is, a' kényére élés, 's a' pompa, vagy az ezekkel együtt-járó hűbavalóság lett megölő mérgek.

§. 39.

Hogy a' mi régi Madjar eleink is, más népeknek példája szerint, sátorokban, vagy a' hegyek' oldalaiban ásott föld vagy kő-güdrökben laktak, az hihető: de földjöknek kies és termékeny volta, a' tudományokban és mesterségek-

ben való gyarapodás, csak hamar arra határozta őket, hogy a' föld' színén magoknak állandó materiákból honokat, házakat, városokat helységekét építsenek, nem vágyván innen másúva költözni.

§. 40.

Azon számos városok és helységek között, mellyek északi Áriában voltak, és a' mellyekben széljel osztattak, a' Phul, és Tiglát-Pilézar assyriai királyok által fogságra vitt, Rúben, Gád' és Manassé' nemzetségei között 50 ezeren *1. Krón. V. 26*, nevezetesen voltak: Chalach, Chabor, és Gó-zán; ezen utolsót *Gáxának* nevezi Strábó, melly annyit tesz, mint: megerősített, győző. E' volt a' médus királyoknak nyári lakó helyök. Ezen kívül *Véra*; ez arról nevezetes, hogy Antónius római fő vezér, midőn a' Párthusokkal hadakozott, ezt a' várost, hosszas ostromlás után is meg nem vehette.

A' déli Médiának fő városa volt *Ekkbatána*, mellyet a' Zsidók *Achmetának* neveztek, *Esdr. 6 2*. Ez, mint *Polyb. L. 10*. írja, minden más városokat feljülhaladt gazdagsággal és nagyságos épületekkel. Neve lett ebből a' két szóból: *Ék'*, melly térszen ékest, czifrát; és *bajta*, vagy *pajta* = lakó hely: e' szerint *Ek-bata* térszen: ékes lakó helyet, szép lakot: az utánna tett *na* vagy *né*, vagy figyelemességre intő szócska, vagy pedig görög ragaszték, melly bizonyítást, vagy nagyítást jelent. — Volt ez a' város építve az *Orum* hegye alatt (mint írja Polybius), melly hegyet Ptolemaeus *Orontes*-nek ír. A' város olyan nagy helyen fektűt, hogy Aristides egy napi járó földnek mondja lönni kerületét; kerítése a' városnak nem volt, hanem a' közepén volt a' vár egy kerek hegyen, mellynek hét kerítése volt, a' hegy' aljától kezdve fölfelé úgy intézve, hogy mindenik kerítésnek felső csipkézete kilátszott: ezen csipkézetek között a' külső fejer; a' második fekete; a' harmadik bárson színű veres; a' negyedik égszín; az ötödik czinóbrium szín: a' hatodik kerítése ezüstös; a' hetedik vagy legbelső aranyos volt, mint ezeket előadja *Polybius*. Kies helyeztetését nevelte, az északi zor-

don havasoknak, és a' déli termékeny mezőknek egymással ellenkező látása is. —

Ezen város mikor kezdett elsőben épülni, bizonytalan. Már a' Semiramis' idejében nevezetes város volt, mert azt írja *Diod. Sic.*; *L. I. p. 72*: hogy ez a' királyné, az Orontes hegyét keresztül ásatván, egy nagy forrás tónak a' vizét a' városba folyatta, 's így ezen várost egésszéges vízzel meggazdagította, melly nélkül az előtt szűkölködött. Úgy látszik mindazáltal Herodotus' előadásából: hogy a' Médusok királya *Deioces* építtette ebben elsőben a' várat királyi lakóhelyül, megerősítvén azt hétszeres kőfalakkal. Annakutánna pedig Dárius Médus, *Dániel* profétára bizván annak megigazgatását, csinositását; midőn ezt, az ő tetszése szerint elvégezte, azt határozta a' király: hogy a' vár Praefectura mindenkor egy zsidó pap legyen, és azt írja *Joseph. Antiqu. L. 10. c. 12.* hogy még az ő idejében is szokásban volt ez; és a' város' kerítései olly erősek voltak, mintha csak akkor tájban épültek volna; — noha már ekkor arany ezüst ékeségeiktől megfosztattak vala. Nevezetes épület volt ebben a' királyi palota, mellynek kerülete 7 stadium volt; oszlopai czédrus fából készültek, gerendái, boltozatjai arany és ezüst pléhekkal voltak béborítva. Hasonló pompás és gazdag épület volt az Anája' temploma, ennek minden oszlopai és padlása arannyal ezüsttel borítottak bé, 's teteje is ezüst pléhekből készült. Ezen az Anáján némelly Görögök Vénust, mások Diánát értették, de nem helyesen, mert ez, a' Mágusok' értelme szerint, a' mindeneket szülő és tápláló természet volt: ezt nevezték ők *Anyának*, kit Strabó *Anajának* ír. — Nem volt ebben semmi kép, hanem csak egy oltár, mellyen szüntelen égett a' tűz, a' természetet megelevenítő és a' termésre alkalmatossá tevő *Ómán*-nak, a' napnak, tiszteletére. — Épségben maradtak ezek a' Nagy Sándor' táborozásáig, a' mikor a' királyi palota minden arany és ezüst ékességeitől megfosztatott, de az Anaja' templomát nem engedte Sándor megfosztatni, hanem azután Antiochus pusztította el, 4000 talentum aranyt és ezüstöt takarítván el be-

lőle (egy Atticai talentum tett 1620 Rftot. így adja ezeket elő Polybius és Strabó.

Ebben az Ekbatánában laktak a' médus királyok nyáron által, itt volt az ő pompás temető helyek. Itt tartattak a' Mágusoknak és Chaldaeusoknak írásai; a' királyoknak viselt dolgait, 's a' nevezetes történeteket magokban foglaló Chrónicák, egy arra készített magas toronyban, mint előadja *Esdr. 6: 2.* és *Joseph. Antiqu. L. XI. c. 4.* mellyeket a' Görögök' kevélysége; a' Párthusoknak, Persáknak gorombasága; a' Madjaroknak gondatlansága és viszontagságai, széllyel szórni és elpusztulni hagytanak. Maradványai Seleuciába, vagy a' mai Bagdadba hordattak, mellyet 1258-ban megvévén a' Tatórok, az ott találtatott könyveket a' Tigrisbe hányták, gátat készítvén belőlők, mellyen gyalogok lovasok által mehettek. — Itt született vala a' híres *Zerdus* vagy *Zoroaster*, ki a' Mágusok' tudományának rendbe szedője és első megírója volt, a' Cyrus' ideje táján. Itt született a' 2-dik Nabukodonozor' babylóniai király' felesége is, kiről írja *Joseph. Berosus* után *L. 1. contra App.* hogy Médiában neveltetvén gyönyörködött a' hegyek' szemlélésében; Babylon pedig sík helyen feküdt: hogy hát Nabukodonozor a' feleségének kedvét találhassa, nagy halmokat hordatott össze, 's függő kereteket építtetett Babylon körül.

§. 41.

Madjarának jó földje sok népeket édesgetett magához; már a' Deioces médiái király' idejében, hat nemzetségekre osztattak; t. i. Busok, Budiusok, Paretákok, Struchátok, Arizantok, és Mágusokra, mint előadja *Herodot. L. 1.* Ezekhez költöztek idővel Árméniából a' Kadusiusok, az Amardok, Kyrük, és Tapirok, *Strabó* ízerént. Ezek között nevezetesebbek voltak a' Mágusok (a' *Mag*, vagy mint a' Persák mondják, *Mog* nemzettség) kik legelőször adták magokat a' tudományoknak és hasznos mesterségeknek tanulására. — Ezek voltak a' médus nyelvnek szerkezői, terjesztői, és a' mint esméretők nevedekett, úgy a' szóknak is szaporítói;

ezek formálták ki a' betűket a' szókhoz, a' számokat a' mennyiséghez alkalmaztatva; ezek voltak a' hasznos mesterségeknek, találmányoknak legelső terjesztői; ők tanították az orvosi tudományt, a' földi és égi testek' esméretére oktatták az embereket; ők tették jegyzésbe a' megtörtént dolgokat. — A' mindenek' legelső okának és kormányozójának az Istennek esméretére és tiszteletére, ők vezérlették az ő idejökbeliket — intették a' rosznak eltávoztatására, a' jónak cselekedésére, egy szóval ők voltak az ázsiai népeknek legelső tanítói, tanács-adóji, és papjai.

Nagy becsületben voltak ezek mind addig, míg tudományokkal, 's a' mások' bizodalmaival vissza nem éltek, a' magok' hasznára, amazoknak megrontására. — Ezek közül választottak a' városok helységek ítélő-bírákat; a' királyok tanácsosokat; az ő útmutatások szerint gyakorolták a' vallás' ceremóniáit. Szabad földeik városaik voltak nekik. Idő' jártával szaporodván ezek, Ázsiának más tartományaiba is elvándorlottak, általjöttek Európába is, terjesztvén a' tudományokat és mesterségeket; nevök mind e' napig a' *Magister* szóban felmaradt. Ezeknek példajokat követték idővel a' Babyloniak; minden-felől összehívták ők is a' philosophusokat, a' tudományok' és szép mesterségek' barátit, kik Chaldaeusoknak (elrejtett titkokat kikeresőknek) neveztettek. Ezeknek először a' Nimród' fija *Belus* parancsolta meg, hogy írjanak törvényeket az ő alatta lévő népeknek, a' mellyek szerint éljenek: a' honnan *in Pandectis, Titulo de origine Juris*: neveztetnek a' Chaldaeusok a' Babyloniak' *nomothétáinak*, törvényadóinak. Rendeltek nekik különös lakó helyet Babyloniában; minden adó és szolgálat alól felszabadították, az egyiptomi papok' példája szerint, mint írja *Strábo L. 17.* — Hol rendeltetik nekik lakóhely, azt így adja elő *Amniánus L. 23.* „Közel van a' Tigris és Eufrates' össze-folyásához a' Chaldaeusok' tartománya, melly a' régi philosophiának nevelő dajkája volt, kik közt az igaz jövendölés legelőször tűnt fel.“ Ez a' tartomány az előtt neveztetett az Ábrahám' testvér öccsének Nákhornak a' fíjáról *Késedről* Khas-

dimnak 1. *Mós. XXII: 22.* a' Chaldaeusok pedig régebben nevezettek Khali beseeknek mint írja *Strabó L. 12.* és ezeknek fejedelmévé tette vala Nabukodonozor Dániel profétát, *Dán. V: 11.*

Illyenek voltak a' Zsidók' profétái, papjai, 's Lévitái; az Árménusok' Ságái; az Indusok' Gymnosophistái; a' Magyarok' Karabonzai és Tátosai; a' Gallusok' Druidái; a' Brittusok' Bardusai, 's a' t.

§. 42.

Ezen első hazájokban, Madaj-arában, békességben éltek a' mi őseink. Jámborok voltak erkölcsökre; együgyűek életek' módjára; híresek mind józan gondolkozásukról, mind igazság-szeretetökről. Minden fegyver és erőszak nélkül terjeszkedtek Assyriának Adiabéne határától, az Orum, Nifátes, és Koronus hegyek mellett, Persia' szomszédságába, szinte Bactriáig és Sogdiáig, Ázsia' legboldogabb részeibe. Az ő fejedelmeik voltak a' nemzetségeknek atyjai, kik nem csak kormányozóik, hanem oktatóik, ítélő-bíráik, és papjaik is voltak. Később jött bé az a' szokás, hogy ezen fejedelmi atyák közzül egy fő kormányzót válasszanak; de a' kitől való függés meghatározott törvényekhez szabott, és bizony időre volt terjesztve; firól fira, nemzetségről nemzetségre nem ment által. Nem vágytak az idegen tartományok' elfoglalására: minden nemzetség a' maga hazájával megelégedett, annak határit nem hágta által.

Ezek az Isten' nevében atyai szeretettel és igazsággal igazgatták azokat, kik őket Elöljárójikká választották. — Erről szól *Strabó L. 1.* „A' mi régi eleink“ úgymond (ő is Syrus Kappadox volt) „a' másokat tudományokkal felyül haladó. Papoknak, Mágusoknak, Chaldaeusoknak adták a' fő tisztségeket, hatalmat.“ Egyiptomban is a' királyok, egyzersmind tanítók és fő papok is voltak. A' memphisi király Eskulápius szedte először rendbe az orvosi tudományt, és az emberi test' bővebb megismerésére, a' bonczolás' tudományát elkezdette. — Ezeknek fedhetetlenül kellett élni, azért

írja *Plutarchus ex Hecateo, de Iside et Osyride*: „a' királyoknak, a' szent könyvekben meghatározott mérték szerint lehetett bort inni, mert ők is papok voltak.“ Az Isteni tiszteletnek felmaradása, a' tudományokban és jó erkölcsökben való előmenetel, szinte olly' szent kötelességök volt nekik, mint a' hozzájuk folyamodók' ügyeinek igazságos megítélése, és a' jó rendnek feltartása. — Jetro is, a' Mózes' ipa, a' ki a' Midiániták' Hobabja vagy papja volt, ezeknek teljesítését tanácsolja Mózesnek, 2. *Mós. 18: 19.* — A' zsidók' profétái is úgy adták elő, nemzetek' boldogsága' helyre állítóját a' Messziást, mint a' ki proféta, pap, és király fog lenni.

§. 43.

Kik voltak a' Madaj-Aroknak békességes arany idejekben fejedelmi atyjaik, a' feledékenység' éjjele fedi nagy részint azoknak neveit. — Az arab és persa írók ugyan emlékeznek egynehány médus királyokról; de hogy mikor éltek, miket cselekedtek, azon kívül hogy Istent félők, és alattvalóikat is a' kegyes életre serkentő jó emberek voltak, többet rólok emlékezetben nem hagytak. Emlékezik *Fabari* nevű persa író, a' Médusok' igen régi királyáról *Huschangról*, és róla azt írja: „hogy ez az egész földet bírta“ azaz minden Syrusok' tartományit, Mesopotámiát, és Zsidó-országot is 18 esztendeig; — kinek hatalma alól Othoniel szabadította meg az Izrael' nemzetségét — mint előadatik *Birák 3: 8.* a' hollott neveztetik ő Chusannak és Mesopotámia' királyának, a' 11-dik versben pedig átaljában syriai királynak. — Azt írja továbbá erről, hogy a' népeket a' felséges Istenhez hívta, azaz a' bálvány-imádástól elvonta, és a' menny' 's föld' teremőjének tiszteletére tanította serkentette; és hogy erről a' Mágusok így szóllottak: „a' tűznek tisztelője, és mi közülünk való volt ő“ a' Zsidók pedig: „a' mi vallásunkon volt ő.“ Minden persa historicusok tulajdonítanak neki egy könyvet, melly neveztetik „örökké való bölcseségnek,“ melly sokkal régibb Zoroaster' minden írásainál.

Emlékezik *Saristani*, arab író, *Keyomars* nevű Médusok' királyáról. *Chinja*, vagy *Chejvo* a' régi syro-chaldaei

nyelven kígyót tézsen, mellyet némelly Magyarok *kejónak* is neveznek, *merász* pedig mérészt, megtámadót, rebellist jelent — *Keyomarász* hát tézsen: kígyót megtámadót, kígyó ellen rebellálót, *1. Mós. 3: 15.* Erről azt jegyzi meg az említett író: hogy ő kivetvén az Assyriusok jármát, 's bálványozó vallásokat elhagyván, tanította a' minden kezdet nélkül örökké élő valóságot, a' kit *Jezdánnak* hívott, 's ebből lett nálunk az *Isten'* neve.

Emlékezik *Achmed Ibn Jusuph*, arab historicus, *L o h r a s p* médus királyról, azt írván róla: „hogy ő felültetvén az ország' királyi székebe, és a' birodalom' koronájával fellévéen ékesítve, dicsérte az Istent, és neki hálát adott, azután monda: „Oh ti, kik jelen vagytok, vegyétek bé a' ti lelketekbe a' dicsősséges, szent, és mindenható Istennek félelmét, ki futást adott a' tenger' vizeinek, és a' hegyeket erősen alkotta, felemelte az egeket, és minket helyheztetett a' földre, mint valami hangyákat, mellyek ide 's tova mászkálnak a' hangya bojba“ mint ezeket feljegyzette *Hunyadi, Keresztyén Archivarius*a' *2. Darad. pag. 46.*

§. 44.

A' Madjar nemzet' történeteinek ezen hajnali szürkületjében történt az: hogy az egyiptomi király *Sesostris*, a' ki akkor uralkodott, mikor a' Zsidók Egyiptomból kijöttek, és a' kit az egyiptomi királyok' köz nevével *Pharaónak*, azaz, krokodilusnak, vagy *Coptus* nyelven: Nagyságosnak, méltóságosnak nevez a' zsidó nép' historiaja, a' világ' teremtése után 2508, a' Krisztus előtt pedig 1485 esztendővel fegyverrel megtámadta az ázsiai népeket, elsőben is Cyprust elfoglalta, azután Phoeniciát; innen Assyria és Média ellen vitte táborát; némellyeket fegyverrel, némellyeket ijjesztgéssel hatalma alá hajtott, mint írja *Joseph. Manetho* után *contra App. L. 1. p. 312.* Ezen Hunos népeket, t. i. a' Médusokat, Assyriusokat, maga mellé vévén segítő társainak, Persiát, és Indiát a' Gangesig elfoglalta, innen napnyugat felé fordulván; a' Skythákat a' Tania'sig hatalma alá hajtot-

ta: általment Tkrakiába is, de a' honnan, a' gabona' szűk volta miatt hamar visszatért. Colchisba, égyiptombéli lakosokat szállított; Assyriába 500 myrias vagy 5,000,000 Skythákat: Persia' határiban pedig 15,000 vitéz Hunus ifjakat telepített le. Ez által akarta megjutalmaztatni, az égyiptombélieknek, Skytháknak, és Hunusoknak mellette tett hadiszolgáltatjokat, mint feljegyzí *Manasses Const. Brev. Hist. p. 12*; de más részről, így akarta az erősebb nemzeteket, az idegen népek közé elegyítés által gyengíteni, 's az egyet nem értés' fundamentomát megvetni. Ennyi népnek az Assyriusok közzé lett elegyítése, hogy az ő eredeti nyelveken is sokat változtatott, el lehet gondolni. Azok a' 15 ezer Hunusok, kiket Persiába szállított Sesostris, a' Syrusok és Madjarok közül valók voltak, mert ezek neveztettek Hunusoknak először, azért: mert ők városokban, helységekben laktak — és itt kezdődött a' Madjaroknak Persia' szomszédságába Áriába, Margeába, és Bactriába való költözésök, már hatalom' útján is.

Ez a' Sesostris, mint feljegyzí *Herod. L. II.* nem annyira azért futkosta bé hadi seregeivel Ázsiának nagy részét, hogy a' népet állandóul adófizető jobbagyivá tegye; hanem hogy a' tőlök elragadozott kincsekkel magát meggazdagítván, hírt nevet szerezzen: mellyre nézve a' hol járt, oszlopokat állútatott fel, és azokra égyiptomi szent betűkkel ezeket metszette: „Ezt a' tartományt fegyvereivel meggyőzte a' királyok' királya Sesoosis.“ Némellyekre kőből kifaragott képét is, természeti nagyságában felállúttatta, melly 4 sing és 4 tenyéryni volt (mint írja *Diod. Sic. L. I. c. 51.*) vagy a' mi mértékünk szerént 7 lábnyi és 4 hüvelknyi. Achilles is 7 lábnyi magosságúnak mondatik; Góliath pedig 6 singnyi, vagy 9 láb és 4 hüvelknyi volt. *1. Sám. 17: 4.* A' kik minden ellentállás nélkül megadták magokat, gyávaságok' jeléül, oszlopaikra asszonyi rejtett tagokat metszetett; és írja Herod. hogy még ilyen oszlopokat ő is látott. A' meggyőzött királyokat rabságra vitte Égyiptomba, és ott arany szekerét vonatta velök; kik közzül egy, midőn húzamosan nézne hátra a' vonás közben az ő szekerére, kérđi mit bámúl? mellyre

ez: „azt nézem, úgymond, hogy szekered' kerekének talpa, a' mennyit van felyül, annyit van alól is.“ — Elértvén Sesostris a' szerencse' változandóságára czélozást, a' fejedelmeket szabadságba helyhezette. — Ezt a' jót mindazáltal tette ez a' király, hogy azon tartományoknak fekvését, mellyeket bájárt, csudálkozásra méltóképen lerajzoltatta, és azokat nem csak az égyiptomi papokkal, hanem a' Hunusokkal is, mint tudományt kedvelőkkel közlötte, mint írja *Eustathius* a' P'onysius Periegeta eleibe tett előbeszédében.

§. 45.

Hasonló szerencsével biztatván magát a' Sesostris után következett égyiptomi király, kit *Justinus L. II. c. 3. Vexoris-nak*; *Diod. Sic.* pedig Vechoraeusnak nevez, és róla azt mondja, hogy Memphist ez építtette és ékesíttette meg, újra megtámadja az ázsiai Skythákat, vagy is inkább Hunusokat; előre csábító követeket küldött hozzájok, eleikbe adván ezek által, minemű kedvező feltételek alatt kívánja hogy magokat birodalma alá adják; de a' Skythák nem fogadták el a' feltételeket, hanem így ízentek hozzá: „Olyan gazdag nép' fejedelme értetlenül támadja meg a' szegényeket, a' kiktől néki otthon kellett volna félni, mivel a' harcz' kimenetele bizonytalan, a' győzedelemmel semmi jutalma, a' meggyőzetésnek kára pedig nyilván-való: nem várják hát a' Skythák hozzájok jövetelét, hanem mivel nekik van mit kívánni az ellenséggel való szembe szállásban, önként eleibe mennek a' prédának.“ Úgy is lett: Tanaust vezérőknek megtették; eleikbe mennek az égyiptombélieknek; kiknek midőn sebes jövetelőket megértette *Vexoris*, oda hagyván hadi készületeit visszafut országába, a' Skythák kergetik, míg a' tók által meg nem akadályoztatnak. — Innen vissza fordúlván Ázsiát adó-fizetővé teszik, kevés adót vetvén a' lakosokra, hogy legyen inkább birodalmuknak jele, mint győzedelemüknek jutalma. A' Scythák 15 esztendő töltnél el Ázsia' elintézésében, feleségeiktől visszahivattatnak, 's ettől az időtől fogva, azt írja *Justinus*, hogy 1500 esztendeig

voltak az ázsiai népek a' Skythák' adófizetői, míg nem *Ninus* assyriai király, mind a' Skythák', mind a' Bactriánusok' birodalmának véget vetett. — De az 1500 esztendő hibásan van feltéve, mert: *Ninus* a' világ' teremtetése után 2761, a' Krisztus előtt pedig 1232 esztendővel lett királylyá: *Vexoris* pedig 25 esztendő múlva támadta meg a' Skythákat *Sesostris* után, és így az ő birodalmuk 230 esztendőnél tovább nem tartott Ázsiában, t. i. a' V. t. u. 2533-tól fogva 2763-ig.

§. 46.

Ninus, a' Skythák' uralkodása alól felszabadítván az ázsiai népeket, semmi jót azokkal nem tett, mert nem csak nagyobb adót kívánt tőlök, hanem arra is kényszerítette, hogy mellette fegyvert fogván, azon tartományok' lakosait, kik addig, a' nemzeteknek ősi szokások szerént, határaik közt szabadon éltek, 's másokat nem háborgattak, az ő birodalma alá hajtsák. 17 esztendőt töltött-el *Ninus* az ázsiai népek' meghódoltatásában, mindazáltal a' Bactriánusokat, kiknek ekkor fejedelmi atyjok volt *Oxyartes*; és az ő szövetségeseiket, óltalmaztatván őket a' hegyek, és sok vitéz népeik által, hosszas tusakodás után is meg nem győzhette. Visszavért hát Assyriába, és *Ninivét* felépítvén, újra megtámadta őket, az Araboknak és más szomszédos népeknek segítségekkel, 1,700,000 gyalog; 210,000 lovas, és 9400 szekerekkel, kik közül a' Bactriánusok száz ezret vágtak le, de végre a' nagy sokaság által megnyomatva, széljel oszlottak városaik' védelmezésére. *Ninus* elsőben is a' fővárost Bactrát veszi ostrom alá, mellyet a' Bactriánusok *Zárjaspé*-nek vagy *Zár-jas-bej*-nek neveztek, melly azt teszi: össze szorítva, másoktól elzárva vagynak belé t. i. a' lakosok, de huzomos erőlködés után is meg nem vehette mind addig, míg egy főembernek *Menon*nak felesége *Semiramis* módot nem mutatott annak megvételére, mellyért méltónak ítélte *Ninus* ezen asszonyt hogy királyné légyen. Elvette hát *Menontól* és feleségévé tette, mellyen való bűvában *Menon* magát felakasztotta — mint ezeket előadja *Diod. Sic. L. 11. c. 26.* Történ-

tek ezek a' világ' teremtése után 2780, és így a' Krisztus előtt 1213-dik esztendő tájban. Ettől az időtől fogva voltak ugyan a' Madaj-Aroknak fejedelmi atyjaik, kormányozóik, de a' kik az assyriai királyoktól függöttek.

§. 47.

Az Assyriusok mindazáltal nem bántak ő velek úgy mint rabszolgaikkal, hanem mint segítő társaikkal, a' honnan a' hadi nyereségen egyformán osztoztak velek, melly megtetszik onnan, hogy midőn *Salmanassár* Samáriát megvette, és a' Zsidók között tiz nemzetséget fogságra vitt, elosztotta a' foglyokat Assyriában, és a' Madajok' városaiban a' mint 2. *Kir. 17: 5, 6. és 18: 9, 10.* feljegyeztetett, a' honnan a' Zsidók többé hazájokba nem is tértek vissza. — Ennek a' fija volt *Sénachérib*, kevély és az Izraeliták' Istenét csúfoló király, a' ki Júda' országát eltörteni akarván, midőn Jéruzsálemet megszállotta volna, különös csapással meglátogatván az Isten az ő hadi seregét, 85,000 embert ölvén meg egy éjjel közzülök az úrnak angyala, mellyen némellyek a' *Szamiel* vagy mérges fojtó szelet értik — melly a' nyári hónapokban az arabiai pusztákról szokott gyakorta fujni, szégyennel kénytelenített vissza menni országába; a' hol dühös indulatjában kegyetlenkedett mindeneken, különösen a' fogoly Zsidókon. Mellyért saját gyermekei előtt is gyűlölséggé lévén, ugyan ezektől a' templomban megöletett, 2. *Kir. 19: 37.* — Kinek megölettetése után, az ő nagyobb idejű fiai nem egyezhetvén meg azon, ki légyen atyjoknak helyébe a' király, egymás ellen fegyvert fogtak, zavarba hozták az assyriai birodalmat.

§. 48.

Ezt látván a' Médusok, éltek az alkalmatossággal, *Arhaces* nevű vezérjök alatt kivonják magokat az Assyriusok alól, a' kiket követtek a' Babylo尼亚iak is. Erről emlékezik *Jos. Antiqu. L. X. c. 2.* a' hol leírván a' *Senachérib*' veszedelmét, ezt teszi utánna „ekkor történt az assyriai birodalomnak a' Médusok által szétosztatása“ — Nem rontatott hát

még ekkor le az assyriai birodalom, hanem csak részekre oszlott: a' honnan a' Senacherib' fija, *Assarhaddon*, a' ki az atyja után uralkodott, lecsendesítvén a' birodalmabeli zürzavart, igyekezett a' Médusokat az engedelmességre visszahajtani: de hijában, mert a' mint *Herod. L. I. c. 95.* írja „a' Médusok a' szabadságért hadakozván az Assyriusokkal, úgy viselték magokat mint erős férjfiakhoz illik, 's elvetvén a' szolgaság' jármát magokat szabadságba helyheztették.“ Történt ez a' világ' teremtetése után 3279, a' Krisztus előtt 714 esztendőkkel.

§. 49.

Függetlenné levén illy módon a' Madaj-Arok, öt esztendőig király nélkül, köztársaságban éltek, magok szabván magoknak törvényeket, mellyekhez alkalmaztatták cselekedeteiket. Azon értelmesebb hazafiak között, kik ezen törvények szerint az ügyes bajosok közt igazságot szolgáltattak, nevezetes volt egy *Deioces* nevű közrendű ember; ez az ő fedhetetlen erkölce, okossága, igazságos ítélete, és a' közjóra való igyekezete által, olyan becsületet és tekintetet szerzett magának; hogy köz megegyezéssel királlyá választott. Nevezte ezt a' persa *Ktesias*, és ő utána *Diodorus*, *Artó*-nak, melly annyit tészén mint: nagy, nevezetes; és *Hesychius*' magyarázatja szerint egyez. a' *Héros* vagy erős nevezettel. A' görög írók pedig *Herodotus* után *Deiotes*nek vagy *Deioces*nek nevezték, melly hadakozót, pusztítót jelent. Közöséges titulusok volt pedig a' médus királyoknak: *Ahasch-ve-rosch*, melly azt tészí: nagy és fő; vagy: fent munkálódó és fő, = fejedelem. Tudván azt ezen okos fejedelem, hogy az embereket a' puszta igazság által kormányozni, 's az illendőség' határiközt megtartani nem lehet; tudván hogy az igazmondás sokszor gyűlölséget szerez, és azokat, kiknek az ellenökre van, ellenségeivé teszi a' kormányozóknak: igyekezett ő magának tekintetet szerezni a' nép előtt, és magát a' megtámadtatás ellen bátorságba helyheztetni. — Ennél fogva *Ekbatanában*, nem csak erős, hanem pompás királyi várat

és palotát építtetett; testőrzőinek a' Médusok között vitéz bátor férjfiakat válogatott; közbenjárókat rendelt, kik a' népnek kívánságait panaszait általvévén, neki béjelentsék. Megtiltotta, hogy engedelem, vagy hívatas nélkül eleibe senki ne menjen; a' ki pedig oda bocsáttatott, tisztelettel kellett magát viselni, nevetni, köpködni szabad nem volt; és ezen szokást az ő utána következett médus és persa királyok is megtartották. — Elég gondot és dolgot adván neki azoknak igazgatása, rendbe hozása, kik őtet fejedelmőknek választották, megmaradt Médiá' határai közt, más nemzetek' kormányozására magát erőhatalommal nem toltta. Meghólt, 53 esztendeig tartott uralkodása után, Ekbatanában, a' v. t. u. 3337. a' Krisztus előtt 656-dik esztendőben. Lett utána királlyá a' fija:

§. 50.

Phraortes, melly betű-cseréléssel lett ezen görög szóbul: *Phratores*, melly atyafit, egy nemzethez tartozót, vele együtt-lakót jelent; kit Diodorus *Artines*nek nevez. — Nem követte ez az atyja' nyomdokát, nem elégedett meg Médiával, hanem megtámadta haddal Persiát, és azt több ázsiai tartományokkal Médiától függővé tette. Azután az Assyriusok ellen ment, de szerencsétlenül, mert seregének nagy részével életét is a' harczon elvesztette 22 esztendei uralkodása után; 's lett helyébe a' fija:

§. 51.

Kyaxares, melly syro-chaldaei nyelven így van: *Coach-sara-es*, tészén erős fejedelmet. Madjarul pedig *Küak* vagy kövek' szára, kövekből készült szarat, kő-lábat jelent. Régi atyáink *kő-lábnak*, *kü-szálnak* nevezték azt, a' mit mi tótosan *Oszlopnak* mondunk. Innen hasonlatosság szerint a' fejedelmeket *szároknak*, *száloknak* nevezték, vagy oszlopembereknek; a' királyi pálczát *Sárbít* = fejedelem' botjának nevezték a' Medusok, *Est. 4: 11*; a' Roszusok pedig a' fejedelmet *Czárnak* mondják. És ez legjobban is megegyez a' Diod. által előadott görög nevével melly ez: *Astybares*, melly

vár' tornyát jelenti. Ez okos, munkás, vitéz ember volt. Elsőben is az atyjától elkezdett katonai gyakorlásokat megjobbitja, és elrendeli; a' hadi seregeket dárdásokra, nyilasokra, lovasokra osztja; kik az előtt össze ügyeledve mentek az ellenségre; az atya által elfoglalt tartományokat bizonyos szakaszokra, kerületekre osztotta; Zarinát a' Sákák' királynéját meggyőzi; ezután az Assyriusokra támad, seregeiket megveri. *Chiniladanus*, ellene segítségül hívja Nabopolassar babiloni királyt, ki még ekkor Chiniladanustól függő fejedelem volt; e' pedig a' Médusok mellé áll, 's együtt megtámadják Ninivét. Kétségbe esvén Chiniladanus a' város' megtarthatása felől, magát és minden kincsét királyi házával együtt összeégeti. Ekkor lett függetlenné Babylonia is. Assyriától. Ezen város' ostromlását mindazáltal félbe kellett Kyaxaresnek hagyni, mert a' Cimmeriusokat kergető Skythák Médiába bűtöttek, Kyaxares' seregeit megverik, és Médiát 28 esztendeig adófizetőjökké teszik. Ekkor a' Médusok közzül sok népet elhajtottak fogságba a' Skythák, és a' Volga 's Tanais vizek' mellékein megtelepítették — kik magokat *Zára-Madajok*nak, vagy *Madaj' magvainak*, Madaj' szármadékjainak nevezték, mellyből formáltak osztán a' görög és római írók a' *Szauromata*, és *Szármata* nevet. — Ezek a' Skythákkal össze elegyedtek, nyelvöket ezekével összezavarták, 's eredeti madaj nyelvöknek csak kevés maradványi találatnak, az ő iva-dékjaiknak a' Finusok' és Lappoknak nyelvében. Ezek közzül valók voltak *Plin. L. 6. c. 7.* a' Iaxamaták, vagy Jász Madajok: kiket *Strabo L. 7.* Jazyges Sarmatae névvel nevez; és *Plinius* a' Médusok' sarjadékainak mondja; kik idővel, régi atyjokfiához a' Madjarokhoz vissza tértek, a' Hunokkal vagy Chunokkal együtt, 's ősi nyelvöket is vissza szerzették.

Ez idő alatt történt az is: hogy a' pásztor Skythák közt visszavonás támadván, egy csapat Kyaxarestől lakásra való földet kért, mellyet meg is nyert; rájok gyermekeket bizott Kyaxares, hogy tanítsák a' skytha nyelvre, és nyilazásra; kötelességekké tévén, hogy a' királyi udvar' számára vadász-szanak. Megtörtént pedig néha, hogy semmi vadat nem kap-

hattak, miért őket a' király gyalázattal illette: ezek tehát megbosszankodván, egyet a' tanításokra bízott gyermekek között megölvén, mint vad húst a' király eleibe feladták; ők pedig a' Lydusok' királyához *Halyattishoz* folyamodtak pártfogásért, kiket midőn a' király kívánságára vissza nem adott volna, fegyverre keltek a' Médusok a' Lydusok ellen. Öt esztendeig folyván a' hadakozás, midőn egy délben a' nap annyira elfogyott, hogy olly setétség volt mint éjtszaka, mind a' két ellenséges felek megrémülvén békességet kötöttek, mellynek egyik feltétele volt az: hogy Halyattis a' leányát *Ariénát* a' Croesus' testvérét, adja feleségül a' Kyaxares' fijának Astyagesnek; ezen békesség megerősített esküvéssel; és egymás' vallának megszurása, 's az abból kijövő vérnek kölcsönös lenyalása által, az akkori szokás szerint; a' mint ezeket emlékezetben hagyta *Herod. L. 1. C. 73.* A' Skythák' fő embereit pedig barátságos vendégségre meghíván leváogatja, a' többeket Azsiából kiűzeti.

Egyesítvén ezután hadi seregeit a' Babilóniai királyéval t. i. Nabukodonozoréval, a' ki már ekkor az atyja' Nabopolassar' halála után uralkodott, Ninivét újra megtámadják, és azt földig lerontják. Sardapalust is, a' ki ekkor volt az Assyriusok' királya, megölik. Kyaxeres mind össze, a' Skythák' 29 esztendeit is hozzá számlálván, uralkodott 43 esztendeig, mint írja *Herod. L. 1. C. 106.* Meghólt a' világ' teremtm. után 3401, a' Krisztus előtt 592 esztendővel; helyét elfoglalta a' fija,

§. 52.

Astyages, melly görög név tészen: város' igazgatóját, bíróját. Ktesias és Diod. nevezik *Apandanak* vagy *Apanának*, melly azt teszi: minden együtt. Ennek a' felesége volt a' Lydusok' királyának Halyattisnak leánya *Ariéna*, a' Croesus' testvér húga; ettől való gyermekei voltak: *Kyaxares*, ezen a' néven már második, ki utánna uralkodott; leánya pedig volt: *Mandane*, ki a' Médusoktól függő Persák' királyához Kambiseshez ment férjhez, ettől szüle-

tett Kyrus, ki elsőben *Agradatusnak* neveztetett, későbbben vette fel a' *Kyrus* vagy *Khores* mellék-nevet, melly lehet hogy a' görög *κυρος*-ből, melly tekintet, méltóságot, uraságot jelent, kölcsönöztetett. Ennek a' Kyrusnak születéséről, neveltetéséről, és a' nagyatyján Astyagesen vett győzedelméről, sok csudálatos dolgokat beszél *Herod. L. 1. c. 107 – 124.* De hitelre méltóbb a' Xenophon' előadása, kivel megegyez *Diod. Sic.* a' kik azt állítják, hogy ő királyi módon neveltetett az atyjától Kambysestől; és hogy ő tisztelettel és engedelmességgel viseltetett a' nagyatyja eránt, mind addig míg ez élt. Astyages békességesen uralkodott, hanem hogy élete' vége felé a' babyloni királylal Nabukodonozorral háborúba elegyedvén meggyőzetett, és a' Médusok a' Babylóniaktól függökké lettek. *Jérém. 25 : 25.* Ez a' Nabukodonozor pusztította el Jérusálemet is, a' népet fogságra vitte Babylóniába, egyik nevezetes vezérje lévén Megarus, a' templom' építetése után 460 esztendővel és 6 hónappal, mint írja *Joseph. Ant. L. X. C. 10.* Meghólt Astyages 35 esztendei uralkodása után, a' vil. ter. után 3436, a' Krisztus előtt 557 esztendővel. Lett utánna a' fija,

§. 53.

Második Kyaxares, kit a' szent írók Dárius Médusnak neveznek. Valamint a' nagy-atyja eránt, úgy ezen anyja' testvére eránt is engedelmességgel viseltetett Kyrus, mint tőle függő király. Okos vitéz és munkás ember lévén Kyrus a' médiái és persa hadi seregeknek vezérlését reá bízta Kyaxares, 's elsőben is a' Babylóniak ellen küldi, kiket meggyőzött, a' királyt Balthazárt levágja; a' Médusokat és Persákat a' Babylóniak' uralkodásak alól felszabadítja; — Croesust, ki a' Babyloniakat segítette, országába visszakergeti; Sardist a' Lydusok' királyi lakóhelyét megveszi; Croesust elfogja, és magánál mint foglyot, de egyszersmind tanácsosát, tisztességes állapotban tartotta mind haláláig: mert hogy őtet meg akarta volna elevenen égettetni, az csak a' történetet czifrázó költemény. Sokkal emberségesebb volt

Kyros, mint sem hogy illy' kegyetlenségre vetemedhetett volna. A' honnan midőn Croesus mint fogoly eleibe vitetnék, így köszönti: „Légy egészségben, Uram! ezt engedte nékünk a' szerencse, hogy tégedet Uramnak nevezzelek.“ — Mellyre Kyros így válaszol: „Légy te is egészségben Croesus! mert akárhogy bánjon velünk a' szerencse, csak ugyan mind ketten emberek vagyunk mi.“ Így ír *Xenoph. Cyrop. L. 7.* — A' Lydusok ezen megaláztatásokat nehezen szenvedvén, újra fegyvert fogtak a' Médusok és Persák ellen, de Kyaxaresnek *Mazar* nevű vezére által megverettettek, fegyvereik lovaik elszedettek; és hogy játékkal, tivornyázással töltsék idejeket, oda útasítottak.

Ezek után Kyros, a' Médusokkal és Persákkal újra megtámadja Babilont, hosszas ostromlás után megvette, ilyen módon: ott, a' hol az Eufrates Babylonba befolyt, széles mély árkokat ásatott, mellyek mikor készen voltak, úgy tettette, mintha fel akarna hagyni az ostromlással. Azonban egy innep' alkalmatosságával, mikor a' Babyloniak tobzódni szoktak, éjtszaka az Eufrates' vizét az árkokba eresztí, úgy hogy az Eufrates gázolhatóvá lett: bémentek hát a' víz' árkan a' városba, a' lakosokat a' kiket előtalálnak levágják; a' királyt is Balthasárt, a' ki együtt vendégeskedett fő embereivel, a' palotájában megölik. *Dán. 5: 30.* Ezek után Kyros, a' Babyloniaktól a' fegyvert elszedeti, és megparancsolja, hogy a' földet miveljék; adót fizessenek; a' Médusokat és Persákat mint uraikat tiszteljék. Őrző sereget rendelt Babylonba, kik a' népet fenytékben tartásák: így őket gyávákká tette; szolgálai félelemben tartotta, mint előadja *Xenophon Cyrop. L. 7.* Ezeket véghez vivén, által adta Kyaxaresnek a' Babylóniai birodalmat, midőn az 62 esztendő volt: a' ki ezután két esztendő múlva meghalván,

Kyros lett mind a' Médusoknak, mind a' Persáknak királya, a' világ' teremtetése után 3455, a' Krisztus előtt 538 esztendővel.

III.

A' Magyarok' második Hazájáról; itteni nevelkről; történetelkről.

§. 54.

Hlyen módon a' Médusok' birodalma, kik még ekkor is a' Syrusoktól *Madaj-Arok*-nak neveztettek, tartott az Assyriusoktól való elpártolásoktól fogva, a' második Kya-xares' haláláig, 176; a' Persákon való uralkodások pedig, 130 esztendeig. Ez alatt az idő alatt is, sokan költöztek a' Madjarok közzül a' Persia és Bactria' szomszédságában lévő Áriába, és Márgeába; — mind azért: mert ez a' rész, távol lévén Assyriától 's Babylóniától, nem volt úgy kitétetve a' háborúk' inségeinek; mind azért: mert ez a' része Madjarának, sokkal termékenyebb, áldottabb volt, mint sem annak északi zordonabb hegyes tartománya.

§. 55.

Milyen termékenységű tartományok voltak ezek, hozzá lehet vetni azokból, mellyeket rólok ír *Strabó L. XI.* ekképpen: „Márgiában lehet olyan szőlő-tőkét találni, mellyeket két ember' öle ér körül, és két singnyi hosszúságu szőlő-fürtököt terem. Ariában pedig még jobb borok teremnek; három esztendeig is el lehet tartani, meg nem szurkolt hordókban is. Bactriában is mind ezek feltaláltnak, kivéven, hogy ott olajfa nem terem.“

§. 56.

Bactriát is Ária' egy részének mondja *Strabó L. XI. p. 356.* és megjegyzi, hogy az Ária, Márgia és Bactriabéliek *egy* nyelven beszéltek, csak kevés különbséggel *L. XV. p. 483.* A' syro-chaldaei nyelven *Bakrutának* neveztetik az akol, istálló, melly ezen két szóból van össze téve: *ba-ka*=sereg, nyáj, csorda; és *atu*=jött. Ebből formálták a' Görögök szokott betű-cseréléssel *Bakturát, Baktrát.* Bactria-

nus Hunus tehát annyit tett mint: istállóos Hunus. Így nevezték őket azért, mert valamint magok városokban házakban laktak, úgy jószágaikat is télen által istállókban, aklokban tartották. Ezen a' részen uralkodott vala a' történetek' mesés idejében *Bachus*, ki az ő alattvalóit, a' szőlőművelésre, a' bor-készítésre és eltartására tanította. — Ő készített először ivó poharat az ökör' szarvából, mint írja *Nonnius Dionysiacus*, *L. 12. V. 201.* melly azután szokássá lett a' régi népek között, mint *Athenaeus* mondja *Dipsosophiája L. 2.* Illyen ivó türökbe töltötte Árpád a' hozzá vitt Duna vizet; ma is illyen türökből isznak az alföldi csordások. Lehet, hogy a' *bakator* szőlő' nevét; valamint a' *kadarkáét* is, melly syriai szó feketét jelent, és a' *medgyét, mogyoróét*, erről a' részről hozták régi eleink.

§. 57.

Másik nevezetes része volt a' szélesen kiterjedt Ariának: *Márgia*, vagy a' Syro-chaldaei nyelv szerént *Márgeah*, melly nevezet már *Ézs. 28: 14.* előfordúl, 's térszen nyugodalmat; minden jókkal bővölködő lakóhelyet, fényes úri állapotot. Így neveződhetett ez a' tartomány, egy részről termékeny áldott földrő; más részről azért, mert ez egy felől nagy homok-pusztá; más felől a' hegyek, más felől ismét a' Caspium tengere által védelmeztetett.

§. 58.

Az itt lakókat nevezték a' Görögök *Ephtalitáknak*, az az barátságosan vígan élőknek, virágzó állapotban lévőknek; vévén ezen nevezetet az egyik Múzsától, Tháliától, kiről emlékezetben hagyatott: hogy ő szoktatta az embereket a' barátságos társalkodásra, a' gyakori együtt-evésre ivásra: ez által vad erkölcsöket megszelídítette, egymást szerető, vígan élő barátokká tette. És úgy látszik, hogy a' Görögök, a' Márgéabeli Madaj-Arokat, nem csak Ephtalitáknak, hanem *Makaroinak*, boldogoknak is nevezték: mert *Diod. Sic., L. 17. c. 75.* így ír: „Nagy Sándor behatván Hyr-

caniába, eljutott azon tartományba, mellynek lakosi nem csak névvel, hanem valósággal Makaroi=**boldogok**." Hallották hát már ekkor a' Görögök, hogy a' Márgeabélieknek volt valami olyan nevök, melly az ő *Makaroi* szavokkal egyformán hangzott. Legvilágosabban ír ezekről a' Márgeabéli Ephtalitákról *Procopius (de bello Pers. L. 1. C. 3.)* ekképp: „Az Ephtaliták mind egy nemzetből valók voltak, mind egy néven nevezettek a' Hunusokkal, ámbár az előttünk esmeretes Hunusokkal ők semmi összeköttetésben nincsenek: mert azokkal sem nem határosok, sem velök együtt nem laknak, hanem szomszédjaik a' Persáknak észak felől, a' hol van *Gorgó* egy Persia' szélén lévő nagy város; és itt a' Persákkal a' határok' általhágása miatt sokszor összekapnak. Nem is vándorolnak pedig ők a' több Hunusok' szokása szerént, hanem régi időktől fogva állandó lakások van abban a' jó tartományban, még pedig úgy, hogy a' Római birtokba soha sem ütöttek ők be, hanemha a' Médusokat segítve. A' Hunusok közt csak ezeknek van fejér bőrök és szép ábrázatjok; szokások is nagyon különbözik a' több Hunusokétól: mert nem vadon élnek ők mint azok, hanem egy királytól függenek, és polgári törvényeik szerént mind egymással, mind szomszédjaikkal, igazságosan és törvényesen bánnak; ha szövetséget kötnek, azt híven megtartják, nem kevesebb dicsérettel mint a' Romaiak, és akármelly más nemzetek. A' gazdagabbak fogadnak magoknak húsz 's több barátokat, kik együtt-esznek 's isznak mindenkor velök, és a' kiknek közös just engednek minden vagyonaikból: mikor pedig meghal az, a' ki őket barátjoknak fogadta, az a' szokás, hogy ők is élve a' sírba szállanak megholt barátjokkal együtt.“ — Laktak ezek a' Sogdi völgyben, Samarkánir és Bokhara közt, Maguarenahar tartományában. *Allgem. Weltyesch. von Gutrie und Gray. Tom. 5. p. 114.*

§. 59.

Ugyan ezen Ephtalita fejér Hunusok nevezettek *Kidari-*

táknak is, az ő kerek tetejű süvegjeokről, melly *Kidarának* neveztetett, mint feljegyzí *Priscus* (*Excerpt. Leg. p. 50*). Hogy a' Kidarita és Ephtalita Hunusok egyyek voltak, abból megtetszik: mert Priscus a' most említett helyen azt írja: hogy mikor a' Leó császár' követje Peroseshez ment, akkor ez, a' Kidariták' határában Gorgo nevű városban volt; Gorgot pedig *Procopius* (*de bello Pers. L. 111.*) az Ephtaliták' határában lévő városnak írja lenni.

§. 60.

Az Indusok ezen velők szomszédos Ephtalita vagy fejér Hunusokat, kik nem voltak olyan feketék mint az ő félszigetek' lakosai, és a' kiket Arrianus (*L. 111. c. 5.*) Albanusoknak nevez, neveztek *Mogoloknak* és *Mogoroknak* is, az *l*-betűt *r*-el cserélvén fel, a' mint felcserélődik ebben a' szóban is: Elisabet, Erzsébet; — fejedelmeiket nagy Mógolnak, Országukat pedig Mógol birodalomnak mondották; mint írja *Tavernir* (*Indianische Reisebeschreibung*; és *Bernier* (*Memoires du Mogol*).

Figyelmetességet érdemel, hogy a' Madjarok fejér bőrék voltak, és mind az Indusoktól, mind a' több Hunusoktól, kik hasonlóképpen hirtelen barnák voltak, fejér bőrökkel különböztettek; 's most is közmondás ez a' Magyaroknál: „Se nem szőke, se nem barna; az az igaz magyar fajta.“

§. 61.

Ugyan ezeket *Plinius* (*L. V. c. 20.*) *Maegaroknak*, a' Chinai historicusok pedig *Megoroknak* írják, mint felhozza *Toppellinus* (*in Orig. Transylv. C. 4*) ekképpen: „A' Chinai népekkel határosok azok, kik Megoroknak neveztetnek, kiknek igen nagy birodalmok van, és magok is híres fegyver-viselők; fő városuk Samarcanda, ezekről mondatik, hogy semmi nemzet' hatalma alatt nem voltak.“ Tovább így ír: „Jónak láttam ide tenni azt, a' mit *Zamoscius* kéziratban lévő: *Originibus Hungariae* felhoz, ekképpen: „Hiteles előadásból hallottam, hogy a' közelebbi esztendőben, a'

Megarok' régi hazájából követ jött Amurat török Császárhoz Konstantinápolyba, ki midőn fejedelmét és hazáját a' török tyrannusnak jó indulatjába barátságába ajánlana, olly' kedvesen fogadtatott, mintha azoknak királya lett volna. Midőn pedig a' követ megértette, hogy európai Magyar van ottan (mert volt ott egy Rudólf császártól küldött okos derék ember), magához hívatván azt, nyájason nemzeti nyelven, mellyet a' császári orator is értett, beszéllett azzal, 's a' többek között így szóllott hozzá: hallottam, hogy ti széltire összeházasodtok, 's együtt laktok az idegen nemzetből való népekkel. Mellyre midőn a' követ válaszolná, hogy az néha néha megszokott történni, azt mondotta amaz: ez az oka, hogy az a' vitéz természeti tehetség, melly által hajdan egész Európának félelmet okoztatok, kiavült közzületek, 's a' külső ellenségnek prédái lettetek. Mi, a' kik a' ti törzsök-atyáitok vagyunk, úgy óltalmaztuk ösiségünket, hogy a' külső nemzetekkel való össze-sógorosodást halálos büntetés alatt megtiltottuk; ebből lett az, hogy a' mi régi tiszta nemzetünk, melly durva barbarusoktól van körülvéve, maga ereje által akármelley dühös ellenséget is eleitől fogva megbírhatott."

Rudólf 1576-ban lett császárrá, mikor még ezen előadás szerént, a' Samarkánd körül maradt Magyarok úgy beszéltek, hogy az európai Magyar megérthette azt: de ezen időtől fogva 256 esztendő' lefolyása alatt úgy megváltozott az ő beszédök, hogy már 1832-ben Kőrösi Csoma Sándor hazánkfija, ki éppen olly célból ment ki Ázsiába, hogy nemzetünk' régi hazáját 's maradékait felkeresse, és a' ki Samarkándban volt is, ollyan nemzetet, a' mellyet Magyaroknak tarthatott volna, sehol Ázsiában nem talált, a' mint azt Országunk' Palatinusához Jó z s e f hez írt levelében, melly az újságokban is közönségessé tétetett, előadta.

§. 62.

Ezekből már láthatni: hogy Persia' szomszédságában évő második hazájokban, nem csak magok nevezték régi

őseink magokat *Madjaroknak*, hanem az idegenek is, noha tökéletlenül tudták is kimondani és leírni az ő nemzeti nevéket: egyik *Makarnak* másik *Maŕgeanak*; harmadik *Mogol* vagy *Mogornak*, negyedik *Maegar* vagy *Magornak* nevezvén őket.

Ne ütközzünk meg benne, hogy illy' sokféleképpen, 's rossznál rosszabbúl jegyzették fél az írók régi őseink' nemzeti nevéket. Szokás volt a' régieknél, kivált a' Görögöknél; a' szók' kimondásában és leírásában való gondatlanság; 's azoknak más formába öntése. Ezért írja *Cantoclarus* az „*Excerpta Legationum*“ deákra fordítója, *pag. 129.* „A' Görögök csaknem minden helyeknek, tartományoknak, folyóvizeknek és még a' népeknek is; különösen a' Scythák között valóknak neveit; úgy megrontották, hogy alig lehetne inkább megrontani: mellyeket mindazáltal a' mint lehetett megigazítottam 's helyrehoztam.“ A' mi őseinkkel szomszédos Persák' nevei is így változtattak: ők először Chutoknak, Cissaeusoknak, azután Elamoknak neveztettek. Magok neveztek magokat: *Ardók* vagy *Artóknak*, melly tészen magosat, világost. Kyrus' idejétől fogva, a' ki először kapatta őket lovaglásra, az Araboktól *Parasoknak*, az az, lovasoknak neveztettek: és Kyrus nevezte először a' Persák' táborát *Pasargadának*, az az, lovas seregnak. Ez az oka, hogy csak a' Kyrus után élt szent írók, minéműek voltak: Dániel, Ezekiel, Esdrás, Néhémiás; és az Eszter' könyvének írója, neveztek őket *Persáknak*: a' Kyrus előtt élt írók pedig vagy *Elimaesusoknak*, vagy *Artóknak* nevezik. Így nevezték-el a' Görögök Egyiptomot is: Ogygiának; Potamiának; Aeriának; Melambolusnak; Hephestionnak 's más effélének; a' Zsidók Macor és Micziráimnak, magok pedig neveztek Chámnak, és Chémiának.

A' magyar szóknak valóságos formájokból való kivetkeztetése, még ma is szokás az idegenek között. — Elég légyen erre például felhozni az 1832-dik esztendőben kijött öt nyelven készült *képes a-b-cét*, mellyben láthatni hogy a' német miképpen tekergeti ki a' magyar szók' nyakát: A'

tábort így írja le: *trave*; az éjjeli baktert, *Jyxlibagter*; a kemenczét, *kimercze*; a papagájt, *babai madár*; a postakocsit, *posztakatay*; a sokat evőt, *szokevedeszö*; a korcsmát, *kogymo*; 's a' t. Ha ma is így csúfítják el szavainkat, mikor már a' szós könyvekből azokat becsületesen is által lehetne írni: nem csuda, ha a' régiek hasonlókat cselekedtek. De mi is csak igen így bánunk az idegen szókkal, levettjük vélek nemzeti köntösöket, 's úgy vesszük bé szavaink közzé, a mikor osztán szülő anyjok is nehezen esmer rájok.

§. 63.

Ezeket már megjegyezvén annak megértésére: hol volt régi Madjar eleinknek Persia' szomszédságában más odik hazájok, millyen tartomány volt az? hogy éltek 's hogy nevezettek itten? folytassuk tovább történeteiknek vizsgálását, ugy nézvén a' persa és parthus királyokat, mint ezeknek felülírásait.

Kyrus nem fegyver által foglalván el Médiát, hanem anyja után lett örökösödésnek jussán, szinte olly' jó indúlattal viseltetett a' Médusok valamint a' Persák eránt, azoktól semmivel sem kívánt többet, mint ezektől. A' Zsidókat 70 esztendeig tartott babilóniai fogságokból haza eresztette, a' Krisztus előtt 536 esztendővel; minden alattvalóinak békességet engedett, hét esztendeig tartott magános nralkodása alatt; mindenek előtt való kedvességben élvén, örömet talalta a' természetben, melly a' jó szív' megesmertető jele. *Xenophoy* azt írja *Memor. L. 5.* hogy látta még azt a' kertet Sardisban, mellybe a' fákat *Cyrus* maga ültette; és *Pasargadában*, a' királyi udvarhoz tartozott kertet, maga kezeivel mivelte. Ettől fogva szokás volt, a' persa királyoknak palotái mellett, nagy kerteket tartani, mellyek paradicsomoknak nevezettek, a' mint előadja *Jul. Poll. L. 9. C. 3.* Abban az értelemben lévén, hogy a' kik másoknak előljárói, másoknál jobbaknak kell lenni: igyekezett másokat mind a' tisztességesebb viseletben, mind a' munkában, türebben, az igazságban, és jóságban felülhaladni: és a' kik ezekben példáját

kövezték, azokat tette kormányozókká a' tartományokban. Valamint maga mindenkor médiái hosszú veres bársony szűrben járt, úgy megkívánta, hogy tisztjei is úgy járjanak, hogy így testök' dísztelensége ki ne tessék; magos talpú sarukat viseljenek, hogy nagyobbaknak látszassanak; szemöldököket kifeketitsek, orcájokat megmossák, hogy szépek legyenek. — Ezeknek mások előtt köpni, órrokat ki-fújni, vizelleni, vagy félre - menni tilalmas volt; valamin csudákozni, hahotával nevetni, vagy indulatosan lármázni, nem volt szabad. Az éhség', szomjúság', fáradság' eltűrésében, példát kellett adni; mikor ezek vele vadászatra mentek, meg nem engedte, hogy magoknak eleséget vigyenek, de szolgainak megengedte; 's míg ezek ettek ittak, addig Kyrus és tisztjei éhen szomjan várakoztak. Így szerzett mind magának mind tisztjeinek, tekintetet és szeretetet alattvalói előtt: mint írja *Xenoph. Kyropaed. L. 8.* Meghólt Pasargadában és ott temettetett el is a' v. t. u. 3464, a' Krisztus előtt 529-dik esztendőben. Mert az, a' mit Herodotus a' Massagéták' királynéjával Tomyrissel való hadakozásáról és ottani megölettetéséről ír, költeménynek látszik, és hitelre méltóbb az, a' mit ezekről Xenophon környüállásosan előadott.

§. 64.

Nem kövezték a' Kyrus' jó példáját az utánna következett királyok. *Kambyses*, az ő fija, kegyetlen, kevély ember volt, nem csak alattvalóit, hanem testvéreit is leöldöstette. — A' magát csalárdul *Smerdis*nek tettető Magus, hét hónapra uralkodása után, hét fő Magusokkal együtt megölettetett. — *Darius Histaspis*, persa fő ember, ki hasonlóképpen álnok úton módon, lova' nyerítése által tett szert a' királyságra, nagy adóval terhelte alattvalóit: a' honnan a' Persák *Kyrust* atyának, *Kambysest* tyrannusnak, *Dáriust* pedig kalmárnak nevezték. Hadat indított ez elsőben a' Skythák ellen, kik minekutánna egy ideig fárasztották volna az ő nagy táborát, a' pusztákon ide 's tova menvén előttök, megcsúfolva riasztják vissza országába nagy veszteséggel. Azután ment

a' Görögökre, kik a' Dárius' tizszer nagyobb táborát, a' Marathoni mezőn Miltiades' vezérsége alatt összetörik. Szinte ilyen szerencsétlenül hadakozott ennek a' fija *Xerxes* a' Görögökkel, Themistocles' vezérsége alatt, Salaminánál: a' honnan midőn gyalázatosan szaladt volna haza, testőrzői közzül egyik által, ki Artabanusnak nevezteték, megöletett. Okosabban cselekedett *Artaxerxes Longimanus*, ki igen szép ember volt, csak hogy a' keze rendetlen hosszú volt, egészen térdig ért, mint feljegyzi *Strábó L. XV.* Ez látván a' Görögök által okoztatott sok veszteséget, velek megbékélt, és a' Kis-ásiai Görögöket is szabadságba helyezettette. *Artaxerxes Mnemon* (jó emlékezettel bíró) pedig a' Görögöket egymás ellen ingerelvén, saját fegyvereik által gyengítette.

§. 65.

Ennek a' fija volt *Artaxerxes Ochus*, ki az uralkodásra rendkívül vágyó, kegyetlen természetű volt: egy nap 80 testvéreit ölette meg, hogy maga uralkodhasson. A' Sidonbelieknek 500 követjeit, kik békességet kérni küldettek hozzá, leöldöstette, a' várost felégettette: de ő is *Bagoa* nevű fővezére által méreggel elvesztetett; valamint a' fija is, a' ki utánna kezdett uralkodni, megöletett. Ez a' *Bagoa Kodomanus* nevű barátját, ki azután *Dárius* nevet vett fel, tette királlyá, ki is Bagoát, iartván annak csalárdságától, méreggel elveszti. Ez, a' mellett hogy buja életű volt, mint a' ki 300 ágyasai mellett, testvérét Statirát is feleségül vette; a' pompázásban és tobzódásban keresvén gyönyörűségét, kevélyen megvetette a' nálánál okosabbak' jó tanácsát, 's elfelejtkezett azokról mellyek Dáriuson és Xerxesen történtek. Hadi seregeinek sokaságában bizakodván, a' 23 esztendőös görög királyt Sándort úgy nézi mint valami gyermeket, kit ő könnyen a' földhöz csapva megpaskolhat. Azonban ez őtet Granikusnál, Issusnál, és Gaugamelánál, hitel felett való szerencsével meggyőzi, királyi familiáját, kincsét, birodalmát, 's végre életét is elveszti, a' v. t. u. 3660 a' Krisztus előtt 333 esztendővel: 's ilyen módon, a' Dárius Médus'

vagy második Kyaxeres' halálától fogva 202 esztendeig tartott persiai birodalmat, a' Görögöknek általadni kéntelenítettett. Így tölt bé rajtok: hogy a' millyen mértékkel ők akartak mérni a' Görögöknek, nekik is ollyannal mérték azok; és hogy valamint a' nagy nyomorúság, úgy a' nagy birodalom maga magát megemészti.

§. 66.

Segítették Dáriust a' Sándor ellen való hadakozásban az Áriában lakott Madjarok, Satibarsanes nevezetű fejedelmekkel; a' Baktriánusok, Sogdiaták, és Sákák *Bessus* nevű kormányozóikkal; a' Parthusok és Hyrcanusok pedig, Phratafernes vezérlése alatt, mint előadja *Arrianus Exped. Alex. L. III. C. 8.* Kik közzül az Áriában lakott Madjarok' fejedelme Satibarsanes látván a' Sándor' győzedelmét, magát és a' vezérlése alatt lévőket birodalma alá ajánlja: ki is becsülettel fogadván őtet, meghagyja továbbra is fejedelemségében: de kevéssel azután, Bessusnak a' Baktriánusok' kormányozójának ingerlésére, újra fegyvert fognak, és keményen viaskodtak a' Nagy Sándor' ellenek küldött seregeivel, mind addig, míg Satibarsanes a' képen nyíllal által lövetve el nem esett, a' mikor osztán ők is hátat fordítottak; — de Arsames (hegyi nap) választván vezéröknek, ismét meg újították a' viadalt: kik ellen Stazanor nagyobb erőt fordítván széljelveri őket, Arsames is fogságba ejti; mellyért Sándor Stazanort tette az Áriabéliek' fejedelmévé, mint előadja *Arrianus, L. III. C. 25.* Ezek után foglalta el Baktriát, Sogdiát, és Margeát, vagy azon tartományokat, mellyeknek lakosi nem csak névvel hanem valósággal Makarok vagy boldogok, mint írja *Diod Sic. L. 17. C. 75.* Ekkor történt az, hogy Nagy Sándor Roxánát, a' Sogdiánusok' fejedelmének Oxyartesnek szép leányát feleségül vette. (*Rohtzana Chald.* = bizodalom, remény: Zsidóul = megmosott, tiszta, jó erkölcsű.) Mazart a' Súsai vár őrzősereg' parancsolójává, Amminapi párthust pedig

a' Párthusok' és Hyrcánusok' fejedelmévé választotta: mint előadja *Arrián. L. 3. C. 17 és 22.*

§. 67.

Míg Nagy Sándor Ázsia' belsőbb részében ezeket véghez viszi, addig a' Pontus mellett őrizeten hagyott Görögök, Zopyrion vezérök alatt, megtámadják az ott lakott Skythákat, de ezek nagyon megverik őket, 30,000-et vágván le a' Görögök közzül, mellyet hallván a' Nagy Sándor' katonái, kérték hogy elégedjen meg eddig való fáradozásaikkal, gyűzedelmeikkel, veszteségeikkel — térjenek vissza: de Nagy Sándornak czélja lévén egész Ázsia' meghódoltatása, nem engedett kérésöknek, tovább folytatta hadakozásait. Megtámadta a' pásztor Hunusokat is, de kevés haszonnal: hozzá küldött követjeiknek nyers beszédét gondolóra vévén, felhagyott velek. Két várost építvén, egyiket Sogdia' határában a' Jaxartes vize, másikat Mارجiánában a' Mergus vize mellett: nevezte mindeniket a' maga nevérol, Alexandriának. A' Jaxartes' partján réz oszlopot is állított magának, ezt íratván alá: „Itt állott meg Sándor,“ mint feljegyzi *Soñnus, L. 61. 62.*

§. 68.

Margiánában, és így a' mi őseink között múlttában, kereste meg Nagy Sándort a' pontusi Amazonok' fejedelemszonya Thalestris is, 300 vitéz Amazon asszonyoktól kísértetve, nem azért hogy tőle fiat nyerjen, mint írja *Diod. Sic. L. XVII. C. 77.* mert Strabó *Lib. 2. az Amazon* név alatt azt írja; hogy semmit sem emlékeznek erről azok az írók, kik legtöbb hitelt érdemelnek: hanem hihetőbb azért, hogy a' Pontusi Skytha atyafaira nézve megengesztelje a' Zopyrion' hadi népeinek elpusztításokért, mellyet azok kénytelenégből cselekedtek. Meg is nyerte ő ezt azon feltétellel, hogy az Amazonok oszoljanak széljél, 's ezen időtől fogva nem is emlékeznek rólok többé az írók. Ezen Amazonok kezdették épiteni az Efésusi Diána' világ-csudálta tem-

plomát, melyet Herostratus, a' Sándor' születése' napján égetett fel: jelentvén az Amazonoknak Sándor által leendő elenyésztetését, mint írja Solinus.

§. 69.

Nagy Sándor, magosra felemelkedett hatalmának, dicsőségének, reménységének közepette, ereje és élete' virágjában, 33 esztendő's korában, mint valami égi tűz hirtelen ellobbant, 's földre esése mutatta nagyságának kicsinységét. Tetteinek felmaradt jó és rossz híre, nagy neve, egynehány arany és ezüst pénzei, 's a' brittaniai museumban lévő arany koporsója, mind össze is, az ő hamar idején lement napjának visszaütődött, csak kevesektől látható, halovány sугárai.

§. 70.

Az ő halála után, melly történt Babylonban a' Krisztus előtt 323 esztendővel, Május 22-dikén, Baktria és Sogdia esett Stasanornak, Ária és Drángia pedig Stasandernek, mint előadja *Photius ex Arriano*. Ezután a' több felső ázsiai népekkel mindezek az Eumenes' keze alá estek; későbben Antigonus, majd ismét Seleucus, végre Antiochus' uralkodása alatt voltak, kinek unokájától Seleucustól elpártoltak, elsőben a' Párthusok, Arsaces nevű királyok alatt, ki elsőben ragadozástól élt, tolvajok' vezére volt; azután a' Baktriánusok, Theodotus vagy Diodotus választott fejedelmök alatt, ki magát nevezette elsőben *királynak* a' Krisztus előtt 250 esztendővel. A' Baktriánusok' példáját követték, a' több napkeleti népek közt a' mi Madjar őseink is, lerázván nyakokból a' Görögök' jármát, melyet mintegy 70 esztendőig hordoztak.

§. 71.

A' Baktriánusok, és az ő velek egy nyelven beszélő rokonaik az Ária és Márgiabeliek, valamint a' *királyi* titlust és pompát; úgy az idegen népeken uralkodást is megízeltvén a' Görögöktől, megtámadták fegyverrel a' szom-

széd Indusokat, Drangiánusokat, Sogdiánusokat, és ezek kel mind első Theodotus királyuk, mind ennek fija 2-dik Theodotus, valamint ennek fija Eucratides alatt, addig verkedtek, míg nem végre hadi népeik megfogyatkoztak.

Hogy ezen Baktria és Ariabéliek jó katonák voltak, jelles példáját hozza fel annak *Justin. L. XLI. c. 6.* melly is ez: „Egykor Eucratidest, fíjával, és 300 katonáival 60 ezer Indusok egy várba bészorították: ezek pedig a' várból gyakran kiütvén az Indusokat annyira megritkították öt hónap alatt, hogy felhagyván az ostrommal Eucratides kezeik közzül ki szabadult, és több népet vévén magához Indiát *Demeter* nevű királyukkal hatalmok alá hajtották. — De midőn innen győzedelmesen haza felé mennének, Eucratidest, a' fija, kit a' királyságba társul vett vala maga mellé, megölette, 's a' földön széljelfolyt véren, a' gaz gyermek kocsiját keresztül hajtatta, holt testét temetetlen hagyván.“ Nagyravágyó kevély lelke nem látta, hogy ezen atyai véren gázolása az ő végső veszedelmének útja, 's 'alattvalói' megaláztatásának, szabadságuktól 's boldog állapotjoktól sok századokra kiterjedő megfosztatásának eszköze fog lenni.

§. 72.

Látván a' Párthusok, kik már ekkor a' Baktriai, Áriai, és Márgiai népek' szárnyai alatt erőre kaptak; 's a' Persáknak és Görögöknek társaságában sokat hadakozván, jó katonák is voltak; látván mondom, ezen roszt fiúnak a' királyságra érdemetlen voltát, főképen pedig a' Baktriai hadi nép' megfogyatkozását; elsöben a' Hyrcanusok' birodalmát elfoglalják, annakutánna a' tehetős és magokat jól bíró Márdókat fegyverrel magok' megadására kényszerítik, utóljára pedig a' Baktria, Ária és Márgiabélieket, kiknek úgy szólván a' sok hadakozások miatt vérök elfolyt, erejük elfogyott, nem meggyőzték; hanem csak fektekben megnyomták, minnekutánna ezek a' népek a' Görögöktől megszabadulván, 160 esztendeig másoktól nem függő szabadságban éltenek volna.

Illyen módon tehát, a' Párthusok alatt voltak régi őseink,

Persia' szomszédságában lévő második hazájokban Áriában, a' Krisztus előtt 90, a' Krisztus után pedig 226, és így mindössze 316 esztendeig, melly idő alatt szerencsájök szerencsétlenségök össze lévén köttetve a' Párthusokéval, mint most a' mieink az Austriacusokéval; azoknak nevök alatt emlékezetben hagyott történetei között találhatjuk fel nemzetségünknek akkori viselt dolgait a' görög és római írónál.

§. 73.

A' Párthusok, a' *Basilusok*nak neveztetett, és Árméniában kiterjeszkedett Skythák közzül valók voltak, kiket a' Persák *Sákáknak* neveztek, mert ő nálok *Schak*, királyt térszen, Kiúzték ezeket atyjokfiain magok közzül a' zenebonászkodásért, pártoskodásért: megvonták hát magokat a' Hircániai, Áriai, Márgiai pusztákon, nem ellenzvé az az itten lakók: és *Pártosok*nak vagy a' többbitől elszakadtaknak neveztettek, mint írja *Justinus L. XLI.* — Ezeknek beszédjök a' Skythák és Médusokéból volt összeelegyítve. A' hadakozásokat szolgálk által folytatták, kikről mint saját gyermekeikről gondoskodtak, kiki tehetségéhez képest adván katonákat a' király mellé. Az ütközetre nem trombitával, hanem dobbal adtak jelt, mellyet *tabalának* (dobolónak) neveztek; a' lovaglást kedvellették, lovon ülve beszélgettek, tanácskoztak, vásároltak, vendégeskedtek; sok feleséget tartottak, kiknek más férjfiakra nézni sem volt szabad; halottjaiknak testeket a' madarakkal étették meg, csontjaikat eltemették; dicsekedök, gögöseök, csalárdok; a' zenebonára hajlandók voltak; keveset beszéltek; mértékletesen éltek; fogadásokat ha hasznosnak látták megtartották, ha károsnak megszegték. Ilyen nemzeti esmértető tulajdonságokat hoz fel *Justinus* a' többek között a' Parthusokról *L. XLI.*, mellyeket az újabb időben *Regino*, *Chronicájában*, *Horvát István* *Rajzolatjának* 66-dik levele szerént, a' Magyarokra alkalmaztat; de nem helyesen: mert a' mi *Ephthalita* atyáinkról, becsületesebben ír, az őket személyesen esmért *Procopius*, mint feljebb látánk. — Földjököt, valamint *Justinus*, úgy

Diod. Sic. soványnak állítja, mellyért Nagy Sándor meg sem állapodva ment által rajta. Mikor vándorlottak a' Párthusok Hyrcania', Márgia és Ária' szomszédságába, az arméniai Sákák közzül, a' régibbek (mint *Herodotus*, *Strábó*, kik ezekről írtak) nem jegyzték fel: hanem *Árriánus*, ki a' Krisztus után a' 130-dik esztendő tájban élt, említi *p. 34, 35.* hogy az egyiptomi király Sesostris, és a' Scythák' királya Jándus' idejében költöztek oda, hol az ő korában laktak:— de hogy ezek nem azon Parthusok voltak, kiket velünk megismertet Justinus, és kik a' Krisztus' születése előtt 100 esztendővel nevezetesekké hatalmasokká lettenek; hanem azok a' Syriában, Assyriában, Médiában lakott Skythák, vagy helyesebben Hunusok, kik Sesostrisnak segítségül voltak táborozásaiban, és a' kiket Áriában, Márgiában megtelepített, kikhez annakutána az Assyriusok' és a' Médusok' uralkodása alatt, Média' északi soványabb részeiből költöztek sokan a' Madajarak közzül: ez, az idő, és történeti környüállásokból nyilván kitetszik; a' honnan Georgius Cedrenus *Comp. Hist. p. 20.* Skytháknak, nem pedig Parthusoknak nevezi azokat, kik közzül Sesostris 15,000 legjobb katonákat a' persiai tartományokban megtelepített: ezekhez vonultak aztán Madye nevű hunus fejedelem' és Cyaxares' Médusok' királyának idejökben, a' Krisztus előtt 620-dik esztendő tájban, a' tulajdonképen való Párthusok, kik a' Basilius Skythák közzül valók voltak, és a' zenebonáskodásért üzték ki magok közzül atyjafiai, mint írja *Herod. L. 1.* és *Justinus L. XLI.* 's mivel már a' mieink, huzamos ideig voltak a' Párthusoknak részint szövetségeseik; részint adófizetőik, ez az oka, hogy az újabb írók a' mi eleinket is *Párthusoknak* nevezték, kivált a' kik tudták azt, hogy ők *Párthiène* mellől jöttek Ázsia' északi részeire, onnan pedig e' mostani hazánkba: 's lehettek is közöttök, a' Párthusoknak már ekkor megaláztatott maradékai közzül számos familiáik, kik a' Magyarokkal idővel összeolvadának, kivált azok, kik Árméniában vonták vala meg magokat, és a' kiket onnan az Arabok, a' Kúma vize' mellékire nyomtak, kik is a' mie-

inkhez adván magokat, több ízben megverekedtek a' Muhamed' követőivel, 's az ő itt lakások' bizonyági, a' most is itten a' földben találtató párthus pénzek, mint előadja *Reinegg. Tom. 1. p. 223.* Így olvadtak össze a' mieinkkel későbbben sok chun, török, sáka, kozár, rácz, német, polák, tót, oláh és más nemzetbeli idegen familiák, kik ősi nyelvöket elfelejtvén, csak a' nevök mutatja származásokat.

§. 74.

Jöllehet tehát a' Párthusok, a' mi Madjar eleinkkel, szinte ezer esztendeig lakván szomszédságban, és társasági összeköttetésben; jóllehet sok Párthus familiák olvadtak össze a' mi nemzetünkkel; sok szokásaik, öltözeti maradványaik, 's még erkölcsi vonásaik is maradtak fel a' mieink között; mindazáltal, mivel ők azok közzül az arméniai Skythák közzül származtak, kik *Sákáknak*, 's az újabb időben *Turkoknak* nevezettek, nyelvök is skytha eredetű, bár ha a' médus vagy madjar nyelvből sok elegyedett is közzé; a' *Párthus* névnek sincs semmi egyessége a' *Magyar* névvel: ezekre nézve valamint a' Skythákat, Törököket, úgy őket is a' Magyarok' törzsök-atyjainak nem tarthatjuk: mindazáltal, mivel a' mi őseink húzamos ideig voltak alattvalóik; illő megtekinteni azon Párthus királyoknak viselt dolgait, kik a' mieinknek is királyai voltak.

§. 75.

A' Párthusok' királyai közzül 1-ső és 2-dik *Arsaces* (ország, Horvát István szerint, de nem helyesen) valamint szinte *Priapatius* és *Phrahates* is barátságban, 's kölcsönös segítségre kötött szövetségben éltek az Ariai Madjarokkal, és a' velök atyafias Baktriánusokkal; hanem már az 5-dik király *Mitridates* elnyomta őket, kifogyván a' sok hadakozás miatt erejükből, a' Krisztus előtt 90 esztendőekkel: és ettől az időtől fogva voltak őseink a' Párthusok alatt. Ugyan ez a' *Mitridates* a' Médusokat is, többszöri ütközetek után végre meggyőzte, *Bak a sin* nevűt tévén elsővé közzöttök: ezek-

után az Elymaeusokat foglalta birodalmához, kik régen Árteusoknak, Kyrus' idejétől fogva pedig Persáknak nevezettek: voltak ugyan a' Persáknak még ezután is királyaik, de azok a' Párthusok' királyaitól függöttek, mint írja *Strábo L. XV. a'* „Persia“ szó alatt. Illyen módon, a' Kaukazustól fogva, kiterjesztette Mitridates a' Párthusok' birodalmát az Eufrates folyóvizéig. Erről emlékezik *Manilius L. IV. v. 798.* ekképen:

„Magna iacet tellus, magnis circumdata ripis

„Parthia, et a Parthis domitae per secula Gentes,

„Bactraque, et Arii, Babylon, et Susa, Parosque,

„Nominaque innumeris vix amplectenda figuris.“ —

Meghólt Mitridates jó vénségben. — Utána lett a' fija:

§. 76.

Második Phrahates. Ez megtudván hogy Antiochus Cyricenus Syriát el akarja foglalni, megtámadja őtet, segítségül híván szabad prédára a' pásztor Hunusokat, kiknek ekkor a' chinai historicusok' előadása szerint, királyuk volt Kiutchingus: de minekelőtte a' Hunusok' segítsége érkezett volna, már a' békeség meglett. A' Hunusok tehát vagy ellenséget vagy fizetést kívántak. Phrahates megvetőleg felelt nekik: fegyverre kél a' dolog. A' Párthusok' táborában sok Görögök voltak, kiket a' Párthusok elfogtak, és velök embertelenül bántak: látván ezek a' győzelemnek a' Hunusok' részére való hajlását, ők is a' Párthusokra támadtak, és nagy vérontást tesznek köztök. A' Hunusok megelegetvén a' népeknek kipusztításával, visszamentek tartományukba. Ezen harczon megölettetvén maga is Phrahates a' Görögök által, lett utána királylyá|az atyjának öcscse:

§. 77.

Artabánus, ki a' Thogariuszokkal való harczon, a' karján veszedelmes sebet kapván, hamar meghólt. Követte őtet a' fija:

§. 78.

Mitridates, ezen a' néven második, a' ki *nagynak* is neveztetik: sokat hadakozott ez, még pedig szerencsésen a' szomszédos tartományok, lakosival, és azokat a' Párthiai birodalomhoz kapcsolta. A' Skythákat is több ízben megverte, és bosszút állott az ő atyjaikon elkövetett pusztításért. Hadakozott az Árménusok ellen is: de ezen hadakozás után, az ő kegyetlenkedéseiert, a' Párthusok közt volt Vének'-tanácsa, a' királyságból kitette, és helyébe tevé az öcscsét:

§. 79.

Orodest. Ez Babylont, a' hová vette vala bé magát Mitridates, éhséggel megveszi. Mitridates bízván az Orodes' atyafiságában magát megadja: de ez inkább ellenségének mint testvérének nézván őtet, szemei előtt levágatja. Ezután a' Rómaikkal folytatott háborút, és Crassust (kiről megjegyzi *Julius Solinus c. 4.* hogy soha sem nevetett) fiával Publiussal, és minden hadi népével eltörli. — Crassusnak tor-kába olvasztott aranyat töltetett, hogy lakjék jól arannyal hólta után, melly őtet életében olly' sok igazságtalanságoknak elkövetésére indította; 53 esztendővel a' Krisztus előtt. A' még megmaradt római seregeknek kergetésére küldvén a' fiját Pacorust, midőn ez Syriában vitézsége által nagy hirt szerzett volna, gyanúba esett iránta az atyja, 's visszahívta a' tábortól: megtudván ezt Cassius, a' Crassus' pénztárnokja (quaestor) a' Párthusokat minden vezérlőkkel együtt leöldösti. A' római hazafiak közötti háború Caesar és Pompeius közt kiütvén, a' Párthusok ennek a' részén voltak: a' ki megromolván, Cassiust és Brutust segítették, Augustus és Antonius ellen. Ezekután Labienussal szövetségbe állván, Syriát és Ázsiát pusztították, és Ventidius' táborát, a' ki Cassius után újra megszalasztotta a' Párthusokat, megtámadják. Ventidius úgy tettevén magát mintha félne tőlök, egy ideig megengedi hogy alkalmatlankodjanak, 's mikor legnagyobb bátorságban 's vígságban volnának, egy részét seregeinek

rájok bocsátja, kik a' Párthusokat zavarba hozzák. Azt vélvén Pacorus, hogy a' Ventidius' tábora óltalom nélkül maradt, mindnyájan a' Párthusokat úzvén, megtámadja Ventidius, ki a' vele maradt dandárral rájok üt, és összetöri, elesett Pacorus is: és e' volt a' legnagyobb seb, melyet a' Rómaiak ejtettek a' Párthusokon: melly történt a' Krisztus előtt 36 esztendővel Gindarus nevű város mellett, lévén a' Párthusok' Pacorus alatti vezérek Nicates, mint előadja *Strabo L. 12.*

§. 80.

Meghallván ezt Orodes, ki csak most dicsekedett vala fija' győzedelmeivel, dühös bánatba merült, — néhány napig egyet sem szólott; végre mikor megszólalt, mindig Pacorust szólongatta, úgy látszott mintha őtet látta és vele beszélt volna; majd ismét annak halálát siratta. Utolsó szerencsétlensége volt ezen nyomorúlt öregnek, hogy több feleségeitől született 30 fiai közül a' leggonoszabbikat választotta követőjének, kit neveztek:

§. 81.

Harmadik Phrahatésnek, ki elsőben is az atyját megöleti, nem várhatván halálát; azután minden testvéreit, sőt a' maga nagyobbik fijas, nehogy a' királyságot elvegye valamelyik tőle, életektől megfosztja. — Tizenhét legiokkal támadja meg ezt, Antonius római fővezér, azért, hogy Augustusnak és ő néki ellene voltak a' Párthusok; de nagyon megverettetik Antonius, és Párthiából elfutni kényszerítették: nevedekvén ez által is a' Phrahatés' kevélysége, eddig való kegyetlenségeit újakkal tetézi, mellyért számkivették, és helyette

§. 82.

Tiridates tétetik királlyá. Phrahatés a' Skytháknak, vagy vándorló pusztai Hunusoknak segítségével, visszatér a' királyságot elfoglalni. Tiridates egynehány barátival, és a'

Phraates' kisebbik fiával Orodessel, Augustus császárhoz megy Spanyolországba, kérvén tőle a' királyságba való vissza helyheztetését, melly által just szerezhethet a' Rómaiaknak a' Párthiai birodalomhoz. Phraates pedig izent Augustusnak hogy szolgáját Tiridatest, és fiját küldje vissza: a' fiját vissza is küldötte minden váltság nélkül, Tiridatesnek pedig jó fizetést rendelvén a' nála maradást megengedi. Elvégezvén Augustus a' spanyol táborozást, Syriába ment. Tartván Phraates a' háborútól, minden foglyokat, kik a' Crassus és Antoniussal való verekedéskor elfogattak, összeszedette, és azokat az elnyert sasokkal, zászlókkal együtt Augustushoz vissza - küldötte, a' Krisztus előtt 15 esztendővel, kezesül adván a' fiyait, Augustusnak. Így lett békeség a' Rómaiak és Párthusok közt fegyver nélkül. De Phraatest is utólérte végre a' bosszúalás: valamint ő az atyját, úgy őtet egy ágyasától való fija, Orodés nevű, kegyetlenül megöli, 's utánna Tibérius római császár, királynak nevezi

§. 83.

Tiridatest, — a' kit Ártabán a' Skythák' segítségével kiűzött az országból: de kevés idő múlva őtet is megöli testvér öccse *Gorsaces*; lessz hát király

§. 84.

Vologesus (Balogez). Ez ellen küldötte Tibérius császár Germanicust, — a' kit ezen táborozása alatt Tibérius gonoszúl méreggel elvesztetett, 19 esztendővel a' Krisztus után. Néro császár Corbulot küldötte ellenök, a' ki Tiridatest, a' Vologesus' testvérét és fő hadi vezérét arra vette, hogy menjen Rómába, és a' bátyja' számára ajándékba kérje az Armeniai koronát Nérótól, a' Krisztus után 66 esztendővel. Ezután lett a' Párthusok' királya *Lucianusnak de Longaevis* irt dialogusa szerént:

§. 85.

Sinartochles, kit a' Sákauratosok közzül Arménia

Skythiából hívtak a' Párthusok királyuknak 80 esztendő's korában, 's nevezték őtet a' Párthusok *Pacorusnak*: hat esztendeig uralkodván megholt, 's követte

§. 86.

Mnaskir, kit *Diod. L. LXVIII.* nevez Parthamasirisnek, kiről azt jegyzette fel Luciánus: hogy 96 esztendő's korában holt meg. Elvette ettől Trajánus *Árméniát*, melly a' Párthusok' birodalmának egy része volt; és noha magát megalázva a' kőronát a' császár' lábaihoz tette, még sem vehette arra, hogy néki *Árméniát* többé visszaadja: ennek helyébe királynak tette Trajánus

§. 87.

Parthamaspatest, minekutánna az előtte való királyt Crosroest megvervén fővárosukat *Ctesiphont* elfoglalta, 116 esztendővel a' Krisztus után: de a' Trajánus' halálá után

§. 88.

Crosroes megint királlyá tétetett a' Párthusok' fő emberei által, ki után nevezetes királyuk volt:

§. 89.

Második Vologesus, a' ki sokat hadakozott Antonius Philosophus római császárral, és attól meg is veretett: hasonlóképen változó szerencsével hadakozott, három esztendeig, Marcus Aurélius császárral. Severus császár is megverte őtet a' K. u. 200 esztendővel. Ennek emlékezetére veretett pénze Severus császárnak megvan a' Brandenburgi régi pénzek' tárában, mint előadja *Berger (Thes. Brand. Tom. II. p. 693)*, melly pénzen egyfelől van a' Severus' képe ezen körül írással: „Sept. Sever. XI. max.“ — más felől egy lovas, kezében dárda, lába alatt egy eldült, kezét nyújtó Párthus, ezen körülírással: „Virtus Aug.“ Utolsó királyuk volt:

§. 90.

Artabanus, ezen néven második. Ezt Caracalla római császár álnokul megtámadja, és pusztíttatja, raboltatja a' Párthusokat. Az ő utánna következett *Macrinus* császárnak is, véres és kemény {verekedése volt a' Párthusokkal, úgy hogy annak háládatos emlékezetére, hogy Jupiter megtartotta ezen ütközetben, pénzt veretett, mellyet láthatni a' most említett *Theo. Brand. Tom. II. p. 708.* melly után *Macrinus* velök békességet kötött, a' Krisztus után 217-ben. Ugyan ezen király alatt, a' Persák megtámadják a' már nagyon meggyengült Párthusokat, egy köz katonából lett királyuknak *Artaxerxes*nek vezérlése alatt, a' ki neveztetett *Ardschir Babecannak*, 's fija volt Sasánnak: ez három ütközetben verén meg a' Párthusokat, királyukat is levágván, birodalmokat lerontotta, és helyette a' Persiait újra felállította, nevezvén magát Persák' királyának 229-dik esztendőben a' Krisztus után.

§. 91.

A' Párthusoknak ezen királyok alatt véghez vitt cselekedeteikben, 's történeteikben, micsoda részt vettek *Ephtalita* atyáink, nem lehet meghatározni, hallgatván erről a' régi írók. — A' mit tettek is a' Párthusok' parancsolatjára cselekedvén, nem őket, hanem a' Párthusok' erkölcsi vonásaikat esmertetik meg velünk. Vannak ugyan olyan szokások még ma is közöttünk, mellyek a' Párthusi kevély vad erkölcsnek, és a' maga hasznát néző igazságtalanságnak voltak szüleményei: mert nem csak a' jó hanem a' rossz szokás is örökösödik 's századokon által divatozik, ha hogy azoknak, kik azon igazíthatnának, hasznok forog annak megtartásában.

Ha végig nézzük azon Párthus királyoknak életüket, kik alatt 316 esztendeig voltak régi atyáink; látjuk, hogy azok az uralkodásra mód nélkül vágytak, és ezért atyjokat, testvéreiket, 's még gyermekeiket is készek voltak megölni:

a' honnan nagy részint erőszakos halál végezte élteket. Erre pedig nem azért vágytak, hogy alattvalóiknak békességet, virágzó állapotot szerezzenek, 's az igazság által felmagasztalják őket; hanem azért, hogy kevély nagyra-vágyásuknak, másokon szabad tetszésök szerént való hatalmas önkényöknök, fennhéjzásuknak tégyenek eleget. A' kevélység, a' nagyra-vágyás, nem pedig a' magok' szükséges védelmezése ösztönözte őket arra, hogy határaik közt meg nem férve, a' szomszéd nemzeteket alattvalóikká, jobbágyaikká tegyék: ez okozta azt, hogy uralkodások' idejének nagy részét, hadakozásokkal töltötték, vagy ők támadtak meg másokat, vagy mások őket, melly miatt alattvalóikat sok terhes adókkal, katonai szolgálatokkal sanyargatták pusztították, azoknak gyűlölségeket magokra vonták. És ezek azok, melylyek rólok nagy részint emlékezetben hagyattak. Igaz is az, hogy a' hadakozások okoztak legtöbb kárt vagy hasznot szerző változásokat a' népeknek: — a' hadakozások mutatnak, az érzékenységeket lázzadásba hozó, legborzasztóbb történeteket; az erőnek, türésnek, a' nyomorúság közt való állhatatosságnak; a' halálos veszedelmek közt a' vakmerőségig emelkedett bátorságnak; a' magát feltaláló okosságnak legszembeűnőbb példáit, mellyek a' lelket álmélkodásba hozzák: és e' volt ígészű ösztön eleitől fogva a' világ' nagyjainak, a' harcz' mezején szerezhető dicsősségnek keresésére; 's ez által emlékezetök' feltartására: ez okozta azt, hogy valamint a' játéknézű helyeken a' szeretet és házasság, úgy a' históriákban a' hadakozások foglalták el a' fő helyet. Mintha ugyan az erő és bátorság, a' másokat megrontó csalárdtság volnának a' fő virtusok; és mintha a' sok ezerek' leöldöklése, a' nemzetek' letapodása, szabadságuktól 's jól létöktől való megfosztása volna az emlékezetre legméltóbb cselekedet. Száz bűnös cselekedetek vannak feljegyezve, midőn a' szelid erkölcsnek, az igazságnak 's emberi szives szeretetnek, egy két példái alig kerülnek elő. Sok emberi nemzetnek ostorai maradtak emlékezetben, a' midőn azoknak örök haládatosságot érdemlű jöltévű angyalai elmúltak

nevökkel és emlékezetökkel — mellyek a' história-íróknak dicséretökre, 's a' régi nemzeteknek becsületökre nem szolgálhatnak: — mert csak a' ravaszságtól megtisztult bölcsesség, és a' szíves jótétemény teszi az embert emberre, és az Isten' fijává.

A' sok hadakozások miatt tehát, valamint a' Persák úgy a' Párthusok alatt is, atyáink, nyugodalmas életet nem élhettek. Az Isteni jószág megáldotta vala az ő földöket; de az emberi rosszaság nem engedte, hogy annak terméseiben örömmel 's békességgel részesülhessenek. — A' természet' javaiban való részesülésre nézve, nem ok nélkül neveztetek ök *Margeáknak*, *Ephtalitáknak*, *Makaroknak*, azaz boldogul élőknek, mint most is sokan mondják: hogy „*Extra Hungariam non est vita*”; de állapotjokra nézve, boldogabbak voltak nálók a' ravasz, és hitelre érdemetlen Párthusok; mert ök ugyan a' hadakozásokkal nyert győzelmekkel dicselkedni, azoknak hasznaiban részt venni szerettek; de a' hadakozásokkal együttjáró szenvedéseknek, veszedelmeknek magokat ki nem tették; otthon paripázni, vadászni, magokat vitézeknek mutatni szerették; de az ellenség elől félre vonván magokat, az azokkal való verekedésre szolgálkat és az általok meggyőzött népeket tukmálták. — Minekutánna tehát ezek, kivált a' Rómaiak által lassan lassan megemésztettek, a' hívalkodáshoz szokott Párthusok, nem valának képések birodalmokat az ellenek támadott Persáktól megtartani.

Különös dolognak pedig tartani nem lehet: hogy a' Párthusok azon szomszéd népeket, kik az ő atyjaiat számkivetett állapotjokban közibek fogadták, 's védelmök alatt szaporodni 's erősödni engedték, haládatlanul elnyomni és rajtok 316 esztendeig kevélyen uralkodni nem átalottak: mert mai időben is történnek effélék. — Az ember, ha módja van benne, testvéreivel, sőt szüleivel is, gyönyörködik megesmérteni azt, hogy nálók hatalmasabb és feljebbvaló: elveszi azoktól a' mit elvehet, elfelejtkezvén a' természeti összeköttetésről, 's jótéteményről. — Nem húzták

vonták mindazáltal a' Párthusok még is úgy a' miénket, nem kegyetlenkedtek úgy azokon, mint a' tőlök távolabb lévő Syrusokon, Árménusokon, és Görögökön. — Miként a' farkas a' fiaihoz közelebbi tanyákat nem pusztítja úgy, mint a' távolabbiakat; így cselekedtek ezek is. — Megkívánták ugyan tőlök az adót, és hadi segítséget; de a' nyert prédából is részesítették. Polgári szabadságokat, Tanjoik 's Chánjalk' által való igazgatásokat meghagyták, azonban a' kóborló pásator Skythák ellen is, bár ha ebben is a' maguk hasznát nézék, védelmezték.

§. 92.

Illyen módon, a' Párthusokkal együtt, ismét a' Persák' hatalma alá esvén a' mi őseink is, kiket már a' Görögök Áriusoknak, Márgiánusoknak többé nem neveztek, hanem *Ephtalítáknak*, Albanus Hunusoknak és Kidaritáknak; a' Persák' táborozásaikban, szerencséikben, szerencsétlenségeikben részesek voltak a' Krisztus' születése után 229-től fogva 425-ig, és így 196 esztendeig. — Nevekedvén hadi ereje *Artaxerxesnek* a' Párthusokkal, és az ő hozzájuk tartozott népekkel, Syriát, több ázsiai tartományokkal, mellyek régen Persiához tartoztak, vissza kívánta *Severus* császártól, mellyet midőn ez nem engedne, 120 ezer lovasokkal, és 700 elefántokkal megy ellene, de a' kitől megveretvén Persiába visszanyomatik. Meghal 242-ben, lessz utánna királylyá;

§. 93.

I-ső Sapor (Schabaur), ki kegyetlen, vérengző ember volt: elpusztította Mesopotámiát, Syriát; többre is ment volna, ha Pálmyrának királya, *Odenát*, ellene nem állott volna. — Gordiánus megverte, és Persiába visszaűzte: — de későbbben Valériánus ellen ismét fegyvert fogott. Ez levelet és ajándékokat küldött néki, békességre kérvén követjei által; de ezeknek szemek' láttára a' levelet széljeltépte, az ajándékokat vízbe hányatta, 's azt izente: hogy csak úgy enged békességet, ha hátra kötött kezekkel menvén e-

leibe maga kéri azt. — Ütközetre kerül a' dolog: egy *Macrinus* nevű tisztje Valériánust elárulja, 's fogságba ejti, sok esztendeig gyalázatos és nyomorúságos rabságba tartja őtet; rendszerént a' hátáról szokott a' lovára felülni: végre elevenen megnyúzatta, 's besózatta. Így ölette meg a' szerencsétlen Valériánust ez a' kegyetlen fenevad, a' ki elveszett 272-ben: lett utána a' fija,

§. 94.

Hormúz, kit a' deák írók *Hormisdának* neveznek. Ez alatt Aureliánus császár Antiochiát (most Orhoa), és Pálmyát megvette, ennek derék királynéját Zenóbiát fogságba ejtette, és triumphusát vele ékesítette, azután egy szép mezei jószággal, közel Rómához, megajándékozta. Meghált Hormúz 274-ben, 's lett utánna:

1-ső *Varannes*, kevés ideig uralkodván ez, semmi nevezetes dolgot nem tett. Meghált 278-ben, követte

2-dik *Varannes*, kitől Carus és Numeriánus császárok elveszik Seleuciát, és a' Párthusok' fővárosát Ctesiphont elfoglalják, meghal 284-ben: helyébe áll a' fija

3-dik *Varannes*, kit neveztek *Segensaknak* is; csak négy hónapig uralkodott, 's felváltotta a' fija:

§. 95.

Nárses, a' ki látván a' Római birodalomban lévő belső háborút, Arméniát, Mesopotámiát elfoglalja: de Galérius császár ellene jön, ki az első ütközetben ugyan szerencsétlen volt, de a' másodikban, melly 297-ben történt, összetöri a' Persákat. Nárses, feleségével gyermekeivel, és sok fő emberekkel rabságba ejti, és a' Tigris folyóvizének Európa felől való oldalán őt provinciákat elfoglal. Nársesnek hívbarátja *Aprabán* követül megy Galériushoz, kegyelmet kér Nársesnek, familiájának és a' fogoly Persáknak: indító okúl felhozza, hogy Nárses egy derék fejedelem, 's annál nagyobb dicsőségére válik Galériusnak hogy őtet meggyőzte, és foglyává tette; hogy Nárses mindenre rá áll, csak feleségét 's

gyermekait bocsássá-el; nagyon lekötelezi ez által a' Persákat a' Rómaiak eránt való háládatosságra; felhozta azt is: hogy emlékezzen a' szerencse' változandóságáról. — Ezen szókra ránczba szedi szömlődökét az indulatba jött Galérius, és a' követhet így szól: „Mikor néktek a' szerencse szolgált, kevélyek és kegyetlenek voltatok; mit cselekedtetek Valeriánussal? Vénségéig gyalázatos fogságban tartottátok, kegyetlen és csúfos halállal ölétek meg, lenyűzött bőrét is megtartottátok, így annak meghólt testén is hallatlan gyalázatot követtetek el: én engedek, de nem a' ti beszédetekért, mert mikor engem a' szerencse' változandóságára emlékeztettek, haraggal kell megtelnem, melly arra ösztönöz, hogy a' gonoszért gonosszal fizessenek: hanem követem az én előttem élt jó fejedelmek' példáját, kiknek szokásuk volt „*parcere subiectis, et debellare superbos*“; menjetek el, rövid nap múlva visszabocsátom királytokat, 's fogolytársaitokat.“ Úgy is lett: mint ezeket előadja *Petr. Patricius (in excerpt. Leg. pag. 19.)* Meghólt Nárses 301-ben: lett utánna a' fija;

§. 96.

2 dik Hormúz, a' ki nyolcz esztendeig volt békeséges uralkodása alatt semmi különös dolgot nem tett. Meghólt 309-ben, követte a' fija;

§. 97.

2-dik Sapor, a' ki még atyja' életében 307-ben királylyá tétetett, és [atyja' halála után szinte 70 esztendeig uralkodott. 30 esztendeig békességben volt ő a' Rómaiakkal, de 337-ben Nisibe városát a' Rómaiaktól el akarja venni: Constantinus Magnus ellene megy, de az útban meghal. Ennek a' fija 345, és 349-ben verekedik a' Persákkal, és az utolsó ütközetben Singár városánál egy éjjel a' Persák közt nagy vérontást tesz. 359-ben *Sabiniánus* római vezért a' Persák nagyon megverik, Amidat (Diarbekir) 73 napi ostrom után megveszik. *Jovianus* békességet köt Sapporal, Nisibét (Nes-

bin) néki engedvén. Valens császár 370-ben Árméniában megveri. — Kegyetlen üldözéseket szenvedtek ez alatt a' Sapor alatt a' keresztyének; mert a' Zsidók azt hitették el vele, hogy azok a' világi hatalmat le akarják rontani: szabad prédára bocsátja hát a' keresztyéneket katonáinak, kik azokat személyválogatás nélkül öldösis, 's javaiktól megfosztják. Meghólt Sapor 380-ban, helyébe állván az öcsöse:

§. 98.

2-dik Artaxerxes, a' ki szelid jámbor ember volt. Noha a' bátyja alatt vitézségének sok jeleit adta, de azért békeességben kívánt élni: meghólt 384-ben, helyét elfoglalta a' fija;

§. 99.

3-dik Sapor, ez is jámbor ember volt. Theodosiussal 385-ben, szinte mikor ennek a' fija Honórius született, békeességet kötött, és azt haláláig megtartotta, melly történt 389-ben; felváltotta az uralkodásban;

4-ik Varannes, a' ki Kermannak is neveztetett: ez esztendő múlva meghalván, lett helyette 400-ban a' fija,

§. 100.

Isdegerd (Jesdejerd); ez olyan becsületes ember volt, hogy Arcadius császár jónak látta a' fijának Theodosiusnak ötlet Tutorává választani: 100 esztendeig tartó békeességet kötött a' Rómaiakkal. — Követségben lévén nála *Maróthus* mesopotámiai püspök, midőn ötlet nagy betegségből meggyógyította, és a' fijaból az ördögöt kiűzte (igy iratik) nagy kegyelmébe esett a' királynak, ki is a' keresztyének iránt kedvezéssel viseltetett. Mellyet látván a' Mágusok, midőn a' király titkos házában a' tűz mellett imádkoznék, ez a' szó adatott néki: „Elvétetik tőled a' birodalom a' keresztyének iránt való kedvezésért;“ mellyen ő megrémült, de *Maróthus* a' csalárdságot fölfedezte, 's ennek főbb okai halállal büntetettek. Elbizván ezen magokat a' keresztyének,

egy persa templomot felgyújtottak, és földig lerontottak, melyért újonnan üldözést szenvedtek, mint írja Sozomenus *Hist. Eccl. L, VII. c. 8.* Meghólt Isdegerdes 420-ban, 's helyébe állott

§. 101.

5-dik Varannes, a' kitől elpártoltak Ephtalita-Hunus vagy Kidarita őseink: melyre ilyen környüállások szolgálattak alkalmatosságot:

A' chinai históriák szerént a' déli Huniában lakott Gougenek, kiket *Horvát Ádám* (a' Magyarjában) *Kökényeknek*, mások *Abaroknak* neveznek; de úgy látszik hogy Gógoról, a' Jáfet' fiáról, még inkább neveztetettek így; — ezek mondom megszorodván, elsőben a' velök együtt-lakó kevesebb számu Hunus nemzetségeket, azután pedig a' Persiához tartozó Ephtalitákat, vagy Kidarita-Hunusokat támadták meg, és a' Chinai birodalomba is pusztító beütéseket tettek; kiknek megzabolázásokra, követjeik által megkérték a' Chinaiak *Atilát* is, de a' ki ekkor el lévén foglalva az európai hadakozások által, kérésöket nem teljesíthette. Összeadván hát az Ephtaliták magokat, *Toumen* nevű vezérjek alatt, a' Chinaiakkal és Persákkal a' Gougeneket megverték, és déli Huniából az északi részekre nyomták *Tumen* a' régi syrus nyelven: egészet, teljest, tiszta szívűt jelent. *Demjén* vagy *Dömény* névvel nem kell hát ezt felcserélni, melly *Dámiánból* lett.

Belé fáradván már ekkor Ephtalita vagy Kidarita Madjar atyáink az idegenek' hasznára folytatott hadakozásokba, kívánták fegyveröket a' magok' hasznára, szabadságok' visszaszerezésére fordítani: melyre ébresztettek, mind vezéröknek okossága 's vitézsége; mind a' közelebbi szerencséjük; mind a' Chinaiak' biztatása 's barátsága által. — Arra hártározták tehát magokat, hogy többé a' Persáknak adót ne fizessenek, 's uralkodások' jármát nyakokból kivessék, a' Krisztus' születése után 425-dik esztendő tájban. — Fegyverre került azért a' dolog a' Persák és Ephtaliták között, melyet 5-dik Varannes és Toumen folytattak változó szeren-

csével, szinte 16 esztendeig, a' nélkül hogy az Ephtalitákat birodalmok alá visszahajthatták volna a' Persák; azonban meghal Varannes 441-ben, 's lessz helyébe a' fia:

§. 102.

2-dik Isdegerd. Folytatta ez is az atyjáról rámaradt háborút az Ephtalita Hunusokkal; el is vette tőlök *Balaam* nevű városukat: de midőn látta hogy nem bír velek, követekeket küldött Macrinus osászárhoz, pénz és fegyveres néppel való segítettést kérvén az ezek ellen folytatandó hadakozásra, de a' mellyet meg nem nyerhetett. — Lehet, hogy az Ephtaliták is megkérték segítségre *Atilát* a' Persák ellen, mellynek teljesítése néki szándéka is volt: a' honnan egyik vezére által tudakoztatta *Rómulus* nevű követtől, merre lehetne legegyszerűsebb úton Persiába menni? — ki is azt felelte: „közel van a' Syriában lakó Scythákhoz Média; azzal pedig határos Párthia és Persia.“ mint írja *Priscus (excerpt. Leg. p. 45.)* és hihető, hogy olyan gondolatral vette el *Toumenek* leányát is *Mikol Ildikót*, melly chaldaei nyelven: patakocská leánykát tesz, hogy lekötelezvén ez által magához az Ephtalitákat, mikor azok egyik oldalról ostromolják a' Persákat, ő más oldalról menvén rájok, a' gazdag Persa birodalmat is elfoglalja: de ebben *Atilát* a' halál megakadályozta, melly történt 454-ben. Már ekkor a' Bactriai birodalomnak vége volt, maradéka egyesült az Ephtalitakéval: mivel mindazáltal a' külső nemzetek előtt esmeretesebb volt a' Bactriai birodalom, mint az Ephtalitaké, azért íratik, hogy: *Atila* a' Bactriai király' leányát vette el. — Meghólt *Isdegerdes* 457-ben, lett utánna a' fija:

§. 103.

Peróz (Firúz). Átallatták már ekkor a' Persák, hogy az Ephtalita vagy *Kidarita* Hunusokkal való hadakozásnak nincs rájok nézve semmi haszna; követekeket küldött tehát *Peróz* az ő fejedelmekhez, kit a' Görög írók *Kugchannak* írnak, *Cantoclarus* pedig *Chonchannak* fordít, mint láthatni *Priscus' Excerpt. Leg. p. 60.*, kiről azt említi *Priscus*, hogy ennek

már az atyja sem fizette meg az adót a' Persáknak, és így ez a' Toumen' fija lehetett, mert ő tagadta meg először az adót a' Persáktól. Ezzel a' Chun vagy Hun Chánnal tehát Perozes békességet és kölcsönös segítségére szövetséget kötött, mellynek megerősítésére a' hűgát ígerte neki feleségül. Hajlott az ajánlott békesség' feltételeinek elfogadására a' Chán; de Peroz csalárdkodott: mert nem a' hűgát, hanem egy köz embernek szép leányát, királyi módon felékesítve és megajándékozva, küldötte a' Chánhoz, megparancsolván annak élete' vesztesége alatt, hogy a' titkot fel ne fedezze. De mivel a' Kidarita Hunusok' fejedelmének, a' nemzet' szokása szerint, csak nemes és szabad személyt lehetett feleségül venni, — félvén a' leány a' veszedelemtől, Chun-Chánnak a' titkot felfedezi. A' Chán megdicsérvén a' leány' egyenességét, feleségének megtartja, de a' Persák ellen a' csalárdságért bosszúállást esküdött. Izen hát nem sok idő múlva Perózhhoz mint tettetett sógorához, hogy ő a' szomszéd népek ellen hadat akar indítani, népe van számlálhatatlan, de vezérei nincsenek alkalmasok: kéri azért, hogy küldjön erre alkalmas férjfiakat. Küldött is három százat a' főb-
bek közzül; kik közzül azokat, kik a' csalárdságban részesek voltak; megölette; a' többieket pedig fülöket örököt megcsonkítva bocsátotta vissza, hogy adják tudtára Peroznak, hogy ők királyok' álnokságáért büntetődtek meg: mint ezeket előadja *Priscus* a' közelebb említett helyen.

§. 104.

Hadakozás lett ennek a' következése, mellyet hosszasan leír Procopius (*de bello Persico* L. 1. c. 2, 3.); summája ez: A' Hunusok, kiket Procopius *Ephthalitáknak* nevez, a' hegyek és erdők között utat készítenek, egy olyan helyig, hol a' meredek hegyek miatt már tovább menni nem lehetett, a' hegyek előtt lévő síkságon táborba szállanak, — a' Persák megtámadják: kevés ellentállás után az Ephthaliták hátravonják magokat a' hegyek közt készített út felé, a' Persák utánnok, 's látván hogy széles és járt az út, mindenütt

nyomba követik; amazok pedig a' hegyekre és az erdőkbe lassan lassan félrevonják magokat; csak akkor veszik észre a' csalárdságot a' Persák, midőn tovább nem mehetvén látják, hogy az Ephtaliták hátulról és a' hegyek' tetején körülfogták őket. Mikor már kétségbe esve szabadulásuk felől nem tudnák mit tévők legyenek, akkor izen Perozeshez a' Chán, hogy ha őtet leborúlva tiszteli, és esküvéssel felfogadja, hogy soha többé az Ephtalitákat meg nem támadja, mindnyájokat bántódás nélkül szabadon bocsátja. — Perozes megkérdi a' vele volt Mágusokat, mit cselekedjen? ezek ilyen tanácsot adnak: „A' Persák a' feljövő napot leborúlva szokták tisztelni, épen a' nap' feljöttekor menj hát a' Chán eleibe, 's borúlj le a' nap előtt: így a' Chán' egyik kívánságának eleget tészesz; a' másikat pedig minden kifogás nélkül ígérd meg;“ így lett, és a' Persák szabadon bocsáttattak. Történt ez 459-ben 's ettől fogva lettek a' Persák, az Ephtaliták' adófizetői, 40,000 aranyat fizetvén a' békesség' feltartásáért esztendőnként, mint feljegyzi *Theophil. L. 3. c. 6.*

§. 105.

De Perozes nem türhetvén a' rajta esett gyalázatot, esküvését megszegte, 's nem sok idő múlva ismét fegyvert fog az Ephtaliták ellen. Megtudván ezt a' Chán, kinéz a' tábornak egy alkalmatos helyet, a' hol csak egy oldalról lehetett őket megtámadni; ezen az oldalon igen mély és széles árkot ását, a' földet a' tábora felől, távol az ároktól elhordatja, úgy hogy az az árok' mentiben álló katonaságtól nem látszott, azj árkot vékony gerendákkal, rúdakkal, náddal 's hanttal befedeti; a' hosszan nyúló árok' közepe táján csak annyi helyet hágy, a' hol tíz lovas egymás mellett elmehetett. — Ekkor azt a' darab sót, mellyre Perozes megesküdött, a' Chán a' maga dárdája' hegyire felkötöttei, 's neki biztatja az Ephtalitákat; egynéhány száz lovas a' Persák' felingerlésére kiküld, kiket a' Persák hevesen megtámadnak, ezek pedig kevés ellentállás után a' kijelelt közön békfutnak a' táborba, melly már a' töltés' mentiben hadi rendben állott; a' Per-

sák dühösen nekik vágtatnak, 's egymásra rohanván az árokba magok magokat összetörik, a' megmaradakat pedig az Ephthaliták levágnák. Peróz is elveszett itt 30 fijaival együtt, és csak a' legkisebb fija *Chabád* (Kobád) nevű maradt életben. Történt ez a' Krisztus' születése után 482-ben; Peróz után lett király:

§. 106.

Chabád, (melly név chaldaei, 's annyit tesz mint: megtisztelt) a' ki kivonta országát az adófizetés alól; az Ephthaliták is ezt könnyen oda hagyták, többre becsülvén a' békességet a' Persák' adójánál. Ezek után 9 esztendő múlva *Chabád* több újításai között azt a' törvényt hozta, hogy az asszonyok közösök légyenek: ebből láрма kerekedett. *Chabád* a' feledékenység' tömlöczébe tétetett, azaz holtig való rabságba, úgy hogy róla ne tudjon senki semmit, csak egyedül a' feleségének engedtetett a' hozzá menetel. Helyette *Zamaspes* tétetett királylyá, ki minekutána négy esztendeig uralkodott volna, a' *Chabád*' felesége módot talált benne, hogy férje az ő asszonyi ruhájába öltözve a' tömlöczből kiszökessen: ki is egy *Zeosis* nevű hív emberével szaladt az Ephthaliták' Chánjához, kinek azt ígéri: hogy ha néki pártját fogja, és királyságába visszaállítja, a' leányát feleségül veszi, és meghatározott számú nagy summa pénzt ad néki. — A' Chun-Chán visszaállítja hát őtet a' királyságba, 's leányát is néki adja. A' nagy summát azonban le nem tehetvén, követeket küld Bysantiumba *Anastasius* császárhoz, hogy adjon néki kölcsön pénzt a' Chán' kielégítésére: de a' császár' tanácsosi ellenzették ezt, ezen az okon: hogy jobb nekik ha a' Persák és Ephthaliták egymás ellen hadat folytatnak, mint ha azok békességben lesznek. *Chabád* ezen megbosszankodik, megtámadja *Anastasiust*; Árméniát, Mesopotámiát elfoglalja, Amidát (Diarbechir) ostrommal megveszi, és prédára bocsátja, a' mikor egy pap így szóllítja meg: „Nem királyhoz illő a' meggyőzötteket öldösteni;“ mellyre amaz haragosan így felel: „miért állotok hát ellenségesen ellenem?“

e' pedig így szól: „mert az-Isten azt akarta, hogy Amida a' te vitézséged által, és nem a' mi akaratunk szerént legyen a' tiéd.“ — Tetszett a' felelet, 's megtiltotta az öldöklést. — Azonban a' Rómaiak ellene táborba szállanak; Chabádnak segítő társát voltak az Epthaliták, kik közzül 800 lovas tette az előljáró sereget; ezekre véletlenül rájok ütnek a' Rómaiak, 's levágják, de Chabád visszaadja a' kölcsönt. Ezután hét esztendeig tartó békességet köt a' Rómaiakkal, 's fordítja seregeit a' Massagéta vagy Saka-Hunusok ellen, kik Turkoknak is neveztettek. Ezek sok prédálásokat tettek az Epthaliták' és Persák' földeiken: tehát ezeket is megveri és messze elkergeti.

Választja a' királyságban követőjévé a' hűgának Abevodnak a' fiját, *Cozról*, kit Justinus császárnak ajánlott, hogy fogadja fijának: el is fogadta ezt a' császár, de Proclo nevű tanácsosa ezt nem tartotta jónak, mellyért Cozrónak az útból vissza kellett menni, és ez a' cselekedet lett azután a' Rómaiak és Persák közötti egyenetlenségnek legfőbb oka.

§. 107.

Cozró (Cozru Anuschirvan) lett hát királylyá 532-ben a' Krisztus után, és uralkodott 580-ig. Ez a' Rómaiakat több ízben megverte, azután velek örökös békességet kötött; de három esztendő múlva felbontotta, okaúl tévén a' Rómaiaknak a' határon való általjövetelöket. Árméniát, Syriát elpusztítja, Antiókhiaát felégeti. 554-ben újra ellenök ment a' Rómaiaknak, Edessát elfoglalta, de a' honnan kiűzetett. Justinianus császár nagy summa pénzt ígért neki, öt esztendeig békességet kötött: hadakozott ezután Justinus császárral is, és győzött; úgy szintén az Epthalitákkal is, és azokat is megszalasztotta 565 táján. De végre elhagyta őtet is a' szerencse, 575-ben t. i. Tibérius császár, Mauritius vezérét küldvén ellene, háromszor megverte; királyi kincsét elfoglalta; a' Cozró' atyafijai, vejei közzül, sokakat rabságba ejtett, és egész télen által minden ellentállás nélkül Perziában maradt hadi seregével. — A' béke sség meglett azon feltétellel, hogy soha többé a' Római birodalomba bé nem

lép: a' foglyok visszabocsáttattak: ezen való bújába megholt 580-ban. — Ettől az időtől fogva, mindég alább alább szállott a' Persák' állapotja, míg nem végre *Petavius* szerint 647-ben, mások szerint a' Hegirának 31-dik esztendejében, és így a' K. u. 652-ben az Arabok, Óhmar nevű Califájok alatt, hosszas verekedés után meggyózték őket; királyukat *Isdegerdet* megölték, és a' népet a' Mahumed vallása' bevételeire kényszerítették. — Itten nem lesz szükségtelen megjegyezni: hogy a' Hegirai esztendő' kezdete, a' K. u. a' 622-dik esztendő, 's áll 354 napból: és így ennél a' mi esztendőnk 11 nappal és 6 órával hosszabb. — Ezekből a' napokból és órákból, minden 32 eszt. alatt, egy Hegirai esztendő lessz. Ha tehát azt akarjuk megtudni, hogy a' mi keresztyén esztendőnkkel mellyik Hegira egyez meg: szükség mindenik 32 Hegirából egyet levonni, 's úgy kell ahoz a' 622-töt adni, mellyeknek összeadott summája, a' mi esztendőnk' számát adja elő.

§. 108.

A' fenn említett *Cozrónak* idejében történt az, 567-ik esztendőben, hogy a' Turkusok, kiknek nevök 560-ban kezdett a' görög írók előtt esmértelessé lenni, kikkel 569-ben kötött Justinus császár szövetséget, a' Persák ellen hadakozván, (ezeket Menander *in excerpt. Leg. p. 102.* Sákáknak; Theophanes Bysantinus pedig *p. 111.* Massagétáknak nevezi) az Ephtalita vagy Kidarita-Hunnusokat, azaz, a' mi Magyar eleinket hatalmuk alá hajtották, minekutána a' Persák' birodalma alól 425-ben magokat kiszabadítván, 567-ig, és így 142 esztendeig, másoktól nem függő szabad emberek, és a' Sogdiánusoknak is uraik; a' Persák pedig adófizetőik, lettek volna; 459-től fogva 482-ig, és így 23 esztendeig: ezen kívül még Chabád' idejében is néhány esztendeig.

§. 109.

Alkalmatosságot szolgáltatott erre az Ephtaliták' Chun-

chánja, a' ki már Toumen után harmadik vagy negyedik lehetett. Ez egy *Katulpus* nevű Ephtalitának feleségén erőszakot tett, mellyen az megbosszankodván, elárulta nemzetét *Disabulusnak*, a' Turkusok' chánjának; rávévén a' főbbeket, hogy az ő őrökölcstelen chánjok helyett amazt válasszák fejedelmöknek, 's annak adják által a' birodalmat; mellyet elsőben is a' Sogdiatak' cselekedtek, kik *Maniach* nevű fejedelmök alatt elpártoltak Chunchántól, és Disabulushoz állottak; kikkel együtt megtámadja Disabulus az Ephtalitákat, és hatalma alá hajtja. Tartván mindazáltal *Katulpus*, hazafijainak bosszúállásától, Persiába szökött, a' hol hihetőleg cselekedetét megbánván, azon mesterkedett, hogy a' Persákat a' Turkoknak ellenségévé tegye. Elsőben is tehát arra vette Cozrót: hogy a' Sogdiatak'nak; az általok készített báronyoknak Persiában való árulását tiltsa meg; annakutána, hogy a' Turkusokkal mint csalárdokkal szövetséget ne kössön: mellyre nézve két ízben is Disabulusnak békességet kötni akaró követjeit vendégség alatt méreggel megölette; mellyért osztán a' Turkusok a' constanczinápolyi császárral Justinussal kötöttek szövetséget, a' Persáknak pedig ellenségeiké lettek. 'S így veté meg egy, feleségéért bosszút álló Ephtalita, nem csak a' Persák és Turkusok közt való ellenségeskedésnek, hanem nemzete' megromlásának is fundamentomat. A' fejedelem' bűne így rontja meg alattavalóit!

§. 110.

De még ekkor, noha a' Turkoknak lettek is adófizetőivé a' mi régi őseink, lakóföldjökben városaikban megmaradtanak, a' mint ezt előadja Disabulusnak *Maniach* nevű követje, Justinus császár előtt. Ezen követjétől, t. i. Disabulus, skytha betűkkel és nyelven írt levelet, és ajándékokat küldött Justinus császárhoz, Bysantiumba; a' skytha betűkkel írt levelet a' császár megmagyaráztatván, az abban ajánlott békességet elfogadta; azután tudakozódott a' Turkusok' birodalmáról, kinek *Maniach* így felelt: „Négy kormány-székekre van felosztva a' Turkusok' birodalma; de a' fő ha-

talom Disabulusnál vagyon, hatalmok alá vetették és adófizetőkkel tették az Ephtalitákat is,“ melyre a' császár így szólott: „az Ephtalitáknak tehát minden birodalmok ledöntetett általatok?“ erre Maniach így felelt: „úgy van uram!“ melyre a' császár: „Városokban helységekben lakna-e ezek az Ephtaliták?“ erre amaz: „A' nemzet uram városokban lakik,“ azután a' császár így szólott: „és így minden ő városaiknak uraivá lettetek?“ — „úgy van uram“ felelt amaz. — „De most mondjátok meg, mennyi lehet azoknak az Abaroknak száma, kik a' ti birodalmatok' zabláját kivetették?“ melyre amaz: „Vannak még némelyek, kik velünk tartanak; de a' kik elpártoltak, úgy vélem, mintegy 20 myrias lehet:“ (egy myrias tett 10,000-et) utóljára előszámlálta a' Turkusok által meghódított nemzeteket, mint ezeket előadja *Menander* (in *Excerpt. Leg. pag. 72, 73.*) Történt ez a' legatio Justinus' császársága' 4-dik esztendejében, és így 569-ben. Megtámadták ekkor a' Turkok a' Persákat, az országot kirablották, és adófizetővé tették. — Mennyire meggazdagodtak a' Turkok Persiának kirablása által, így adja elő *Theophilactus* (Lib. 3. c. 6.) „A' Turkok' nemzete a' Persák' aranya által meggazdagodván, felette nagy költségeket tett a' pompára: ágyokat, asztalokat, poharakat, székeket, lovaik' ékességeit, minden fegyvereiket, és a' mit csak a' gazdagság által való megrészegedés kigondolhatott, aranyból készítették:“ de haladván az idő, midőn a' Turkok a' békekötés' szentségével nem gondolva, sokkal többet kívántak adóba, mint a' mennyiben megegyeztek, és a' Persák ezt nem szenvedhetnék, fegyverre kél a' dolog: *Hormisdás* Persák' királya megveri őket, noha 300,000-en voltak a' Turkusok, és adófizetőkkel teszi: és azon sok pénzt is, melyet összegyűjtöttek, elvesztik. Történt ez *Mauritius*' császársága' 8-dik esztendejében, és így 590-ben. Ekkor Disabulus maga is megsebesített, a' fija pedig fogságba esett, a' kit nagy summa pénzen váltott ki. Segítette ekkor a' Persákat a' Médusok' fejedelme *Baramus*; de még ekkor is olly tekintetben volt Disabulus, hogy *Tiberius* követet küldött hozzá *Valentinus* ne-

vüt, a' ki vele szövetséget kössön; hanem mikor a' követek oda értek, már akkor megholt Disabulus, és a' fija lett helyébe, kit Menander *Turxantus*nak nevez, melly ebből lett: *Turk-chan*, vagy Turkusok' chánja: — mint az Ephtalitáké Hun vagy Chunchánnak neveztetett. Ez a' Turkchán már esztelenebb 's kevélyebb fejedelem volt mint az atyja, melyet eléggé kimutatott a' Tibérius császár' követje Valentinus és társai eránt, kikkel mint Menander írja (*in Excerpt. pag. 110.*) igen gorombául bánt. Feltámadtak ez ellen elsőben az Ephtaliták, azután az Abarok, de meggyőzettek, engedelmességre kényszerítették.

§. 111.

Ettől az időtől fogva már, valamint a' Sákák és Massagéták, úgy az Ephtalita vagy Kidarita Hunusok is, kik még ekkor is Persia' szomszédságában laktak, *Turkusok*nak neveztettek, leginkább a' görög írók által.

A' *Turkus* vagy *Török* nevezet, különös figyelemet érdemel előttünk azért, mert a' constanczinápolyi görög írók, kivált akkor tájban mikor őseink e' mostani hazánkba jöttek, a' mi nemzetünket is neveztek Turkoknak, minéműek voltak *Leo Philosophus*, és *Constantinus Porphyrogeneta* görög császárok, kik között amaz, a' X-dik század' elein; e' pedig annak közepe táján élt. A' honnan sokaktól bevett vélekedés az: hogy a' mi nemzetünk, a' Törökökkel együtt, Tatar nemzetből származott, melly vélekedésben volt *Saëdi* nevű török író is, de köztünk is olly' közönségessé lett ez, hogy a' Magyar, mai napig is, a' Törököt atyafijának tartja.

§. 112.

A' *Turkus* nevezet szokásba kezdett jőni a' görög íróknál a' VI-dik század' közepe táján. Így neveztettek először a' Massagéták, mint előadja Theophanes Byzantinus (*in Eclogis Histor. pag. 21.*) így írván: „Napkeleten, a' Tanais mellett laknak a' Turkok, kik régen Massagétáknak neveztet-

tek.“ Így neveztettek az ő szomszédjaik a' Sákák is, mint említi Menander (*Excerpt. Leg. Script. Byz. Tom. 1. pag. 102.*) A' napkelet-észak felé lakott Hunusokat a' Persák *Turkok*-nak szokták nevezni. *Theophilact. L. 2. c. 6.*

A' Massagétákról így ír *Strabó. L. 11.* „A' Massagéták pusztai emberek, a' földet nem mivelik, hanem juhaikból és halakból vészik eledeleket, és a' több pásztor Skythák' módja szerint juhaikat nem vágják le, hanem gyapjokért és tejekért tartják.“

A' Sákákról pedig *Choërilus in Xerxis Diabasi* így emlékezik: „A' pásztor Sákák skytha nemzetből valók, az ázsiai földeken, a' Nomadesek' bojongó nemzete közzül való lakosok, törvényes igaz emberek.“

Ezek szerint tehát, mind a' Massagéták mind a' Sákák, a' pásztor Skythák közzül valók voltak, kiket a' Görögök *Gétáknak*, azaz földből élhetőknek neveztek. A' Géta-Skythák pedig a' Trákokkal egy nyelven beszéltek, mint írja *Strabó, L. 1. pag. 309.* és ugyan csak *Strabó, L. 1. p. 295.* azt mondja: hogy a' Görögök a' Gétákat rácz nemzetből valóknak állították lenni. Illyen módon, a' *Turkok'* régi nyelve atyafias volt a' Ráczokéval, bár ha a' közelebbi időkben, kivált a' Muhamed' vallásának bevétele óta, sok arab, persa, tatár, magyar, hunus szók elegyedtek is közzé, és a' régi rácz nyelvnek ezen idegen nyelvekhez való alkalmaztatása, felette sok változást okozott is abban.

Lakó földjüket a' Sákáknak, és Massagétáknak *Strabó L. XI.* így adja elő: „Nagy részint azok a' Skythák, kik a' Caspium tengerénél kezdődnek, Daaknak neveztetnek. Napkeletfelé ezekkel közelebről való szomszédok a' Massagéták; ezek után vannak a' Sákák; a' többieket köz névvel Skytháknak nevezik, noha mindenik népnek van magános neve.“

A' Gétáknak, Massagétáknak Sákáknak a' Ráczokkal való atyafisága, méltán felébreszitheti bennünk ezen kérdést: vallyon a' *Turk* név nem a' Trakok' nevéből vette-e eredetét?

A' Trakokat, vagy Ráczokat, régen nevezték *Thuroso*knak: így nevezte őket *Homerus*, midőn Mársot, kit a'

Ráczok különösen tiszteltek, Θέρος Αρσινε (megtámadó viaskodónak) nevezi, nézvéen ez által a' Ráczok' legrégibb nevékre; mert ő is már a' maga idejében élteket *Thréknek* nevezi *Iliad. N.* így írván: „a' lovakat ügyesen forgatni tudó Thrékek, és a' hadakozó Mysusok, a' löfejük' híres nemzete, és a' téjevő Abiusok legigazabbak az emberek között.“ *Abius* azt teszi: igen erős vaskos; egyez a' *Taurus* és *Abar* név' jelentésével. Továbbá nevezték *Thyrasoknak*: erről emlékezik *Joseph. (Antiqu. L. 1. c. 7.)* A' *Thyrasokat* a' Görögök *Thrakoknak* nevezték. Ez a' név csak kevés változtatással felmaradt az *Agathyrsa* és a' *Thyrsa* vagy *Thyssageta* nevezetekben: mert az *r* betűt a' Görögök sokszor felcserélték az *sz* betűvel, p. o. az *Aurunkosokat* *Ausonusoknak* nevezték, mint említi *Gellius*; *Tirsa* városát *Siciliában Tissanak* nevezték. — A' régi Rómaiak is *maioribus* helyett, *maiosibus*; *laribus* helyett, *lastibus*; *feriis* helyett, *festis* írtak, mint említi *Festus (de veterum verborum significatione)*. — Így lett a' *Thyrsgétából* *Thyssageta*.

Az *Agathyrsusokról*, vagy jó Ráczokról, azt írja *Herodot* a' *Melpomenejében*, hogy ezeknek törzsök-atyjok volt *Agathyrsus*, a' ki a' *Hercules'* fia volt, és testvér bátyja *Skythának*; továbbá, hogy ezek a' legkímiveltebb emberek voltak; 's ruháikat arannyal ékesítették, hogy ők mint testvérek és egy ház' lakosi úgy éltek, nem volt köztök gyűlölség, irigység, különben magokat a' Ráczok' szokásaihoz alkalmaztatták.

A' *Thyrsa*, vagy *Thyssa-gétákról* pedig azt írja ugyan csak a' *Melpomenejében c. 22.* hogy ezek a' Tanaistól 23 napi járó földre laktak észak és tavaszi napkelet felé. — *Herodot'* előadása szerént pedig egy napi járó föld tett 200 stadiumot, egy stadium 150 lépést: — egy napi járó föld tehát tett három német mértföldet. — Továbbá azt írja rólok: hogy ezek számosak és a' több ázsiai népektől megkülönböztettek voltak; hogy velök egy tartományban laktak a' *Iurkak* vagy *Jurgák*. Itt jegyezzük meg, hogy a' *Jurkak* későbbben *Juguroknak* nevezettek, kikről *Rubruius (Hakhty Vojag. L. 1. p.*

401.) írja: hogy ezeknél van a' Turk és Komanus nyelv' forrása és gyökere. — Neveztek még a' Ráczókat *Therasok*-nak is, mint említi Epiphanes, *Advers. Haer. L. 1. §. 7.* így írván: A' Thrákok a' Therasokról neveztettek. — Már, hogy a' Görögök az Y-t az ő dialectusaik szerint, most u- majd ű- majd ismét i-nek olvassák, az tudva lévő dolog. — Az is bizonyos, hogy az *r = sz* betűt, *z* vel, vagy *ks-* és *kh-*val is sokszor fölcserélték, kivált az Athénebeliek: ilyen módon a' *Thuros*ból lett *Turokh*, a' *Thyrash*ból *Tyrax*, vagy *Threx*. Itt is megjegyezvén, hogy a' Ionjiaiak a' *T* helyet *Θ*-át írták. A' *Thyrs*ából *Turxa*, vagy *Turka*, a' mint Menander is *Excerpt. Leg. p. 110.* a' *Turkok'* fejedelmének *Disabulus*-nak a' fiját *Turxant*nak írja: *Turc-chan* helyett. — A' *Thyres*ből pedig lett *Turekh* vagy *Thrék*, mint *Homerus* nevezi őket. Ilyen módon a' *Turkok*, *Turxák*, *Thrékek*, mind nyelvekre, mind nyelvökre, mind eredetökre 's nemzetségekre nézve, a' *Trakokkal* atyafiasok voltak, bár ha időjártával, a' *Thyres* vagy *Dnister* vize' mellyékeiről elvándorlottak is, a' *Caspium* tenger' napkeleti partja felől lévő belső ázsiai földekre: oda, hol a' *Krisztus'* ideje táján, a' *Massagéták* és *Sákák* laktak, és a' mellyek *Turkoman*niának, most *Turkestán*nak vagy *Turkok'* hazájának, és *Igur* vagy *Jugur* tartománynak neveztetnek.

Ne is gondoljuk, mintha a' *Thrakok*, vagy mint *Homerus* írja a' *Thrékek*, csak azon kis tartományban laktak volna, mellyet mi mai időben *Ráczország*nak nevezünk; mert *Herodotus* így ír rólok *L. V. c. 1*: „A' *Thrakok'* nemzete az *Iftidasok* után mindeneknél nagyobb, melly ha egy parancsoló által igazgattatnék, vagy egyetértő volna, úgy vélem győzhetetlen lenne, és minden más nemzeteknél tehetősebb: de mivel e' nekik igen nehéz, nem is lehetnek rá, azért ők erőtelenek.“ Erre nézve írja *Móses Choren. Geogr. p. 365.* „*Skythia*, melly *Apachthariának* vagy *Turkiának* neveztetük, az *Ethel* folyóvizétől az *Imaus* hegyéig 's tovább is egész *Zeniáig* kiterjed.“

Mind ezeket már ha meggondoljuk, sokkal hihetőbbnek

tarthatjuk, hogy a' Skytha nemzetből való Getáknak, Massagétáknak, Tyrsagétáknak és Sákáknak *Turk* nevék, eredetét vette, a' Thyrasz, Turossz és Thyrsza névből, inkább mint a' Turk hegyről, mely sisakot térszen, a' mint vélekedtek a' chinai írók, minden históriai és geographiai hitelesítés nélkül.

§. 113.

Míg ezen Turk név alatt összefoglalt Skytha nemzetek, követték eredeti együgyű ártatlan életek' módját; míg a' Homerus és Chaerilus' dicséretökre, az Agathysusok' vagy jó Rácok' nevére érdemesek voltak, addig a' Thrék, Thurxa, vagy Turka név, becsületesnek tartott: de minekutána a' Sákák és Massagéták Persiát kirablották; az Ephtalitákat jobbagyaikká tették; különösen pedig, minekutána a' Muhamed' vallását bevévén, az Arabokkal mindenféle pusztítottak, minden ok nélkül megtámadták a' vallás' terjesztésének színe alatt a' békességes népeket, azokat ölték vágták, lakó helyeiket felégették (mint cselekedett a' kegyetlen Dzingischán is) 's erőszakkal kényszerítették a' meggyőzötteket a' Muhamed' vallása' bevételére, 's rajtok kevélyen, zabolátlan önkények szerint uralkodtak, mind inkább inkább gyalázatosá lett a' Turk vagy Terek nevezet.

Minden nemzetbeliek, kik keserűen érezték az ő rablásait, erőszakoskodásait, olyan szót kerestek szokott nyelvökben, mely valamennyire ugyan hasonlított a' Thyrasz és Turk névhez, de értelmek, az ő eleiknek ártatlan sajtos nevezetektől, különböző volt, 's az ő cselekedeteiknek magok-viseléseknek rosszaságát adta elő.

Igy nevezték őket az Arabok *Turk*-nak, mely az ő nyelvöken tolvajt, fosztót térszen; a' Persák *Türki*-nek, mely vad erkölcsű, gorombát jelent; 's köz példabeszéd volt köztök: „*Türki middeti urarinde*:“ az az: a' Török mindég goromba. Igy nevezték a' Syrusok *Terak*nak, mardosó, gyilkolónak; a' Magyarok *Török*nek, *Türök*nek, az az rontóknak, másokat általszürkálóknak.

És hogy ezen nevet magok a' Törökök is gyalázatosnak tartották, megtetszik onnan: hogy Osmán császár megparancsolta 1300-ban, hogy senki az ő népét Töröknek ne nevezze, hanem az ő nevével Osmánnak, Ottománnak. De mivel ezen császári nevet is tisztátalan, erőszakoskodó cselekedeteikkel bészennyezték, azért vettek rossz értelemben régi eleink az *Ozmán* vagy *oçsmán* nevet is.

§ 114.

A' mi Ariában, Margeában lakott Ephtalita atyáink már, a' görög írók által csak akkor nevezettek Turkoknak, minekutána a' Sakák és Massagéták' hatalma alá estek, és az Arabok' háborgatásai miatt elhagyván ezen hazájokat, a' Jaik és Volga közt lévő tartományokba költöztek, és ott a' Sakákkal, Massagétákkal 's Paczinákokkal össze elegyedtenek — kik már ekkor Turkoknak nevezettek: — de megkülönböztetve még ekkor a' mi Ephtalita atyáink Turkoknak nem nevezettek, hanem csak összefoglalva az őket hatalmuk alá hajtott Turkusokkal. — Éppen úgy, mint most is szokták némelly írók a' Magyarokat is Austriacusoknak nevezni. — Példának okáért: Theophilactus (*in Excerpt. Leg. p. 120.*) így ír: „Egy Bolokalabra nevű Skytha, az Abarok' Chágánja' egyik ágyasához érkezően, a' büntetésétől való félelemből, elszökött ahhoz a' régi nemzethez, mellyből származott, t. i. a' napkeleten Persia' szomszédságában lakó Hunusokhoz, a' kik Skytha nemzetből valók, kik Turkoknak is neveztetnek, mint ez sokak előtt tudva vagon.“ Hogy ezen szökevény nem volt Ephtalita Madjar, hanem a' Sakák vagy Massagéták közzül való, mutatja Skytha nemzetből eredete: mivel mindazáltal már ekkor a' Turkok elfoglalták vala az Ephtalitákat, annál fogva birodalmukat Persia' szomszédságáig kiterjesztették: azért íratik, hogy a' Persia' szomszédságában lakó Hunusokhoz szökött. Hunusoknak nevezettek pedig már ekkor a' Massagéták és Sakák azért, mert ők is felhagyván a' vándorló pásztori élettel, városokban helységekben kezdtek lakni. Azért írja *Procop.*

(*de bello Vand. L. 1. c. 11.*) hogy az ő idejében (a' Krisztus után 550 táján) a' Massagéták, Hunusoknak kezdettek neveztetni. Ázsiában laktokban, nem is neveztek az írók a' mieinket megkülönböztetve Turkoknak; hanem a' Kibgjak' földén laktokban *Madzaroknak*; a' Volga és Tanais közt, *Magaroknak*; a' Tanaison innen, *Dentu Mogereknek*. — De minekutána Árpáddal béjöttek e' mostani hazánkba, eredetöket nem tudván, hanem csak azt, hogy a' Turkok közzül jöttek ide, azért neveztek öket, *Leo Philosophus* a' K. u. 900; *Constantinus Porphyrog.* 950-dik esztendő tájban Turkoknak; így írván (*de Adm. Imp. c. 38.*) „A' Paczínáciák rájok ütven az Atelkuzuban lakó Turkokra, öket onnan, Árpád fejedelmökkkel elüzték. Ezek tehát Nagy-Morábiában kerestek magoknak lakóhelyet, és a' Persia' részeiben lakó Turkusokhoz még most is küldöznek biztosokat, és a' kereskedők által gyakran vesznek felölök tudósításokat.“ *Nagy Morábiának* nevezte Constantinus Magyarországot, mivel ennek nagy részét a' Morvák' királya Szvatoplug bírta, melyről azt írja (*de Adm. Imp. c. 40.*) hogy Belgrád és Syrmiumnál kezdődöt *ἡ μεγάλη Μαγισσία*: Turkia pedig, az ő előadása szerént, a' Traianus' hídjánál kezdődött; és így Oláhországot, Erdélyt, Moldvát 's a' t. magában foglalta, melyben régen a' Tyras, vagy Thrax nyelven beszéllő Géták laktak, a' Dnistert is rólok *Tyresnek* neveztek. A' honnan, Decsi Sámuel', és Veszprémi Istvánnak a' Magyar koronáról tett értekezéseik után, Superintendens Budai Ézsaiás, *Magyar Orsz. Hist. 1-ső Kötet 94-ik levelén*, nem ok nélkül itél úgy: hogy Ducas Mihály constantinápolyi görög császár, 1070 táján, akkor küldött koronát 1-ső Béla király' fíjának Gejzának, mikor még ez Erdélyi fejedelem volt, ezért tétette rá a' többek között ezen felülírást: Γνωστὸν ἅπασιν τοῖς Κρατοῦσι Τυρραίας, — mellyet hitelesít az is: hogy ugyan ezen Gejzát, Magyarország' királyává lévén, *Scylitzes*, a' ki a' XI-dik század' vége felé élt, *Κρατοῦσι Ουγγαρίας*-nak írja: de ezt azért is írhatta így, mert már ő tudta, hogy a' Magyarok nem a' Turk nemzetből valók.

§. 115.

Azért hát hogy a' Magyarok, a' X-dik században élt némelly görög írók által, Turkoknak nevezettek, mivel ezekkel húzomos ideig laktak együtt, részszerint mint alattvalóik, részszerint mint szövetséges segítőtársaik; a' Magyarok a' Törökökkel, sem eredetökre, sem nyelvökre nézve nem atyafiasak, mert a' Turkok a' Skythák között való Massagétaktól, Sákaktól származtak; a' Magyarok pedig a' Madaj-aroktól vagy Médusoktól. — A' Massagéták és Sákáknak eredeti nyelvök volt a' rácz nyelv: a' Magyaroké a' Syro-Médusoké. A' Massagéták és Sákák laktak, a' Caspium tenger' észak-napkeleti partja felől lévő tartományokban; — a' Magyarok pedig Ázsia' közepin, a' Caspium' délnyugoti partjai felől. — Nincsen is a' görög nyelvnek semmi atyafisága a' magyar nyelvvel, bár ha számos szót kölcsönöztek is tőlök ősaink velek való lakások alatt; mint ezt nyomonosan megmutogatta *T. Petz Leopold* (Tud. Gyűjt. 1833. III-dik Kötet. p. 85.)

A' ki tehát azt állítja, hogy a' Magyarok azért nevezettek Turkoknak: mert ezekkel egy társfajtából származtak, az a' régi hiteles írókkal ellenkező vélekedésben van.

§. 116.

Minekutána ilyen módon a' Turkusok' birodalma alá kerültek volna régi eleink, 's azoknak nevék rájuk ruházott volna, megmaradtak még Persia' szomszédságában lévő hazájokban szinte a' 647-dik esztendeig: mikor a' Muhamed által, az ő új vallása' és birodalma' terjesztéséért fegyverfogságra fellázított Arabok, Persiát, *Ohmár* nevű Califájok alatt megtámadják, azt többször megújított harcok után birodalmuk alá hajtják, a' lakosokat a' Muhamed' vallására kényszerítvén.

Persianak elnyomásában segítették az Arabokat a' Turkusok is, mert midőn *Ohmár* Chorasán tartományában, a'

Meru vizénél verekedett a' Persákkal, ugyan akkor a' Turkusok az Oxus mellől felkerekedvén Persiába ütöttek, és azt pusztították; de kevéssel azután az Arabok a' Turkusokat is megtámadták, és Chorasánát, valamint Trans-Oxyanát is, hatalmuk alá hajtották: ilyen módon a' mi magyar apáink is az Arabok' hatalmába esvén, ezen vakbuzgó népnek kegyetlenségeit pusztításait, különösen a' Muhamed' vallásának bevételeire való kényszerítésöket nem szenvedhetvén, összedadják magokat, a' közönséges számítás szerint 1.800,000-en és oda hagyják ezen második hazájokat, mellyben mintegy 2100 esztendeig laktak; sok viszontagságok között változó szerencsével, sok jókban, de sok rosszakban is részesülvén, 's elköltöztenek, a' Turkusok' birodalmához tartozott több nemzetségekkel, Ázsia' észak felé való részeibe, és csak azok maradtak meg ősi hazájokban, kik az Arabok' kívánsága szerint, készek voltak a' Muhamed' vallását bévenni, a' mikor már a' Turkusok' fejedelme volt Bochán vagy Apochán. Történt ez 647-ben Krisztus Urunk' születése után.

IV.

Magyar Őseink' Ázsiabelli III-dik lakó földjéről, hogy nevezték itten a' görög és deák írók? és miféle viszontagságokon mentek által.

§. 117.

Kéntelenítettvén ezek szerint, Persia' szomszédságában volt hazájokból, az Ephtalita Kidarita Madjarok, vagy magyarul kiteve: Jó állapotban élt süveges Magyar Apáink kibújdosni, megtelepedtek az *Jaik* (Ural) az *Etil* (Volga) vizek' mellyékein, azon a' földön, mellyen most a' Nógai Tatórok, Kirgisek és Karakalpagok laknak. Így emlékezik erről *Constant. Porphy.* 950 táján, *de Administ. Imp. irt* könyvében, c. 37. — „Tudni kell, hogy eleinte a' Paczinácziták, az Atel és Geik (Volga és Jaik) vizeknél laktak, és ő velek határos népek voltak a' Mazsarok.“

§. 118.

Ez a tartomány Kibgjak' földének is neveztetett, az itt uralkodott Kibgjak' familiajáról, melyről így emlékezik *Abulgazi Bajadar - chán*, Chronikájában, mint előadja *Beyer*, *Geogr. Rus. pag. 385.*“ Oguschán' idejében, (a' Mongolok közu) valami fő-tiszt' özvegyének lett egy Kibgjak' nevű fija, a' ki felnevekedvén, Oguschán nagy haddal küldötte az Vrossok, Vlahok, Madsarok és Baskírok ellen, kik a' Tin (Don) Atel és Jaik vizek' mellékein laktak; ki is ezeket hatalma alá hajtván, az ő utánna következett nemzetsége ezen vizek közt uralkodott 4000 esztendeig. Ezen szerfelett nagyított esztendők' számát, Engel (*Disq. Crit. de Hung. origine*) csak 300-ra teszi: de e' meg' aligha nem kevés, mert történt ez 680-tól 1226-ig, ezen időközben uralkodott a' Kibgjak' nemzetsége Dzingis - Chánig, a' ki megholt 1226-ban, és így ez a' nemzetség 500 esztendőnél is tovább uralkodott. E' volt tehát Magyar apáinknak már harmadik hazájok: erről emlékeznek *Franc. Plancarpinus*, kit IV-dik Innocentius pápa küldött vala, 1243-ban a' Krisztus születése után, Kayuk mongol Chánhoz; és *Rubricusius*, kit IX-dik Lajos francia király 1253-ban küldött Mangu - Chánhoz, hogy őket a' kereszttyén vallás' bevételeére rávegyék. — Aeneas Sylvius pedig *Hist. Europ. c. 1.* nevezi ezt másik Magyarországnak, és e' mostani anyjának. Itt lakásoknak jele azon régi város' omladéka, mely a' Volga és Tanais közt *Madsar* - városnak neveztetett, jele annak, hogy itt is városokban laktak régi eleink.

§. 119.

És ezen már harmadik hazájokban adták nemzetünknek a' görög és deák írók a' Turkus és Madsar név mellett az *Uggur* és *Hungarus* nevet is. — A' szélesen kiterjedt Hunus nép t. i. sok nemzetségekre oszlott; de a' megkülönböztetés kedvéért minden nemzetségnek más más nevet adtak. A' *Gúr* (bújdoso vagy jövevény) név ugyan közönséges

volt, csaknem minden napkeleti jámbor emberek között, a' régi időben. Szerették így nevezni magokat a' Pátriárhák is: így nevezte magát Dávid is atyjával együtt, a' XXXIX-dik zsoltárjában. Különösen pedig a' pásztori vándorló életet élt népek közt, minthogy ez éppen rájuk is illet, szokott név volt ez; e' mellé tették hát a' Syro-chaldaei nyelven beszélő Hunusok, a' közzülök való nemzetségeknek megkülönböztető neveit; az egyiket p. o. nevezték *Ul-gurok*-nak, vagy magyarul: másunnan bėjött bújdosóknak; — a' másikat *Jó* vagy *Igurok*nak, melly térsen: megnyugodott, virágzó állapotban lévő bújdosókat; — a' harmadik nemzetet hívták *Oti-gurok*nak, vagy: jött ment kódorgó bújdosóknak; — a' negyediket *Chituk* vagy *Chatik-gurok*nak, vagy: a' többiektől elvágott elszakasztott jövevényeknek; — az ötödiket *Kitur-gurok*nak, vagy: füstös jövevényeknek; — a' hatodikat *Sara-gurok*nak, az az: pánczélos jövevényeknek; — a' hetedik felekezetet mondták *Peti-gurok*nak, vagy: gyáva, együgyű, tudatlan bújdosóknak; — a' nyolczadikat, hogy többet ne említsek, *Ono-gurok*nak, *Hon-gurok*nak, melly annyit tesz, mint: lakos jövevény, a' kik t. i. nem jönnek mennek mindég jószágaikkal, hanem a' hol jó földet találnak, ott megtelepednek, ott lakóhelyeket — honokat készítenek, és ott laknak.

§. 120.

Nem a' Persák nevezték hát őket *Hun-gaurok*nak vagy hitetlen Hunusoknak: noha a' Persák hajlandók voltak a' szomszéd népeknek csúf nevet adni: de hogy ők vagy a' Mágusokat, vagy a' mieinket *Hon-gaurok*nak nevezték volna annak semmi nyomát a' régi íróknál nem találjuk. — Azt sem lehet elfogadni, hogy a' *Hungarus* név, Hágárnak az Izsmáel' anyjának nevéből származott volna; kinek maradéki Hagarénusoknak nevezettek, melly a' zsidó textusban a' LXXXIII-ik zsoltár' hetedik versében *Haggarin*nak íratik, és a' mellyet a' chaldaeus magyarázók *Hungarin*ak fordítottak, mint a' Biblia Polyglottában láthatni: mert hogy a' Magya-

rok Izsmáéltól, annál fogva Ábrahámtól származtak volna, ki mutatja azt meg? — Ezt a' Hongur nevet annakutánna a' görög írók sokféleképpen írták le, nevezetesen *Procopius*, *Lib. IV.* így ír: „Az Onogorok, kik Hunus nemzetből valók,“ — és másutt: „a' Hunusok, kik Onoguroknak is neveztetnek.“ *Calistes (Hist. L. XVIII. c. 30.)* nevezi őket Uniguriknak. *Jornandes (de reb. Get. c. 5.)* Ungarusoknak nevezi.

§. 121.

Sok akadályt nehézséget okozott a' Magyarok' régi történeteit nyomozóknak, hogy azokat a' nemzeteket, kiket a' görög írók Onoguroknak, Honoguroknak, Ugguroknak; a' deakok pedig Hungarusoknak neveztek, átaljában Magyarok' őseinek gondolták lenni: holott nem mindnyájan voltak azok. Azok az Unogurok, Hunogurok ugyan is, kikről azt írja *Priscus Rhetor*: hogy a' Sabírok által kihajtottak lakó földjükből, nyomtatván ők is az Abarok által, 460-ik esztendőben; és a' kik Leó császártól kértek segítséget, mellyet meg is nyertek, és a' kiket Menander és Agathiás *Unoguroknak*, *Hunoguroknak* neveznek: nem a' Magyarok, hanem a' Sakák és Massagéták között valók voltak, mint ezt nyilván mondja Agathiás; és hogy nem a' mieink között valók voltak, megtetszik onnan, mert még a' *Priscus*' idejében, virágzó állapotban éltek Persia' szomszédságában süveges apaínek.

Azok az Eita-zalus, vagy éppen a' tengeren a' Pontuson innen lakó Onogurok pedig, kiket 560-ban az Abarok, Justinianussal kötött szövetségek szerint megtámadtak, és kiraboltak, nem az Abarok között valók voltak, mint írja *Kulcsár István* Magyarország' históriájában *1. Kötet pag. 350*; nem is a' mi magyar eleink, hanem az Atila' Hunusai között valók voltak.

Valamint szinte azon Onogurok, kikről írja Menander (*in Excerpt. Leg. p. 74.*) hogy az Atil vagy Volga vize mellett laktak; kiknek a' *Disabulus*' engedelmeiből volt uralkodó

fejedelmök, kik Justinus császár' követjének *Zemárnak*, és a' vele lévőknek tömlőkben vizet adtak, és megintették, hogy vigyázzanak, mert az erdőkben 4000 Persák lappanganak, kik őket el akarják fogni, melly történt 569-ben, nem a' mi őseink voltak, mert ők még ekkor is Persia' szomszéd-ságában laktak; hanem a' Massagéták.

Úgy látszik hát, hogy valamint a' *Turkusok*on értettek a' Sákák, Massagéták, Sogdiaták, Kidariták, Epthaliták vagy Madsarok, és mások; úgy a' *Hongúr* és *Onogúr* néven is értettek: minden húzomos ideig egy helyben, városokban, helységekben lakó tehetős és jó állapotban élt jövevény Hunusok; és ezt a' Hongúr nevet a' mieinkre a' görög írók Persia mellett lévő hazájokban sohasem is alkalmaztatták, hanem azután, mikor onnan kiköltözvén, a' vándorló Hunusokkal össze elegyedve, a' Volga, Tanais, és Boristhenes vizek' mellékein laktak: a' mikor osztán ők is követvén ezeknek szokását, mezei pásztor életet éltek, búr ruhákban jártak, búrrel bévont szekereken útaztak, 's lassan lassan elszokván a' városi szelidebb étlettől, a' gyengébb nemzeteket megtámadó, 's azoknak javait elragadozó, sőt egymást is pusztító vad erkölcsüekké lettek; és betölt rajtok az a' közmondás: „A' ki farkasokkal lakik, farkassá kell annak is lenni.“ De azért, hogy a' Magyarok ember-húst ettek volna, és hogy a' megöletetteknek vérét fenevadi kegyetlen gyönyörűséggel megitták volna, régi atyjaik' példája szerént, mint állítja 1831-ben *Ritter Sickingen*; az merő hazugság, a' mint ezt megmutogatta *Kercselics*. — A' pusztai élet, a' szabadságra való vágyódást; mind inkább inkább nevelte bennök: sem az idegenektől, sem a' magok közül valóktól nem szerettek függeni, melly osztán az egyenellen-ségnek, 's abból származni szokott romlásnak fundamentumát megvetette. — Úgy kerülték a' házakban helységekben való lakást ők is, mint a' Volga és Tanais melléki Skythák: kikről így ír *Annianus Marcellinus*: „Egész tartományokban sem lehet látni csak egy náddal fedett kunyhót is; szanaszét úgyelegnek hegyeken és erdőkben; a' zúzmarához,

éhséghez, szomjúsághoz csecsemő koruktól fogva hozzá szoktak; nagyon meg vannak szorúlva mikor sátorokba mennek, nem tartván bátorságosnak a' fedél alatt való lakást.“ De azért ők boldogtalanok itt sem voltak, a' szokás a' nehéz dolgot is megkönnyíti, az éhség a' csekély eledelt is megfűszerszámozza, a' szabadság minden gazdagságnak kedvesebb érzést okoz: ezért mondotta *Seneca Epist. 90.* „Crede mihi, felix illud seculum ante Architectonas fuit: sub marmore et auro servitus habitat.“

De még ezen vándorló Hunusokkal lett össze elegyedések után is, a' külföldi írók, nem csak a' mi Nemzetünket; hanem az Atila' Hunusait, és az Avaréseket is neveztek Hungarusoknak, nevezetesen *Muratori (Antiqu. Mediæ ævi ad annum 920.)* így ír: „Introierunt Hungari id est Hunni in Italiam.“ Ugyan csak *Muratori (Script. rer. Ital. P. 11. pag. 692.)* Attilát a' Hungarusok' királyának írja; *Const. Porphy.* pedig (*de Adm. Imp. c. 28. pag. 85.*) Attilát az Abarok' királyának mondja; *Dithmar, Chron. L. 11.* így ír: „Imé az Avarések, az az a' Hungarusok, megint fegyvert fognak ellenünk.“ *Vittŕkind, Annales ad annum 973.* „Az Avarések, kiket most Hungarusoknak nevezünk, a' harcban felette durva emberek.“ — Ezek verték fejekbe mind a' Magyaroknak, mind a' külső íróknak, hogy az Atila' Hunusai, és az Avarések, mind Magyarok voltak.

Ezek szerint, elébb volt esmeretes a' Hongúr, Onogúr név, a' Hunusok, és ő általok a' görög írók előtt, mint sem a' Magyarok a' vándorló Hunusok közzé elegyedtek volna: a' honnan *Procopius*, a' ki megholt 560 táján; *Agathias*, a' ki 590-ben holt meg, emlékeznek az Onogúrokról, kik a' Volga és Tanais közt háborgattattak az Avaroktól, mikor még a' mieink Persia' szomszédságában laktak; és ugyan csak ezen írók által Ephtalitáknak, Kidaritáknak, Albanusoknak vagy fejer Hunusoknak neveztetek: és minthogy a' későbbi görög írók a' Magyarok' igaz nevét nem tudták, a' már esmeretes Hongúr vagy Onogúr nevet, mellyet a' Rómaiak *Hungarus*nak irtak, a' mieinkre is alkalmaztatták, mi-

nekiutána azok a' vándorló Hunusok közzé elegyedtenek; 's ilyen módon nevezték őket *Turkusoknak* is, minekiutána a' *Turkok'* vagy *Massagéták'* és *Sákák'* hatalma alá jutottak volna.

És csak ezek szerént lehet elhárítani, vélekedésem szerént, azokat az egymással ellenkező állításokból származó, idősámlálási, történeti, földéirási nehézségeket, mellyeket nemzetünk' történeteinek előadásába elegyítettek, résszerént tudatlanságból, résszerént gondatlanságból a' görög és deák historicusok, és a' mellyeket hazai íróink, mind eddig, sok módokat megpróbálva is, megeleégítőleg el nem igazíthattak.

§. 122.

Azokat a' tartományokat, mellyek a' Caspium és Pontus tengereknek északi partjai felől vannak, a' hol laktanak Áriából az Arabok' üldözése miatt kiköltözött eleink 647-től fogva 884-ig sok viszontagságok között, és a' mellyeket némelly írók, nem egészen helyesen, nagy Magyarországnak, 's a' mostani' anyjának neveztenek; a' régiek, mint előadja *Thúróczi, Chron. P. I. c. 5.* három részre osztották:

I-ső rész volt *Bascardia*, vagy vaskardosok' földje; kik, lehet, azért neveztettek így, mivel mindenkor vas karddal vagy baltával jártak: mert kard, mellyet *kurdnak*, *kurt-*nak, és *gordnak* is írtak a' Görögök, mind a' Magyarok-, mind a' Zsidók-, mind a' Hunus ivadékú Georgiaiaknál, pusztító prédáló fegyvert, és azzal bánó ragadozót térszen: ez által akarván őket megkülönböztetni a' velök szomszédságban lakott Sákáktól, Massagétáktól, kik későbbben *Turkok-*nak neveztettek, és réz baltákkal szoktak járni, melly *Sagarnak* mondatott, mint előadja *Strábó L. XI.* — Feküdt ez a' tartomány a' Jaik és Volga közt, a' hol még most is lagnak ezeknek ivadéki, a' Baskírok. Későbbben mindazáltal, *Baschurdok-*nak neveztettek a' Constanczinápoly és Bulgária közt lakott vad népek is, mint írja *Frähn, Excerpt. ex script. Arab. de Baschkiris pag. 6.*

II-dik rész volt Magaria, melly a' Volga és Tanais közt lévő föld volt, a' hol volt *Madzar-vár* is.

III-dik rész volt Dontia vagy Dentu-Mogéria, melly a' Tanais és Boristhenes folyóvizek közt volt, és neveztetett *Lebediásnak* is. — Baskardiában együtt-laktak a' Magyarokkal a' Turkok, Paczinákok vagy Kankarok, és az Úzok, — kikkel eleinte szövetséges egyességben éltek, a' Kibgjak' familiájából való fejedelmek alatt, minemüek voltak: Disabulus, Turchan, és Bochan vagy Apochan; de későbbben összeháborodtak.

§. 123.

Keserűn jutott itt Magyar eleinknek eszökbbe, az Arabok' üldözése miatt elhagyott Áriai jó földű kedves hazájok : — bosszúálló indulattal viseltettek a' vallásokat fegyverrel terjesztő vakbuzgó Muhamed' követői ellen. Összeadván tehát magokat a' Turkusokkal, és a' több szövetséges nemzetekkel, magokhoz vévén a' Párthusoknak Árméniából is az Arabok által a' Kúma vize' környékeire kiszorított maradékaikat, — a' kaukasusi kapun berontván, Árméniát és Syriát, kiknek lakosi már ekkor az Arabokhoz állottak, rabolják pusztítják, melly történt a' Krisztus után 654-ben a' Hegirának 33-dik esztendejében, Áriából lett kijövetelök után 8 esztendővel. Elbizván magokat ezen szerencséjekkel, a' következett 656-dik esztendőben, ismét berontanak Árméniába, a' mikor már őket neki készülve várván az Arabok és Syrusok, véres ütközet lesz közöttök, mellyben végre az Arabok győztek, és a' mieinket kiűzték Árméniából. A' szükség, a' bosszúállás' indulatját megzabolásván, csendességben maradtak hét esztendeig, mint írja ezeket *Theophanes, Chronogr. pag. 269.*

§. 124.

Úgy vélekedvén Muhamed, hogy a' Magyarok és szövetségeseik, ennyi veszteség után hajlandók lesznek az ő vallása' bevetelére: követjei által levelet küldött, a' Kúma

vize mellett, és a' Kibgják' földén lakott Chazírok', Turkok', Maskurok' és Urussok' Chonchánjaihoz, intvén őket tudománya' bevételeire, 's a' környülmetélkedésre. De ezek méregbe jöven, a' levelet széljeltépik, 's a' követeket, orrokat és fülöket levagdálva küldik vissza, magok pedig megtámadják újra az arab birtokokat, 662-ben, a' Hegira' 41-dik esztendejében. — A' Califa 40,000 embert küld ellenök, hogy Sirvánt vagy Albániát tőlök vegyék el, de a' Madsarok és Chozarok összetörik őket: 664-ben tehát ismét 30,000 fegyveres népet küld ellenök Wallid' Califa, kikkel a' miénk megütközvén, 20,000 ember vesztességgel hagyják oda az Arabokat. A' megmaradtak Derbent várába, mellyben magyar őrizet volt, vonták magokat: de hosszas ostrom után ez is az Arabok' kezére került; melly után Sirvánt elfoglalták, a' lakosokat, kik közt nevezetesek voltak a' Turkok, a' Muhamed' vallása' bevételeire kényszerítették: de a' Madzarok és Chozarok ekkor őket tovább terjeszkedni nem engedték, — hanem tíz esztendő múlva, Aba Muselin arab vezér alatt, újra megtámadják a' Magyarokat a' Muhamedánusok, segítettvén már ekkor a' Turkusok által is 40,000 emberből álló néppel; a' Terek vizénél nagyon megverik őket, fő városukat, melly Madzar-várnak neveztetett, felégetik: mint ezeket előadja *Theophanes, Chronogr. p. 269.* és a' Derbent városa' *historicusa.* — Látván azért, hogy többé a' Muhamedánusoknak ellenök nem állhatnak, azonban vallásuktól is teljességgel idegenek lévén, a' Paczinákoktól és Turkoktól is háborgattatván, oda hagyják nagy részint a' Magyarok a' Kibgják' földét, és a' Kúma, Volga, 's Tanais közt volt hazájokat, melly Magariának neveztetett, a' hol 647-től fogva tartózkodtak, és napnyugotra a' Tanaison által-költöztek, minden vagyonaikkal jószágaikkal együtt, 731-ben, a' Hegira' 112-dik esztendejében, arra a' földre, melly a' Tanais és Boristhenes' vizei közt van, és a' mellyen keresztülfoly a' Chyngilus vize, mellyet az írók Dontiának vagy Dentu-Mogerának neveztek; Eleud, Elöd vagy Eleved nevű Boebodjok, vezérlése alatt. *Boebod*-ból, vagy a' *b-t e*-vel cserélvén

fel, lett Voevod, vagy Vajda szó, melly nem fő botost, mint véli *Swastics Ignác* a' Magyarok' esméretérőlírt könyve' 34-dik lapján; hanem vezért jelent. Dontiát, az ott lakott skytha eredetű Rossusok, a' magok nyelvén nevezték: *Lebedinek* vagy hattyúk' földének; az itteni folyóvizekben tanyázni szokott sok hattyúkról, ezért nevezték ezt a' Görögök is Lebediásnak.

§. 125.

Itten három esztendeig való lakások után, mellyért hazájoknak sem lehet ezt nevezni, megámadtatván és meggyőzöttetvén a' Paczinácok által, két részre szakadtak a' Magyarok: egy rész általment arra a' földre, melly *Atelkuzunak* vagy vízközinek neveztetett; a' másik pedig vissza vándorlott előbbi hazájába Áriába, Chorasmíába, Buchariába — a' kik így neveztettek Zabartói Asphaloi: mint ezeket előadja *Constant. Porphy.* (*de Adm. Imp. Cap. 38.*) ekképen: „A' Turkusok' nemzete Lebediásban nem Turkusnak, hanem valami okra nézve *Σαβαρτοι ασφαλοι*-nak neveztetett“, — és egy kevésel hátrább: „A' Turkok' tábora, a' Paczináciták által, kik ekkor Kaggaroknak neveztettek, meggyőzötven, két részre oszlott: egyik része napkelet felé Persia' szélén szállott-meg, és ezek mind e' mai napiglan a' Turkok' hajdani nevezetők szerint *Σαβαρτοι ασφαλοι*-nak neveztetnek; — másik része pedig azon helyeken telepedett meg, mellyek Atelkuzunak neveztetnek, mellyet most a' Paczináciták' nemzete bír“. — Végre így ír *Constantinus*: „Egynéhány esztendőök múlva a' Paczináciták rájok ütven a' Turkokra, őket Árpád fejedelmökkel elűzték: ezek tehát nagy Morábiában kerestek magoknak lakóhelyet, és a' Persiai részen lakó Turkokhoz még most is küldöznek biztosokat, és a' kereskedőktől gyakran vesznek felőlök tudósításokat.“ —

§. 126.

Hogy itten a' mi régi eleinkről, az Árpád' Magyarjairól van szó, azok neveztetnek Turkoknak, azok és a' tőlök el-

váltak neveztetnek Zabartoi Asphaloinak, az nyilván való.— Turkoknak miért neveztettek, már feljebb okait előadám; de hát Zabartoi Asphaloinak? *Constantinus* csak ezt mondja: „valamf okra nézve — és hogy ez régi nevök volt a' Turkoknak.“ Horvát István *Rajzolatja 54-dik lapján* azt állítja: hogy így neveztettek a' Magyarok, azon Zapaortene nevű, a' Caucasusi (vagy inkább Caspiai) kapukon túl lévő hegyről, mellyen az első párthus király építtette vala Dara várát: de ez úgy lehetne bévehető, ha megbizonyíthatnók hitelesen, hogy ezen Zapaortene nevű hegyen, és ennek vidékén, vagy pedig az ezen épült párthus várban, nem Párthusok, hanem Madjarok laktak; és hogy ezek, ezen hegyről nem csak Zapaortoknak, hanem *Zabartoi asphaloinak* is neveztettek: mert távul lakó, s ezen hegy' birtokában nem lévő nemzet, másként ettől nevét nem kölcsönözhetette. Továbbá azt is meg kellene mutatni: hogy a' Zapaortene hegy' neve, régibb a' Zabar nemzeténél; mert ha nem régibb, úgy nem is kölcsönözhetette attól nevét, hanem inkább megfordítva a' hegy vehette volna a' Zabaroktól nevezetét. Ezenkívül: úgy lehetne hitelessége, hogy a' *Zabar* név a' Zapaortene-ből származott, ha ezen két névnek egyező formája és értelme volna. Úgyde: bár ha a' Zapaortene név a' Zabartoi névhez valamennyire huz is — mindazáltal jelentése egészen különböz. — A' *Szabar* nemzeti név ugyan is, a' zsidó és chaldaei nyelven ezt teszi: figyelmesen megvizsgálta, meggondolta, helyesen számba vette; megkülönböztette. A' *Szapa-or* pedig, a' zsidó és arab nyelven, ezen görög ragasztékkal: *téna*, vagy *ténei*, szó szerént ezt jelenti: szélső, vagy határ hegy az: ezen két különböző értelmű neveket tehát egymással nem cserélhetjük fel. Ezekre nézve —

Nem fogadhatván el, Horvát Istvánnak előadott, és már másoktól is helyben hagyott vélekedését *Somogyi Cs. Sándor* hazánkfia, a' Dentu-Mogerekről, 1826-ban kinyomtatott értekezésében azt írja, a' 48-dik lapon: hogy *Constantinus'* előadása szerént, azért neveztettek, mind az *Atelkuzuba*, mind a' *Persia* mellé zavart Madjarok' felei *Zabartoi aspha-*

loinak: mert a' *Zabar* név valóságos régi nevek volt nékiek; és ezen értekezésének előbeszédjében azt írja: hogy ezen bizonyítás mellett olly tántoríthatatlanul áll, hogy a' mellől semmi kecsegtetés el nem vonhatja. — Hogy pedig ezen nevet, a' Dentu-Mogerekre annál könnyebben alkalmaztathassa, Constantinus' előadását is *Σαβαιοι ασφαλτοι*-ra változtatja, mert *ασφαλτος* gyentát, vagy gyantát tészen, melly hasonlít a' Dentu nevezethez,

De egy az: hogy a' régi íróknak, több helyeken, ugyan azon betűkkel írt előadásuknak, tetszésünk szerint való megváltoztatása nem helyes cselekedet: mert így kétségessé tévén authentitájokat, ingadozó lesz azokon épített véleményünk is; füstté változtatjuk a' világosságot, — más az: hogy nem láthatom által, hogy az *Asphaltos* = gyenta névből, mimódon lehet alkalmasan kifacsarni a' Dentu-Mogerek' nevét. — Sokkal hihetőbb ennél, Superintendens *Budai Ésaías* úr előadása, ki a' Dentu-Mogereket, a' Don vagy Tanais folyó vizről, mellynek mellékin laktak, Donti vagy Dentu Mogereknek nevezi.

Egyik vélemény sem nyugtathatván meg tehát hennünket; próbáljuk ezen ránk nézve különös figyelmet érdemlő nevét régi őseinknek, mi is vizsgálódásunk tárgyává tenni a' lehető rövidséggel.

Nemzetünk' régi nevének első része, Constantinus' előadása szerint ez: *Σαβαιοι*. Ez a' szó *Szabar* vagy *Szebar*, mellyet a' hozzánk közelebbi idejű írók *Zabárnak* írnak, mind a' zsidó, mind a' syro-chaldaei nyelven azt teszi, mint előadtam: figyelmetesen megvizsgálta; meggondolta, helyesen számba vette, megkülönböztette: egyez ezzel ezen szó *Szaphár*, melly mind a' zsidó mind chaldaei nyelven jelenti: megszámlálta, megvizsgálta, elbeszélte, leírta. Hasonlóképen egyez a' *Szabar* névvel értelmére nézve a' *Szécel* név is, melly bölcsességet, helyes ítéletet, előrenéző eszességet tészen.

A' Szaphárokról van emlékezet *1. Mds. X. 30.* ekképen: „Volt ezeknek (a' Joktán' fíjainak) lakások Mésától fogva a' mint mennek napkelet felé a' Szepharok' hegyéig.“ A' Mé-

sai kikötő hely volt a' veres tenger' napkeleti partján, boldog Arábia' szinte déli végén. Neveztetett ez, az újabb időben *Muzának*, 's róla így emlékezik *Plin. L. 6. c. 23.* „Harmadik kikötőhely a' veres tengeren a' Muzai, mellyen belől vannak sok városok.“ A' Sepharok' hegyét, mellyről Mózes emlékezik, nevezi Ptolemaeus *Climax*nak, 's róla így ír: „A' Climax hegy' déli oldalán laknak a' Mazoniták, azután a' Saríták, és a' Homeriták mellett a' Szaphariták.“ Ezeket a' Szapharitákat, az Unnusok közzül valóknak mondja lenni *Procop. L. I. c. 15.* valamint *Agathiás is Schol. 4.* és őket híres kereskedőknek írják, kik kereskedtek az Egyiptombeliekkel, Chaldaeusokkal, Indusokkal. Részt a' kereskedés' kedvéért, részt az írás, számvetés 's más tudományok' tanításáért, sokféle elvándorolván, sok helyeken telepedtek meg Persiában, Indiában; és ez az oka, hogy az ő nevök több helyeken kerül elő az ázsiai földeken. A' Zabarakról emlékezik *Dio*, Jornándes' előadása szerint, így írván: „A' Zabarak elsőben neveztetek Tereoknak; azután Pileatusoknak,“ akarván előadni, hogy ők elsőben Törököknek, azután Kidaritáknak neveztetek.

Szaphároknak, Szabároknak neveztetek ezek nem azért, mintha e' lett volna nemzeti nevök: hanem vagy azért, mert az ő régi eleik találták fel a' helyesen való beszélést, számolást, írást; vagy pedig azért, mert mint kereskedők jól értettek a' számokhoz, az íráshoz, mindent vizsgálni szerető, ügyes emberek voltak.

Az Arabok és Persák neveztek a' Szabarokat *Gebereknek*, *Giauereknek*, vagy a' mi beszédünk szerint: Zsebereknek, Zsabereknek; mert úgy látszik, hogy a' Zsidók és Chaldaeusok is a' *□ Szamech* betűt a' *ψ* Szintől azáltal különböztették meg, hogy a' Szint *ψ* olyan forma hangon mondták ki, mint mi a' *za* vagy *cs* betűket, p. o. *Szák*, melly zsákot jelent, *zsáknak* mondták; a' *Szakkint*, melly fegyvert jelent, *Csakkánnak*; a' *Szamár*-t, melly borzadást, fázás miatti reszketést tesz, *Csömörnek*: így a' Szabart is *Zsabar*-nak mondták, mellyből osztán formálták az Arabok és

Persák a' *Geber*, *Giauer* szót, mert az Arabok a' *g* betűt *zs* hanggal mondják ki, mint a' Franczok is az *e*, *i* előtt. Hogy pedig a' *Giauer* szót *Zsabernek* íram, az az oka: mert az *u—b*, a' régiéknél sokszor felcseréltetnek. Az Arabok, *Tauriz-t*, *Tabriz-nak*; *Joseph. (Ant. L. 15. c. 13.) Auranitis-t*, *Abrantis-nak* írják.

Hogy a' *Geber* néven az Arabok is számolni tudókat értettek, megtetszik onnan: hogy a' betűs számvetést *Al-gebernek*, *Al-gebrának* nevezték. — Mivel mindazáltal ezek nem vették-bé'a' Muhamed' vallását, 's nem hitték őtet Isten' profétájának lenni, hanem követték régi eleiknek a' Mágusoknak vallását, 's a' világosság' atyját, a' napban és a' tűznek lángjában, mellyben azt különösen jelenlenni hiszik, tisztelték: innen a' Muhamed' vallására tért Arabok, Persák, már ma a' *Géber*, *Giauer* néven hitelent, tüzet imádót értenek; de ők magokat ellenkezőképpen *Beheudik-nak* állítják: melly szóra jegyezzük meg: *be* zsidóul ezt teszi a' többek közt: feljebb való, felette. Magyarul is mikor így szólunk: *be* jó ember = felette jó ember. — A' *Geber* nyelven is *beheudi* azt teszi: más hitűeknél feljebbvaló, igaz hitű. A' Törökök a' Magyarokat most is gúnynévvel *Szanasziti giauernek* = a' jó útról rosszra tért hitetlennek mondják: mikor pedig becsülettel szólnak rólok, *Madzsarnak* vagy *Madjarnak* nevezik.

Mai időben Gebereknek, Giauereknek neveztetnek, a' Mágusoknak a' Persák közzül kiüzött alacsony állapotra jutott maradéki, kik Nagy-Bucharia' déli részén, Yerd Keram tartományában jó darab földet bírnak, melly Geberek, Giauernek földének neveztetik. — Követik ők most is a' Mágusok' régi vallását, együgyű, szelid, jámbor emberek. Igen jó kertészek és földmívelők; mesterséget is folytatnak, kivéven a' kovácsságot, nem akarván ezzel az Istenség' symbolumát (a' tüzet) megfertéztetni, mint írják ezeket rólok az utazók.

Származtak ezek; valamint a' mi nemzetünk is, a' régi Madajoktól, és az ő köztök élt tudósabb törzsök-neptől a'

Mágusoktól; a' honnan ők magokat nevezik *Maddajoknak*, *Meddajoknak*, vagy a' kettős *d*-betűnek elsőjét *n*-betűvel cserélvén fel a' Chaldaeusok' szokása szerint, *Landajoknak*, *Mendajoknak*, *Mondóknak*, melly a' chaldaeus nyelven tudományt szerzőt és közlőt jelent: ezen névből csinálta Herodotus a' *Mantienio* nevet, kiket jövendőlknek mond lenni. De a' *Madaj* névnek nem teszük mellé az *Ar* nevet, mint-hogy ők a' mieinktől elszakadtak régen, és Arábiában, Perziában, Indiában, telepedtek meg, 's a' mieinkkel nem laktak együtt Áriában. — Emlékezik ezekről *Pietró de la Valle* Perzsi utazásában, így írván felőlők: „A' Zabarak' maradéki *Mendaj* névvel nevezik magokat; nyelvök a' belé elegyedett arab szókat kivéve, régi chaldaei; betűik különböznek mind a' Chaldaei, mind a' Syrusokéitól. Istenes könyveik ilyen betűkkel íratlak, de a' mellyeket már ma, papjaikon kívül, kévesen tudnak olvasni. — Így cserélték el a' Hunusok közzül való *Szécelek* is, a' gyűlölséggé lett *Magus* nevet *Szécel* névvel, melly formájára nézve ugyan különböz, de értelmére nézve eggyez a' Mágus, Szabar, és Mendai nevekkel. — A' maddaj vagy mendaj nyelv' maradványa mai időben is feltalálatik az Arábia' belső részeiben lakó Zephar, Házik és Mirbat helységekben lakóknál, melly *ekhiti* = e' küli, és *himyariti* = hiv vagy hű magyar nyelvnek neveztetik, mellyen Sabának királynéja beszéltnek gyaníttatik, és az arab, zsidó nyelvvel atyafiasnak állítatik. Erről a' Jelenkor' Társalkodójának 1838-dik évi 91-dik számjában is (360 lap.) nagyon emlékezet.

A' *Szabar* névtől formálta már Constantinus őseink' régi *Σαβαρ* nevét, ezen görög ragasztékot *τος* = ez, tévén utánna, olyan módon, mint *αρω* ígétől, melly ezt teszi: hozzá alkalmazom, véle egyesülök, lett *αρωτος* = kenyér, mivel ez minden ételhez alkalmazható; *αρω* = Mária, harcz, fegyver, öldöklő: lett *αρωτος* = veszedelmes, halálos; *φιλιω* = szeretem: lett *φιλιωτος* = szeretett, szerethető; *τις* = tisztelet: lett *τιςβαρος* = tiszteletes, tiszteletre méltó. Így Szabar-ból *Szabar-tos* = figyelmetesen vizsgáló, meggondoló, va-

lamit számba vevő, megkülönböztető: mellynek a' többes számbeli első ejtése *Σαβαρηαι*.

Hogy régen így neveztettek Őseink, azt Constantinus vagy valamelyik általa excerpált régi Historiában olvashatta; vagy pedig magoktól a' régi Magyaroktól hallhatta, kik még emlékeztek arra, hogy az ő eleiket a' Persák 's Arabok így neveztek: mert az Árpád' Magyarjaival mind Constantinusnak, mind az atyjának Leo Sapiensnek esmeretsége volt, mellyet *Leo Sapiens* a' *Taktikájában* így ad elő: „A' Turkusok' dolgainak tudására jutottunk, a' társalkodás és csekély tapasztalásunk által, midőn az ő segítségekkel a' Bulgárosok ellen éltünk volna.“ — Mi okra nézve neveztettek pedig így, annak felvilágosításával ő nem tépelődött, hanem reánk hagyta kikeresését.

Én hát e' felől így gondolkozom: Nemzetünket az idegen nyelvű népek eleitől fogva különbféleképpen neveztek. Nevezetesen: a' Syrusok, Zsidók, Chaldaeusok, kik hozzájuk közelebb laktak, 's előtők esmeretesebbek voltak, valamint neveztek *Madajoknak*, *Aroknak*, *Hunoknak*, *Onguroknak*: úgy neveztek *Szaphároknak*, *Szabaroknak*, *Széceleknek*; a' Persák és Arabok *Zsébereknek*, *Zsábereknek*, *Gauereknek* azért, mert valamint a' Madjarok a' szélesen kiterjedt Hunusok között valók voltak; úgy a' Zabarok, Geberek, Szécelek is. — Valamint a' Madjarok a' Madajoktól vagy Médusoktól származtak, úgy a' Zabarok, Géberek is, a' Médusok között valók Mágusoktól vették eredetöket; — valamint a' Madjarok Madaj-Aroknak neveztek magokat; úgy a' Zabarok, Maddajoknak, Mendajoknak nevezik magokat; — valamint a' Madjarok Persia' szomszédságából Áriából vándorlottak e' mostani hazánkba; úgy a' Zabarok, Géberek, Persiából kiüzetvén Nagy Bucháriának Persia felől való részében telepedtek meg, 's ezekhez vonultak a' Lebédiasból kizavart Magyarok is, mint régi attyokfijaihoz; — valamint a' madjar nyelv atyafias a' régi zsidó és chaldaeival, úgy a' Zabarok is régi chaldaei nyelven beszéltek; — valamint a' régi madjar írás különbözött a' chaldaei és syrus

betűktől: úgy a' Zabaraké, Széceleké is; valamint a' Madjaro-
 rok a' keresztyén vallás bévétele előtt a' Mágusok' vallását
 követiék: úgy a' Zabarak, Geberek még most is ezen val-
 lást tartják; — valamint a' *Mágus* név bölcsesét, úgy a' *Mad-
 daj*, *Mandeah*, *Szécel* név a' chaldaei nyelven tanult, tudomá-
 nyt szerzőt, és azt másokkal közlőt: hasonlóúl a' *Szaphar*,
Szabar, és *Zseber* is eszes, tanulni szerető, írni, számolni,
 helyesen beszélni tudókat jelent. — Ilyen módon, mivel a' mi
 nemzetünk a' régi Szabarokkal, Zséberekkel, kik magokat
 Maddajoknak, Mendajoknak, Széceleknek nevezik, mind
 eredetükre, mind tudományos előmenetelt jelentő nevékre,
 mind nyelvükre, írásukra, számjaikra, mind vallásukra néz-
 ve közeli atyafiak voltak: azért alkalmaztatták reánk is a'
 Szaphár, Zabár, Zseber, Szécel nevet.

De hát az ezen név mellé tett *σφαλις* miféle nyelvből
 való szó; és mit tészén? A' görög nyelvben feltaláltatik ez
 a' szó *σφαλις* és a' neutrum genusban *σφαλις*, melly tészén
 bizonyost, bátorságot, el nem csuszamodót, el nem esőt —
 ennek a' többes számbeli első ejtése így van *σφαλις*, vagy
σφαλις, a' neutrumban pedig *σφαλις* —; *σφαλις* pedig, melly-
 nek a' többes számbeli első ejtése *σφαλις* lehetne, tudtom
 szerént nincsen. — Nem találtatván fel tehát ezen mellék-
 neve nemzetünknek a' görög nyelvben, úgy vélekedem,
 hogy valamint a' Constantinustól felhozott régi név' első tagja
 syro-chaldaei; úgy a' második is a' lehet. A' chaldaei
 nyelvben ugyan is van ez a' szó *sephalim*, vagy *asphalim*,
 melly azt tészí; megaláztattak, leverettek, levettettek; — e'
 szerént tehát *Σελαρτοι σφαλις* azt tészí: megaláztatott Szaba-
 ríták. Jegyzést érdemel, hogy mind *Szapár* és *ásfár*, mind
szápa, és *szépa*, vagy *csápa* és *csépa* szavak, felmaradtak
 nyelvünkben mind e' mai napig, valamint a' *Mandai* — mondó
 szó is, és ez a' nevezet, a' régi híres Madajok', Szapharok',
 Szabaroknak, elsőben a' Persák, azután az Arabok által
 megaláztatott, alacson szolgál állapotra juttatott maradékira,
 mind Ázsiában, mind Ateközben rajok is illet.

Hogy a' *Szaphar* vagy *Szabar* név régi, és már a' Mózes' idejében esmeretes nevek volt, a' Madaj' nemzetéből való napkeleti népeknek, az előadattakból láthatjuk —; de az *asphaltim* melléknevet is, ha nem elébb, hanem csak a' Muhamedánusok' üldözései után ragasztották a' *Szabar* név után, még is a' Constantinus' idejekor, 950. táján, már 300 esztendősnél régibb volt; így ezt is mondhatta a' Szabarok' régi nevének.

§. 127.

Ezekből már láthatjuk, mely különös figyelmet és megbecsülést érdemel, Constantinus Porphyrogenetának, nemzetünk' régi nevéről emlékezetben hagyott rövid jegyzéke: mint a' mely világosságul, útmutatóul szolgálhat régi őseink' eredetének, állapotjának nyomozásában, ott is, a' hol a' Historiák rólok csak homályosan emlékeznek; — és a' mely bizonyosságul szolgálhat arra, hogy a' mi Nemzetünk nem az északi Skytháktól, nem a' tudatlan vad Tatóroktól, Törököktől, Fennusoktól, Laponoktól, hanem az *Ázsia'* boldogabb részein lakott Madajoktól vagy Médusoktól, 's az ő közzülök való tanultabb Mágusoktól vette eredetét, 's közeli rokonaik voltak a' Szapharok, Szabarok, Zséberék, Szécelek, kik a' tudományoknak, mesterségeknek, a' nyelv' alkotásának, a' mondás, az írás, és számolásnak első feltalálói, terjesztői, Magisterei voltak.

Jóllehet pedig őseinket, az idegen nemzetek, különbözőképpen nevezték, egyik öltözeteket, másik lakó helyőket; másik életök-módját; másik tudomány- és mesterségbeli előmenetelüket; másik ismét azokat a' nemzeteket, kikkel huzamos ideig összeköttetésben éltek, vévén tekintetbe: de azért ők magokat mindenkor csak Madajoknak, vagy Madjaroknak nevezték; és a' ki azt állítaná, hogy a' mi őseink magokat régen Szabaroknak, Zsébereknek nevezték volna; szinte úgy nem lehetne helyben hagyni, mint azt, hogy az ő igaz nevek régen Kidarita, Ephtalita, Skytha, Hunus, vagy

Turk lett volna, noha a' Görögök által ekképpen sokszor nevezettek.

§. 128.

A' feljebb említett III-dik lakóhelyökben régi őseinknek, mellyet némellyek nagy Magyarországnak is neveznek, a' Volga, Jaik, és Irtis vizei körül, sokan maradtak Magyarok, a' kik Lebédiás tartományába nem költöztek által; mint ezt az utazók, kik azon a' részen megfordultak, bizonyítják. Nevezetesen *Desericius (de Initiis et Maioribus Hungarorum L. 11. c. 6.)* a' Vaticana Bibliothecában talált kéziratból ezeket írta által: „1259 táján IV-dik Béla' idejében, egy Juliánus nevű Dominicanus barát, elindult a' régi és nagy Magyarország' felkeresésére, 's minekutánna sok ügyel bajjal az Etil (Volga) vizéhez jutott volna, talált ott Magyarokra, kik megtudván hogy ő is magyar, felette örültek neki, helységekben házaikban körülhordozták, tudakozódtak az ő királyokról 's keresztyén attyokfaiáról; és a' mit ő azoknak beszélt, hitökről, 's egyéb dolgokról, nagy figyelmetességgel hallgatták; mert magyarul beszélnek azok, 's őtet megértették, ő is azokat. Ezek a' Magyarok pogányok, semmi esméretek nincs az Istenről; de képeket sem imádnak, hanem mint a' barmok úgy élnek; a' földet nem mivelik; ló, farkas, 's más efféle húsokat megeszik; ló tejet, és vért isznak; bővölködnek lovakkal, és fegyverekkel; és séreny bátor hadakozók. Tudták a' régiektől, hogy a' Magyarok ő közzülök mentek el, de hogy hol vannak azt nem tudták; szomszédjaik nekik a' Tatárok, ezek őket megtámadták, de azokat megverték; azután barátjaik szövetségeseiké lettek, 's vélek együtt 15 országot pusztítottak el. Talált Juliánus ezen Magyarok közt Tatárokat is, nevezetesen itt találta a' Tatárok' vezérjének követét, a' ki tudott magyar, huten, chun, német, saracenus, és tatár nyelven beszélni. Ez mondotta, hogy oda őt napi járó földre van a' tatár tábor, melly Alemannia ellen készül, de várnak más sereget is, melly Persia' pusztítására küldetett. Marasz-

tották a' Magyarok Juliánust magoknál, de nem maradt, 's a' t. *Aeneas Sylvius* pedig (*in Hist. Asiae c. 29.*) így ír: „Beszéltem egy verónai születésű utazóval, ki a' Tanais' kezdetéig volt, és azt mondotta: hogy közel a' Tanaishez talált ázsiai Scythiában olyan tudatlan bálványimádókat, kik a' Pannóniában lakó Magyarokkal egy nyelven beszélnek, akart is oda menni némely magyarul tudó Professorokkal 's Franciscanusokkal az evangelium' hirdetésére, de a' muszka fejedelem, ki görög hitelenséggel volt beszennyezve (*graece perfidia maculatus*), nem engedte, hogy az ázsiai Magyarok a' deák ekklesiához köttessenek, és a' mi vallásunk' szent szokásaira megtaníttassanak.“

Kaprinai (*Suppl. Hung. Diplomaticae p. 557.*) a' *Schall Adám*, chinai Jesuita missionarius' leveléből ezt írja: „Egy Jesuita a' Törökök által eladatván a' Volga-melléki Tatároknak, ezen számkivettetése által hazájába jutott. Talált ugyan is ott olyan embereket, kik magyarul beszéltek, 's a' kik között származtagnak látszanak a' Magyarok.

Ugyan csak *Kaprinai* említett munkája' 558-dik levelén, *Cseles Márton* Jesuitának a' Vaticana Bibliothecából, egy hiteles magyar-utazónak jegyzéseiből kiirt tudósítását adja elő, melly is ez: „Régen a' Magyarok csak Magyaroknak nevezettek, melly megtetszik onnan, hogy azok az ő vér szerént való rokonaik, kik az ő ősi hazájokban Skythiában laknak, hazájokat csak Magyaroknak nevezik. A' kik mi tőlünk, kik Hungarusoknak is neveztetünk a' Magyar név mellett, 's szelidebb erkölcsökre, kegyes tudományokra tanítottunk — sokat különböznek vallásokra erkölcsökre, 's velünk egy nyelvekre nézve, mellyet atyjaiktól faragatlanul vettek által; durván beszélnek ezek, 's kevés szavaik vannak, sok dolgoknak nincsen is nevök, hanem csak a' foglalatosság és használatnál fogva neveztetnek el, mint: *látóka*, *járokka*, az az szem, láb 's a' t. Nem lehet pedig velek elhívetni, hogy az ő földjökön kívül másutt is volnának Magyarok. — Halották ugyan, hogy a' régi időben mentek Pannóniába Magyarok, de azoknak magvok, annyi századok óta, a' hadako-

zások 's más egyéb történetek által egészen kifogyott; különben lehetetlennek képzelik, hogy annyi idő alatt is, a' hazájok, 's testvéreik eránt való természeti vonzódás, fel ne indította volna, ősi hazájokhoz való jussaiknak megtudakozására. Még a' XVIII-dik században találtattak Magyarok a' Terek viz' mentében, a' Caspium mellett, kik Ingusoknak nevezettek: tudják hogy magyar eredetűek, de egyebet nem; mint előadja *Reinegg.* (*Beschr. des Cauc. 1. Th. p. 135.*)

§. 129.

Azok a' Magyarok, kikre *Zöld Péter* székely catholicus pap 1776-ban Moldvában talált, nem az Ázsiában maradtak között valók voltak, hanem Erdélyből költöztek oda 1420-ban, Zsigmond király' idejében, a' Hussziták' üldöztetése' alkalmatosságával, a' mint ezt tartják a' moldvai chrónikák, és a' köz vélekedés: ezt mutatja az is, hogy van nekik Huss nevű helységök, valamint Sz. Hyeronimus is. — Szászok is mentek ki ekkor a' Magyarokkal, 's most is megtartják *Müller*, *Schuster* nevöket, de ők is magyarul beszélnek, nevezik magokat *Csángó Magyaroknak*. Van ezeknek, *Zöld Péter*' előadása szerint, 62 helységök; 's az idegen népek közt mind eddig megtartották nyelvöket, csak abban különbözik a' miénktől, hogy selypesen mondják ki a' magyar szókat.

V. Magyar őseink' IV-dik lak-helyéről.

§. 130.

Lebediás tartományában, mellyben folyt a' Chidmas vagy Chyngilus vize, kevés ideig lakhattak a' Magyarok, mint *Const. Porph.* előadja, csak három esztendeig, a' K. u. 734-ig, mert a' Paczinákok vagy Kankarok, elsőben a' Chazárokat szorították hozzájuk, annakutána pedig ezeknek magokhoz fogadásokért megtámadják őket is, és meggyőzven két részre szakadtak: egyik rész ment Persia mellé, másik pedig az Atelközi földekre. — *Atelkuzumak*, vagy vízközi

földeknek neveztetett ez a' tartomány azért, mert a' Baruch, Kubu, Trullus és Seret vizek folytak ezeken keresztül: háttáros volt a' Meotis és Pontus' északi partjain lakott Chazárok' vagy Caczirok' földjével. Ezek a' Chazárok a' Bulgarusokkal egy nyelven beszéltek, mint írja *Fraehn, de Chasaris Excerpt. ex S. S. Arabicis Part. I. p. 27.* Nevezték tartományokat a' Görögök, mint írja *Rubruquis*, Chassariának, Caesariának, — a' Chazarokat Caesariusoknak, Basiliusoknak; és ebből lehet kimagyarázni, mit keres a' *Caesar*, Csöször vagy Csörsz, név a' Magyarok közt még 1220 táján is a' *Judicium ferri candentis*-ben.

§. 131.

Hét nemzetségekre voltak ők itten felosztva, mellyeket *Constant. Porphir. de Adm. Imp. c. 38.* ekképen nevez: Neke, Megere, Kurtugermat, Tarian, Genach, Kar, és Kas. — Hozzájuk adta ezekhez magát a' krimiai Chazároknak egy része, melly *Chabarok*knak, *Chrobátok*knak, Horvátokknak neveztetett, és ezen nemzetség tette a' 8-dik nemzetet. A' Chazárok' Chagánja a' leányát is feleségül adta Eleudnak, de házasságok magtalan volt. Ezen 8 nemzetségek egy fejedelemség alatt nem voltak, hanem kölcsönös szövetséget kötöttek, mivel egymástól a' vizek által el voltak szakasztva, olly móddal: hogy akármellyiket támadná is meg közzülök az ellenség, közönségesen, teljes igyekezettel annak segítségére legyenek; mint ezt előadja ugyan csak *Constant. Porph.* a' most említett helyen.

§. 132.

De ezen egymástól nem függő 8 nemzetségek, a' Magyarok' szokása szerint, nem egyeztek meg mindenkor egymással, szegre húzók voltak közöttök. Látván ezt az ő szövetséges társok, a' Chazárok' Chagánja, hogy ez az egyenetlenség előbb utóbb romlásokra lesz a' Magyaroknak; maga részére is könnyebbnek tartván egy fejedelemmel megegyezni, mint sokakkal: azt tanácsolta Eleudnak, hogy vál-

lalja fel a' fejedelemséget, de úgy hogy ő alatta légyen. Eleud ezt nem vállalta el, hanem ajánlotta a' vitézségéről, okosságáról, és jó erkölcséről esmeretes Árpádot, az Almus' fiját. Ezen tanácsadást némelly részben a' Magyarok helybe hagyták, és az ajánlást elfogadták. Árpádot, a' Chazárok' szckása szerént, egy paisra állítván, fejedelmi méltóságra emelték, olly' feltétellel: hogy a' fejedelemség az ő maradékira is általmenjen; ez előtt nem lévén nekik ollyan fejedelmök, a' kinek gyermekeire is általment volna a' fejedelemség; mint ezt is előadja *Constant. Porph. c. 38.* De ez a' Magyarok' nagy részének nem tetszett, csak azért, hogy Árpád a' Chazárok' chagánjának tanácsára emeltetett fejedelemségre, még pedig úgy, hogy ő tőle függjön: úgy nézven ezt, mint a' Chazárok' rajtok uralkodni kívánása' jelét, 's hírmondóját: választották tehát ennek az atyját, a' 70 esztendőös Álmust, és ennek hűségére megesküdtek. Alatta lévő vezérek voltak pedig: Eleud, Condu, Ound, Tosu, Huba, és Tuhutum, kiket *Anonymus* Árpáddal együtt nevez *Hetumogereknek*, vagy hét magyaroknak. Felosztátott az egész nép 108 nemzetségekre, mindenik nemzetségben voltanak 2000 fegyvert-viselők, és így mindössze 216,000-en, az asszonyokon, gyermekeken, cselédeken kivül.

§. 133.

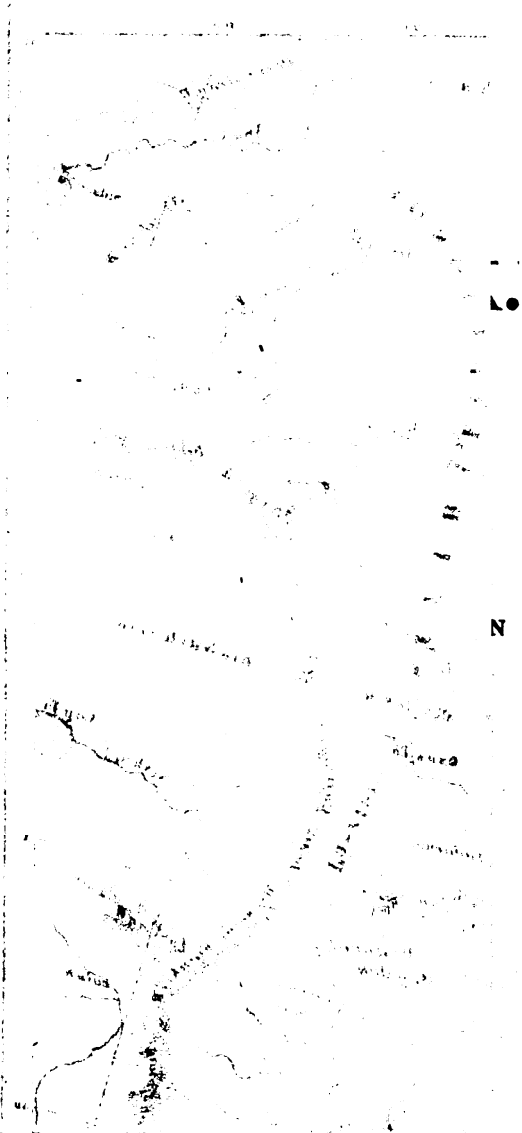
Az Atelközbeli lakásokban 888-ban napkeleti császár V-dik Leo (Sapieŕs) a' Bulgarusok' fejedelme Simeon ellen segítségre hívja őket; elmentek, 's győztek, és nagy nyereséggel tértek vissza. A' Magyarok' vezére, Simeon ellen, volt az Árpád' fija Araszlán, vagy Leontik, és Kurzan, mint írja *Leo Sapiens (Script. Bizant. Tom. XXII. LVII. p. 379.)* 892-ben pedig a' napnyugoti császár Arnulf' hívja meg őket segítségre, a' Marahanések' vagy Morvák' királya Svato-pluk' fija Zventibáld ellen; ezeket is megzavarják. De míg ide jártak, a' Paczinákok és Bulgarusok összeadván magokat, az Atelközben maradt Magyarokra ütnek, és noha a' Honórzők vitézül viselték magokat, 20,000-et vágván le az

őket megtámadók közül; mindazáltal mégis a' többség győzött, 's az egész tartomány felprédáltaték. A' megmaradtak eleikbe mentek Morvából haza térő feleiknek, és ezekkel egyesülve többé Ateközbe nem mentek, hanem mintegy 200,000-en Gallicián, mellyet némely írók Calisiápak neveznek, és a' Karpathusokon keresztül Álmos' vezérsége alatt, a' Krisztus' születése után a' 893-dik esztendőben, bėjönnek ezen mostani

Ötödik Hazájokba,

§. 134.

Először is Bereg és Ung vármegyékbe; a' hol Munkácsnál 40 napig volt pihenések után, Ungvárt, *Laborczy* nevű várnagytól elvévén, Álmos, öregsége miatt, a' vezérséget, a' Magyarok' köz megegyezésével általadja a' fijának Árpádnak, a' ki Tosu, Huba, Tuhutum, Zabolch, Gyula, Kund, Lehel, Verbőcz, Örs, Zuard, Kadusa, Velek, Usubu, és több vezérjeivel, sok kemény verekedések után, e mostani hazánkat elfoglalja, és itt a' Magyar nemzetet megtelepíti.

öket
 zött,
 eleikl
 egyes
 200,0
 nek,
 a' Ki
 nek

kács
 vü vi
 get,
 Árpá
 Kunc
 bu,
 most
 teley

MAGYAR
R É G I S É G E K.

Harmadik Rész.

**A' RÉGI MADJAROK MIFÉLE VALLÁST KÖVETEK ÁZSIÁBAN
ÉS E' MOSTANI HAZÁNKBAN IS, KERESZTYÉNEKKÉ
LEVÉSÖKIG.**

Pythagoras et postea Plato , amore indagandae veritatis ad Aegyptios , et Magos , et Persas usque penetrarunt , ut earum gentium ritus et sacra cognoscerent , suspicabantur enim sapientiam in religione versari.

Lactantius , de vera sapientia.

I. Az Istennek tisztelete 'kezdetben.

§. 135.

Az Istennek tisztelete egyidős az emberi nemzettel. Mihelyt általlátták azt az emberek, hogy ennek a' világnak bámulást érdemlő roppant alkotmánya, 's az ebben lévő dolgoknak nagy mesterséggel és szép renddel készülése nem ok nélkül van, hanem kell lenni egy láthatatlan, bölcs, jó, és mindenható valóságnak, a' ki nem csak teremtett mindeneket, hanem meg is tartja és segíti az ő elejökbe adott czélnak elérésére, az emberi nemzet' javára vagy kárára: mindjárt igyekeztek ők azon, hogy ezt a' fő valóságot valamennyire megismerhessék; ennek kedvét 's irántok való jó hajlandóságát, kéréseik, hálaadásaik, ajándékaik, áldozataik által, különösen pedig az ő akaratja szerént való életnek követése által, megnyerhessék. Kain és Ábel, a' mint írja Mózes, már áldoztak. Az Énós' idejében közönségesen is kezdték az emberek az Isten' nevét segítségül hívni.— Noénak, a' bárkából kijöven, első gondja volt hogy áldozatot tégyen, és halát adjon az Istennek a' veszedelemből lett kiszabadításért. Ettől az időtől fogva, alig lehetett az ő széljel-oszlott maradványai között olyan nemzetet találni, mellynél a' vallásnak valami maradványa ne lett volna.

§. 136.

Fel sem lehet hát tenni, hogy a' mi régi atyáink, minden Isteni esméret és tisztelet nélkül lettek volna, annyival is inkább, mert ők a' régi időben élt nemzetek között a' tudósabbak és pallérozottabbak közzül valók voltak, és olyan nemzeteknek éltek szomszédságában barátságában, kik mind tudományukról mind vallásukról nevezetesek voltak.

§. 137.

Azon 3200 és egynehány esztendőök alatt, míg őseink Ázsiában laktak, öt nevezetes vallások találtattak ottan. Első volt a' Mágusok' vallása, melly egy örökkévaló Istent hitt, ki teremtette a' világosságot és sötétséget, és hogy ezeknek összeelegyedésekből lett a' jó és gonosz, a' boldogság és nyomorúság, ezek egymással tusakodnak, míg nem végre a' világosság győzni fog, és boldogok lesznek annak követői. Másik volt a' Zsidó vallás, melly a' világ' láthatatlan teremtőjét, mint mindeneknek urát királyát, az emberektől vett hasonlatosságokban képzelte és tisztelte. A' harmadik volt a' Sabaeusok' vallása, melly a' világ' teremtőjét, a' napban holdban csillagokban, a' nevezetes embereken, állatokban és más teremtett dolgokban, s ezeknek képeiben tisztelte. Negyedik a' Keresztyén vallás, melly a' teremtőt, mint mindeneknek' atyját, fiúi tisztelettel és szeretettel, lélekben és igazságban tisztelte. Ötödik a' Muhamedana vallás, ez az egy teremtő Istent tiszteli, különb-különbfele emberi találmányú czerimóniák által; azt hiszi, hogy az Isten a' Muhamed' követőit különösen szereti, a' kik pedig az ő tudományát vallását bé nem veszik, azokat gyűlöli, és azokat nekik is gyűlölni pusztítani szabad; csak ők az igaz hitűek, és a' Paradicsom' örökösei.

II.

A' Mágusok' és Madjar eleink' vallásáról.

§. 138.

Ezen öt vallások között már mellyiket követték a' mi régi eleink, azokból a' vallásra tartozó töredékekből, mellyek a' hazai és külföldi írókban feltalálhatnak, meglehetősen hozzá lehet vetni. Nem követték t. i. ők a' zsidó vallást, mert a' környülmételkedés nem volt nálók szokásban, a' ló-húst, ló-tejet megették, mellyeket a' zsidó vallás tisztátalanoknak tart. Nem követték a' Sabaensok' vallását, mert a' ké-

pektől irtóztak. A' keresztyén vallást sem, mert e' mostani hazánkba lett b'jövetelők után, száz esztendő múlva is erőszakkal, sok vérontásokkal lehetett őket erre téríteni. A' Muhamed' vallását sem követték, mert az, Ázsiának arra a' részére, hol a' mi eleink laktak, az ő elköl'özésök után terjedt el. Ázsiát is azért hagyták oda, mert ennek bevételére kénszerítették.

Egyéb hát már nem maradt, hanem hogy ők valamint Médiában, úgy Persia' szomszédságában Áriában és Margiában is, a' Mágusok' vallását követték, és azt hozták-be e' mi hazánkba is, mint ezt nyilván állítja *Lucianus* (*de Longaevis Tom. 5. pag. 356.*) így írván: „A' Persák, Parthusok, a' Chorazmirek, Bactrianusok, Szakák, Médusok, és sok más barbarus népek, a' Mágusok' vallását követték, kik az ő prophetáik, és theologusaik voltak.“ Úgyde a' mi régi eleink éppen a' Médusok között valók voltak.

§. 139.

A' Madj-arok = Madjarok, vagy mint későbbben nevezettek Médusok között való Mágusok voltak a' régi időben a' bölcsek, a' tudósabb emberek. Ők tanulták és tanították az Istenről való tudományt, a' Physicát, Astronomiát, és Orvosi tudományt. Jövendöltek a' csillagok' forgásából; ebből tudták meg a' babyloniai Chaldaeusok is a' Krisztus' születését. Jövendöltek az álombeli látásokból is, mint József a' Faraó' álmából; Dániel a' Nabugodonozoréból. Ő tőlök kért tanácsot nem csak a' nép, hanem a' királyok is. Azt hitték felőlök, hogy ők a' közönséges embereknél feljebbvalók, az Isten' barátai. Ezek között választattak a' tanítók, papok, előljárók, törvénytévők, 's még a' királyi tanácsosok is. *Plinius* (*L. 30. c. 1.*) Mózeset Mágusnak nevezi: „van még úgymond a' Mágusoknak egy szerzete, melly függ Mózes nevű Zsidótól. *Lucianus* pedig, a' Jézus Krisztust is Mágusnak mondja lenni, a' *Peregrinus*' életében, a' midőn így ír: „Ezek az emberek (keresztyének) tisztelik azon esmeretes Mágust, a' ki Palaestinában azért feszítettett kereszt-

fára, mivel ő új mysteriumokat hozott-be a' világba.“ Mai időben is a' *Magister* név tészen: valamely tudományban vagy mesterségben jártas tudós embert. Nagy tekintetők volt ezeknek eleinte, kivált a' Persák közt, el annyira, hogy Király sem lehetett az, ki a' Mágusok' tudományában jártos nem volt; de ők ezen tekintettel visszaéltek: Cambyses ugyan is titkon megöletvén a' testvérét Smerdist, *Parizithes* nevű Mágus, kire bízta vala az ország' kormányát, midőn meghallotta Cambyses' egyiptombeli szerencsétlenségét, a' maga öcscsét Oropastest, ki hasonló volt a' Cyrus' fiához Smerdishez, királynak kiáltja, azt állítván, hogy az a' Cyrus' valóságos fia Smerdis, ki is hét hónapig uralkodott. Kitudódván pedig az álnokság, hét főbb Mágusok megölettek, a' többiek pedig vagy az országból kihajtottak, vagy szolgálai állapotra lealáztattak. — Ettől az időtől fogva a' *Mágus* név is gyűlöletes lett, mint a' *Tyrannus* név, melly fejedelmet uralkodót jelent; *latro*, melly szolgát, és *sophista*, melly bölcselkedőt tészen, a' visszaélések által gyalázatos nevekké lettek.

§. 140.

Ezek a' Mágusok, vallásuk' főbb igazságait vették Noétól, Jáfettól, és a' több özönvíz után élt patriarcháktól; nevezetesen, a' mint magok is állították, Ábrahámotól. A' honnan a' régi Persák nevezték vallásukat Ábrahám-Zerdust' vallásának. Erről emlékezik Orphaeus, az Eusebius' *Praep. Ev. LXIII. c. 12.* előadása szerint, midőn így szól: „Senki az embereknek nagy királyát nem esmerete, hanem amaz egy Chaldaeusok' nemzetéből való ember (Ábrahám). Az ő beszéde szerint, a' világ' halhatatlan alkotója csak egyetlen egy. Ő magától vagyon, ő alkotott mindenenket, bezárja és betölti az egész világot. Senki ötet a' halandók között nem látta, csak a' lélektől láttatik. Ő maga lévén a' jóknak forrása, az embereknek gonoszt nem okoz, noha ötet az irgalmasság mellett, a' harag, hadakozás, dögghalál és a' fájdalomak is követik, a' bűnnek büntetésére. — Nincs ő kivülte senki, kit ha megláthatnál, mindent megláthatsz. Fijam megmutat-

tom néked az ő nyomát, az ő erős kezét; de magát nem látom, mert sűrű felhő van előttem, és tízszeres kárpit, melyek azt nem engedik. Ő nála vagyon mindennek kezdete, közepe, és vége.“

§. 141.

Ugyan ezen Mágusok' vallásának régiségét bizonyítják a' persa és arab írók, nevezetesen *Fabari* nevű persa így szól: „*Housang*, a' Médusok' igen régi királya, a' népeket az Istenhez hívta. A' Mágusok azt mondták: hogy ő tűznek tisztelője és mi közülünk való volt; a' Zsidók pedig azt mondták: a' mi vallásunkon való volt.“ *Saris'an*, arab író azt mondja: „a' Médusok királya, *Keyomares*, levetvén az Assyriusok' jármát, legelőször is a' vallást tisztította meg a' bálványozástól, és tanította az embereket a' kezdet nélkül örökké élőnek, a' Yezdánnak, esméretére.“ — *Achmed Ibn Jusup* így ír: „*Lohrasp*, Médusok' királya, felülttetvén királyi székébe és a' koronával felékesítettvén, elsőben is dícsérte és hálát adott Istennek; azután intette a' körülte állókat hogy Istent-félők legyenek, ki kimérte a' tenger' vizének futását, alkotta a' hegyeket, felemelte az egeket, az embereket pedig a' földre helyeztette mint valami hangyákat, hogy ott mászkáljanak.“ *Kereszty. Arch. 11. D. p. 46.* *Cyrus* ról is írja *Xenofon* (in *Kyropaedia L. 8. c. 3.*) hogy midőn a' királyi udvarból nagy pompával kihozatott, és a' templomokhoz jutottak, áldoztak a' napnak egész lovakat megégetvén, áldoztak a' földnek a' Mágusok' oktatása szerint.

§. 142.

Ezt terjesztették először a' Médusok közt, kik közzül valóak voltak; 's míg ezt a' vallást a' Mágusok különböző-béle babonásokkal bé nem szennyezték, az Egyiptombeliek, a' Görögök, és Phoeniciaiak sok mesékkal, képekkel meg nem vesztegették: a' zsidó vallás mellett, e' volt a' legegységűbb, és legtisztább vallás. A' mint ezt állította az *Apolló'* oraculum is, midőn így szólott: „Csak a' Chaldaeusok és Zsidók nyerték-meg sors szerint a' bölcsességet, kik az ő:

rökké való királyt tisztán imádják, mint írja Porphyriusból *Euseb. Praepar. Evang. L. 9. c. 10.*

§. 143.

Ezt terjesztették Áriában, Chaldeában, Persiában, Margiában, Baktriában, és ők voltak ennek a' vallásnak papjai, a' mint írja rólok *Diogenes Laërtius* így szólván: „A' Mágusok foglalatosok voltak az isteni tiszteletben, ők szoktak könyörgéseket, fogadásokat, áldozatokat vinni az Istenek eleibe, mintha ugyan azok csak őket hallgatnák meg. Az Istenek' természetét, származását, ők szokták kinyilatkoztatni; kiket tűznek, víznek, földnek gondolnak lenni. Az Isteneket kiábrázoló jeleket, képeket, mindazáltal nem hagyják helybe; 's kárhoztatják azokat, kik állítják, hogy az Istenek között férjfiak és asszonyok vannak. Előadják mi az igazság, mellyet hinni és teljesíteni kell; a' holtak' megégetését pedig helytelennek tartják.“

III. Zoroaster' vagy Zerdust.

§. 144.

A' Persák közt elvesztvén becsületeket, Dárius Histaspis, ki a' Pseudo-Smerdis' megöletése után választott királynak, fő embereivel együtt elhagyta vallásokat, és a' helyett a' Sabaeusok' vallását vette bé; de a' nép erősen ragaszkodott a' Mágusok' vallásához, és az Istenségnek a' teremtet dolgokban, a' megholt Herosokban, és azoknak képeikben való tiszteletét általjában bé nem vette, és e' szerént a' nép és a' fő emberek közt a' vallás miatt szakadás lett.

Ezt a' vallásbeli szakadást akarván helyre-hozni, a' Sabaeusok' vallásától idegenkedő *Zerdust*, a' ki egy tudós és jó lelkű ember volt, a' honnan *Solinus Cap. 1.* mindenféle hasznos tudományban jártasnak; *Apulaeus* pedig *Lib. 2.* minden Isteni útkok' magyarázójának, főpapjának — mondták.

lenni; és ő megiszteltetett, a' Mágusok között választott papi 's fejedelmi atyáknak *Zoroasteri* nevével, mely térszen csillagvizsgálót, égiekkel társalkodót. Ő tehát a' Mágusok' vallását megjobbitotta, világosította, bővítette, leírta vallásos tudományát egy könyvben, melyet *Zend-avestának* nevezett. *Zend* arab szó, térszen gyújtó eszközt; *Esta* chaldeai, térszen tüzet; a' *va* pedig azt térszi: és, — *Zendavesta* tehát térszen, gyújtó eszközt és tüzet, de teheti azt is, T. Nagy János szerént, *zend a' beszta* = éltető beszéd. Így nevezte könyvét azért, mert az által az emberek az Isten eránt való tiszteletre, a' jónak cselekedésére, az igazi életre feltüzeltetnek. Írta ő ezt Krisztus urunk' születése előtt mintegy 500 esztendővel egy barlangban, írta a' régi persa nyelven, és persa betűkkel, melyeket már ma kevesen tudnak érteni és olvasni; *Heeren* pedig (*Ideen I. p. 327.*) régi médus nyelven írottak mondja lenni. Jó esomó lehetett ez, mert az íratik róla, hogy 1200 ökör-bőrre volt írva, melyet ő Dárius királynak ajánlott. Ezen régi könyvnek foglalátját, rövidében, az újabb persa írás és beszéd szerént leírta a' 15-dik században egy *Melékshahi* nevű tudós persa, 's nevezte azt *Saddérnek*; melyet osztán deákra fordított 1680-ban *Hyde* nevű anglus, ki az Oxoniumi universitásban zsidó és arab nyelv' professora volt, és kinyomtattatta azt ilyen című könyvének a' végén; *Historia Religionis Persarum*; és ebből vehetjük ki legbizonyosabban a' Mágusok' 's a' régi Madjarok' vallásának foglalátját. V. ö. *Budai Ésaiás úr Közöns. Hist. 127-dik lap.*

§. 145.

Zoroaster tehát vagy Zerdust az Istenről azt tanította: A' világosság és a' setétség minden dolgoknak két egymással ellenkező eredete; ezeknek összeelegyedéséből lettek mindenek; az örökké való teremőtől, Jezdántól, származott mind a' világosság mind a' setétség; ő csak egy, nincs neki társa, nincs hozzá hasonló.

IV.

Vélekedések az Istenről, tökéletességeiről és munkáiról.

§. 146.

Hogy az Isten csak egy, hitték azt eleitől fogva minden okos emberek. *Plátó* így ír *ad Dionysium Syracusarum Tyrannum: Ep. 13.* „Figyelmezz reá, mikor ezt írom levelemben: Isten, akkor a' magam igaz értelmem szerént írok; mikor pedig Isteneket említek, akkor tudd-meg hogy nem a' szerént írok.“ *Szokles* így szól: *Clem. Alex. pag. 63.* „Bizony egy az Isten, ki az eget alkotta, a' nagy földet, és a' tenger' kékellő habjait. Ő mindent tud: „A' legsetétebb éjtszaka, a' legfeketebb szántóföldön a' legkissebb hangyát is látja“, — azt mondja *Homerus*: „Ő mindenható; — ha akarja, egy láncon felhúzza a' földet, a' tengereket, és minden Isteneket az égbe; űtet pedig minden földi Istenek együtt sem vonhatják-le az égből“ a' mint ugyan csak *Homerus* mondja. „Mindenütt jelen van — mint írja a' Mágusoktól tanult *Tarsusból való Aratus*: „Az Istennek minden utak teljesek, és az emberek' gyűlései, teljes a' tenger és a' révpartok, mindenképpen az Isten nélkül szűkölködünk, mert az ő nemzeti is vagyunk.“

A' világosság és a' setétség vetekednek mindig egymással, de végre győzni fog a' világosság, és a' jó elmégyen a' maga világába, valamint a' gonosz is a' magáéba. Ez a' tudományja *Zerdustnak* egyez azzal a' mi van *Ésaiás XLV. R. 5, 6, 7.* verseiben. „Én vagyok a' Jehova, nálamnál nincs több, ki a' világosságot formáltam és setétséget teremtettem, ki békességet szerzek és gonoszt teremtek. Én vagyok a' Jehova, ki mind ezeket cselekszem.“

§. 147.

A' Magyarok is az egy jó Istent tisztelték, ki felől azt hitték, hogy a' magyar népet különösen szereti; ettől kértek állást jóakaróikra, ennek bosszúállásával fenyegették-meg

ellenségeiket, így szólván: „Megemlegeted a' Magyarok' Istenét.“ — Minden nemzet azt hitte, hogy az egyedül az igaz Isten, a' kit ő tisztel, és csak ő tiszteli helyesen az Istent. Különösen hát űket szereti az Isten, más idegen Isteneket tisztelő népeket pedig gyűlöl; és ebből származott a' nemzetek' védlő Istenekről való vélekedés, melly a' Magyarok' lelkében is helyet talált.

§. 148.

Nevezték ezt az Istent első hazájokban Áriában *Jó*-nak; a' Cháldeusok *Ja*-nak; a' Görögök *Jaó*-nak; a' Deákok *Ju* vagy *Jov*-nak, 's értelme mindeniknek ez: *jó* = bonus. Az Egyiptombéliek is Izist vagy a' természetet *Jó*-nak neveztek, és azt hitték: hogy a' midőn Plútó a' télnek, Jupiter a' tavasznak, a' Nap a' nyárnak, akkor Jó az ősznek kormányozója. — Továbbá neveztek *Élő*nek, a' Cháldeusok pedig *Él*-nek, melly tesz erőset tehetőst.

§. 149.

Áriában pedig neveztek a' Magyarok a' világ' fő okát, az Élő-Jót: *Istennek*, hihetőleg vévén ezt a' nevet már a' Zoroaster' tudományából, ki az örök Istent *Jezdánnak* nevezte, vagy *Izdannak*. Ebből a' névből származhatott a' Görögöknél is *Vestánnak*, és a' tűzhelynek ezen neve: *Istión*.

§. 150.

Nevezték az Istent mindenek' Urának is, mint írja *Anonymus Cap. 39.* „Árpád fejedelem, kinek segítője volt a' mindenek' Ura, fegyverbe öltözvén, 's hadi rendbe állítván seégeit, könyhullatások közt könyörgött az Istennek, biztatván az ő katonáit.“

§. 151.

Nevezték még az Istent *Bél*-nek vagy *Bál*-nak is, melly chaldeai nyelven, valamint a' magyar nyelvben is, teszi: valamelly dolognak belső éltető részét, minemű a' szív, a' lélek. És az Istennek ezen nevétől még ma is sok helyek neveztetnek e' mi országunkban. Ezen *Bál* vagy *Bél* nevét az

Istennek a' keresztyén vallás eltörlötte, mint a' melly névvel az ó testamentomban sok bálványok neveztetnek, de az Isteni név mind e' mai napig megmaradt.

§. 152.

Emlékezik tudós Gönczi pap *Székely István*, 1558-ban Krakkóban magyar nyelven kiadott *Chronica-Mundi*-jában a' Hunusoknak egy Istenéről, mellyet nevez: *Damasecnek*, így írván: „Niölcz száz niölczuan niölcz esztendőben. A' Magiaroc esmét kiindulának Scythiaból, kiket keet dolog indita-fel: első a' Chabának az Attila fijánac testamentoma, a' ki innen oda ment vala, a' ki mikoron meghala, a' *Damasec* Istenre kiszelité őket, hog' ha megsokasodnának, ismét a' Pannóniánac földét elfoglalnác.“ Erről így ítéi *Cornides Dániel*, *Comment. de Relig. Veterum Hung. pag. 22.* „Neque fidem merentur illa, quae de *Damasec* Hungarorum Deo, commentus est *Stephanus Székely* in sua *Chronica mundi*: — at quis est obsecro, qui de ridiculo hoc *Damasec*, quem omnis retro vetustas ignorat, vel fando unquam quidquam audierit? nugae!“ — Én pedig erről így gondolkozom: *Damasec*, vagy helyesebben írva *Damnasec*, zsidó szó, azt tész: *Damascus*: *Damascus* volt Syriának fő városa, mellyről azt írják a' régiek: hogy *Eliézer*, az *Ábrahám*' szolgája, fundálta vala. Syriának, vagy mint hajdan neveztetett *Arameának*, legrégibb, legnevezetesebb lakosi voltak a' löfejő *Uniacusok* vagy *Hunusok*, a' kik pedig az Istent, a' világosságok' atyját, a' mindenek' teremőjét tisztelték a' tündöklő napban, és az éjjel világoskodó holdban, amazt nevezvén *Bélnek*, ezt pedig *Astarot*-nak, melly tészén seregeket, nyáját; tész a' csillagokat; tész *Venus-Uraniát*, a' mint írja *Cicero*, *de Natura Deorum*; kinek *Hierapolisban* vagy *Márog'* városában pompás temploma volt, a' hova *Arméniából*, *Médiából*, még *Arábiából* is jártak búcsúra az emberek, a' mint ezt leírja *Lucianus*, *de Dea Syra*, *Tom. V. pag. 289.* Ezeket nevezték már a' *Zsidók* a' *Damascusiak* és *Sidoniak* *Isteneinek*. Ezeknek tiszteletére hajtatojt vala feleségei ál-

tal Salamon, mint *1. Kir. 11. R. 5. v.* íratik. „Salamon követi vala az Asterotot, a' Sidonbeliek' Istenét.“ — Ezeknek áldozott Ácház ezt mondván: „mivel a' Syriabéli királyok' Istenei igen segítik őket, azért én is áldozom azoknak, hogy segíljenek engemet is“, *2. Kron. 18. 23.* a' mint vagon. — Midőn már az mondatik, hogy Csaba készítette halálos ágyában a' Hunus fő embereket a' *Damasec* Istenre, ez azt teszi: hogy arra az Istenre, kit az ő atyjai Syriában laktokban, és annak fő városában Damascusban tiszteltek. — Felhozza ezt *Hellai Gáspár* is Magyar Krónikája' 25-dik részében ekképen: „Kénszerité Csaba a' Magyarok között a' fő népet, az ő Istenekre a' Damasecre;“ de úgy látszik helyesebb lett volna neki is a' Székely István' példája szerint így írni: kénszerité őket a' Damasec Istenre, nem pedig az ő Istenekre a' Damasecre; mert ez nem az Istennek, hanem a' városnak a' neve. A' Hunusok *Damascust* Istennek nem tartották, hanem azt, kit a' Damascusiak tiszteltek t. i. a' napot holdat, de a' mellyeket a' mi magyar atyáink soha sem tiszteltek, hanem az ezekben jelenlévő világosságok' atyját.

§. 153.

Hogy a' Magyarok az Istent *Deus*nak is nevezték volna; és *Dés* Erdélyben onnan vette a' nevét, hogy ott a' Magyarok az Istennek *Deus* nevét háromszor kiáltották ki, ezt a' deák nyelvet egyáltalában nem értő Magyarokról nehéz fel is tenni.

§. 154.

Az Istenség' alkotó részének, essentiájának, tartották a' Mágusok a' világosságot, a' tüzet: ezért imádták az Istent a' napban, holdban, a' csillagokban; ezért könyörögtek neki az áldozatok' tűzében, mert ezekben különösen jelen lenni hitték az Istent. A' Zsidók is a' reggeli és estveli áldozatok' alkalmatosságával szoktak imádkozni. Ennek maradványa lehet, bár ha más értelem adatik is neki, mai időben is a' templomokban az égő szövetnek, Mózes is *4. könyve* *IV.*

R. 24. v. tűznek mondja az Istent, mikor így szól: „A' te Urad Istened megemésztő tűz“, czélozván arra, hogy neki az Isten először égő csipke-bokorban jelent meg. Ezt tette a' Görögöknél is a' Bachansok' *Hyes*, és *Attes* kiabálások: *Hu-es*, zsidóul tészí: ő tűz. *Atta-es* pedig: te tűz vagy. Az Istennek persiai *Jezdán* vagy *Izdán* neve is, tészén forró meleget, mint a' magyar nyelvben is az *Izzó*, *Izzad*, nagy forróságban melegségben lévőt jelent. Berosus is L. 5. az Isteneket *Izoknak* nevezi. És valyon nem lehet-é úgy gyanakodni, hogy az Istennek *Jehova* neve is, mellyet némellyek ezen szóból: *Haja* = volt, mások ismét ebből: *Jaah* = megegyezett, hozzá illett, származtatják; — eredetét gyengítve vehette ezen zsidó szóból: *Lehaba*, melly lángot tészén? A' Görögöknél, az Istennek *Zeus* neve, meleget forrót jelent; és ők ezen néven értették az egész ég' kerekességét, mint írja Herodotus, melly *Ésaiás* 65. 11. zsidóul *Meni* vagy *Meny*nek neveztik. A' Magyarok is a' levegőt *égnek* mondják, mellyet mikor a' nap' világosító és melegítő sugári általjárnak, általa mindenek megélesztetnek. Erre nézve mondhatta az apostol: „Az Istenben élünk, mozgunk és vagyunk.“ Ez a' chaldaei szó is *nap*, tészén láthatatlan erő által való mozgást, mint mikor a' szél ingat valamit, mert mihelyt a' nap feltámad, megvilágosítván a' levegőt, mindjárt mozgásba jönnek mindenek; mihelyt tavasszal a' nap' sugári megmelegítik a' levegőeget, és a' földet, azonnal megújul ennek színe. Ezért nevezte az Istent *tűznek* az Avaresek' chágánja, mint erről emlékezik Menander, *Excerpt. Legat. pag. 86.* midőn azt írja: Hogy ez a' fejedelem, a' Rómaiakat megakarván nyugtatni a' felől, hogy a' Szávan nem azért készített hidat, hogy a' Rómaiaknak, kárt szándékozna tenni: kivonván kardját az ég felé tartotta, és így szólott: „ha én megcsalom a' Rómaiakat, az ég szakadjon reám, és egész népemre; és a' tűz Isten, ki a' menyben van (nap); a' fegyver emésszen meg bennünket; az erdők és hegyek borítsanak el; és ez a' Száva reánk rohanván merítsen el.“ A' Persáknál is az *Ormuzd*, világoosság -töltőt tett. Az aranyak és drágaköveknek

tündöklő fényességét tiszteletben tartották, mint a' világosság' atyja' orczájának sugárait, a' honnan semmi aranyat, vagy más tündöklőt, a' holtakra nem tesznek. Így írja ezt *Strabó L. XV.* A' phoenicziaiak pedig, az Istennek *Él* nevén a' napot értették, mellyből formáltak a' Görögök a' napnak *Héliós* nevét.

§. 155.

A' jó Istenen, és jó lelkeken, vagy a' világosság' angyalin kívül, hittek a' Mágusok még egy rosz lelki valóságot, vagy principiumot, mellyet neveztek *Ahermán* vagy *Arimán*-nak. Erről az Arimánról ezeket írja Zoroaster: „Az Isten teremtette az angyalokat a' világosságból, ezek az ő szolgálói. Ezeknek először is azt parancsolta: hogy 45 napok alatt készítsék-el az egeket. Midőn hozzá fogtanak, az öröksetétségéből közelgetni látta az Isten Arimánt seregeivel, ezek bűdösek voltak mint a' dög, feketék mint az éjtszaka, és gonosz indulattal teljesek; ezek ellen küldött az Isten négy erős angyalokat, kik azokat meggyőzték; de az Isten nem akarta elveszteni azért, hogy ha elveszti, nem lesz olly nyilvánvaló az ő irgalmassága és dicsősége, 's nem lenne semmi különbség a' jó és rosz között. Ez a' győzelem történt a' világ' 3000-dik esztendejében; még hátra volt ekkor 9000 esztendő, mellyet az Isten három részre osztott, 's választani hagyott Arimánnak, hogy a' három rész közzül mellyikben uralkodhasson az embereken, ő a' középső 3000 esztendőt választotta. Az első időben tehát virágzott az igazság, a' békesség, kegyesség, mértékletesség. De már a' másik időszakasban, kevélyek, mértékletlenek, igazságtalanok lettek az emberek, pártot ütöttek az Isten ellen, ekkor megengedte Arimánnak hogy őket győttörje. Béjött tehát az igazságtalanság, erőszak, bujaság, éhség, hadakozás, betegség, és a' halál. De midőn ez a' második idő eltelik, pihenést ad az Isten az emberi nemzetnek, megszabadítja Arimántól, elő-áll t. i. *Osander-bég* (a' világ' embere), a' ki a' vallást, az isteni tiszteletet felállítja, az igazságot békessé-

get helyrehozza, a' háborúkat lecsendesíti; engednek néki a' királyok is.

§. 156.

Ezt az Arimánt, mely a' chaldaei nyelven hazugot csalárdot téssen, a' Zsidók nevezték *Sátánnak*; a' Görögök *Diabolusnak*, mind a' két nevezet hazudozót, rágalmazót téssen. Magyarúl neveztetik *Ördögnek* vagy a' régi írás szerint *Urdungnak*, mely úgy látszik chaldaei eredetű név. *Har* téssen ellenséget; *Dag* téssen tulajdonképen halat, a' magyar nyelvben pedig minden holt testet, és így *ördög* amylt tesz mint: bűdös-dög-ellenség. Nevezték ezt *Petyára* vagy *betyár*-nak is, a' ki Osander-bégnak a' világ' barátjának ellene léssen, és annak jó szándékát akadályozni igyekezik: mint írja *Saristan* arab író Zerdusból. Ezeket az ördögöket olyan hatalmas rosz lelkeknek tartották a' mi régi magyar eleink, a' mellyek sokféle látható formákban szoktak megjelenni, az embereknek ijjesztgetésekre és rontásokra.

§. 157.

Azt hitték rólok: hogy ezek némelly rosz emberekkel szoros barátságban vagynak, kik azoknak segítségek által sok titkos dolgot megtudhatnak, sok emberi erőt felülhaladó cselekedeteket véghezvihatnak; de a' kik osztán utóljára az ördögök' prédái léssnek. Ezeket az ördögökkel barátkozó embereket nevezték, Persia szomszédságában való lakásokban, *Buzur-Chanoknak*, vagy magvezéréknek: mert *Buzur* magot; *Chan* pedig vezért jelent.

§. 158.

Úgy gondolkoztak: hogy ezeknek csak éjjel van hatalmuk az embereken, nappal pedig nem árthatnak nékik, ezért szokták mondani az éjtszaka kőborgokról a' Magyarok: „Jó lélek nem jár ilyenkor.“ Különösen hitték pedig: hogy éjfél tájban járnak leginkább széllyel, keresvén kit megront-hassanak. Innen a' strázsák, és a' toronybeli vigyázók, az

éjjeli 12 órát nem merték megkiáltani vagy sípolni, attól tartván, hogy az ördögök elragadják vagy a' toronyból levetik őket. Megvan ez a' vélekedés is a' Magyarok között, hogy az ördögök és boszorkányok együtt vendégségeket tartanak a' pusztákban, hegyeken halmokon, vagy régi elpusztult varakban, és mikor oda mennek, lovaik vagy kocsijaik seprűből, pemetéből állanak; vagy pedig az embereket is lovakká változtatják, és azokon paripáznak-el a' vendégségbe. Az Ariman' neve felmaradt a' magyar nyelvben ezen szóban: *Ármányos*, melly annyit téveszen mint: a' setétség' fejedelmével tartó vagy azt követő álnok kártékony ember.— Mindent a' mi rossz, az ördög' munkájának, adományának tartottak régi eleink.

§. 159.

Noha pedig mind a' Mágusok, mind ő utánuk a' Madjarok, két kezdő végeket, két lelki valóságokat hittek, a' kik minden a' világban megtörténő hasznos és káros változásoknak, virtusnak és bűnnek okai: mindazáltal csak az egy jó Istent tartottak legfőbb valóságnak, a' kitől függöttek mind a' jók mind pedig a' rosszak, a' ki volt egyedül mindeneknek ura, teremtője és gondviselője, és a' kinek engedelméből cselekedhettek rosszat még az ördögök is. Ennél fogva, a' mi régi eleink, csak egy fő örökkévaló mindenható Istent hittek és tiszteltek, a' ki igaz és legfőbb jó, és még a' bűnöshöz is, ha magát megjobbitja, irgalmas, mint ezt előadja *Zerdust* a' Sadder 4-dik portájában ekképen: „Ne ess kétségbe az Isten' irgalmassága felől. Ne mondd: sokak az én bűneim, nem bocsátatom a' paradicsomba. Mert az Isten az, a' ki sokat ad, és keveset vesz; a' mindenható irgalmasságot cselekeszik veled, reménységedet hát el ne ved.

§. 160.

Igaz hogy *Anonymus*, *Cap. 13.* azt írja: hogy a' Magyarok „*Diis immortalibus magnas victimas fecerunt*“, de hogy ő ezt csak a' Rómaiak' írása módjához alkalmaztatva mon-

dotta, megtetszik onnan: hogy a' 39-dik részben, már csak egy, mindeneknek uráról emlékezik. — Az is igaz: hogy *Herodotus* Melpomenejében azt írja „hogy a' Skythák mindnyájan első Istennek tartották Vestát; azután Jupitert, és a' Tellust, kit a' Jupiter' feleségének gondoltak lenni; annak utánna Apollót, Vénust, Mársot, Herculest. És ezen építik némelly íróink azon vélekedésöket, hogy midőn Árpád könyörgött Désnél seregeinek hallattára, nem csak a' teremtőt hívta segítségül, hanem Mársot, Herculest is. De ez az elenvetés eloszlik, ha meggondoljuk: hogy, azért mivel a' Skythák tisztelték Mársot, és Herculest, nem következik, hogy a' mi atyáink is, kik ezektől távol lakó 's más nemzetből valók voltak, azt cselekedték volna.

Valamint hát abból, hogy a' Krisztus' születése után 350 esztendővel, a' Pontus tengernek napnyugoti partja felől lakott Skythák keresztények voltak, nem következik, hogy minden Skythák már akkor keresztyének lettek volna; úgy abból, hogy a' *Herodotus*' idejében némelly Skythák Mársot, Apollót, Vénust, Herculest tisztelték, nem következik: hogy az Ázsia' belső részében, a' Görögöktől távol lakó, *Herodotus* előtt esmeretlen Madjar Hunusok is azokat Istenek gyanánt tisztelték volna.

§. 161.

A' mindenek' urát, Jezdánt, vagy az Istent, tartották mind a' Mágusok mind a' Magyarok a' világ' teremtőjének, és az emberi nemzet' fő atyjának. A' világ' teremtését így adta elő Zerdust: „Hat időszakokban állította elő Jezdán ezt a' világot. Első szakaszban, melly állott 45 napokból, teremtettek az egek. Második időszakban, melly állott 60 napokból, teremtettek a' vizek. Harmadikban, melly állott 75 napokból, teremtett a' föld. Negyedikben, 30 napok alatt, teremtettek az élőfák. Ötödikben, 80 napok alatt, teremtettek az állatok. Hatodikban, 75 napok alatt, teremtett az ember.“ Ezen hat időszakaszbeli napok tesznek 365 napokat, és így a' Zerdust' előadása szerint a' világ' egy

esztendő alatt teremtetett, mellyről Mózes azt állítja, hogy hat napok alatt ment végbe. Különbö a' teremtés' rendit, kevés változtatással, mind a' ketten egy formán adják elő. Minden időszakasznak öt utolsó napjait, a' Zerdust' előadása szerint, meg kellett szentelni örömmel, áldozati vendégségekkel, dícsérvén a' teremtőt azon időszakaszban előállított munkáiért, és serkenteni kellett egymást az Istennek munkáihoz illő jó cselekedetekre. — A' világ' mostani formájának felmaradását határozta Zerdust 12000 esztendőkre.

§. 162.

Továbbá Zerdust azt is tanította: hogy az emberi nemzet egy férjfirol, kinek neve volt *Misha*; és egy *Mishána* nevű asszonyról szaporodott-el, kiket Jezdán a' földből teremtetett; a' később időbeli Mágusok a' férjfit nevezték *Ádám*-nak, vagy veresnek; az asszonyt *Beldának*, vagy, fejeznek.

§. 163.

Az Isten' lakó helyének tartották a' Mágusok az égnek a' csillagokon feljül való részét, a' melly helyet felette világosnak gondoltak lenni; nevezték világosság' országának, kiállhatatlan világosságnak; de hitték hogy a' földön is megjelenik, és hogy az emberi lélek nem egyéb hanem az Istenségnek része, melly ha az ő földi lételeit az Istenség' akaratja szerint tölti el, a' halál után ismét az Istenhez megyen vissza:

„Cedit enim retro de terra, quod fuit ante

In terra; sed quod missum est ex aethæris oris,

Id rursum coeli fulgentia templa receptat;“ — mint írja Lucretius.

§. 164.

Tisztelték az Istent a' napban és a' több égi testekben, ezen a' földön pedig a' tűznek lángjában, mellyben az Istent különösen jelen lenni gondolták. Zerdust is azt állította, hogy ő néki az Isten tűzben jelent meg, de ő a' tűzben senkit sem

látott, hanem csak hallotta azokat, melyeket az embereknek tanított; de azért ők nem imádták sem a napot sem a tüzet, hanem csak az Isten jelenléte symbolumának tartották, mint a Zsidók is a *Sekinat* és az oltáron lévő tüzet. Ezen isteni tiszteletnek módja, közönséges volt a nemzetek között a bálványozás előtt, és ezektől a képzelődésektől sem a zsidó sem a keresztyén vallás egészen nem tiszták. A 83-dik zsoltárban ezek vagynak: „Minékünk fényes napunk az Isten, mondatik: hogy az Isten hozzájárúlhatatlan világosságban lakozik.“ — Jakab apostol pedig így szól: „Minden jó adomány, a világosságok atyjától származik.“ De azért, sem a Zsidókat sem a keresztyéneket nem tartotta senki, napot imádóknak.

V.

Vallási szertartásaik, templomalk 's in- nepek 'stb.

§. 165.

És hogy a mi régi' eleink a napot, a tüzet Istennek nem tartották, sem isteni tisztelettel nem illették, mint írja *Theophylactus* (*Hist. L. 7. c. 8.*) A Törökök (így nevezték a Byzantiumi írók a Magyarokat, minekutána azokkal egyesültek volna) a tüzet, a levegőet esztelenül tisztelik, és a földnek éneket mondanak; hogy midőn az Ephtaliták' fejedelme Chunchan, Perosest, a Persák' királyát, a ki őket megtámadta vala, a hegyek közt úgy megszorította, hogy magokat sem előre sem hátra nem vonhatták, és szabadulásuk felől már kétségbe estek, — Chunchan azt izeni Perosesnek: hogy ha a Persák' szokása szerént őtet leborúlva tisztelendi, és felfogadja, hogy soha többé az Ephtalitákat meg nem támadja; szabadon fogja őket bocsátani. A Perosessel volt Mágusok azt tanácsolták, hogy az ajánlást el kell fogadni, a tiszteletre nézve így ravaszkodván: hogy a Persák úgy is a feljövő napot tisztelik, épen nap' feljöttekor menjen hát

Chunchán eleibe, 's tisztelje a' napot leborúlva, nem pedig Chunchánt. Úgy is lett, és szabadon bocsáttattak. Már, ha az Ephtaliták is a' feljövő napot leborúlva tisztelték volna a' Persák' szokása szerint: úgy, valamint Peroses leborúlt, Chunchának is le kellett volna borúlni a' nap előtt, 's a' ravasz-ság szembetűnő lett volna.

§. 166.

Egy értelemben voltak hát a' mi régi őseink Jóbbal, a' ki így ír: (*Jób. XXXI. 26, 27, 28.*) „Ha láttam a' tündöklő napot, és a' tisztos menetelű holdat, és ha tükön az én szívem elcsalt volna engemet, hogy megcsókolja az én kezemet az én szám, ez is gonoszságnak ítéltetett volna, mert megtagadtam volna az Istent, a' ki ezek felett van.“ — Régi szokás az emberek közt a' csókolás általi köszöntés, a' távol levőket és náloknál feljebbvalókat meg nem csókolhátván, tenyerőket csókolták meg, és ezt feléjük fordítván így adták által azoknak tiszteletöket, mint ma a' kalap-levéttel által. A' feljövő napot is így köszöntötték, így tisztelték sokan. De valamint Jób, úgy a' mi atyáink is ezt nem cselekedték, csak symbolumának, emlékeztető jegyeknek tartották ők a' napot és tüzet az Istenségnek. A' mire őket vezérelte nem valami hijábaló bölcselkedés, hanem a' tapasztalás: szabadon gondolkoztak ők, az okosság és természet által vezéreltetvén, nem vetettek gátot eleikbe a' meghatározott vallásbeli vélemények; ha hibáztak is, azért eretnekeknek nem kárhoztattak. Mikor hát látták a' világosságnak 's melegségnek kimagyarázhatatlan erejét és hasznát, az állatok' és plánták' életének felebresztésére és feltartására; mikor hideg télen fergeteges időben a' pusztákban útzván elgondolták, millyen nagy különbség van az élő nyár, és a' holt tél között; és hogy ezen nagy változásnak nevezetes oka a' nap: nem csuda ha ők a' napban, az Istennek teremtő, elevenítő 's a' föld' színét megújító erejét szemlélték és tisztelték, és hogy az Isten ezt ő bennök bűnnek nem tartotta, megmutatta az által, hogy sok ezer esztendőök alatt

is megtartotta és megáldotta őket. — Kedves az a' minde-
 ek' atyja előtt, ha az ő gyermeke kezét meg nem foghat-
 ván, szeretetének bizonyosságául csak köntöse' prémjét csó-
 kolja is meg. Ezért hát régi eleinket kárhoztatni, minden Iste-
 ni] esméret nélkül való bálványozó pogányoknak tartani nem
 lehet. — Ide is alkalmaztatható az, mit a' többek közt
Clemens Alexandrinus, Admin. ad Gentes ír; hogy a' Görö-
 gök gúnyolták az Egyiptombélieket, hogy ezek az Istent az
 állatokban 's a' plántákban tisztelik; mellyre azok azt felel-
 ték: avagy nem illendőbb-e, a' legfőbb jót, az ő ártatlan
 hasznos tereméseiben tisztelni, mint a' Görögök' példája
 szerént, az erkölcstelen, tisztátalan életet élt emberekben?

§. 167.

A' napnak, és a' holdnak képét klábrázolták elsőben
 a' Phoeniczliaiak, melly is nem egyéb volt, hanem egy kis
 arany és ezüst gomb, vagy pedig lapos karika, és ezt ők
 mindenféle árúlgatták, különösen pedig az Európai népek
 között. És ezeket az arany és ezüst gombokat vagy kariká-
 kat, a' férjfiak a' nyakokban hordozták, arany vagy ezüst
 lánczra kötve; az asszonyok pedig a' homlokukon viselték
 ékesség okáért, melly szokást a' mi régi eleink is követtek,
 's az asszonyok' homlokán hordozni szokott arany csillagot
 vagy ezüst holdat nevezték *Köszöntyüknek*, de ők ezeket
 isteni tisztelettel soha sem illették, hanem csak úgy tartották
 mint az Istenségre emlékeztető jeleket, 's magokat ez által
 is serkentették a' fedhetetlen életre, ama mondás szerént:
 „Innocui vivite! Numen adest.“ — Ilyen arany gomb vagy
 ezüst félhold ékességek voltak azok, mellyeket Gedeon el-
 vett a' Zéba' és Salmuna' tevéinek nyakokból, midőn az ő
 fogságába esvén levágta, *Bir. VIII. 21.* Erről írja Párizpá-
 pai (*Artis Heraldicae C. 12, pag. 125.*) hogy midőn a' régi idő-
 ben a' magyar ifjú megházasodott, az ő mátkájának adott
 valamelly Istennek ezüsből kicsinált képét; 's úgy szintén
 a' menyasszony is a' vele összekelendő ifjúnak, mellyet osz-
 tán nyakokba akasztva hordoztak míg éltek. — Ez sem e-

gyéb volt, mint a' napnak 's holdnak egy numismácska nagyságú formája; de ebből is nem lehet kihozni, hogy ők ezeket mint bálványokat tisztelték volna.

§. 168.

Későbbben szokásba jött az is: hogy a' városokban helységekben oszlopokat emeltek, pyramis formára, és azoknak a' tetejökbe helyezették a' napnak arany gombképét, vagy a' félholdnak ezüst képét, abból a' kegyes czélből: hogy valahányszor ezeket meglátják az emberek, mind annyszor emlékezzenek meg az őket eltető és tápláló láthatatlan Istentől; és úgy látszik hogy a' Babel' tornya is ilyen czélből építettetett. — Mert Herodotus nevezi ezt *Bél'* vagy *nap'* templomának, 's róla azt írja: hogy nyolcz toronyok voltak ebben egymás felibe építve, 's a' felsőben volt a' nap' aranyos ágya és asztala, mellyről azt beszélük, hogy a' nap ott szokott hálni, de a' mellyet ő nem hitt. Így ír *Herodot. L. 1.* Ilyen czélből állítatott fel, a' hetven singnyi magossága Róduusi Colossus. Ezen szokásnak maradványa az a' keresztyének között, hogy a' tornyok 's templomok' tetejébe tündöklő aranyos vagy ezüstös gombot, vagy pedig csillagot tesznek. Még a' Muhamedánusok is félhold formát tesznek tornyaik' tetejébe, melly a' holdnak, vagy a' mindeneket tápláló víznek, vagy természetnek symboluma; pedig tudjuk mennyire idegenkednek ők az Istennek képek általi tiszteletétől.

§. 169.

Shokás volt az is: hogy a' magános emberek is készítettek fejfér vagy veres márványból illy napot vagy holdat kiábrázoló gombokat, és azokat vagy sátoraikban 's házaikban, vagy udvaraikban kitetsző helyre föltették. Ezeket a' kerek golyóbisokat nevezték *Bétheleknek* = Isten' házának; a' Phaenicziaiak pedig nevezték *Bethiliának*, *Iüos v. Heliosnak* nevezvén a' napot. És írja *Photius ex Damascio*, hogy Heliopolisnál sok illyen Bethiliákat lehetett találni, mellyek a' napot (*Deum rotundum*) ábrázolták ki, és a' mellyek a'

nép közt forgó beszéd szerént, sok csudákat tettek. A' Zsidók nevezték az ilyen kerek köveket vagy gombokat: *Gilulim* vagy *Gojajimok*nak, mellyet némelly írók helytelenül *ganéj*nek fordítanak, azért: mert ezen törzsökszó *Galál*, vagy *Gajol*, nem csak azt teszi: golyóbist csinált; hanem azt is, hogy kérek emésztetet hullatott; mint a' bárányok. Így hibáznak az emberek gyakran, nem figyelmeztven a' régi szokásokra. A' magyar fordítók mégis bálványoknak fordítják a' gilulimokat, mint láthatni *Jérém. 50. 2.* ha nem egészen helyesen is, de tisztességesen.

§. 170.

Előbb menvén a' Phoenicziaiak a' tudományokban 's mesterségekben, kőből, fából, érczből, különbféle szép munkákat készítettek, a' honnan Homerus nevezi őket sok mesterséget tudóknak. Nem elégedtek már meg a' napnak holdnak golyóbis vagy lapos kerek formájával, hanem ezeket emberi ábrázatban adták elő, és az égi testeket a' nevezetes emberekről nevezték el: így származott a' Jupiter, Apolló, Junó, Venus, Saturnus, Márs, Hercules' nevezete 's így jött bé lassan lassan a' sok Isteneknek hívése, és azoknak emberi képek általi tisztelése, mellynek kivált a' Görögök nagy előmozdítói voltak. A' kikről azt írja *Porphyrus*: hogy ők eltévedtek arról az útról, a' melly az Istenhez viszen, és ha megtalálták is a' jó utat, de ők azt elrontották. A' Görögöktől elterjedt ez a' megvesztegetett vallás, a' Skytháknak némelly nemzetségeikre, kiváltképen azokra a' kik Európába által szállingóztak, és részt vettek ebben azok a' Hunusok is, a' kik Syriában laktak. De az ezektől távol lakó Madjarok, ezen megromlott vallásnak soha követői nem voltak, megoltalmazván őket ettől az ő Mágusaik,

§. 171.

A' Mágusok soha azért képeket nem tartottak, hogy azokban, vagy azok által tiszteljék a' teremtőt.

Dárius Histaspis' idejében a' Persák azért nem vet-

ték bé a' Sabaeusok' vallását, mert azok képek által tisztelték az Istent. Cambyses, mikor Memphist Egyiptomban megvette; bémenvén a' Vulcanus' templomába, midőn ott annak idomtalan képét meglátta, elrevette magát, 's megparancsolta: hogy mind ezt mind a' több képeket, mellyeknek tisztelete az okos léleknek gyalázatjára van, hányják ki a' templomból és törjék össze.

Azokat a' hegyeket, erdőket ugyan, a' hol ők az Istennek tiszteletére összegyűltek, szenteknek tartották és az Istennek nevéről nevezték el; de soha az Istennek képét itt ki nem ábrázolták, soha bálványokat nem imádtak. Hasonlóképen a' Madjarok is mindenkor irtóztak a' képek' tiszteletétől, a' mint nyilván állítja is ezt *Desericius*, a' Vaticana Bibliothecában lévő kéziratból kivett ama jegyzése által: „Pogányok a' Magyarok, semmi esméretek nincs az Istenről, de képeket sem tisztelnek.“

§. 172.

A' szomszéd Persáktól sem láttak erre semmi példát, kikről írja *Strabó L. 15*: „hogy a' Persák magas helyeken szoktak áldozni, de ott sem oltárok, sem képeket nem állítanak fel“; *Herodotus* pedig *L. 8.* így ír: „Az Athenébéliek, mikor őket Márdónius a' Xerxessel való egyezésre kérné, így feleltek:“ míg a' nap a' mostani útján jár, addig mi Xerxessel barátságra nem lépünk, hanem magunkat ellene védelmezzük, bízván az Isteneknek és a' Herósoknak segítségében, kiket ő semminek tartván templomaikat képeiket leégette.“

§. 173.

Ha a' régi Madjarok bálványimádók voltak volna, követték volna őket az ő maradékaik; mert mennél együgyűbb valamely nép, régi szokásaihoz annál inkább ragaszkodik, kivált a' vallásra tartozókhoz, mellyeket az idő 's a' szokás megszentel.

§. 174.

Bonfinius ugyan feljegyzette: „hogy Kúpa Somogyi vezér, a' Geiza' testvér öcscse, szent István királyunkat vá-

dolta a' Magyarok előtt azzal: hogy nemzetének még veszedelmesebb ellensége mint az atyja volt, mert jobban szereti az idegeneket mint a' maga feleit: Mársot, Herculest, és a' nemzetnek több Isteneit, kiknek hatalmok által ennyire boldogultak dolgaikban, eltörlötte, ezeknek képeiket elhányatta, ostoba vakbuzgóságot akár behozni. E' felett a' hadra termett nemzetet tunya lágysággal elgyengíti, 's nyomorúságos békességet parancsol." — *Heltai Gáspár* pedig, Magyar krónikája' 44-dik részében azt adja elő: „hogy I-ső András király alatt, a' Magyarok a' skythai bálványozásra adták magokat, megnyírették a' hajokat három fűrtre, skythiai módra, és varázslókat fogadának, és azoknak oktatásaik szerint cselekedének." — A' 46-dik részben pedig ekképen ír: „Mihelyt András megkoronázták, mindjárt megparanosolta, hogy a' skythai bálványozásokat minden hagyja el, és törjék össze a' képeket." — De mind *Bonfinius* mind *Heltai* a' Magyarok' régi vallásáról való vélekedésöket építették *Herodotus*nak azon előadásán, hogy a' Skythák *Vestát*, *Jupitert*, *Apollót*, *Mársot*, *Herculest*, és *Venus-Uraniát* tisztelték; nem gondolván meg, hogy ezek a' Skythák különböztek a' Magyaroktól. Nem esmérven a' Magyarok' régi vallását, azt hitték, hogy minthogy ök sem *Zsidók* sem *Keresztyének* nem voltak, tehát bálványimádóknak kellett lenniök. *Midón* az ő könyveiket megégették, kőszöntyüiket elszedték, szent helyeiket óltáraikat elrontották, isteni tiszteletjeiket megtiltották, az még nem azt tette, hogy az ő bálványképeiket törték össze. Átaljában ellenkezik is ez az ő felőlök való régibb előadásokkal.

§. 175.

És hogy ök sem a' Napot sem a' Holdat, sem *Jupitert*, *Mársot*, *Venust*, *Saturnust*, *Isten* gyanánt nem tisztelték, az is bizonyosága lehet: hogy ök a' hétnek napjait, a' *Görögök'*, *Rómaiak'* és *Németek'* szokása szerint, ezeknek nem szentelték. A' keresztyén vallást is azért vették be olly nehezen, mert a' *Keresztnék*, a' *Boldogságos Szűz Máriának*,

a' megholt Szentek' képeinek tisztelete kívántatott tőlök. És nem minden fundamentom nélkül valónak látszik az a' vélekedés, hogy Béla király' idejében, a' Mongol Tatórok, azért viseltettek a' Magyarok eránt olly' engesztelhetetlen gyűlöléssel, kegyetlenséggel, mert azt hitték: hogy a' Magyarok az igaz Istennek tiszteletét oda hagyván, bálványozókká lettenek. A' Petsák is, épen ezen az okon voltak rosszabb indulattal azok eránt, kik a' keresztyén vallást követték, mint a' Muhamedanusok firánt, — mert úgy néztek a' keresztyéneket mint bálványimádókat.

§. 176.

Templomaik a' régi Mágusoknak nem voltak, ezeknek építésöket azokhoz illő esztelenségnek tartották, kik az Isteneket emberektől származottaknak állították lenni, minémük voltak a' Görögök, a' mint írja *Herodotus*. Noë a' szabad ég alatt áldozott az Ararát' hegyén, az özönvíz után. Ábrahám fákat ültetett, 's ezen általa plántált erdőben hívta segítségül az erős mindenható Istent, még a' Krisztus előtt 1900 esztendővel. Hogy a' Bál'nak nem templomokban, hanem a' hegyeken és erdőkben rakott oltárokon áldoztak, láthatjuk *Bírdk VI. 26.* a' hol az íratik meg: hogy Gedeon a' Bál' oltárát, melly az ő atyjáé és hazafiaié volt, egy éjjel lerontotta, és a' körülötte lévő erdőt levágatta.

§. 177.

Mínthogy pedig a' hegyeken és erdőkben rakott tüzeket a' szelek gyakran széljelszórták, 's az essők elöltötték, Zerdust azt tanácsolta: hogy építsenek templomokat, melyekben a' tűz szüntelen égjen, az Isten' mindenkori jelenlétének, 's az ő vele való társalkodásnak emlékezetére, követvén a' Salamon' példáját, ki az egész Zsidóországban egy templomot építtetett, mellyben az oltáron lévő tűz megszünés nélkül tápláltatott.

Ezeknek a' templomoknak ajtaját, 's ékeesebb részét, nap' feljötté és dél felől rendelték, hogy ez által is tisztele-

tet tegyenek a' napnak, és hogy anqak sűgári reggel és délben azokon, a' templomba bémehessenek. Erre nézve monddotta vala Homerus: hogy az Ithacai szent barlang' déli ajtaján, nem szabad volt az embereknek bémenni, hanem csak a' halhatatlan Isteneknek.

Innen jött szokásba a' Persák' királyaiknál, hogy ők palotájoknak egy szobájában, szűntelen égő tüzet tartottak, a' hová szoktak jární magánosan imádkozni, mint írja *Sozomenus, Hist. Eccl. L. 8. c. 8.* Izdegerdes nevű Persa királyról, hogy midőn ő titkos szobájában a' tűz mellett imádkozna, a' föld alól ezen szót hallotta: „Elvétetik tőled a' birodalom, mert a' keresztyén papot Istentől küldöttnek' hiszed lenni,“ melly szó a' Magusok' mestersége által vitétetett végbe, ennél fogva eköltötte magától Maróthot a' mesopotámiai püspököt, ki őtet a' keresztyén vallásra igyekezte téríteni.

§. 178.

A' Magyaroknak sem voltak régen templomaik, hanem az ő imádságaikat áldozataikat vagy valami erdőben vitték véghez, annak előadására, hogy ők azt a' láthatatlan Istent tisztelik, ki a' természeti dolgokba elrejű magát; vagy a' hegyek 's kősziklák' tetején tisztelték az Istent, hol a' mennyei atyához magokat közelebb képzeltek lenni; vagy valamely forrás vagy folyóvíz mellett vitték véghez isteni tiszteletöket, mind azért: mivel az áldozóknak, imádkozóknak előre meg kellett mosódní, és az isteni tiszteletre öszegyűlt népnek szüksége is volt a' vízre; mind pedig azért: mert a' vizet tartották a' tűz után a' természeti dolgok' alkotó részének. Ezt adták elő Astarótnak, Venus Uránianak nevök alatt.

Thales philosophus is a' vizet tartotta minden dolgok' szerző okának, a' midőn *Anaximenes* a' levegőt tartotta Istennek; *Pithagorás* azt állította: hogy az Isten lélek, ő belőle mint valami forrásból úgy jön ki minden lélek és élet. — *Plátó* pedig azt monddotta: hogy a' világ' atyját nem lehet fel-találni, de ezen aggódní nem kell, hanem mindent úgy kell nézni egyűtt gondolván mint az Istent.

A' kik a' vizek mellett áldoztak, gondosan vigyázniok kellett arra, hogy a' megáldoztatott állat' véreből csak egy csepp is a' vízbe ne essen, melly által az megfertéztetett és az áldozat törvénytelen lett volna: ezért is a' folyóvíz mellett gödröt ástak, abban verték agyon egy darab fával az áldozatra való állatot, abban nyúzták meg, azután úgy főzték meg, mint írja *Strabó L. 15.* —

§. 179.

Igy cselekedtek más Európában lakó népek is, még a' keresztyén vallásra lett térések után sok ideig. — Ezt tiltotta meg a' Rotomagi Concilium, mint előadja *Regino (de Disciplina Eccl. Lib. 2. pag. 210.)* ekképen: „Si aliquis vota ad arbores ad fontes ad lapides quosdam quasi ad altaria faciat, excommunicetur.“ Ezt tiltotta el Nagy Károly császár *Capitularéja Cap. 41.* mint feljegyzette *Petrus Georgisch (in Corpore Juris German. Antiqui pag. 789.)* ekképen: „Observationes, quas stulti faciunt ad arbores, vel petras, vel fontes, ubicunque inveniuntur tollantur, et destruantur.“ Ugyan csak *Georgisch* hozza fel Nagy Károlynak a' Saxóniaiakkal való capitulatióját, mellyben a' 21-dik fejezetben ez olvastatik: „Si quis ad fontes, vel ad arbores, vel lucos, votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit, excommunicetur.“ — Látván pedig Sz. László királyunk, hogy a' Magyarok az excommunicatióval keveset gondolnak, ilyen végzést hozott *Decr. Lib. 1. cap. 22:* „Quicumque ritu gentilium iuxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores, fontes, et lapides obtulerint, reatum suum bove luant.“

§. 180.

Nem könnyen lehetett a' Magyarokat régi vallásuktól a' keresztyén vallásra téríteni, mért noha már Sz. László a' Zabolcsi ország-gyűlésben lecsendesítette a' vallásért háborgókat, mindazáltal még II-dik András is így ír III-dik Honorius pápához vissza jöven a' sz. földről: „Novellam adhuc in

Regno nostro Christianitatis plantationem, non patientes evelli, compulsi coacti et invití a terra sancta recessimus.“

§. 181.

Hogy a' Magyaroknak templomaik nem voltak a' keresztényen vallásra lett térések előtt, mutatja az is: hogy valahányszor régi vallásukra igyekeztek visszatérni, Sz. István, Aba, Péter, András, Sz. László' idejökben, mindjárt a' templomokat rontották le, és a' rajtok uralkodó püspököket, papokat pusztították el. Csak a' keresztényen vallásra lett térésök után voltak a' Magyaroknak templomaik, melyeket a' királyok és püspökök építtettek. Ezek eleinte kicsinyek voltak, a' nép a' templomon kívül állva végezte imádságát. Székek a' templomokban nem voltak. 1550-ben készítették először székek az Ulmai templomban, az előtt a' ki leakart ülni, magának kellett széket vinni. Venétiában most sincsenek székek a' templomhan a' régi szokás szerént.

§. 182.

Az isteni tiszteletre kiválasztott szent helyeket elnevezték az Istennek előtők esmeretes nevéről, azért, mert régen azok a' helyek semmi uraság alatt nem voltak, hanem az Istennek valának szentelve. Ilyen helyek: Adon; Bél-Arad Bél-Megyer; Belényes; Béltek; Bál-adon; Bál-chán; Esztár, 'Sider vagy Sítér 's a' t.

Ezek a' helyeken nem csak azért gyültek össze, hogy imádkozzanak 's áldozzanak; hanem azért is, hogy egynehány nap együtt atyafiságosan társalkodjanak, vendégeskedjenek 's örüljenek; ilyen módon, valamint a' Zsidóknál a' nagy Innepek, úgy a' mi régi eleinknél is az egyfűtti inneplések, a' nemzeti kölcsönös szeretetnek és összeköttetésnek eszközei előmozdítói voltak, az inneplések rendesen öt nap tartottak, a' Zerdust' rendelése szerént.

§. 183.

Minden esztendőben hét ilyen nagy Innepek voltak, melyekre feleségeikkel gyermekeikkel elmentek a' Madja-

rok; az Istennek szentelt helyeken sátorokat készítettek, azért nevezték ezeket az innepeket *Sátoros-Innepeknek*.

Örömmel töltötték el őseink ezeket a' szent napokat, azért nevezték azokat *Ünnag*-nak, melly zsidó szó: kedvére élést, lelki testi jókban való részesülést jelent. A' ki mindazáltal a' munkától való megszűnéstől, vagy *szün-neptől*, vagy az *údvneptől* szereti inkább az *Innep'* nevét származtatni, én azzal sem ellenkezem.

§. 184.

Ilyen közönséges összegyűlés' helye volt Syriában *Hieropolis*, vagy a' Mágóg' városa, a' hol Astarótnak pompás temploma volt. A' templom előtt volt egy nagy tó, közepén egy oltár, a' mellyen szoktak áldozni, és ide jártak innepelni minden esztendőben Kis-Ázsiából, Assyriából, és más szomszéd tartományokból, mint írja *Lucianus, de Dea Syra*. Hasonlatosképen ilyen szent hely volt a' Mambre' Terebinthusa, hol Ábrahám az angyalokat szállására fogadta, és megvendégelte vala; a' hol még a' 2-dik században is a' Krisztus után, az ázsiai népek felette nagy számmal gyűltenek össze, mint előadja *Sozom. (Eccl. Hist. L. 11. c. 3.)* holott is azt írja: »Elmennek oda a' Zsidók, minthogy ott lakott Ábrahám; elmennek a' Persák, Arabok, Phoenicziaiak, Syriabéliek, minthogy az angyalok ott jelentek meg; elmennek a' keresztyének, minthogy a' Krisztus látható formában ott jelent meg legelőször; — mindenféle eleséggel és italokkal megrakodva utaznak oda a' vendégek, hízlalt marhákat, juhokat, madarakat visznek oda, és ott nagy vendégségeket tartanak, egynehány napokon minden nemzetek együtt örülnek. A' kútba, melly szent kútnak tartatik, hány a' buzgó nép pogácsákat, virágokat, tömjént 's más efféle ajándékokskákat, mellyek minekutána a' gyűlésnek vége van, abból kiszedetnek, különben a' víz miattok megromlana. Ennek maradványai mai időben a' búcsú-járások.

§. 185.

A' hét Sátoros-Innepeken kívül, össze szoktak vala gyűlni a' régi Magyarok a' szent helyeken, vagy későbbben

a' városokban helységekben, félbehagyván külső mezei foglalatosságait, minden hetedik napon, nem csak azért, hogy akkor együtt adjanak hálákat az Istennek velek közlött jótéteményiért; könyörögjenek áldásaiért; áldozati vendégségeik által mások eránti szeretetöket, barátságukat kimutassák; és magok is munkáik után megnyugodjanak, megvidámodjanak; hanem azért is, hogy akkor a' nép' vénei, az *Elődök*, vagy *Nagyid*, a' társaság' javára rendeléseket tegyenek, az egyes bajos dolgokat elintézzék, a' mikor, a' Persák' szokása szerént közönséges helyen mindenek' hallatára, dél előtt, mikor még sem nem ettek sem nem ittak, vizsgálták meg az elejökbe adott ügyeket; sententiát, végső határozást pedig akkor hoztak, mikor már jól ettek és ittak; mind a' magános, mind a' társasági életnek helyesen leendő folytatására szükséges oktatásokat, jó intéseket, tanítóiktól papjaiktól meghallhassák. — Ezek mellett, mivel ilyenkor számosan összegyűltek, adtak, vettek, cseréltek, vásároltak, más nemzetségek' szokása szerént.

Hogy a' munka után szükséges a' pihenés; hogy nem elég az embernek csak keresni, hanem illő hogy keresményének hasznából örömmel és gyönyörűséggel is részesüljön; hogy az ember nem a' pusztában való széljel-lakásra, hanem társasági életre van rendeltetve; hogy a' társaságban csak úgy lehetnek az emberek boldogok, ha békességben élnek; a' békesség pedig a' szeretet és igazság által tartatik fel; hogy nem elég az embernek csak testi jókat szerezni, hanem lelkét is a' tudományok és a' jó szokások által gazdagítani kell: mind ezeket általlátták az emberek, az okosság' és a' tapasztalás' vezérlése után, és ezek indították őket arra, hogy válasszanak olyan napokat, mellyek ezen célnak elérésére legyenek különösen rendeltetve.

Erre pedig, meg nem határozható időtől fogva, legalkalmasabbnak látták a' *hetedik* napot, és ezt szentnek, Istentől rendeltnek tartották, mint említí Homerus és Hesiodus; és azt hitették el magokkal, hogy a' kí ezen valamelly külső munkát térszen, abban szerencsétlen lesz; azért is a'

külső mezei munkától megtartóztaták magokat. De a' mi régi eleink őket nem követték, mert azok a' hetedik napon is jöttek mentek vásároltak, és csak a' külső mulható munkákat nem követték.

Az első Keresztyének sem tartották magokat szoroson, az Istennek a' hetedik nap' megszenteléséről a' Zsidóknak kiadott negyedik parancsolatjához. Innen Constantinus első keresztyén császár, megengedte vasárnap a' szántást-vetést, szőlő-ültetést, és más mezei munkákat, és csak a' városbéli lármás munkákat tiltotta el. Melly rendelést későbbi időben az ekklesiák' előljárói úgy mérsékeltek, hogy a' mulható dolgokat eltiltották, a' mulhatatlanul szükségesekeket pedig megengedték. Hanem már akkor, mikor a' Magyarok keresztyénekké lettek, némellyek zsidósan tartották meg a' hetedik napot. Nevezetesen feljegyeztetik Olaus nevű dániai királyról, hogy ő egy vasárnap, valamiről mélyen gondolkodván, egy késecskével a' körmeit vagdalta el, 's midőn figyelmetessé tétetett volna arra, hogy vasárnap van, elvagdalt körmeit hibájának helyrehozására a' tenyerében égette el.

§. 186.

Miért kellett pedig a' hetedik napot ilyen szentnek tartani? a' Zsidók ennek ezt az okát adták: mert az Isten hat napokon teremtette a' világot, a' hetediken megszűnt a' teremtéstől, és azt megáldotta megszentelte; szükség hát hogy az emberek is kövessék az Isten' példáját, annyival is inkább, mivel parancsolja is ezt ő Felsege. Mások ismét a' hét planéták közt elosztották a' napokat: az első napot szentelték a' napnak, másodikat a' holdnak, 's a' t. a' hetediket pedig Saturnusnak: ennek az ő napját úgy nézték, mint a' világ' teremtése után következett ártatlanság' állapotját, a' mikor az emberek egyformák voltak, nem volt szolga, úr, gazdag, szegény, békeességben bátorságban laktak; a' házakon nem volt ajtó, a' földeken nem voltak határok hányva, nem szántottak nem vetettek, nem dolgoztak az emberek, a' föld önként megtermette azt a' mi szükséges volt

Minden hetedik nap már ezt az ártatlanság' idejét akarták visszahozni, és azt írja *Diocassius*, *Hist. Lib. XXXVII.* hogy ez a' szokás az Égyiptombeliekről ragadt el más nemzetekre. Ezt a' régi Görögök nem tudták, de már az ő idejében mind a' Görögöknél mind a' Rómaiaknál szokásban volt.

§. 187.

A' mi régi atyáinknál is a' 7. szám szentnek tartatott, mellyet mutat ezen szólás: „megválasztja hét tél hét nyár“ és a' hetedik gyermek különös tehetségűnek tartatott, azt híven, hogy ezek közzül válnak legalkalmasabb tátosok, tudósok; és hogy ezek a' pénzt a' földben is meglátják. Ők is minden hetedik nap Szombatot innepeltek, félbe hagyván külső munkáikat, neki tisztálkodva összegyűltek a' lelkiekben való épülésre, és a' társasági boldogságban részesülésre, a' mikor osztán ők is vásárokat ütöttek, és ezért nevezték még Persiából hozott névvel *Baxár* = Vásár-napnak, a' mint cselekedtek a' Rómaiak is, a' kik a' kilenczedik napon vagy *Nundinák*on, bémenvén a' városokba, adtak vettek vásároltak. — Nehéz hát régi eleinknek a' keresztyén vallás' bevétele előtti történeteivel megegyeztetni azt, a' mit *Holéczi Mihály* előad a' *Tud. Gyűjt. 1833. VI-dik* kötetében: hogy a' Vasárnap vette nevét ezen tót szóból: *vecsera* = vacsora, — így szólván: „Valamint a' régi keresztyének közt, úgy hihető a' Magyarok közt is, mikor a' keresztyén vallásra tértek, minden vasárnap kiszolgáltattott az úri szent vacsora, azért nevezték ezt: *vecsera* napnak?“

§. 188.

A' több napoknak úgy látszik nem is voltak nevei a' régi Magyarok között, hanem csak számok által különböztették meg azokat, mint a' Zsidók is: Szombat' első, Szombat' második, Szombat' harmadik 's a' t. napjai által, és a' keresztyének is az első Sylvester római pápa' rendelete szerint: a' „Dies solis, lunae, martis“ helyett, „feria prima, feria secunda, feria tertia“ neveket vettek fel. Így a' Magyarok is a'

hét' első napját nevezték *Hétfőnek*, a' másodikikat nevezték *Kettőnek* vagy *Kettnek*, melyből lett osztán a' *Kedd* 's a' t. A' harmadik, negyedik; ötödik, hatodik napok' neveit, e' mostani országunkba lett jövetelők után, a' Bulgarusoktól kölcsönözték: *Szredie*ből, melly középsőt tesz, lett a' Szerda, *Tschetwert*ből, melly azt teszi negyedik, lett Csőtörtök; *Piatok*ból v. ötödikből, lett Péntek; *Szobotu*ból pedig Szombat.

§. 189.

Hogy vasárnap vásárok ne tartassanak, ezen szokás ellen parancsolatot adott először 1-sű Béla 1061-ben; azután pedig Sz. László 1092-ben a' Szabolcsi gyűlésben (*Decr. L. 1. c. 16*). végre Kálmán 1101-ben a' Vencsellői gyűlésben.

§. 190.

Az isteni tiszteletnek egy része volt az áldozat, vagy az Isten iránt való háládatosságnak, az emberek iránti munkás szeretetnek, jótéteményeiknek közlése, 's a' barátságos társalkodás által lehető kinyilatkoztatása; és ennek maradványa 's mássa volt a' keresztyének között, az *Agape*, a' szeretet' vendégsége. Áldoztak mindennel a' mivel élni szoktak; bor, víz, tej, hús, pogácsa, gyümölcs, 's más effélékkel. Az áldozatra való állatot a' Mágusok vagy papok ölték meg, húsát eldarabolván nagy vasfazékakban megfőzték, tüzelvén alá a' megáldozott állatnak csontjával; mikor megfőtt a' hús, kirakták a' zöld fűre, ha lehetett lóherére, a' Mágus megáldotta, 's e' nélkül nem is volt törvényes az áldozat, és az Istennek dicséretet énekelt, a' Mágus elvett belőle a' mit akart, a' többbit pedig elosztották magok közt az áldozó felek; a' tűzbe semmi húst belé nem tettek, hanem csak a' bélfaggyút: mert a' Mágusok azt tanították, hogy az Isten nem a' testét, hanem csak a' lelkét kívánja az áldozatnak: a' tűzbe tehát csak tömjént, szurkot, 's más ilyen jó illatú füstöt szerzőket hánytak, mint előadja *Herodotus Hist. L. 1.* — vagy pedig a' Mágus csak megölte az áldozatra való állatot, és eldarabolván széljelosztotta nyersen, az

áldozatra megjelentek közt, 's kiki a' maga részét elvitte, és otthon megfőzte; ezt leginkább a' rosz időkben szokták cselekedni, mint írja *Strábó L. 15.*

§. 191.

Igy áldoztak a' Magyarok is, mint erről emlékezik *Anonymus c. 16.* „Ugyan azon helyen kövér lovat ölvén meg, a' pogányok' szokása szerint, nagy áldomást tettek.“ Erről emlékezik *Theophilactus, Hist. L. VII. c. 8.* „Annak az Istennek a' ki ezt a' világot teremtette, a' Törökök áldoznak lovakat, ökröket, és juhokat.“ A' lovak a' Chaldaeusoknál és Persáknál a' napnak voltak szentelve. (*2. Kir. XXIII. 11.*) — A' fejér szín legtisztábbnak és szent színnek tartatott, azt hitték hát: hogy az Isten előtt a' fejér ló legkedvesebb. — De a' Magyarok előtt is a' lovak igen becsesek voltak, ezeken úsztak, ezeken hadakoztak, ezeken ültek, és lóbőrrel bévont szekereiken úsztak, azoknak húsokat ették meg, tejöket itták, és azokból sajtokat készítettek. — És az Ázsiában maradt Magyarok még ezer kétszáz harminczadik esztendő táján is ezzel éltek, mint előadták azok a' Barátok, kiket a' Pápa az ő megtérítésökre küldött, a' kik rólok azt írták: „A' Magyarok ló és farkas húst 's más ehez hasonlókat esznek, ló tejet és vért isznak“ mint előadja *Desericius (de initiis et maioribus Hungarorum, Tom. I. pag. 170.)* — Nem lehet hát csufságnak tartani, mikor Árpád, Zalánnak, Alpárra 12 fejér lovakat drága nyeregszerszámokkal felkészülve ajándékba küldött, nem tudtak volna ők ennél drágább ajándékot küldeni. (*Anonym. cap. 14.*) És minthogy a' keresztyén papok, a' lóhús ételt és lótej italt a' Magyaroktól eltiltották, ez volt egyik oka, hogy a' keresztyén vallástól idegenkedtek. Azt írja *Thuróczi:* hogy Péter király alatt felzendültek a' Magyarok, oda hagyták a' keresztyén vallást, és kezdettek lóhúst enni. (*Chron. Hung. Pars. 2. c. 39.*) Ez volt már annak az oka: hogy mikor a' Magyarok valami nagy áldozatot akartak tenni, kövér fejér lovat vágtak le.

§. 192.

Az áldozati vendégséget áldomás-ivás követte, a' melly abból állott: hogy egy *kúpát*, melly chaldeai szó teszi először az embernek meghajtott markát, azután pedig csészét, melly olyan forma volt mint egy fél görög-dinnyehaj; a' gazdagokéi aranyból ezüstből voltak készülve, a' szegény sorsúaké fából, melly bőrrel be volt húzva, mint ezt előadja *Herodotus* a' Melpomenéjében: ezt a' kúpát mondom megtöltötték borral; mindenik vendég, minekelőtte azt kiitta volna, felemelte az ég felé, áldásokat kívánt nemzetére, barátira, és atyafijaira; de magának különösen nem tartatott illendőnek hogy valaki jót kívánjon, ezen az okon: mert ha az Isten az egész nemzetet megáldja, akkor ő is a' többi közt áldott léssen. Azért neveztetett ez a' szent vendégség áldozásnak, az ivás pedig áldomásnak, vagy mások' megáldásának.

§. 193.

Tisztelték továbbá az Istent imádság által. Ez a' szó imádság, lett ebből az arab szóból: *Hemam*, vagy *Imam*, melly galambot téssen. A' régi költők' előadása szerint, Jupiternek a' galambok hordották az ambróziát. Az áldozatokat is úgy nézték, mint az Isten eleibe tett eledelt, az ezt elkészítő Papot vagy Mágust is hát neveztek *Imamnak*, vagy az Istennek enni adó galambnak. Minthogy pedig az Istennek nem csak állatokkal szoktak áldozni, hanem dicséretmondás, könyörgés, háláadás által is: innen imádságnak neveztettek mind azok a' szent foglalatosságok, mellyeket a' Papok véghez vittek, az Isten iránt való tiszteletnek és szeretetnek kimutatására.

§. 194.

A' háláadás lett ezen zsidó szóból: *hálál*, melly anyit téssen mint: tisztelni, dicsérni; és nem lett ez a' Törökök' *Allájából*, mint vélekedik *Háger*. Lehet mindazáltal

az is, hogy ez a' szó „hálát adni“ vette eredetét a' phoenicziai Biblus nevű városbeli Vénus' templomában végbe-menni szokott czerimóniától. Itt ugyan is, minden esztendőben egyszer tartatott az Adonis' innepe; első nap gyászolták siratták az Adonis' halálát, mellyen értetődött a' tél; másik nap örültek annak feltámadásán, melly által előadatott a' tavasz. Ekkor az asszonyok hajokat levágták és Vénusnak szentelték, a' kik pedig szép hajokat sajnálták levágni, azok az által mutatták-ki tiszteletöket: hogy egy nap és egy éjjel fizetésért az idegeneknek engedték magokat, melly fizetést azután Vénusnak adtak, mint írja *Lucianus de Dea Syra*. Hasonlót ír *Strábó* is a' babyloni asszonyokról.

§. 195.

A' könyörgés vehette eredetét ezen összetett zsidó és chaldeai szóból *kana-reách*, melly annyit tészén mint: valamit megnyerni, szerezni kívánó.

§. 196.

Hogy az Isten meghallgatja a' könyörgést, hitték azt a' régiek. Homerus *Iliad L. 1.* így szól: „A' ki az Isteneknek engedelmeskedik, bizony meghallgatják az ő könyörgését.“ Szerették a' régiek a' rövid fontos könyörgést. Socrates így imádkozott, mint előadja Plató: „Óh szerető Pán, és minden más Istenek! adjátok-meg azt nékem, hogy én belsőképpen szép legyek, 's külső javaim belsőképpen is használjanak, és hogy én csak a' bölcsset tartsam gazdagnak.“ — Plató így imádkozott: „Mindenek' királya! add-meg nekünk a' jót, akár kérjük akár nem; a' rosszat pedig ne add - meg, ha kérjük is.“

§. 197.

Miképpen könyörögtek a' régi Magyarok, annak példáját hozza fel *Anonymus c. 39.* így írván: „Árpád vezér, kinek segítője volt a' mindenek' Ura, felfegyverkezvén, seregeit hadi rendbe állítván, könyhullatások közt könyörgött az

Istennek segítségéért, erősítvén az ő katonáit. Hasonlatosképpen írja *Anonym.* Árpádról, hogy midőn a' Duna' vizéből, és a' mellette lévő földből vittek volna Árpádhoz, a' Pannonia' megvizsgálására kiküldött követei, a' vizet hadi kúrtjébe töltvén fölemelte az ég felé, és úgy kérte az Istent, hogy őket segítse-meg, és sok bújdosásaik után juttassa-el ezen jó földnek állandó bírására. Az áldozatok' alkalmatosságával is, a' Mágus nagy szóval mondotta az áldozók előtt a' könyörgést, azok pedig azt utánozták.

§. 198.

Tisztelték az Istent énekléssel. *Herodotus* írja: hogy az áldozó Mágus vagy pap Theogoniát énekelt az áldozat' alkalmatosságával. *Theophilactus L. 7. c. 8.* azt írja: hogy a' Turcusok vagy Magyarok a' földnek Hymnusokat énekeltek. Mikor az mondatik, hogy a' Mágus Theogoniát énekelt, ez azt teszi: hogy az Isten' lételéről, tökéletességeiről, munkáiról dicséretet mondott; mikor pedig az mondatik, hogy a' földnek Hymnusokat énekeltek, ezen csak az értetik: hogy a' földnek és annak terméseinek hasznát előszámlálván, azon való örömeiket, az áldások' Istene iránt háláadó énekléssel nyilatkoztatták-ki. Követvén a' madarakat, mellyek a' tavasz' megújulásával örömeiket énekléssel nyilatkoztatják-ki. A' mint cselekedett Dávid is, a' kinek CIV-dik zsoltára ilyen forma *Hymnus ad tellurem.* És meg is lehet, hogy a' mi régi Magyar nemzetünk előtt nem voltak esmeretlenek a' Dávid' énekei, kivált a' Ma k a nemzet nem csak esmeretségben hanem sógorságban is volt Dáviddal.

Énekelni szoktak leginkább az ifjak és a' leányok, kik két szakaszban állottak az áldozat' tüze mellett, egymás' kezét megfogván, a' melly rövid mondást az egyik felekezet elmondott, a' másik felelt reá. Néha pedig azt énekeltek a' mit a' Mágus előttök rövid sorokban nagy szóval elénekeltek.

Az ének' nótája együgyü és természetes volt, az éneklő madarak' hangjához és a' dologhoz alkalmaztatott, a' mint ennek példáját láthatjuk még ma is a' játszó leánykákban,

kik e' szerént szoktak játszás közben énekelgetni, melyre őket a' sok századok óta felmaradt szokás tanította. Az ének' nótája kevés hangokból állott, valamint hogy a' régiek sípjának, vagy tillinkójának is, csak három lyuka volt. Marsyas találta-fel a' kettős tillinkót, melyet jobb és bal kezek' újjaival billegettek; egy hangon tehát több szótagokat mondtak, és ugrásokat a' hangokban nem igen tettek, hanem egymás után fel és le proximákat, és ezen tulajdonságát a' danolásnak, a' magyar köz renden lévő ifjak most is megtartják.

§. 199.

Ezen kívül tisztelték az Istent fogadások által, mely mind a' mi régi eleinknél, mind más napkeleti népeknél szokás volt. Erről van emlékezés a' LXV-dik zsoltárban midőn az mondatik: „A' Sionnak hegyén Úr Isten, fogadást tesznek tenéked“ és a' CXVI-dik zsoltárban, a' midőn azt mondja Dávid: „Fogadásom' az egész nép előtt hálaadással megadom.“

Jusson itt eszünkbe a' Jákób' fogadása, melyet tett Mesopotámiai utjában (1. Mós. 28 : 20.) — a' Jeftée (Bír. XI: 30).— az Annáé, a' Sámuel' anyjáié (1. Sám. 1 : 11.) —

Illyen fogadásokat, votumokat tettek a' régi Magyarok is, p. o: hogy ők az Isten iránt való tiszteletőknek hálaadosságuknak megmutatására, valamely szabados dologtól mególtalmazzák magokat, mineműek: hogy ők bizonyos ideig bort nem isznak; húst nem esznek; ágyon nem hál-
nak; bűjtölnek, rabszolgáikat szabadon bocsátják. Vagy valami jónak oselekedésére kötelezték magokat, minemű az: hogy senkit meg nem csalnak; mindenkor igazat szólnak; hogy ennyi meg ennyi szegényeket jól tartanak; hogy az Istennek velek közlött jótéteményét az egész nép előtt megköszönik; hogy ők valamely szent helyen illyen meg illyen áldozati vendégséget tesznek 's a' t. mellyeknek maradványai még ma is megvagynak a' Magyarok között, noha

ezeztől, a' keresztyén vallásra lett térések után, törvénnyel 's büntetéssel is eltiltattak.

VI. Erkölcsei tudományuk.

§. 200.

De tisztelték a' régi Magyarok az Istent azzal is, a' mi minden vallásnak a' lelke, 's a' melly nélkül a' legfényesebb czeremóniak is gyermeki hijáavalóságok : t. i. az Isten' akaratja, és példája szerént, a' jámbor élet' követése által.

Azt tanította Zerdust, hogy az igazságot szerető Istennek parancsolatja ez, hogy minden ember igazságot szóljon és cselekedjen. Nevezetesen az 56-dik portában vagy részben, így szól: „Szeresd és kövesd az igazságot! Az igazmondó fényesebb a' napnál; a' hazug az ördögtől vagy, és ahoz mégyen. Nincs az igazságnál semmi jobb azok között, mellyeket az Isten teremtett. A' világot az Isten az igazságból teremtette, és hogy helyén áll, az igazságtól vagy. A' feltámadás is az igazságért léssen, hogy megteszen, ki sértette azt meg, és ki volt annak barátja.“ Továbbá azt tanította Zerdust, hogy senkinek nem kell kárt okozni, inkább a' miben lehet mindennel jól kell tenni. Így szól a' 70-dik portában: „A' ki egy fillért lop, kettőt kell attól elvenni.“ Az 56-dikban így szól: „Az új esztendő' kezdetében, abból a' mit kezded bévett, szerezz vendégséget, mert jó az Istennek hálát adni, és azon esztendőbeli dolgaid szerencsések lésszenek, gabonád is bőven terem.“ A' 71-dik portában így szól: „Azt cselekedd másokkal, a' mit ha ők te veled cselekednének, kedves volna előtted.“ A' 89-dikban azt mondja: „Adakozó, jótévő légy: kedves a' földnek, ha jótévő ember jár rajta; a' szélnek, ha annak meljét meghívesítheti; könnyebb a' lónak, ha jótévő ember ül rajta; örömet világosítja azt a' nap; a' hold és a' csillagok jó kedvvel fénylenek néki. Harminczhárom kapuja van a' paradicsomnak, meg van határozva hogy mindenik kapun miféle jót cselekedő ember mehet-bé, de a' jól-

tévfő ember mindeniken bémehet. A' mi jót hát ma véghez vihetsz, cselekedd ma, és ne halaszd holnapra, ne mondd azt: még ifjú vagyok, mert kimeneteled véletlen fog lenni.“

Ezeknek, 's ezekhez hasonló vallásos intézeteknek, mellyeket az Isten' nevében adtak-elő a' Mágusok vagy papok, nagy foganatja volt régi atyáink' lelkekben, híresek voltak ők igazság-szereteteikről és jámbor éveleikről, mind Médiában laktokban, mind pedig Persia' szomszédságában. Úgy tündöklük az ő jámbor erkölcsök, mint valami mennyei sűgár, a' régi vad időből, mellyből mindenűnnen a' hadakozásoknak emberi vérrel béfecskenedett képe vícsorgatja ránk dűhös fogait. — Ide is illik ama mondás: „A' zordon kősziklák közt nevedektenek a' szelid érzetű emberek; a' világ gyönyörűsége' puha karjai közt, az érzéketlen kőszobrok.“

§. 201.

Mai időben is a' Mágusok' maradékiról, kik Persiában megvettetett állapotban élnek, majd mint nálunk a' Zsidók és a' Czigányok, és a' kiket a' Persák *Gaurok*-nak (hitetleneknek) neveznek, melly csűf névvel illetik a' Törökök a' Magyarokat is, azt írja *Tavernier*: hogy ezek egygyűű, ártatlan jó erkölcsű, vallások mellett buzgó és szorgalmatos emberek, csak egy Istent hisznek, a' bálványokat útálják, noha a' Muhamedánusok őket Pogányoknak tartják. Nap' feljöttkor a' tűz mellett imádkoznak, ezért nevezik őket tüzet-imádóknak, pedig ők a' tüzet nem imádják, hanem csak úgy tartják, hogy a' napban és a' tűzben legszembetűnőbb az Istennek jelenléte; a' feltámadást és ítéletet hiszik; Zerdust olly nagy becsben tartják, mint a' Zsidók Mózeszt, a' Törökök Muhamedet; igen jó kertészek és földmívelők; de kovács köztök egy sincs, nem akarván az Istenség' jelét munkájokkal megfertéztetni; bort isznak, és mindenféle húst megesznek, ezért tartják őket a' Törökök Pogányoknak. — Jussanak itt eszűnkbe jámbor Szécel atyánkfiái is. —

§. 202.

Az is, hogy a' Madjarok Ázsiában igen régi nemzetből valók voltak, még is keveset emlékeznek rólok a' régi írók, valyon nem azt mutatja-é: hogy ők csendesek, kevéssel megelégedők, 's békességet szerető emberek voltak. Csak föld és víz kellett nékik, ezekből kitalált mindenök, több szükségeiket ki tudták pótolni, 's rájok lehet alkalmaztatni ama mondást: „Qui bene latuit, bene vixit.“ Egy gonosz cselekedet gyakorta emlékezetesebbé tesz valakit, mint száz jó cselekedet. Kik voltak az Efézusbeli Dianna' híres templomának építői, nem tudjuk; de hogy Herostratus gyújtotta-fel, emlékezetben maradt.

§. 203

Mikor e' mostani hazánkba béjöttek is, akkor sem követtek ők el semmi kegyetlen Tatár-forma pusztítást az itt volt lakosokon, mellyet ha cselekedtek volna, az őket kissebbíteni kívánók el nem hallgatták volna, kik még olyanokkal is gyalázták, mellyeket okos ember nem hihet, mint Jornandes, ki a' Hunusokat az ördögöktől származtagnak írja lenni, az értetlen! — Meghagyták ők azoknak helységeiket, városaikat, csak hogy tőlök holmi kis adót és szolgálatot kívántak, mellynek jele az is, hogy az első várat is, mellyet Zabólc építtetett, a' Bulgarusokra bízák őrízni, 's ezek voltak az első Bulgárok vagy polgárok. — Sok földes-urak vagynak ma Magyarországon, kik kegyetlenebbül bánnak jobbagyaikkal, mint régi őseink az általok meggyőzött népekkel. Bizonyságául szolgálhat ennek az, hogy akkor, midőn Sz. István és az utánna való királyok' idejében, szinte 60 esztendeig zavarban volt az egész nemzet a' vallás miatt, ha a' Bulgarusokkal kegyetlenül bántak volna, ezek ellenök támadván őket könnyű móddal elpusztíthatták, 's rajtok véres bosszút állhattak volna.

§. 204.

Tagadhatatlan ugyan az, hogy a' Madjarok Ariából 's Márgiából kiköltözvén, és az északi vándorló Skythák közzé elegyedvén, szelid jámbor erkölcsökből sokat elvesztettek, a' rossz példa megvesztegette őket. Ezen mostani hazánkba béjővén az ázsiai együgyü élet' és öltözet' módját elhagyván, 's az európai szokásokat megízéltvén, már szükségeknek kielégítésére nem volt elegendő az addig követett barom-tartás, ennél pedig nehezebb munkához nem volt kedvök; a' szaporodó szükség tehát ösztönözte őket más nemzetek' javainak elragadozására, mikor azoktól érdemök szerint jól megverettek, mostani hazánkba vissza kergettettek, egymás' javait ragadozták el: így lassan lassan megromlottak, úgy hogy őket a' keresztyén vallás is semmivel sem tehetette jobbakká mint voltak régi vallások' idejében.

§. 205.

Valamint magokviselésökben, úgy beszédökben is együgyűek voltak a' Magyarok, a' szókat válogatni, a' beszédet cifrázni nem szerették, dolgot inkább mint szókat adtak-elő; és ők az ő egyenes szívből származott hízelkedés nélküli világos és bátor beszédükről, a' régi időben, minden nemzetek közt esmeretesekek voltak. Mai időben is „magyarán megmondani valamit“ annyit térszen: mint azt világosan és bátran előadni. Mikor összetalálkoztak, más napkeleti népek' szokása szerint, a' becsületnek és szeretetnek jeleit mutatták egymás iránt, meghajtották magokat, megcsókolták egymást, békességet, az Isten' áldását; a' Persák' példája szerint, szerencsés napot vagy éjtszakát; vagy a' Görögök szerint, örömet és egészséget kívántak egymásnak. Pythagorás minden köszöntések közt leghelyesebbnek tartotta ezt „*lúgiaenein*“ vagy egészséggel: mert a' ki lelkében testében egészséges, az a' boldog. Az ő tanítványi mikor levelet írtak, hármal három szegletet tettek felibe ilyen formán: ☆ melly az egészségnek czimere volt, és az ő symbolumok, mint mai időben mikor némellyek levelök felibe a' keresztyénség'

czímerét a' keresztet teszik. Az egészségre, az ő értelmők szerént, ezek kívántattak: az ép elme az egésséges testben; másodszor a' külső szépség, ékesség; harmadszor a' gazdagság és bővség; mint előadja *Lucianus* a' köszöntésekről írt dialogusában. A' hosszas köszönetéseket, hízelkedő jó kívánásokat mindazáltal soha sem szerették. Midőn a' római, követek' hosszas köszöntését, hízelkedő jó kívánását nagy unalommal végig hallgatta volna Atila, ezzel visszonozta rövideden: „Légyen úgy a' Rómaiaknak is, a' mint nekem kívánják!” mint említi *Priscus, Excerpt. Leg. pag. 38.* *Lucianus* is, az Istenek' dialogusában, Mercuriussal így köszönteti Párist: „Jó napot pásztor!” mellyet ez így fogad: „Neked is ollyat ifjú!”

§. 206.

Az ő vallásos foglalatosságoknak egy része volt az öszszeszoövetkezés, vagy egymás' hűségére segítségére való-magok' kötelezése, mellyről *Anonymus Cap. V.* így emlékezik: „Akkor a' fent említett férjfiak, Álmus vezérért a' pogányok' szokása szerént egy edénybe bocsátván saját véröket, megerősítették az esküvést.” Mit jelentett ez, ugyan csak *Anonymus Cap. VI.* így magyarázza: „Hogy ha valaki az ő maradékaik között hűségtelen lenne a' fejedelem ellen, vagy egyenetlenséget szerezne a' fejedelem és az ő atyjafiai között, a' bűnös' vére kiontasson, mint az ő vérök is kiomlott az esküvéskor, mellyet Álmus fejedelem' hűségére tettek.”

Ezt a' szokást a' Madjarok Ázsiából hozták ki, mert írja *Herodotus L. 1.* hogy a' Médusok, mikor frigyet kötöttek, egymás' vállát megvágván az abból kijövő vért lenyalták. *Solinus is Cap. 20.* azt írja: hogy a' Skythák egymás' vére' megivása által erősítik a' kötött frigyet, nem csak a' magok, hanem a' Médusok' szokása szerént is. Erre czéloz a' zsidó *Berith* vagy *Verit* szó, melly szövetséget jelent, tulajdonképen pedig ütést, vágást, szúrást. — Ugyan ilyen vérrel erősített szövetkezésről emlékezik *Joinvillaeus*, Sz. Lajos francia király' életében, midőn azt írja: hogy a' Cuma-

nusok, mikor Andronicus görög császárral békességet kötöttek volna, egy ezüst kúpába vízzel elegyített bort tölthettek, megvagdalt testekből szivárgó véröket abba eresztették; hasonlóul cselekedvén a' görög császár is fő embereivel együtt, és minekutánna egymás' vérét megkóstolták, azt mondták a' Cumanusok, hogy a' Görögök már nekik vér-szerént-való rokonaik, és vér-szerént-való jussaik vagynak egymásra nézve. Ezután egy kutyát hoztak a' frigykötők közzé, és azt mindnyájan széljedarabolták, azt kívánván a' Kunok, hogy így daraboltasson széljel az a' kutyához hasonló hitszegő, ki a' frigyét felbontja. És a' Magyarok az ilyen módon meg erősített szövetséget szentül is megtartották.

Szép példáját hozza fel ennek *Lucianus, Toxarisában 4-ik köt. 47-dik lapon* (a' Wieland' fordítása szerént) holott is ezt írja: „negyed nappal azután, hogy Amazok és Dandamis a' barátság' vérpoharából ittak, a' Sarmatak véletlen rajtok ütöttek, és Amazokat elfogták; Dandamis általúszik a' Tanaison az ellenséghez, kéri a' Sarmatak' vezérét, hogy az ő barátját bocsássa el, inkább őtet tartsa meg helyette. A' Sarmata vezér azt kívánta: hogy a' két szemét adja érte, úgy visszabocsátja barátját, és azonnal ki hagyta vajatni két szemeit, így visszaúsztak mind a' ketten; de Amazok ki nem állhatván a' Dandamis' vakságát, ő is kivájatta szemeit, kik is a' Skythák előtt igen nagy becsületben voltak, és közönségesen táplálták őket.“ Ugyan az ilyen vérrel erősített barátságnak példáját említi *Procopius L. 2.* midőn az Ephtalitákról vagy Cidaritákról azt írja: hogy némelyeknek vagynak húsz barátjaik is, kikkel minden javaik közösök, és a' kik közzül találkoznak sokan olyanok, a' kik, mikor meghal az ki őket barátjának választotta, elevenen hagyják magokat eltemettetni barátjokkal. Innen a' zsidó nyelven is *barah* azt tész: kiválasztott; vele szövetséget kötött; együtt evett, nyájaskodott; mellynek a' foemininuma: *berat* vagy *bratah*, leányt jelent.

§. 207.

És ezen szövetség' megerősítésére való példákat találjuk fel: *1. Mós. 15: 10. Jerém. 34: 18.* úgy szinte a' mi Megváltónk által szerzett szent vacsorában, és ama mondásában: „Ez az én vérem, igyatok ebből mindnyájan!” Ezt találjuk fel a' kötelező írásokat megerősítő vérszínű pecsétekben is.

§. 208.

Szokták vala régi eleink szövetségöket, ígéretöket, esküvésekkel is erősíteni. A' mikor ök, valamint hogy nem tiszteltek mást hanem az egy igaz Istent, a' menny 's föld' alkotóját; úgy nem is esküdtek másra, hanem csak a' teremtő Istenre. Rossz akaróik vádolták ugyan öket, hogy a' kutyákra, farkasokra, 's más efféle tisztátalan állatokra esküsznek; így vádolták nevezetesen a' Sclávosok IX-dik János pápa előtt, mint említi *Hundius Tom. 1. pag. 30.* a' melly vád onnan vehette eredetét, hogy a' mint közelebb említünk, a' szövetség' alkalmával kutyát daraboltak széljel, de ezt is nem a' Magyarok, hanem a' Cumanusok cselekedték. — Az esküvést erősítették átkozódással is. Ilyen forma átkozódásnak neme volt az, mikor szemökre, fejökre, szakallokra állították valamelly mondásoknak igazságát.

Nem minden esküvést, mellyet későbbben keresztyén fővel vittek véghez a' Magyarok (a' bibliára, a' feszületre tett kézzel, nem csak az Istent, hanem minden szenteket is segítségül híván) tartottak olly szentül meg; mint azt, mellyet régen az egy Élő-Jóra tevének, és a' mellyet vérökkel pecsételének meg régi eleink; a' keresztyén vallásra lett térések előtt. Jusson itt eszünkbe Várna; és 1600-tól 1750-ig a' közönséges békesség-kötések' ellenére véghezvitt cselekedetek!!

VII.

Papjalk' kötelességeiről 's neveiről.

§. 209.

Voltanak a' régi Magyaroknak papjaik is, kiket a' Mágusok között választottak, mert a' mint *Apuleus* írja, a' Persák' nyelvén *Mágus* épen azt tette, a' mit nálunk *Sacerdos*. Plató pedig a' Mágiát Isten' szolgálatjának nevezi. Ezek a' Mágusok, mint Strábó feljegyzi, kivált Kappadócziában felette sokan voltak, úgy hogy ottan hívatalt nem kaphatván mindenfelé széljel vándorlottak Európába, 's Ázsiába. Ő közöttök a' papság firól fira ment, mint az Égyiptombelieknél is szokásban volt, hogy a' melly hívatalt vagy munkát folytattott az atya, gyermekei is azt folytatták nemzetségről nemzetségre.

Ezeket nevezték Syriában *Kohenek*nek; nevezték *Chamar* vagy *Komorok*nak is, melly chaldaei nyelven: égettet, feketét téssen; és ezen név' maradványa: Komoró, Kémer, Komárom.

§. 210.

Ezeknek kötelességök volt a' néppel könyörögni, a' népet megáldani, az áldozóknak a' vallás' ceremóniáinak véghez vivésében útmutatást adni, ők ölték meg az áldozatra rendelt állatokat, ők darabolták fel azokat, és vagy nyersen széljelosztották az áldozók között, vagy pedig megfőzték, kivévén mindenkor tetszésök szerint a' magok részét.

Kötelességek volt a' szent helyeken, mellyek az erdőkben, hegyeken, vagy vizek mellett, az Isteni tisztelet' helyéül kiválasztattak, és a' Görögök által *Templo*knak neveztettek, a' szent tűzre vigyázni. Az ilyen helyeken t. i. kőből valami kerítés építetett, ennek a' közepén volt a' tüzelő hely, melly neveztetett a' Zsidók által *Chammá*nnak, a' Görögök által pedig *Pyra*theának, vagy az Isten' tüzelő-helyének, a' mint feljegyzi *Strábó L. 15.* Itten kellett hát a' Má-

gusnak szüntelen tüzelgetni, 's vigyázni hogy a' tűz soha el ne aludjék; ide jártak ki a' buzgólkodók imádkozni, és áldozni, mikor az idő engedte; a' Mágusnak pedig minden nap egy óráig kötelessége volt ezen a' helyen imádkozni az egész népért.

Ők szokták az áldozat' alkalmával nagy szóval kikiáltani, ki miért áldozik; ők éneklettek dicséretet az Istennek a' néppel, az áldozat' alkalmával ők szentelték meg az áldozatot.

A' tüzet fúni nem volt szabad, ne hogy az emberből ki-menő szél azt megfertéztesse, sárt vagy valami rútságot halálos büntetés alatt abba vetni nem volt szabad. Az áldozat' husából is vagy véreből abba vetni semmit sem lehetett, csak a' bélfagyút kellett arra tenni. Egyébaránt olajjal, száraz vesszőkkel, és szélhajtással lehetett azt élesztetni.

§. 211.

Syriának Mág óg vagy Hierapolis nevű városában, a' napnak és holdnak papjai fehér ruhákban jártak, csak a' fő papnak volt hosszú veres ruhája, és aranyos papi süvege, mint írja *Luciánus, de Dea Syra*. Egyébütt pedig az égi Isteneknek áldozó papok veres ruhákban jártak. És mivel a' királyok nem csak polgári igazgatók, hanem egyszersmind a' vallás' fő papjai is voltak, e' volt az oka hogy ők is veres ruhákban jártak. A' kik a' pokolbelieknek áldoztak, azok feketében jártak; a' kik pedig a' szülő és tápláló természetnek, mint Venus, Vesta, Ceres, Junó, 's más efféléknek áldoztak, azoknak fehér ruhájok volt. A' keresztyén papok közt a' fekete ruhában való járás azóta jött közönséges szokásba, mióta a' tinta ötödik elementummá vált; melly a' fehér, 's a' feketétől különböző színű ruhákon hamar mocskot ejtett.

§. 212.

Áriában, nevezték régi eleink Mágusaikat *Babnak*, vagy *Papnak*, melly a' régi Persáknál atyát tett. Így nevezték ők különösen a' tüzet, mellyet a' Zoroaster' tanítása szerint

minden dolgot atyjának 's okának tartottak lenni. Azután pedig így nevezték az Isten' szolgálit is. Innen vehette Jetro is a' Hobab nevet (4. Mós. 10: 29.)

Nevezték *Zendeknek* vagy gyujtóknak is, minthogy a' vallás' igazságai, jó intései, és czeremóniái által, ők gyujtoghattak buzdították az embereket a' teremtő' tiszteletére, és a' jámbor életnek követésére.

§. 213.

Nevezték a' Persák papjaikat *Buzur-chanoknak*, melly ezen két szóból van összetéve *bizar* = mag és *chan* = vezér. Így nevezték a' Persák az ő köztök lévő Mágusokat, kik között valók voltak az ő vallások' szolgálai is; mivel pedig ezek az ő varázslásaik, jövendöléseik, 's álom-magyarázásaik által a' tudatlan népet csalták; innen a' Persák' szomszédságában lakott régi eleink úgy nézték ezeket, mint az ördögökkel czimboráskodó csalárdokat, és mind azokat, kik az ő példájokat követték, nevezték Persa-papoknak vagy boszorkányoknak.

§. 214.

A' szomszéd Indusok' papjaitól kölcsönözött névvel, nevezték a' Magyarok is az ő köztök lévő tudákos embereket *Karabonczoknak*, vagy fekete papoknak. Ezek olyan szüvedő barát-formák voltak, sanyarún éltek, kóborlottak, rongyosok és szennyesek voltak, és igen kevéssel megelégedtek. Foglalatosságok volt nékik: az embereknek jó szerencsét kívánni; földjüket munkáikat holmi érthetetlen szók, czeremóniák, füstölések, víz-hintések által megáldani; 's azt hitték az emberek, hogy mind ezek hasznosak, foganatosak; ellenben a' kit ők megátkoznak, azoknak károk következnek. Azért is ha valamicskét kértek tőlök a' garabonczás-deákok, tej, kenyeret, más effélé, azt kész szívvel adták. Azt hitték, hogy ezek feljebbvalók más embereknél, és ők a' szeleknek, jégesőknek parancsolnak: azért ha akarják, elháríthatják, vagy a' kikre neheztelnek, ezek által házaikat, vetéseiket elpusztíthatják.

§. 215.

Millyenek lehettek ezen Karaboncok a' régi időben, előadja azt *Arriánus* a' Nagy Sándor' *Anabasisa* vagy táborozása' VII-dik könyvének mindjárt az elein ekképen: „Nagy Sándor egykor összetalálkozott az indus bölcsekkel a' mezőn, a' hová egymással való értekezésre kimenének, kiket a' Görögök *Gymno-sophistáknak* neveztek, nem azért mint-ha egészen mezítelenen jártak volna, hanem azért, mivel nekik egyéb ruhájok nem volt mint egy pokróczok (szűr, szalma), mellyel nappal magokat bétakarták, éjjel benne háltak, különben hajdon fővel 's mezítláb járván, igen sanyarún és szegényen éltek. — Ezek Nagy Sádornak kérdéseire semmit sem feleltek, hanem csak a' földön topogtak lábaikkal, mellyel mit jelentenek, így magyarázza meg egy közölők: „Minden embernek óh király! csak annyi birtoka van a' földön, mennyi a' lába alatt van; — te is csak olyan ember vagy mint más, de magadat sokba elegyítő és rendetlen, a' ki messze elhagyván hazádat, magadnak is másoknak is sok alkalmatlanságot szerzesz; pedig nem soká meghalsz, 's nem fogsz több földet bírni, mint a' mennyi testedet eltemeti.“ — Tetszett e' Sádornak, 's ezeknek lelki erejüket csudálván, kívánta hogy valamelyik legyen az ő követője; de a' közöttök öregebb *Dandamis* azt izente neki: hogy sem ő nem megyen hozzá, sem másnak a' hozzá menetelt meg nem engedi; mert ő is az Isten' fia mint Sándor, nem is szorúlt semmiben segítségére, mert ő a' mije van azzal megelégszik; nem is látja, hogy az ő vele lévők jó czélből jártak volna bé annyi szárazt és tengert, sem határát nem látja kóborlásoknak; nem is kíván ő semmit a' mit neki Sándor adhatna, de nem is fél hogy elvehesse tőle a' mije van: megéri ő azzal, a' mit az Indiai föld meghatározott időkbén szokott teremni; mikor meghal pedig, az ő lelke, a' vele egyességben nem élt társától a' testtől könnyen elválik, — Egy *Calanus* nevű mindazáltal engedett a' Sándor' kívánságának, hozzá-állott, mellyért a' több Mágusok őtet állhatatlannak, és rosszul cselekedőnek mondották, hogy el-

hagyván a' boldogságot, melyet ők megnyertek, az Istenen kívül más urat tisztel. Calanus, a' ki eddig soha beteg nem volt, kevéssel a' Sándorhoz való menetele után megbetegszik, de ő sem orvosságot nem vesz bé, sem szokott élete' módját nem változtatja, hanem felteszi magában hogy ő életének véget vet, 's magát elevenen megégetteti, a' köztök lévő szokás szerént. Hijában igyekezte Sándor őtet erről levenni, melyet látván, Ptoleameusra a' Lagus' fiára bízta az utolsó tisztesség' megtevését. Ki is ott, a' hol Calanus kívánta, nagy rogut rakatott: akkor Calanus a' betegség miatt nem mehetvén, se lóra nem ülhetvén, lektikába tétetett 's abban megkoronázott fővel, az Istennek dicséretet énekelve, kivitetett a' roguhoz. Ott a' Sándortól ajándékozott arany ezüst edényeket elosztotta, barátit megcsókolta, Sándornak ezt izenvén: hogy őtet Babylonban nem soká megtalálja, 's ott őtet majd megcsókolja. Ezzel felsegítettett a' rogustra, lefektült csendesen, 's a' rakás-fát meggyújtották, összeégett Calanus a' nélkül hogy csak egy mozdulást tett volna, Sándor nem tartotta illendőnek barátja' illy iszonyatos halálát megnézni." — Példája annak milyen erős és meggyőzhetetlen a' lélek, mikor az magának állhatatosan feltesz valamit. — Igy írja le ezeket Arriánus.

§. 216.

Ezekhez járultak a' Tátosok is. Hihetőleg ezek, vették nevöket nem a' tátogástól, melly mindennel köz, hanem ezen chaldaei szótól: *Data*, melly törvényt rendelést tészzen. *Dátos* tehát vagy *Tátos* tett olyat, ki a' törvényt 's rendeléseket az emberek eleibe adta, és intette azoknak teljesítésére. Innen neveztettek *Jósoknak*, *Javósoknak* is, és így olyan formát tett, mint a' Görögöknél a' proféta. Ezek voltak a' régi Magyarok közt a' tanítók, melly nevezet ezen chaldaei szóból eredt: *Tana* = tanult. Ezek tanították a' gyermekeket a' vallás' együgyű igazságaira, a' czeremóniákra, az erkölcsi regulákra. Tanították azokra az énekekre, mellyeket az áldozat' alkalmával énekelni szoktak, ezeken kívül vitézi tet-

teket magokban foglaló 's általok készített versekre, mellyeket nótával szoktak vala elmondani; ezért mondák a' Magyarok az éneklést is tanulásnak vagy *danolás*nak. Gyakorlották az ifjakat a' nyilazásban, a' dárda-hajításban, a' görbe kard' forgatásában, és a' szokásban volt hadi fordulásokban. Ennek maradványa volt a' magyar gyermekek között a' katonásdi játszás; ebből kerekedtek a' Tátosok' hadakozásairól, az ő széllel vetekedő futós lovaikról való sok meséik az öreg asszonyoknak.

§. 217.

Fizetésül a' papoknak a' föld' terméseiből zsenget és dézmát szoktak vala régi atyáink adni, valamint juhaiknak, teheneiknek, és lovaiknak tejéből is részeltették azokat. Ezen szokás' maradyánya, hogy némelly magyar helységek, papjaiknak, juhaik' és teheneiknek tejevel is fizetnek. Ezt Zoroaster is megparancsolta vala a' 8-dik portában ekképen: „Mind azokból, a' mellyekkel bírsz, javaidból, pénzedből, a' Desturnak (papnak) dézmát adj te a' ki akarsz élni örökké a' paradicsomban.“ Ezen kívül jövedelmök volt az, a' mi az áldozatból nekik adatott, és a' mit önként ajándékoztak nekik az emberek. A' Tátosoknak vagy Tanítóknak pedig szegődség szerént volt fizetésök, a' honnan ez a' szó *Tana*, azt is tette a' Chaldaeusoknál: alku szerént jutalomért dolgozni, bérben megfogadni.

§. 218.

Heltai Gáspár, krónikája' 44-dik részében, a' Magyarok' papjait, tanítóit, a' keresztyén vallásra lett térések előtt *Varázslóknak* nevezi, ekképen írván: „A' német Péter ellen feltámadának a' Magyarok, és Csanádon gyűlést tartván, a' skythiai bálványozásra adák magokat, megnyírették fejüket három fűrtre, varázslókat fogadának, és azoknak oktatások szerént cselekedének, és lóhúst kezdenék enni.“

Ez a' *varázsló* név eredetét vette, a' török császárnak, a' görög püspököknek adott azon levelétől, melly *Baráz* vagy

Varáz-nak neveztetett, és a' mellyben hatalmat adott ezeknek arra, hogy papokat szentelhessenek; és a' keresztyéneknek hijába való czeremóniáik szerént (így van kitéve a' Barázban) mindemet szabad tetszésök szerént véghez vihessenek. Ettől a' *Baráz* szótól neveztek már a' magyarországi catholicus papok a' görög papokat *Varázlóknak*, vagy a' török császár' engedelméből tétetett papoknak, melly nevet azután kiterjesztettek a' pogány papokra, sőt mind azokra is, a' kik holmi haszontalan babonás czeremóniák által csalják felebarátjaikat, ebből formáltak a' Szlávok is *wraz* szavokat, melly hasonlóképen babonást jelent. Vagynak kik a' *varázsló* szót, az indiai varasbékák' szemével babonáskodó vén asszonyoktól származtatják — ők tudják miért —

§. 219.

Hogy' szoktak a' Mágusok visszaélni az emberek' könnyen hívőségökkel, hogy' szoktak varázsolni, hoz arra fel példát *Lucianus* a' *Menippus*' holtak' országában volt utazásából (a' *Wieland*' fordítása szerént 2. *Theil. pag. 38.*) a' hol ezt írja: „*Menippus* keresett *Babylóniában* egy *Mitrobarzanes* nevű *Mágust*, a' nagy *Zoroaster*' tanítványi közzül, kinek hosszú köntöse, hosszú vas színű szakállá, és méltóságos szomor tekintete volt; ez ötet a' holtak' országába menetelre így készítette: A' hold újságtól kezdve 29 nap, minden reggel nap' feljötte előtt elmentek az *Eufrates*' vizéhez, ott ötet a' *Mágus* maga kezével megmosta, azután a' feljövő naphoz fordulván fogai közt hosszú imádságot dörmögött, mellyből ő keveset érthetett, azután háromszor szeme közzé köpött, 's így szállásukra haza ballagtak, a' midőn néki nem szabad volt senkire nézni. Ezen 29 nap alatt csak dióval éltek, tejet, méhsert és vizet ittak, és mindig a' szabad ég alatt a' gyepen háltak. 30-dik nap éjfél tájban vitte el a' *Tigris*' vizéhez, megmosta és azután megtörülte, sokszor körülkerülte. tengeri hagymát 's más dolgokat tartván kezében, mormolva hívta szüntelen a' lelkeket. Minekutánna illy módon egészen megszentelte, háttal haza felé vitte, adott reá

oroszlánbőrt, 's kezébe egy hárfát, azt mondván, hogy ha valaki kérdi, ki légyen, mondja magát Herculesnek vagy Orpheusnak, 's így mentek osztán le az alsó világba, hol őket Charon a' Stix' vizén általtette.“

§. 220.

Az asszonyok között is találkoztak ilyen varázslók, nevezetesen egy syriai varázsló asszony, ugyan csak *Lucianus'* előadása szerint, Charinust így varázsolta vissza a' Melissa' szeretésére: Először megivott egy pohár méhsert, a' Charinus' ruhájából, hajából, sarujából, kívánt előadatni valami kis részecskét, mellyet egy vasszegre akasztott, tömjénnel megfüstölt; azután a' tűzbe sót vetett, kikiáltotta nagy szóval mind a' Melissa', mind pedig Charinus', mind a' maga nevét. Ekkor egy kis össze-sodrott fonalat kivéven kebeléből, igen sebesen hadart némelly érthetetlen szokat, melly után azt mondotta, hogy mindjárt megjelenik szeretője, és intette Melissát, hogy vigyázzon annak lába' nyomára, a' jobb lába' nyomába tegye bal lábát, a' bal lába' nyomába pedig a' jobbat, és így állandóul fogja szeretni. Így írt *Lucianus* a' 2-dik százban a' Hetaerak' (leány pajtások) beszédjeiben. *Theil 3.* Mai időben is találkoznak ilyenek, kivált a' cigány asszonyok között. Ez a' szó is *hipp hopp*, melly repülést jelent, a' varázsló Mágusokról maradt a' Magyarokra, kik mivel sokakat megcsaltak, azért neveztetek chaldaei nyelven *Chárosoknak*.

VIII. A' JÖVENDŐLÉSEKRŐL.

§. 221.

Jövendöltek a' Magyarok' papjai elsőben is az álmokból. Az álmokat úgy nézték a' régiek mint isteni jelentéseket, azért mondotta a' hunus *Élíhu* Jóbnak: álom által megjelenteli az Isten az embereknek az ő tanítását. *Jób. 33: 15.* Álmában jelentette meg az Isten az első embernek, hogy Éva

az ő oldala' csontjából formáltatott; Ábrahámnak, Jákóbnak, hogy az ő maradékait megszaporitja, és a' Kanaán' földjét birtokokba adja; Pharaónak a' hét esztendei bő és szűk időt; Nabugodonozornak megaláztatását. Így álmodta vala meg az Eleud' felesége, *Enodbil*, a' Heltai' regéje szerént, hogy ő belőle egy folyóvíz jött ki, melly idegen országra kiterjedt, és árjával elborította, mellyet a' varázslók arra magyaráztak: hogy ő tőle olyan fiú születik, a' ki egy idegen országnak királya lesz. Ezért neveztetett az ő fija Álmosnak. (*Heltai, Krónika 28. rész.*) Ennek maradványa nálunk mind e' mai napig az álmos könyv.

Az efféle álmoknak sokat tulajdonítottak a' régiek, nevezetesen: Hogy Ábrahámnak álomban az Isten megígérte a' Kanaán' földjét, elég okot adott ez arra, hogy a' Kananeusokra fegyverrel menjenek, leöldössék őket, földjüket elfoglalják, annyival is inkább, minthogy Chám az ő régi atyjokat Noét meg is csúfolta. Ugyan csak Ábrahám megölte volna a' fiját Isákot álombeli látásánál fogva, ha az Isten ebben őtet csudálatosan meg nem akadályoztatta volna. Mai időben is sok fáradságos pénz ásásokat visznek az emberek véghez elálmodásaik után.

§. 222.

Továbbá jövendöltek a' csillagok' forgásából. Elosztottak ugyan is a' csillagzatokat a' földi országok szerént, nevezetesen Parthiát, Áriát, Médiát, Babylóniát a' halak' jegye alatt tartották lenni, ezen csillagzatokba már a' planétáknak összejövésekből, ellenbe állásokból, valamely üstökös csillag' feltetszéséből jövendölték meg egész országoknak 's azok' királyainak is sorsukat. Még Mátyás királyról is feljegyzi *Heltai, Krón. 200. rész.* hogy midőn 1485-ben Bécs' ostromlásához fogott volna, megláttatta a' csillagok' forgását, úgy fogott a' nagy munkához.

§. 223.

Ezen kívül el voltak osztva a' napok, esztendők, a' planéták közt. A' planéták' természete, és azoknak az idő'

járásában, az emberi test' alkotmányában, 's az élet' viszontagságaiban való munkásságok, meg volt határozva. Ennél fogva előre megjövendölték, hogy a' melly gyermek ebben 's ebben az esztendőben, hónapban, vagy napon születik, millyen természetű 's szerencsésű fog lenni; megjövendölték mellyik esztendő lesz bő, mellyik lesz szűk; mikor lesz eső, szárazság; mikor lesz békesség, hadakozás; mellyik nap' lehet ez vagy amaz munkát leghasznosabban végbe-vinni; mikor lehet szerencsésen útra indulni; mikor jobb eret vágni, orvosságot bévenni, haját nyírni, körmöt elmet-szeni 's a' t. mind ezeket előre megmondották. Az a' nap, a' mellyen valamely várost, familiát, vagy magános embert, valamely nagy szerencsétlenség ért; mindég *fatalis*nak tartott: azért szokták azt megbőjtölni, azért szokták azon a' munkától magokat megtartóztatni. Mind ezeknek maradványai találatnak fel a' kalendáriumokban, és az úgy nevezett *Cixió*ban, mellyek a' magyar köznépek most is kedves kézi könyvei.

§. 224.

Jövendöltek még az áldozatok' megöléséből, azoknak vérök' folyásából, belső részeiből; jövendöltek a' sors-vetés által is. Ennek egy nemét említi *Herodotus Lib. 4.*, melly a' Skytháknál szokásban volt: előhoztak t. i. egy csomó veszőt, ezt a' Mágus kioldotta, meghatározott számok szerint széljelszedte, meg' összerakta, 's ebből mondotta osztán meg a' jó vagy rossz jövendőt. Ennek maradványa nálunk mai időben a' koczka, a' kártya-vetés, 's más efféle babonáság, 's talán a' nyilvetés is ama régi szokásból származott vala.

Mennél együgyűbbek az emberek, mennél kevesebbé esmerik a' természeti dolgokat, az azokban megtörténő változások' okait, annál hajlandóbbak az efféléknek hívésére becsülésére, annál inkább engedik magokat az effélék által megcsalattatni. Az ezekről való lemondás is nehezítette régi eleinknek a' keresztyén vallásra térésöket.

Mint hogy pedig ezekkel a Mágusok visszaéltek, az együgyűek' megrontására, azért lettek idővel gyűlölségesek ké, kivált a' keresztyének előtt annyira, hogy az efféle családtságokat gyakorlókat, úgy nézven mint az ördögökkel egyességben barátságban lévőket, sok ezereket megöltek megégettek az ilyenek közzül, mind e' mi országunkban, mind más kélső tartományokban,

IX. Házassági szokásaikról.

§. 225.

A' régi Magyarok' vallásos szertartásaik közzé számlálhatjuk a' házasságot is. A' Magyarok *egy* feleséget tartottak, bár ha szintén Médiában és Áriában laktokban, más napkeleti népek' szokása szerint, mellesleges feleségeik is voltak, de már mikor ezen mostani országba jöttek, úgy látszik, hogy csak egy feleségök volt, mint az Árpád, Zoltán, Toksus, Geiza' példáik mutatják. Utálták a' Bihari fejedelemben Marótnban is a' sok-feleség-tartást, a' honnan ötet *Mén*-nek = *Csödör*-nek csúfolták. A' rendes házasodás' ideje volt tavasszal, mikor a' nap és az éjtszaka egyenlő szokott lenni, mint feljegyzi *Strabó L. 15.*

§. 226.

A' feleséget nagy részint pénzen vagy jószágon vették, onnan van mái időben is ez a' szóllás a' magyar nyelvben: „vő vagy vevő legény; feleséget venni, eladó leány.“ Mí módon ment véghez ez a' leány-vásár, így adja elő *Herodotus* a' Cliojában: A' Babylóniaiaknál szokás volt, hogy minden tavasszal, minden társaságban, a' férjhez menetelre alkalmas leányok egy bizonyos helyen összegyűjtettek, az arra rendelt násznagy elsőben is előállította a' legszebbik leányt, 's kérdezte a' jelen volt feleséget venni szándékozótól: ki mennyit ad érte? és a' ki legtöbbet ígért, azé lett; mikor ilyen módon a' szebbek elkeltek, akkor előállított a'

legdísztelenebbik, a' násznagy ismét kikiáltotta: ki mennyi toldással veszi el? és a' ki legkevesebb toldást kívánt, azé lett; így ment ez tovább is, míg minden leányok el nem keltek. Azt a' pénzt, jószágot pedig, melyet a' dísztelen leányokkal kellett adni, a' szebbekért adott jövedelemből fizették ki, 's így a' szépek kiházasították a' dísztelenebbeket, sokszor szerencsésebben mint magokat.

Minekélőtte pedig illy módon a' leányok általadattak volna az őket megvevőknek, ezek kezeseket tartoztak állítani, hogy a' leányt feleségőknek veszik, nem pedig szolgálójoknak, és velők szeretettel 's emberséggel bánnak; melyet ha nem cselekedett, pénze vagy jószága visszaadatván, a' leányt nem nyerte el.

§. 227.

A' gazdagabb és főbb emberek mindazáltal illyen módon nem tették eladóvá leányaikat, hanem fizetés nélkül azt férjhez; azt mindazáltal megkívánták, hogy a' házasuló ifjú maga menjen el leányok' megkérésére; számlálja elő hitelesen azt a' mivel bír, és azután kötelezze magát arra: hogy holtig feleségének megtartja, és vele szeretettel bánnik. Jeles példáját hozza fel ennek *Luciánus* a' *Toxaris*ában ekképen írván: „*Ársakomás* nevű skytha ifjat, a' *Bosporánusok*' fejedelméhez *Leukanor*hoz, elküldik a' *Skythák*, az adónak elhozásáért. A' fejedelem, ebédjére meghívja az ifjú követet, a' mikor épen két fejedelmi ifjak voltak nála leányának megkérésére. A' megkérés így ment véghez: ebéd után felvette a' pohárt az egyik kérő ifjú, a' benne lévő borból az asztalra egy keveset kiloccsantott, (abból éltek a' megholtak' lelkeik, a' mit így kiöntöttek, és a' mit az ő sírjokhoz vittek atyokfijai, mint írja *Luciánus* a' megholtak' gyászolásáról való dialogusában) annakutána ivott a' pohárból, 's elmondotta hogy ő kicsoda, mennyi gazdagsága van, 's kérte hogy adja néki a' leányát. Így cselekedett a' másik fejedelmi ifjú is. *Ársakomás* is szerette volna a' szép leányt megnyerni, felveszi tehát a' poharat, üres lévén minden ba-

bonás vélekedéstől, abból semmit ki nem öntve, egészen ki-
 issza, és így szól: Add nekem a' leányodat: mert én mind
 ezeknél drágább kincscsel bírok. Leukánor tudván hogy ő
 csak egy közönséges Skytha, kérdi: hány barma, és hány
 szekerei vagynak? mert ezekben állott a' Skythák' gazdag-
 sága: mellyre Ársakomás így felelt: énnékem sem csordáim,
 sem szekereim nincsenek, de van olyan két barátom, mily-
 lenekkel kevés Skytha dicsekedhetik. Kinevették a' Sky-
 thát, és a' leányt a' gazdag Adymarkus nyerte el. Bosz-
 szúsággal ment haza Ársakomás, megpanaszolta barátinak
 a' rajta történt kisebbítetést, 's a' Leukánor' ostobaságát,
 a' ki többre becsüli a' pénzt a' barátságánál, és a' barmot a'
 becsületes embernél. Arra határozza tehát magát az egyik
 barátja, hogy ő a' Leukánor' ostoba fejét elhozza; a' másik
 pedig: hogy az érdemetlentől a' leányt elveszi; Adymárkus-
 nak elég büntetése lesz az, hogy nem lesz felesége. Előre
 látván pedig hogy ezen ő cselekedetöket háború fogja követni,
 Ársakomásra azt bízzák, hogy míg ők oda járnak, addig gyűjtsön
 segítő seregeket. Amazok tehát fortélyosan czélokat érik, egyik
 a' Leukánor' fejét, másik a' leányát elhozza. Ársakomás pe-
 dig a' szorult állapotban lévő Skythák' példája szerént, se-
 gítő sereget gyűjtött ilyen módon: Legvágta egyik ökrét,
 húsát összedarabolván megfőzte, a' főtt húst az ökör-bőrrel
 együtt kivitte a' piacra, ott a' bőrt leterítvén ráült, kezeit
 hátra köttetvén, eleibe tétette a' főtt húst. A' kik már néki
 segítséget ígértek, egy darab húst felvettek, fél lábokat az ö-
 kör-bőrre tévén megették, akkor tettek ígéretet, hogy ennyi
 's ennyi számú fegyveres emberrel lesznek néki halálíg se-
 gítségére. E' szerént kevés idő alatt 30,000 ember állott elő,
 az ő védelmezésére, a' kik megverték a' Bosporánusokat, és
 az ő segítőiket, a' Görögöket, Alánusokat, adófizetőkke té-
 vén őket. Így nyere el Ársakomás *Maceat* (emlöst), a' Leu-
 kánor' leányát. Midőn illy nagy jótéteményét Ársakomás e-
 gyik vér szerént való barátjának, Makennek, meg akar-
 ná köszönni, az ő hozzá így szólott: „hagyj békét, úgy-
 mond, ha az én bal kezem megsebesítetik, és a' jobb ke-

zem békőti azt, illik e hogy az ezt megköszönje: testvér-barátok vagyunk, a' mit érted cselekedtem, ollybá tartom mint-ha magamért cselekedtem volna.“

A' házassági összekelést rendszerént lakadalom vagy hús-étel-adás követte, mellynek alkalmatosságával áldomást ittak az új házasokra. Igy áldották vala meg Rebekát az ő atyjafiai, midőn Isákhhoz menne (1. Móv. 24 : 60.)

§. 228.

Az éghajlat, a' hol régi Madjar eleink laktak mind Médiában, mind Persia' szomszédságában Áriában a' legkedvezőbb, a' föld termékeny és áldott volt; az eledelök, melyekkel táplálták magokat: tej, hús, víz, méz, gyümölcs volt; a' minden nagy fáradtság 's aggodás nélküli szabad élés' módja, az emberi nemzet' formásabb részével való társalkodás, a' vidám jókedvűség, melly az ábrázatnak kedves vonásokat ad, hihetővé tészik azt: hogy a' magyar ifjak és leányok közt sok szépek találtattak; következésképpen nem lehet hitelt adni *Otto Frizingensis*nek, a' ki (L. 1. C. 31.) a' Magyarok felől így ír: „A' Magyarok útalatos ábrázatuak, béesett szeműek, alacson termetűek, barbarusok és vadak voltak mind erkölcsökre mind beszédjökre nézve, el annyira, hogy csudálkozni lehet az Istennek békességes türésén, melly az emberi nemzet' ijesztő csudáinak ollyan kellemetes földet engedett által.“ Igy ír ő a' Magyarokról, a' midőn jó nyíltságokról megdicséri (*Lib. VI. p. 123.*)

§. 229.

A' házasság megerősítetett jegyváltás által. Mind a' leány mind a' leány kölcsönösen ajándékoztak egymásnak valami kis ezüst vagy arany pénzecskét, melly a' nap' képe volt, ezt nyakokban hordozták egész életökben, mint írja *Párizspái, Art. Herald. c. 12. p. 125.*

Szülése után 40 napig tisztátalannak tartatott az asszony, a' mi ahoz közelített, az is tisztátalanná lett; eltelvén a' 40 nap, megmosódott, és tiszta lett, a' 86-dik portája szerént Zerdustnak.

§. 230.

Ugy látszik, szokás volt a' régi Magyaroknál az is, hogy ha valamely feleséges ifjú ember megholt, annak özvegyét testvére vette el; ezért szokták ma is a' magyar asszonyok férjeik' férjfi testvéreit, öregbik, vagy kisebbik uróknak nevezni.

§. 231.

A' magyar' fő embereknek és szabadságban élőknek, szolgálatban lévő személyt nem volt szabad elvenni, melly szokás még é' mi hazánkban is soká törvény volt a' mieink között. Idegen nemzetből sem szoktak házasodni, és ez által védelmezték nemzetiségököt mind addig, míg *Zoltán* el nem vette a' Mén-Marót' leányát *Hanzárt*, kinek példáját azután követték a' több magyar fejedelmek is, 's lettek a' Németeknek, Olaszoknak, Görögöknek, 's Bulgarusoknak sógoraikká.

§. 232.

A' mértékletesség, együgyű természetes élet, erőseké és hosszú életüekké tette a' mi régi eleinket. *Ateas*, a' Skythák' királya, 90 esztendőn feljül volt, mikor a' macedóniai király elleni harcban elesett. *Ariarat*, kappadóczi király, 82 esztendős korában ölettetett meg *Perdikkás* által. A' Párthusok' királya, *Sinartocles*, a' *Sakauratus* Skytháktól, 80 esztendős korában hívatott meg királynak, és 6 esztendeig uralkodott. *Mnaskir* pedig, ugyan csak Párthusok' királya, 96 esztendeig élt. Különösen pedig a' Mágusok, kiktől az ő vallások' gyakorlása sanyarú mértékletes életet kívánt, rendszerént egésségesek és hosszú életűek voltak, *Bactriában*, *Párthiában*, és a' több szomszéd népek közt.

Hogy a' mértékletesség, együgyű élet, sokat tesz az élet' hosszabbítására, jól tudták azt a' régiek; azért is mikor *Gorgiástól* kérdezték, hogy' tudott 108 esztendős koráig egésségben élni, így felelt: „Elkerültem, a' mint csak lehetett, hogy más' vendégje ne legyek.“ mint ezeket előadja *Luciánus*, a' hosszú életüekről írt dialogusában (*Theil 5. p. 353.*)

X. Temetési rendtartásaikról.

§. 233.

Mind ezek után tegyük figyelmetességünk' tárgyává régi Magyar eleinket az ő halálokban is. Voltak olyanok az északi Skythák közzül, kik megholt kedveseiket, ha ugyan azok hosszasan nem sinlődtek, halálok után széljeldarabolván, 's az akkor megölt állatok' húsával összeaprítván megfőzték és megették, ezt tartván a' legtisztességesebb temetésnek; de a' kik hosszas sinlődésben haltak meg, azoknak testeiket nem ették meg, hanem eltemették, nagy kárnak tartván hogy azok a' megáldozásra nem juthattak, mint írja *Herodotus L. 1.* Voltak ismét olyanok, kik az ő kedves halottjaikat akarván visszaajándékozni a' természet' alkotójának, a' tűznek, megégették azokat.

§. 234.

A' Magyarok ezt egyiket sem cselekedték, azt híven ugyan is ők, hogy valamint az áldozatoknak, úgy az embernek is csak a' lelke kedves az Isten előtt; e' pedig a' testből kiköltözvén visszamegyen az égbe, a' világosság' atyjába, az Istenbe; a' testet tehát illendűbbnek látták visszaadni nagy anyjának, a' földnek, hogy ott a' természet' országában széljeloszolván, ismét új életre találjon. Ezt a' szokást követték a' Persák is, ők sem égették meg a' holt testet, illetlennek tartván az Istent, a' ki tűz, az emberek' dögtesteikkel táplálni. *Herod. L. 111.* :

§. 235.

Az ő közöttök volt Mágusok' maradékai mindazáltal, akarván a' velök jöltett természet' iránt háládatosságokat halálok után is megmutatni, készítettek négyszegletre épített csonkatorony formát, mellynek felső részére vasrostélyt tettek, 's arra fektették halottjaikat, hogy az ottan a' madarak'

eledele legyen, figyelmeztvén arra, mellyik részt eszik meg előbb a' madarak, mellyből a' megholtak sorsáról jövedöltek. Száraz csontjaik pedig a' rostély alatt összehányattak. Így temetkeztenek a' Párthusok is, mint előadja *Justinus L. 41. c. 3.*

§. 236.

Mikor valaki megholt a' régi Magyarok között, a' temetésre így készítették el: állat felkötötték, testét egészen megmosták, jó illatú olajjal megkenték, és úgy koporsóba helyeztették, tisztán kívánván azt a' természetnek visszaadni. A' ki ahhoz a' deszkához ért, mellyen a' holt test megmosatott, és a' ki a' holtak koporsóját illette, naplementig tisztátalannak tartatott, a' Zerdust' tanítása szerént.

§. 237.

A' temetőket magas hegyeken halmokon választották, és ezeket szent helyeknek tartották, úgy nézték mint az elenség előtt utolsó menedék-helyet, a' hol vagy győznek vagy meghalnak. A' sírok felett magosan összehalmozták a' földet. Említi *Diod. Sic.* hogy Szemiramis, megholt férjének Ninusnak emlékezetére, 9 stadiumnyi = 900 ölnyi magosságu sírhalmot rakatott össze, azért: mert mennél nagyobb méltóságú vagy kedvességű ember volt valaki, annál nagyobb halmot raktak össze sírja felett. És ezeket a' halmokat, az alájok temetett nevezetes emberekről nevezték el. Ilyen halmok találtak még ma is számosan e' mi hazánk' lapályosabb helyein, mellyek nagy részint régi neveiket megtartották. A' halmok' tetejére, körül tornáczos oszlopokat raktak, mellyek a' régi pyramisok' maradványi voltak, és ezek szent helyeknek tartattak; áldozatok, isteni tiszteletek tartattak rajtuk, 's az ellenség is megkímélte, mint az említett Ninus' temetőjét, melly Ninivé' elpusztulása után is sok századokig, épségben maradt, a' maradék' csudájára.

§. 238.

A' halottak' siratását Zoroaster megtiltotta, mert így ír *Sadder* a' 96-dik portában: „Ha valaki e' rossz világból elmegyen, ne sirassa azt senki: mert mind azok a' könnyecseppek, mellyek a' sírók' szemeiből kihullanak, akadályúl lesznek annak a' Tchinavár' hídján való általmenetelben, ott marad megsebesítve, és nem mehet tovább.“

Ezt a' jó tanács-adást mindazáltal nem követték mindenben a' mi magyar eleink; mert jóllehet halotti tort, vendégséget adtanak a' szomorú felek' megvidámítására, és a' siratásnak megszüntetésére; mindazáltal, míg a' halottak a' föld' színén voltak, ha maguktól nem telt a' sírás, mások által is megsirattatták azokat. Elbeszéltek ezen siratók: miféle jóktól maradt el a' megholt; mennyi károk van az ő halálában az élőknek; némelylek hajokat is tépték; orczájokat körmölték; a' földre feküdtek, fejeket ahhoz verték; harmad napig se nem ettek se nem ittak, 's más efféle helytelenégeket cselekedtek.

§. 239.

Midőn a' holt testet a' sírba belétették, mellé rakták fegyvereiket, szebb ruháikat, némelyleknek még kedves lovaikat és feleségöket is megfojtogatva a' sírba melléjük tették, mint ezekért kigúnyolja *Lucianus* a' régieket, a' holtakon való bánatról írt dialogusában *Theil 5*. Sőt találkoztak olyanok is; a' kik megholt barátjaiknak sírjában elevenen eltemettették magokat, mint említi *Procopius* az *Ephtalitákról*.

§. 240.

A' temetést szomorú tor, vagy *Szomotor* szokta követni, mind a' bánatos felek' vigasztalására, mind a' tisztességtelők' megjutalmazására. Illyen tort tartottak az *Attila*' temetésekor, és a' *Laborcz*' felakasztásakor, mellynek emlékezetét tartja fel most is *Zemplén vármegyében Zomotor* helységre. (*Fessler Gesch. Ung. 1. B. pag. 357.*)

XI. Vélekedések a' jövendő életről.

§. 241.

Hitték őseink: hogy a' testtől elvált lelkek halhatatlanok, és azok a' halál után megítéltetnek; a' jók a' boldogság' paradicsomába bébocsáttatnak, a' gonoszok pedig a' pokolba mennek, és boldogtalanok lesznek. A' *Pokol* név ezen chaldaei szóból vette eredetét: *Pigol*, melly bűdösset, útalást, tészent.

§. 242.

Az ítéletről így tanít Zerdust: „Mikor már a' világ 12,000 esztendejéből csak 953 lesz hátra, feltámadnak a' halottak, és megítéltetnek: által kell menni mindennek az ítéletkor a' Tchinavár' hidján; itt két angyalok t. i. *Mihr* = irgalmasság, és *Sorus* = igaz ítélet, megfontolják az emberek' cselekedeteit, a' kiknek cselekedeteik könnyűk, azok a' Tchinavár' hidjáról letaszíttatnak a' pokolba; a' kiké pedig nehezek, azok egyenesen a' paradicsomba az Istenhez mennek; megmaradnak ők a' mostani nevők szerént, egy városban laknak, mindnyájan *egy* nyelven beszélnek, és boldogok lesznek. A' kik pedig a' pokolba mennek, egy darab ideig gyötrettetnek, minekutánna kiállják a' kirendelt büntetést, bűneik elengedtetnek, de az Istent csak távolról láthatják, és az igazaktól valami homlokukon lévő feketeség által megkülönböztetnek. Az utolsó napon az ördög is megítéltetik, és országa örökre eltöröltetik.“

§. 243.

Miképen gondolkoztak a' pokolbeli gyötrellem felől, példát hoz arra *Luciánus*, a' *Menippus'* alsó világbeli utazásáról írt dialogusában, ekképen írván: „Megapenthes, égyiptomi király meghalván, minekutánna az ő kegyetlen cselekedetei és tisztátalan élete ellen, bizonyosságot tettek volna az

ötet esmert megholtaknak lelkei; az ő ágya; az ő lámpássa, és a' rajta lévő kék foltok (*Hós. 13. 12.*): Radamántus a' holtak' bírása felakad, hogy ezen felette gonosz embert mikép büntesse meg? Cynikusnak egy szegény philosophusnak a' lelke azt tanácsolja: hogy midőn a' több megholtak a' Lethe' vizéből iván, egészen elfelejtkeznek a' világiakról, ne engedődjön meg ennek a' gonosz tyrannusnak a' Lethéből való ivás, hogy légyenek szüntelen előtte véghez vitt gonoszságai, hadd gyötörjék azok őtet elvesztett dicsőségének emlékezetével. Helybehagyta Radamántus a' Cynikus' véleményét, és a' tyrannust Tantalus mellé lánczoltatván általadta az emlékezetnek, hogy őtet gyötörje örökké, az az, határozatlan végű hosszú ideig.

XII. Bérekesztés.

§. 244.

Ezekből már láthatni: hogy a' régi Magyarok bálványimádó pogányok nem voltak. Követték ők a' Mágusok' valását. Ezek pedig vallások' főbb igazságaiban egyeztek az özönvíz után élt patriárhákkal, minéműek voltak: Jápet, Madaj, Ábrahám, Jób, Agúr, és mások. És midőn ezen valást az Égyiptombéliek, Phoenicziaiak, 's kivált a' Görögök, más nemzetségeknél bölcsebbeknek kívánván láttatni, együgyű öltözetéből kivetkeztetve, sok hijába való költemények által a' józan okosság' kigúnyolásának czéljává tették; akkor is legkevesebb szenny ragadt a' Magyarok között az emberi nemzet' ezen ősi vallására. És a' kik rólok azt állították, hogy nekik semmi vallások nem volt; hogy ők a' mindenható Istent nem esmerő bálványimádó pogányok voltak; vagy nem esmerték a' Magyarok' régi vallását, vagy ha esmerték, hamis hírköltéssel gyalázták őket; vagy pedig a' Magyarokat a' tulajdonképeni Skythákkal, az Atila' Hunusaival, és az Avarésekkal egy nemzethől valóknak tartván,

— kiktől pedig, mind nyelvökre, mind vallásukra nézve egészen különböztek; — a' mit ezeknek gyalázatjokra feljegyzettek, a' Magyarok' bėjövetele előtt az írók, azt a' Magyarokra is alkalmaztatták, mint cselekedtek a' többek között: *Otto Frisingensis*; *Godofred Witerbiensis*; és 1831-ben *Ritter Sickingen*, ki a' Magyarokat, még Toxus' idejében is, emberhúst evő, és vért ivóknak mondja lenni.

Megszólat a' Kroesus' néma fija, midőn látná, hogy atyját egy katona agyon akarja vágni. — Rosz fiú az, a' ki tudja atyjának efféle méltatlan gyaláztatását, 's nem igyekezik azt elhárítani. Az Isten szerette a' Magyar nemzetet, a' mit megmutatott az által, hogy sok ezer esztendőök alatt sok veszedelmek között is megtartotta ezt, és mintegy csudájává tette más nemzeteknek. Miért lennének hát mi szeretetlenek őseink iránt, holott nekik köszönhetjük Isten után hazánkat, nyelvünket, életünket.

Igaz, hogy mennél nagyobb a' veszedelem, annál több dicséretet érdemel a' ki abból kiszabadít; de valyon igazságosan tennénk-e azért atyáink' emlékezetével, ha sem gyalázatjokat elhárítani; sem becsületöket nevelni nem igyekeznénk, csak azért, hogy annál szembetűnőbb legyen az Istennek a' keresztyén vallás által velünk közlött jótéteménye, és annál szembetűnőbbek legyenek azoknak érdemeik, kik őket ennek bevételére vérző buzgósággal kényszerítették. — „*De mortuis nihil nisi verum!*“ —

Köszönjük meg az Isteni kegyelmes gondviselésnek, hogy Keresztyének vagyunk; de azonban régi atyáinkat se kárhoztassuk, mert az ő vallások is a' keresztyén valláshoz minden más vallások közt legközelebb volt. — Ha elébb vagyunk nálók vallásunkra, tudományunkra, 's külső pallérozottságunkra nézve: igyekezzünk jobbak is lenni mint ők voltak, hogy az idegenek azt írassák rólunk sok századok' lefolyása után is, a' mit Homerus írt a' lőfejő's téjevő Abiusokról: „minden emberek közt legjobbak és legigazabbak voltak ezek.“ Ez legyen célja Nemzetiségünknek!!! —

Sajtóhibák.

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>hiba.</i>	<i>javítás.</i>
14.	fel. 17.	1. Mós. 31.	1. Mós. 13.
65.	al. 4.	Jogar	Jegár.
67.	fel. 19.	Miczcha	Miczcha.
70.	al. 2.	us	és.
72.	fel. 19.	Zete	Sete.
88.	al. 4.	históriat	historiai.
91.	— 5.	köziből	közibök v. közéjök.
97.	— 12.	számmal	számnak.
140.	— 6.	mérgek	mérge.
149.	— 14.	győzedelemmel	győzedelemnek.
155.	— 13.	29	28.
158.	— 2.	atu	ata.
162.	végző	évő	lévő.
163.	al. 7.	Macor és Miczraim- nak	Maczor, és Miczraim- nak.
174.	— 16.	Cyricenus	Cyzicenus.
180.	— 2.	azoknak	annak.
188.	— 11.	királyok'	királyuk' v. királyjok'.
192.	fel. 5.	652	653.
202.	— 14.	görög	török.
217.	al. 3.	φιλῆτος	φιλιππος.
236.	— 17.	Istennek	Istennel.
290.	— 16.	el-tenség	ellenség.

A' több betű 's írásjegyi hibák könnyen helyrehozhatók
lesznek.

132 pag. Gas!
216 leaf Perhaps

154 pag. ...
400 pag. Minimus!

254 pag. Thales, etc. -

btw 200 - C 21

